

VÁCZ VÁROS TÖRTÉNETE.

IRTA:

KARCSÚ ANTAL ARZÉN,

a sz. Ferencz-rendi vácz-i kolostor főnöke, rendtartományi tanácsos,
a magyar történelmi társulat rendes tagja.

HATODIK KÖTET.

A vácz-i székesegyház, káptalan s az egyházmegye területén létező apátságok, prépostságok stb. története.

VÁCZ, 1886.

NYOMATOTT MAYER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

Ára 1 forint.

„Haec si manca sunt, a quovis extendantur, illustrentur; si imperfecta, perficiantur; si erronea, corrigantur. Amore patriae, posteriorumque commodo edi haec posse, existimavi.“

Kerchelich: Hist. Episc. Zagrab. pag. 323.

II. RÉSZ.

A váczai székesegyház és káptalan története.

I. FEJEZET.

A székesegyház története.

1. §. Az ősi székesegyház ismertetése.

A Bold. Szűz mennybemenete tiszteletére I. Géza királyunk által a püspöki várban, a sz. Ferenczrendi kolostor helyén emelt első székesegyház, melyben ezen kegyes uralkodó eltemettetni kívánt, hasonló sorsra jutott a püspöki lakkal, t. i. 1241. évben, mindkettőt kifosztották s aztán elhamvasztották a barbár tatárok, miután 160 s néhány évig diszlett a nagybecsű egyház. IV. Béla királyunk a tájárjárás elmulta után helyreállította, később pedig, *Galeotti* bizony-sága szerint, Olaszhonból hívott mesterek által *Báthory* püspök fényesen megújította, melyet aztán utódjai koronkint mindig szívesebben tenni igyekeztek. De midőn Vác város a török-járom alá esett, a barbár ozmán által ismét lángba-borítottatott; majd utóbb ugyancsak a törökök által kijavíttatván, moschéává változtatták és így Mohamed egyik babona-fészkévé lőn! Ékesíté mégis a várost, s még ily alakjában is I. Géza és IV. Béla királyaink kegyes bőkezűségét hirdeté. Azonban a szónak legundokabb értelmében vad természetű *Murthesanes* basa, még ezen kegyeletes megemlékezést is irigyelvén a keresztényeknek, hogy Sion leányának minden emléke elpusztuljon innét, miután az, mintegy 552 évig állott volna, 1626-ban lerontatta, a földdel egyenlővé tétette, s köveit, melyek már anuyi század viszontagságait állották ki, még az alapokban voltakát is kiszedette, s részint a régi erődök kitatarozására, részint a várban ilyeknek emelésére fordíttatta!

Ezen ősi templom köveiből néhány darabot sz. kegyelettel őriz a helyi sz. Ferenczrendi kolostor, melynek alapásásakor fölszínre került egy csúcsíves ablak-ékitmény egy jókora darabját a kolostor udvarra nyíló pinceajtója fölött a falba illesztették be a szerzetesek faragványával kifelé. Ezt már nem egy régészünk és mások is meghatva szemlélgették, valamint azon a régi székesegyház kőmaradványait is, melyeket a néhány év előtt épült járásbírói hivatali épület (a régi hirhadt „*fassli*“ korcsma helyén) alapásásakor jó mélyen a földben találtak, hova azok a romokba dőlt váczai vár közeli helyi-

ségéről kerültek, s azokat e szerény mű írója, a kolostor egyik kamrájában biztos helyen őriz mindaddig, míg Váczon valahol a rég tervezett régészeti muzeum részére alkalmas helyiség találtatván, oda majd a többi tárgyakkal együtt áthelyeztetni fognak. Egyébiránt ezen első vácsi székesegyház kedves képét *Ortelius*, és ő utána még egy-két régi író műveikben megőrizték s azok nyomán láthatni ezen műünk zárkötetéhez mellékelt többi képek közt.

2. §. A következő székesegyház története.

Megszabadulván valahára a csaknem másfél századig tartó kínos török-járom alól a mindenéből kifosztott s csaknem végkép elpusztult Vác város, melynek kebelében 1545—1648-ig, s így 143 évig, sem káptalan nem volt, s többnyire más pap sem létezett talán, — *galanthai Balogh Miklós* püspök székesegyház hiányában, a régi sz. Mihály templomot, melyet a tatárjárás után IV. Béla által itt letelepített németek egészen alapjából építettek, az u. n. „*fehérek temploma*” előtti téren, és a törökök pártfogása alatt elhatalmasodott kálvinhitűek a katolikusoktól erőszakkal elfoglaltak, az ozmánok meg 1685-ben romba döntöttek, — kijavíttatni igyekezett. Azonban ő csakhamar kimulván ez életből, e czélra utódjának készpénzt, tizedeket és haszonbérleti jövedelmeket hagyott 1689. évben tett végrendeletében, mondván ebben, a többi közt ide vonatkozólag: „*Gondosan oda fogok hatni, hogy valamint a múlt évben a püspöki lak helyreállításánál, úgy eljövén a tavaszi idő, költséget nem kimélve, mind a székház, mind pedig a roskatag templom jelentékeny építkezés által jó karba hozattassanak.*”)

Valóban *Dvornikovich Mihály* mindjárt püspöksége elején hozzá is látott, hogy elődje ajtatos szándékát valósítsa, az általa végrendeletében kifejezett kívánságát teljesítse. Igen, ő meg is felelt a várakozásnak; hisz, mint föntebb is láttuk, nemcsak sz. Mihálynak, az ő buzgón tisztelt kedves védszentének, templomát, hanem, amint csak kitelhetett tőle, egyebeket is rendre fölépíttetett. — A magyarok ezen, úgy — ahogy helyreállított székesegyházba jártak az isteniszolgálatra. — Hogy mily állapotban volt már 1755. évben ezen sz. *Mihály-templom*, mutatják az itt alább következő okmányok, melyeket a helyi ngos káptalan 1728—1770. Jegyzőkönyvéből²⁾ vontunk ki, egyebekre is világot vetvén azok.

3. §. A sz. Mihály-templom és egyebekre vonatkozó adatok.

1755. nov. 4-kén, mint püspök ő nmlgának védszentje ünnepén, t. i. *Borromei sz. Károly* napján, midőn a tdő káptalan testületileg ő

¹⁾ V. ő. Róka i. m. a 47. lapon. — ²⁾ Ezen igen sok becses adatot tartalmazó Jkőnyvet tek. *Hanulik* káptalani derék jegyző úrtól kaptam ki használatra.

nmlgnál tisztelgett, főlemlíté kegyesen a székesegyház sorsát, és önkényt megajánlani méltóztatott, miszerint a székesegyházat a püspöki lak közelében, hol t. i. a tdő káptalan a *Rózsa-féle* és ehhez csatlakozó telkeket birja földesuri jogánál fogva, építeni akarná, és ennél fogva azok átengedését kívánta. A tdő káptalan az ezen tárgyban tartott, a mlgos olvasó-kanonokon kívül, ki ekkor távol volt, valamennyi tagja által képviselt ülésén azt jól megfontolva, ama telkeket oly világos föltét alatt, hogy ő nmlga azok helyett más ugyanoly terjedelmű, mennyiségű épület, jogok, szabadalmak és kiváltságokkal teljesen egyenértékű földet ad most vagy a jövőben a tdő káptalannak, ez az emeltetendő székesegyház részére odaengedi, s az átengedési okmány még ugyanazon napon ki is adatott.

1755. nov. 23-kán az özszes káptalani tagok jelenlétében ülés tartatván, olvastatott a nmlgu httótanács válaszirata afölött, hogy a tdő káptalan aug. 5-kén, azon alkalommal t. i. midőn a nmlgu httótanács a föllálitandó két kanonokság fölötti véleményét tudakozta volna a tdő káptalantól, úgy nyilatkoztatta volna ki magát, mint az ugyanazon napon a nmlgú httótanácsához menesztett s a Jegyzőkönyvbe bevezetett levél mutatja (hogy a kanonokságok föllálitása előtt a szerfölött roskatag székesegyház építtessék), miért, amint a tdő káptalannak értésére esett, püspök ő nmlga ő Fölsége által komolyan megintetett azon székesegyház építtetésére. Ő nmlga aztán indittatva ő Fölsége ily parancsa által, ő Fölségéhez kemény, a tdő káptalan hitelességének méltóságát is sértő, oly folyamodványt menesztett, mintha azon egyház még századokon át is a legerősebben állhatna és éppen nem volna roskatag, hozzácsatolván az ő földesuri joghatósága alatti, két váczai és egy budai kőmivesnek ugyanazon egyház szilárd állásáról bizonyítványát, az egyház számos és költséges kiadásokkal terhelttségét, az általa ezen püspöki uradalomban emelt plébániák, püspöki lak, majorságok, malmok, serházak egész sorozatát, melyek mind oly végből tétettek át a nmlgu httó-tanács válaszirata mellett a tdő káptalanhoz, hogy azon pontok fölött bővebb tudósítást terjesztene a nmlgú httó-tanács elé, melyek a káptalan előtt felolvastatván, noha ama kitételek többnyire megbírálandók volnának; de tisztelvén a püspök ő nmlga iránti fiúi hódolatot és szeretetet, melyekkel a tdő káptalan főpásztora iránt mindenkor viseltetett, a következő feleletet adta:

„Nmlgú kir. httó-tanács! Legkegyelmesebb Védurak! ¹⁾ Mind a nmlgú httó-tanácsnak e hó 3-kán Pozsonyban tartott üléséből i válasziratát, mind pedig nmlgú főpásztorunknak ő cs. kir. fölsége legkegyelmesebb Aszszonyunknak ²⁾ benyújtott folyamodványát, a kőmiveseknek az itt építendő templom képe, vagyis lerajzolása bizonyítványa és a váczai püspökségben nagy költségekkel emelt egyházak és épületek felsorolása hozzákapcsolásával a szokott tisztelettel és

¹⁾ Azaz: „*Patroni*,” áll a latin szövegben. — ²⁾ T. i. Mária Teréz-nek.

hódolattal vettük, a melyben ezen székesegyház roskatag állapotáról a káptalanról bővebb tudósítás kívántatik; mily nehezünkre esett pedig nekünk ama rágalmazó és vádoló, nem annyira a mi legkegyelmesebb főpásztorunknak, mint inkább az ő saját kezének aláírásával ravaszul élőknek baltollal készített folyamodványa, a nmlgú httó-tanácsnak kegyes ítélete alá bocsátjuk. De bármiképen legyen is, e káptalan, amint a nmlgú httó-tanácsnak igaz és hű tudósítványt tett, úgy abban az egyházi és honi törvények szerint, jogszerűen állítandó új kanonokságok előtt, a roskatag székesegyház felépítését illető pontban, hogy t. i. alkalmas lakhely készíttessék azon kanonoki személyeknek, állandóan megmarad. De, hogy az illő tekintet és tisztelet miatt, melylyel főpásztorunk iránt viseltetünk, ne kényteleníttessünk ezen tárgy további igazsága felfödözésére, a legalázatosabban könyörgünk; ha pedig a nmlgú httó-tanács ezt éppenséggel megkívánja tőlünk, minden pontra, bármely napon és órában felelni, készek vagyunk pontonként. A kik is egyébiránt ugyanazon nmlgú httó-tanácsnak magas védelme és kegyeibe ajánlottan vagyunk legalázatosabb szolgálai és káplánai: a váczí káptalan.”

1775. decz. 9-kén a mlgos prépost ur távollétében, káptalani ülés tartatván, olvastatott a nmlgú httó-tanácsnak nov. 28-ki üléséből a székesegyház érintett állapotát illető intézménye, miszerint a káptalan minapi válasziratában foglalt mentegetése ellenére is, annak tagjai hű és körülményes értesítvényt terjeszszenek be azon roskatag székesegyházról. Minélfogva a budai és két váczí kőmives által azon egyházat illetőleg készített és ő Főlségéhez beadott bizonyítványnak megczáfolása végett a főtűő őrkanonok úr kiküldetett, miszerint Budáról és Pestről három értelmes kőmivist hívjon meg az egyház megvizsgálására, hogy így megtörténvén a vizsgálat, arról, t. i. azon egyház állapotáról hiteles bizonyítványt lehessen a nmlgú httó-tanács elé terjeszteni.

1775. decz. 29-kén a nmlgú httó-tanács fönt közlött intézvénye következtén, a két kőmives és egy budai mester, meg a váczí polgárok bizonyítványára nézve a székesegyház állapotáról a káptalani ülés a következő előterjesztést teszi a nmlgú httó-tanácsnak:

„Nmlgú httó-tanács stb.! A nmlgú kir. httó-tanácsnak e folyó évi nov. 28-kán tartott üléséből ezen egyház állapotáról adandó körülményes tudósítást illetőleg hozzánk bocsátott kegyes intézvénnyét minden illő tisztelet- és tekintettel vettük, melyhez képest feleljük: E káptalan nem rágalmazó, nem vádoló vagy vádaskodó lelkülettel, hanem jó lélekkel és az oly igen szükséges orvoslát legjobb céljával azon egyház és épület állapotát, alapjaiban véve, mely már majd hat éve minden előhaladás nélkül függőben van, mindkét részre előadván, úgy véljük, miszerint mink annálfogva szolgálatot teszünk az Istennek, embereknek és a közönségnek, nehogy tudnillik a káptalan annyi évi mély hallgatása a menyeeiek, a hivek, a következő püspökök és káptalan kárára és sérelmére legyen. Minélfogva oly férfiak és a haza

atyjainak békéje és engedelmevel azon maró irány szerzője ellen a közben tiltakozó óvadékkal lépünk elő, míg adandó alkalommal a nekünk tulajdonított vádolási megrovást a jog jobb hatályával elűzni és eloszlatni lehetend; de a káptalanilag küldött iratunk tartalmára és szövegére is méltán hivatkozunk, mint a melyben eléggé hódolólag, szerényen, csupa közvetlenül és mintegy csak alkalmilag történik említés a mi egyházunkról, és minden, akár fő, akár pedig alattvalói személytől a leggondosabban elvontan. Egyébiránt az egyháznak körülmenyesen kívánt állapotát ezennel az A) alatt alázatosan ide csatoljuk, magunkat a nmlgú httö-tanácsnak magas pártfogása és kegyeibe ajánlván, öröklünk annak legalázatosabb szolgálai és káplánjai: a váczi káptalan.“

4. §. Az A) alatti kimutatás. A váczi székesegyház fölötti körülményes és őszinte tudósítás.

Azon egyházat, melyről itt szó van és a város piacza közepén **A.** létezik, visszaadatván az ország békéje, az áldott emlékü *Dvornikovich Mihály* egykori váczi püspök, állította helyre, főképen a hívek szükségére, a káptalan még nem lévén visszaállítva. Hoszszában $17\frac{1}{2}$, szélességében pedig $8\frac{1}{2}$ ölnyre terjed; sem alakja, sem kinézése nem mutat székesegyházit, az áldozári hely, vagyis a szentély körülbelül $1\frac{1}{2}$ ölnyi hoszszú, úgy hogy a valóságos és czimzetes kanonokok ülhelyei a szentélyi korláton kívül mintegy a templom hajója közepeig terjednek ki. Ezen egyházban a püspökök, visszaállítván a káptalan, székestemplom hiányában végzék a főpapi isteniszolgálatokat egész a jelen időig, a nagycsütörtöki szokásos ténykedéseket pedig a szentély szűk-volta miatt nem alkalmas helyen, t. i. az egyház közelében kelle egész maig teljesíteni. Már mintegy 28 év előtt ezen egyház a leomlással fenyegetett, t. i. a boltozat közepén nagyon elvált, nagy hasadékok mutatott, úgy hogy a nem közönséges hézagok veszélyétől lehetett tartani, mint a B) alatti okmány bizonyítja. **B.** Sőt maig is léteznek hiteles tanúk elegenden, a kik látták, hogy azon elrepedések és nagy hasadékok mikép tömettek be fa-ékekkel, melyek miatt aztán maig is fönvannak a boltozaton hasadékok és több külső és belső repedések, mint a hiteles, és nem érdeklött kőmivesek a tett vizsgálat folytán az igazságot a maga valóságában világosan kifejezik a C) alatti bizonyítványukban, azon **C.** kívül, hogy már előbb tudva volt, miszerint a szentélybeni főoszlopok négyszögű kővekből készült egyike a minap nagy részben leroskadt és már le is dőlt. Azonfölül a kőmivességben járatos mesterek és öregebbek szemtanuskodásánál fogva, ugyanazon C. alatti iratból kiderül:

1. Miszerint a szentély falai és az oldalkápolnákéi engedtek, és lesüppedtek, és azért a legujabb számos és tekintetre méltó repedések és hasadások miatt az egyház veszélyben forog, még nagyobb veszély

fenyegetődzik pedig jövőre nézve, és pedig az új egyház alapjául szolgálendő, a régi egyházhoz legközelebbi, sőt vele csatlakozó földnek kihúzása és elvonása miatt annyira, hogy majd semmi össze tartása sem látszik fűnmaradni, a néhány rothatatag deszkák és megrothadt gerendákon kívül, a mi németül „*Belcz-Veuris*“ néven ismeretes. Az első pontból kiderül:

2. Miszerint ugyanazon szemtanúskodásnál fogva, daczára a két nem annyira erősítékül, mint inkább csak a látszat okáért a minap behelyezett támasztéknak, a szentély és a régi egyház épülete most is veszélyben forog, és nem is erősíttethetik meg és nem helyeztethetik többé oly biztonságba, hogy a félelem oka, a veszély elháríthatassék, azon erős föld miatt, mint mondatott, mely azon egyház alól kihuzatott, és a régi épület nagy sulya miatt is, mint ezt bizonyítja a sz. *Antal-kápolna* megtekintése is, melyben a fölséges Ol-táriszentség tartatik; kitűnik ez a megszemlélési bizonyítvány 2-dik pontjából is ugyanazon vizsgálatnál. — Kitűnik:

C. 3. Miszerint a sekrestye állapota a hasadékok és új repedések miatt éppen nem erős, a 3-dik pontban. — Kitűnik:

4. Maga a templom épülete itt-ott megsérülve, hasadékok, repedések és elválásokkal gyöngülve lévén, roskatagnak mutatkozik. — Kiderül:

5. Miszerint az egész épület mintegy lesüppedt és megdőlt, mint ez kitűnik az 5-dik pontból az épületnek veszélye fölött adott oknál fogva. Még többet adtak elő élőlőszóval a kőművességben járatos mesterek, úgy hogy harmadiknak sérelme és rágalma nélkül megvallani kell, hogy *valóban nagyon nyomorult, és mint a kőműves mesterek nyíltan megvallják, veszélyes állapotban van.* Amit a két, véletlenül ide érkezett gróf vagy észre nem vett, vagy kevéssé törődött vele, vagy pedig, vendégek lévén, hogy az igazság gyűlölséget ne okozzon, szándékosan elhallgatták. Micsém változtathat a három, t. i. a budai mester és két helybeli kőművesnek odacsatolt bizonyítványa, mert előbb mindenütt az egyház roskatag állapotáról tettek hiteles emberek előtt nyilatkozatot, de azután a püspöki tiszteknél azon félelemből, hogy a munkát elveszítik, és más indokok által vezettetve, megfélemlettek és ingadoztak; a budai egy idő óta a püspök uradalmi munkák intézője, tehát érdekelve van, a többi kettő pedig fiatal ember és munkáltató félnek alattvalója; mely bizonyíték nem keveset nyom a jogban, és aztán nagy különbség van végre az „*erősen áll századokon át, és a sok vagy kevés évek közt*“; néhány és aztán sok év kívántatik, míg valamely székesegyház a minden hozzá szükségesekkel együtt tökéletességre vitethetik. Az utóbbi kifejezést tán az uradalom tetszéseért tették be, az előbbeniről pedig mint magában véve hamisról mélyen hallgatnak.

De az új, a régi egyház melletti szentély elkezdett alapja körül is több, az igazságtól elütő hozatik föl, és pedig 1-ör, hogy csak három év előtt kezdetett és állíttatott, holott könnyen öt, sőt hatodik

éve már annak, hogy a régi egyház gyöngé tartalékai (retinacula), a gerendák és deszkák nagyon is könnyen elkorhadtak, úgy, hogy nem csoda, ha ingadozik az épület. — 2-dszor: nem igazán állítatik az, hogy csak három lábnyira áll ki a földből, holott pedig nem áll ki $\frac{1}{3}$ -don túl a NB. jegytől a Nro 1-ig, ettől pedig a 2-ig a földdel egyenlővé lett. — 3-szor: a 2-dik számtól a 3-dikig az egyenlőségre nézve még 10 láb kívántatik, melyek mindnyájan a lerajzolásban a visszajáról fölvetett és jelezett halványabb A. betűnél, a földin kívül három lábnyira kivéve tüntetettnek elő. Minek valódi kifejezését a kőművesek bizonyítványa a 6-dik pontban világosan mutatja a C. betű alatt előadva.

C.

4-szer: valamennyi közt a legkevésbé igaz, hogy a püspöki pénztárból 6000 frtok adattak volna az szentély alapjaira, holott csak 2000 frtok, az egy és utolsó elvétetvén és visszaadtván, azokra a püspöki pénztárból adatott ki. Jó formán az egész új kezdemény az elhunyt *Kaló Ferencz*, egykor püspöki helynök és kano-nok pénzén kezdetett és építettett, ki annak építésére 1000 frt készpénzt adott, remélvén miszerint az egyház jegyese az az iránti jó hajlamánál fogva megadandja a többi, de reményében megcsalódván és a miatt keseregvén, e nem várt példa által a székesegyház-tól elhuzódott, és hátralévő vagyonát, melyet, mint régi gazda birt, a kegyesrendi atyák templomának épületére fordította. — Továbbá egy székesegyház elkerülhetlen és nyilvánvaló szükségességét a jó emlékü *Althánn* bibornok ő főmga is az apostolok sirjainak utolsó látogatásakor, a b. e. *Kelemen* pápa előtt, ezen vagy ezekhez hasonló szavakkal fejezte ki:

„Mi a székesegyházat illeti, itt (t. i. Váczon) még ugyan épen nincs, hanem a plébániai szolgálatok ideiglenesen, a nép részére egyedül épült plébániai egyházban végeztetnek; de a főpásztor igéri, hogy tőle kitelhetőleg oda fog törekedni, hogy még életében minél előbb székesegyház építtessék. És e végből ugyanazon főmgú úr, a város közepén 70 és több ezerre rugott igen költséges alapokat az új püspöki lak részére, a mely mellett a vele csatlakozó székesegyház részére a helyet ki is jelölte, mint az akkor készült tervrajz (mappa, planum) mutatja.“

Hasonló buzgalommal és kegyelettel viseltetvén az Isten egyháza iránt gr. *Althánn Vilhelmina* ő nmlga, a nmlgú főpásztornak nővére is, ki nem rég hunyt el, mint beszélük, ő maga is könyek közt vallotta meg ezen egyház nyomorú állapotát, és a mi a testvére által emelendő egyház költségéből hiányzani fog, annak fődözését ő a magáéból készséggel ígérte meg, de a korai halál az oly kegyes úrnőt elragadta és a mi egyházunkat az ő jótéteményétől megfosztatta.

És amint hiszszük, ennyi az egyház roskatag állapotáról elég lévén, hátravan még, hogy kimutassuk, miszerint az nyomorult helyzeténél fogva szánalomra, méltó; ugyanis annak kerítése felerészben

már leomolva van, a kerítés-fal másik része pedig csak egy ölnyire emelkedik, de ez is jóformán roskadozó állapotban látható és így mindenféle randaságnak kitéve van. Az egyház nagyobb és kisebb aytáján három lépcsőnyire megy be ez ember a mélységbe, mint valami pincze-ajtón át; minélfogva csak csekély légmértékletlenség folytán is a lehető esővíz az egyházban hasadékokat okoz. — Az egyház belsejében a főoltárnak falhoz szegezett képe, sz. Mihály főangyalt ábrázolja, és egy régi elkallódott szőnyeg, meg egy igen régi, vörös selyemből készült mennyezet által környezettetik. — A többi oltárok fából készültek s vajha a kapucinus atyák oltárainál alábbvalók ne volnának; az ezeken levő képek rajzolatai formátlanok és a legsilányabbak. — A kápolna, melyben az Oltáriszentség tartatik, hasonló valami kis sötét hajlékocskához, és a szentség-szekrényvel együtt sötét és nedves.

Az egyház sekrestyéje igen szűkes és két helyen beomlással fenyegető. — Az egyház kamrája a kar alatt van a templom hajójában, és ez is szerfölött szűk és alig két ölnyi, melyben is az iratok szekrényei, a nagyon kevés szent ruhák és a könyvek tartatnak, így kívánván ezt a szükség. — Sem az egyház, sem ennek sekrestyéje mellett nem létezik valami oly hely, hol a káptalan, a szent kánonok szerint, szokott üléseit tarthatná. — Az egyház orgonája csekély, össze-nem-hangzó és rosszabb a falusi orgonáknál úgy annyira, hogy a zenészek, kik néha száanalom- vagy ábitatból a karban működnek, ezen évben az orgona hiányossága, és össze-nem-hangzása miatt, sz. Cécil ünnepén, az énekes-misést a sz. domonkos-rendiek templomában végeztették. — Ezen egyházban az egész zenét egy termésheti éneklész (cantor naturalis) viszi, a ki egyszersmind orgonál is, de elég tudatlanul. — Egyébiránt az elhunyt püspökök alatti éneklész mindig általok láttatott el fizetéssel de ez az egyházban már rég megszűnt, miután a püspöki fizetési táblázatból kitöröltetett. — Az egyház többnyire öreg, korhatag, puha és silány fából készült padjai éppen nem egyformák. Belső talaja régi, eltöredezett, egyenlőtlen téglákkal van kirakva s itt-ott már hézagos és lukacsos. — Továbbá, maga az egyház belülről általán véve szabálytalan, sötétes, (mit maga a főmagasságú úr is önkényt megvall), a belépőbe inkább borzalmat önt, és azért az emberek mind ünnepi, mind pedig hétköznapi isteniszolgálatokra abban igen kevesen jelennek meg.

Minélfogva, ezen egyház, melynek mint az egyházmegye összes templomai anyjának, tiszteségesebb, szebb és ékesebbnek kellene lenni, mintegy oly főpap jegyesének, ahelyett minden e városban létező egyházaknál rosszabb, és még minden szerzetesi templomoknál is alábbvaló! — A plébánia, vagyis a lelkek gondozása, mely csak ezen egyházban volt, minden szükség nélkül, ezen egyház nagy kárával, a harangozás és kriptából, és másunnét való, mindenestre az örkanonok számadása alá tartozó jövedelmek csorbitásával, nem a káptalan tiltakozása, és nem is a nép sérelme és elkeserítése nélkül, ketté-sza-

kittatott, t. i. sz. *Mihály* és sz. *Miklóséra*, és oly nevezetes veszte-
ség mellett is, husz évnvi időköz alatt, (kénytelenek vagyunk az iga-
zat megvallani) ezen vagyontalan és szegény egyháznak az ő jegyese
részéről misem adatott vagy ajándékoztatott a Szentség menyjeze-
tén kívül!

Sajnálkozunk a nmlgú főpásztor mindinkább súlyosbuló beteg-
ségén, és félünk, nehogy ez alkalommal a püspökség javai össze-visz-
sza hanyassanak, minélfogva a nmlgú httö-tanács ítéletére hagyva,
szükségesnek látszanék, a földiekre nézve valamely intézkedéssel gond-
oskodni, főkép a nem rég tett s minap már említett *Staupviglia* (igy!)
miatt is, mint az ellenünk ő Fölségéhez menesztett folyamodvány
friss példája is mutatja világosan, minthogy onnét a püspökségre
nagy sérelmek, károk és képtelenségek háromolhatnának.

Mit a püspöki jövedelmek gyarapítására nézve valóban felelni
lehetne: mért tehát állván az egyház jövedelmének növekedése, van
az mégis, oly elpusztultságban?! Végre kérdenünk kellene: az annyi
pereskedés alá vetett tizedek és egyéb ügybajok halmazából mennyi
van bevégezve? Vajjon nem-e inkább ellenkezőleg a birtoklás köz-
ben megerősödött és netán elévülés is merült föl a püspökség nagy
kárával? Kérdezendő azon kívül: Vajjon az alattvalók tehetségei,
vagyonai nem kevesbültek-e meg önmagukkal egyetemben? — A
főmagú bibornok által a szegények részére alapított *kóroda*, (*Xeno-
dochium*, *Hospitale*), melyet ő tartott is fön, most nem létezik, és
vagyon a veszélyes helyekre, püspöki szolgálknak is, lévén kiadva,
mint hallatszik, elveszett! — Ami illeti az alapostól épített egy-
házakat, ezek keletkeztek, részint a végrendelet nélkül elhalt plé-
bánosok vagyonaiból beszédett pénzekén, részint az egyházak jöve-
delmeiből, majd meg pénzbírságokból, valamint a régi egyházak romjai-
ból vett anyagokból, az alattvalók munkái és segítségei folytán, csak
téglákat és meszet adván azokhoz.

Az u. n. sz. *Miklós plébánia-egyháza* pedig igazabban csak ká-
polnának nevezendő, mely a plébániai hiveknek csak nehezen volna
képes befogadni ötödik részét. Építettett a püspökség részéről, az
Alsó-Pencz nevü pusztá megtartása miatt, mely különben *Zobbi Mi-
hály* által a sz. *Miklós oltárnoksága* czimén a káptalannak hagyatott,
és ez által mindenkor követeltetett is, melynek hasznát a püspökség
huzza. E templom is részint kéregetés, részint különben a székes-
egyházi örkanonokot is illető pénzbírságokból, az elhunyt plébánosok
arra fordított vagyonaiból is építettett. Ennek megadományozásaul,
a káptalan előtti bevallási okmány szerint, a *zsobrákhegyeni, máskép
Álhánn-féle* szölő szolgál, melyet most ismét az egyháztól elvonni
és más alapítványokra akarnak fordítani!

A helyreállított plébániai egyházak és lakokra nézve kérdeni kel-
lene: Vajjon nem az alattvalók költségein, robottali hozzájárulás, és
több ily felek útján javítottak s állítottak-e fel? — Mi a szerze-
tesek egyházait, és névszerint a *piaristák szentélyét*, illeti: nem tudni

vajjon nem-e a mi egyházunkban eltemetett *gr. Althánn Mária* urnő, ő nmlga hagyatékából keletkezett-e, mint a ki végrendeleti intézkedésénél fogva, mint hallatszik, azon egyháznak, melyben eltakarítottak, 10,000 ftokat hagyott volna; a többi pedig az egykori *Kaló Ferencz* kanonok új hagyatékából nagyrészt és ugyanazon társoda költségén fejeztetett be. — A domonkos-rendi atyák templomát csak szálításokkal és néhány ezer téglával, mint ők magok vallák, segíté a püspökség. — Az új egyház szentélyének alapjai, nem a püspök költségén, hanem az elhunyt *Kaló Ferencz* kanonok pénzéből, mint már mondatott, lőnek megvetve, és még ezek sincsenek egészen kiemelve.

A tényleg lakott *székhely* (Residentia) helyreállíttatott ugyan, de könnyen fölfoghatni, mily tartósságu lehet az oly épület, melyre sokkal nehezebb lőn rakva, és a régire helyezett hozzáadás, nem különben, mint a réginek alsó része már repedéseket mutat. Már akkor tanácsolák, hogy inkább folytassák az ő főmagassága által megkezdett püspöki lakot, de e jó tanács eredmény nélkül hangzott el, ugy hogy félős, miszerint majdan a rárakott új épület lenyomja a régit. — Mi a többi ideigleni épületeket illeti: ezek többnyire haszontalanok és a gazdászatra kevesebbé szolgálhatók; hogy mibe kerültek, ezt a számadások mutathatnák ki, melyek bármikép készültek és részletezettek legyenek is, semmi megyés főpásztort sem vehetnek ki az ő jegyes-egyháza, vagyis a székestemploma iránti kötelezettségek alól, hogy azt, a különös, a jog és tanácsokban kifejezett különös kiváltságoknál fogva, minden más egyházak és épületek elé tegyen.

És ezek azok, melyeket a váci egyház állapota körül, hogy azt körülményesen megírónk, a minapi levelünkben kikerülhetni kértük, de a nmlgu httö-tanácsnak a királyi akaratra hozzánk újból intézett sürgető parancsára, rágalom, vádolás vagy feladás nélkül, hanem inkább a dolog igazságára tekintve, de egyébiránt minden tisztelettel, körülményesen előadva beterjesztünk és egyuttal azon legalázatosabb kérelmünket megújítjuk, miszerint az új székesegyház, a nmlgu főpásztor urnak fönt említett, névszerint borromei sz. Károly ünnepén adott és általunk a legalázatosabb köszönettel és szivbeli benső örömmel fogadott ígérete szerint építtessék.

A B) alatti csatolmány.

Alólirottak, Vác városának polgárai és lakói a jelen soroknál fogva megismerjük és bizonyítjuk, miszerint a mi városunk legrégibb plébániai, most székesnek nevezett egyháza mintegy 28 év előtt oly nyomorult és veszélyes helyzetben volt, mikép annak boltozata a szentélytől egész hosszában a karzatig meghasadt és kettévált, és a kőmíves-mesterek által három napi munkával hozatott helyre és javíttatott ki, s repedései fa-ékekkel tömettek be s ugy malteroztattak be; tetején pedig vasakkal erősített meg némileg; mert már akkor a legnagyobb veszélyben lévén, könnyen összeroskadt volna. Minek

nagyobb hitelére ezen saját kezünk aláírásával erősített jelen sorainkat adtuk Vácson 1755. decz. 16-kán: *Mészáros János* (p. h.), *Perniger Pál* (p. h.), *Dombay Pál* (p. h.), *Kalmár Ferencz* (†).“

A C) alatti okmány német nyelven van írva, ugyanazon C) betű alatt. (Ld. a hivatolt káptalani Jkönyvet a 126—143. lapokon.)

Ime, ezen, a ngos káptalan által a nmlgú httö-tanács-hoz betervezett körülményes Értesítő, mily nagy világot vet a kor-szerinti 2-dik székegyház története- s léte utóbbi időszakábani állapotára és sok egyébre. Elmondhatni joggal, hogy a ngos káptalan ezen Értesítvénye nagyot lendített azon, hogy a 3-dik székegyház minélelőbb az építés stadiumába lépjen. Mit az illető főhatóságok is koronként sürgöltek s befolyásukkal előmozdítottak.

5. §. Az új székegyház történelmének előzménye.

Amint időről-időre kedvezőbbek lettek a körülmények, a váci püspökök is mindig nagyobb és nagyobb áldozatokat hoztak az Isten dicsőségére. Gyorsan szaporodott a nép is a jó erkölcsök mellett, a főpásztorok kegyes bőkezűsége folytán mindig szebb virágzásnak indult városban, s azért szűk leve már számára a sz. Mihály temploma, s nem is volt az úgy-helyreállítva, hogy még századokig főnállható lett volna, hanem csak hevenyében tatarozták ki, hogy minélelőbb legyen hely az isteniszolgálatok végzésére. Miért gr. *Althánn M. Károly* püspök 1746. évben egy új főtemplomnak vetette meg alapját, melyre annak elhunytá után, gr. *Forgách Pál* püspök 1759-ben falakat rakatott s az építkezést annyira vitte, hogy a templom hajója a toronyig elkészült, és már a bejáratú ajtót is megváltóztatva, az egész épület tető alatt állott. De e főpásztort is kiszolgáltván az Ur e világ-ból, az építkezés bevégzésének gondja az ő fáradhatlan törekvésű utódjára, gr. *Eszterházy Károlyra* maradt, a ki idevonatkozólag 1761. nov. 18-kán ezen igen érdekes okmányt adta ki, mely kedves honi nyelvünkön így hangzik:

„*Mi Károly, Isten és az apostoli sz.-szék kegyelméből váci püspök, a galanthai Eszterházy grófok közül, Fraknó grófja, Pápa, Ugod és Devecser várak és uradalmak valóságos örökös ura, és mind a két, cs. és apostoli királyi főltség valóságos belső tanácsosa stb.* adjuk emlékezetül jelen soraink tartalmánál fogva, jelentvén mindeneknek a kiket illet, hogy: miután mi a váci püspökségre lettünk juttatva, és így mindkét joghatósággal a teljes birtokába léptünk volna be, miről sem gondolkodtunk inkább, mint arról, hogy az Isten nagyobb dicsőségét és a római szentegyház gyarapodását keressük, előmozditsuk, és a többi között, a váci székegyházat, mely a mult időkben az ellenségek és harczú mozgalmak sérelmei és zsarnoksága által az ő virágzásából kiforgatva lévén, diszébe többé egész a mai napig viszi szahelyezhető nem volt, mondom, hogy ezen székegyházat az ő rég-fényébe, Isten segítségével alapjából fölépitve, viszsza-egyház, a mely-

nek mind épületi teste, mind pedig illendő környékére nézve (melyet az alapjából már építtetni kezdett új püspöki székház átellenében kelet felé helyezettetni rendeltük), minthogy tágas térség szükségeltetnék, azért a helybeli polgáraink több házait és más épületeit, előleges becslés szerint kifizetve, azon czélból lerontatni parancsoltuk, amint hogy már jelenleg lerontva és elhordva is vannak; és ezek között az „Isten anyja kegyes iskolái szegény szerzetes atyái társodájának majorsági épülete” is a kellően bekerített területtel, melyet is egészen, a mi kívánságunkra, a nevezett szerzet atyái az ő főlebbvalójok beleegyezésével, a hozzánk kiküldött, sz. *Laszló*ról nevezett *Köszöghi Szaniszló*, ezen társoda kormányzója és az *Ur szenvedéséről* nevezett *Konrád Norbert* alkormányzója atyák által, belátva és beismerve az építtetni kezdett székesegyház területének nagyon szükséges voltát, nemcsak azonnal örömet átengedték az említett majorsági épületeket az ehhez kapcsolt területtel együtt, hanem többet is, amint az egyház disze és szüksége kívánná, szerzetesi alárendeltséggel és alázatossággal fölajánlották.

„Minélfogva mi méltó tekintetbe vévén a szerzetes atyák fönt- említett társodája akaratának szabad kinyilatkoztatását, és egy- szersmind a székesegyház iránt, ennek javára és dicsére tanusított készséges hajlandóságát, azok majorsági területén épülteket ugyan előrebocsátott becslés szerint kifizettetni rendeltük, minthogy már teljesen és pontosan ki is fizetvék, a nevezett atyák és utódaik szük- ségére pedig, a mi kis-váczai püspöki tulajdon területünkön más tel- ket, a melyen a mi legjobb emlékü elődünk, nmlgú, mlgos és földő gr. *Althánn M. Károly* váczai püspök úr, a maga használatára kertet létesíteni határozta el, és e célra azt be is kerítette, azután pedig a kerítést lebontatván, szántófölddé változtatta, majorsági vagy más épültre és gyümölcsösnek; épültre ugyan hat lábakból álló ölek- ben számítva a térséget, hosszában 20 ölet; gyümölcsösnek meg 80 ölet, mindkettőre pedig 100 ölet hosszában; szélességben meg 6 lábakból álló ölekben véve, ismét 40 ölet, a mocsároson kívül, mely halak tartására állíttatott a föntebb nevezett elődünk által, mely a Dunával szomszédos, s ezen telekkel a folyó felé érintkező, mint az ezen püspökséghez tartozó földet, a mi székesegyházunk kanonokjai beleegyezésével és akaratával és a mlgos és földő *Salbeck Károly* nemesini püspök és ugyanazon egyház nagyprepostjának is jelenléte- ben, atyai áldással átengedtük, adtuk, és személyesen hagyományoz- tuk, hogy azt tartsák, használják és birtokolják: adván az Isten anyja szegény kegyes iskolái nevezett társodája atyáinak és azok utódjainak teljes szabadságot, hogy azon már valóban, a kiszabott mennyiségben a szomszéd mocsárral együtt átadott telket bekerített- hessék, bírassák és használhassák; ¹⁾ ugy azonban, hogy a Duna

¹⁾ E birtok helyett a kegyesrendiek a tagosításkor a mostani földjüket kapták a vasutnál.

partján, a kocsik és terhes hajókat vontató lovak részére a mocsáros felől, szükséges és elégséges tér hagyassék. Aminthogy továbbá is adományozzuk, adjuk és hagyjuk ezen levelünk sorainak erejénél fogva, föntartván a tulajdoni jogot magunknak és utódjainknak. Kelt püspöki székházunkban ¹⁾ Váczt, nov. 18-kán 1761. évben. ²⁾

Gr. Eszterházy Károly püspök alattvalóinak anyagi jólétét is előmozdítani akarván, miután nem találta czélszerűnek a már félig kész épületet, lebontatá annak falait, s ugyanazon helyen, ahol most áll, roppant munkával egy igen nagyszerű templomnak rakatta le alapjait. De két év múlva a tekintélyesebb egri püspöki székre emeltetvén, 1762-ben az ő építkezési terve is félbeszakadt.

6. §. Az új székesegyház történetének folytatása.

Már fentebb említők, hogy a váczi püspökségnek második Báthory-ja, gr. Migazzi Kristóf, első ízben 1758-ban lön váczi püspök, de ekkor 8 hóig se vitte itt apostoli tiszttét, a bécsi érseki széket kellvén elfoglalnia. E minőségében 1762-ben a váczi püspökség örökös adminisztrátorává is kinevezetvén, azonnal a székesegyház építéséhez fogott. Intézkednie kelle a főpásztornak, hogy az új székesegyház tere rendes és szabályszerűleg arányos legyen, azért e végből a régi laktanyát ³⁾ lebontani parancsolta, ⁴⁾ valamint azon oknál fogva is, hogy ezen szállásház felső része és a nagyobb kaputól annak másik részén körülbelül másfél ölnyre lehordassék és aztán annak helyén a nemes ifjak nevelő-intézete ⁵⁾ építtessék. ⁶⁾

Elődjének építészeti terve neki sem tetszett; nagyoknak találta ugyanis a letett alapokat; miért is azok helyett igen nagy költséggel újakat rakatott, melyeken 10 év alatt e roppant becsű monumentális mű annyira fölépült, hogy az 1772. aug. 15-kén, midőn XIV. Kelemen pápa kormányozta Jézus anyaszentegyházát, II. József császár római, Mária Terézia pedig Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvátország királya s egyéb örökös tartományok birtokosa volt, a mindenható, legnagyobb Istennek, ⁷⁾ a Nagyboldogszszonynak és sz. Mihály főangyalnak tiszteletére, ⁸⁾ a nevezett főpásztor maga roppant ünnepélyességgel fölszentelte, az ünnepélyes fölálás ⁹⁾ évfordulati napját aug. IV. vasárnapjára tévén.

¹⁾ T. i. még a régiben. — ²⁾ Ld. a püspöki irattárban ad Fasc. Nro 10 F. F. F. — ³⁾ „Antiquam domum quarterialem,” áll a szövegben. Ekkor kezdett aztán építtetni az alvárosi főutczára néző csinos laktanya. A réginek felső része 1765-ben 1262, az alsó pedig, még a gróf Eszterházy által lebontatott házakkal együtt 1600 frtra volt becsülve az illető mesteremberek által. A régi kvártélyház ablakai, kulcsai stb. becslés útján eladatván 74 frt s 70 dr jött be érettek. A nagy kapukat Pitter Gáspár vette meg 2 frt 35 dron. — ⁴⁾ Ld. a városi jkönyvekben. 1765. márcz. 3. jul. 30. 1775. szept. 23. stb. — ⁵⁾ Convictus Nobilium. — ⁶⁾ Ez a k. r. társoda homlokzati része. — ⁷⁾ Deo Omniponti Maximo. — D. O. M. s ebből eredt a „Dóm” elnevezés. — ⁸⁾ Ez is latinul van adva. — ⁹⁾ Azaz: Consecratio Solennis.

7. §. Az új székesegyház fölszentelése s abba a káptalan bevezetése.

A városi Jegyzőkönyvben, az 1772. évi decz. 30.-kán, 348. sz. a. magának ő főmagasságának tollából eredt a „*Solemnis Consecrationis Cathedralis Ecclesiae Nostrae*“ című Emlékirat egész kiterjedésében bennfoglaltatik, melynek tartalma honi nyelvünkön szóról-szóra így hangzik:

„Ami székesegyházunk [fölszentelése, melyet a múltkor a könyörülő mindenható Isten segítségével alapjaiból emeltünk és a mi káptalanunknak abba bevezetését, mi a legnagyobb szertartással történt meg, iratba foglaljuk, nem hogy az által valami hiábavaló és veszendő dicsőséget szerezzünk magunknak, hanem, hogy mindenki, a ki ezen eseményeket olvasni és megtudni fogja, az Úr könyörületeit velünk együtt örökké énekelje. Ugyanis minden, mi a nap alatt létezik, noha a legnagyobbnak lenni látszassék is, mivel az ember kezeinek műve az, hiábavalóság és a lélek gyötrelme az csak, *egyedül az Úr művei nagyok és megerősítették örökön örökké, és az ő igazsága örökké fönmaradt.*

Miután tehát, amint 1762. jun. 20.-kán az új bazilika alapjainak megvetésére emeltük kezünket, végre a legnehezebb munkával és nagy költséggel 1772. évi aug. hó elején annak belső alakját bevégeztük. Ezen évi aug. hó 15.-kén pedig a legörvendetesebb és legmegtisztelőbb nap derült föl ránk, a mi városunkra és az egész egyházmegyére, a midőn a legjobb, legnagyobb Istennek, a mennybement sz. Szűznek és sz. Mikály főangyalnak tiszteletére, az egyház által előírt szertartás szerint, mely az igazságnak és fegyelemnek mestere s oszlopa, ugyanazon bazilikát az 5 oltárokkal együtt consecráltuk. A főoltárt t. i. az *Erzsébetet látogató sz. Szűznek emlékére*, másikat az *evangelium oldalán, a mennybement Boldogasszonyét*, harmadikat a sz. lecke oldalán, sz. *Mihály főangyalét*, negyediket *nep. sz. Jánosét*, az ötödiket pedig sz. *Miklós püspökét*, Istennek, a Szentek Urának, szenteltük. E sz. ténykedés reggeli 6 órakor kezdődvén, majd délig tartott.

Kitüzvén pedig ugyanazon aug. hó 23-ra a mi káptalanunk és papságunk ünnepélyes bevezetését, e hó 20.-kán Bodonyi Sándor urat, ezen vácsi egyház kanonokját és örét Pestre és Budára kiküldöttük, hogy a tekintetes hétszemélynöki és királyi táblákat és az egész nmlgú kamarát, és más, azon városok jelesebb lakóit a közelgő ünnepélyre meghiná, a mely illendőségi tisztet a tek. Nográd, Pest és Csongrád vgyék iránt is tanusítani, meghívó iratokat intézvén hozzájuk, el nem mulasztottuk, az alespereseket, és a többi megyénkbeli lelkeket gondozó papságunkat ide Vácra, a mi segéd- és általános helynökünk, *Salbeck Károly* nemesini püspök által híván meg a mondott napi ünnepélyre.

A vácsi polgárok, mind a magyarok, mind a németek, a katonákként forgatandó fegyverek gyakorlatában képeztettek, mely gya-

korlási mód nem volt nekik új és ismeretlen, mert hisz a fegyverforgatásban gyakrabban, főképp pedig akkor gyakoroltattak, midőn 1764. évben *Ferencz* császár, *Mária Teréz* királynő, *II. József* római király, *Lipót* főhg és *Hetruria* nagyhg, *Mária Anna* és *Mária Krisztina* főhgnők engemet és *Váczt* jelenlétökkal 6 napig boldogítottak.

A sz. szertartások háborítlan lefolyására nagy gond lőn fordítva, nehogy midőn azokat komolyan kell intézni, zavar és háborításnak nyiljék hely. Én magam és segédpüspököm ezt szemünk elől éppen nem tévesztettük; jól tudván, mennyire szükséges, hogy az Isten műve hanyagúl ne végeztessék, és kikerülve legyen, a mennyire csak lehetséges, nehogy az ellenségek lássák a mi szombatainkat és azokat kinevessék. — A dolgok így elrendeztetvén, a kitüzött és ünnepélyes napon, a polgárok fegyverekkel, a mesteremberek czéhei, az áhitatos emberek egyesületei és az iskolai növendékek a nekik kijelölt helyet elfoglalták, a káptalan pedig és a többi papok, és a kik a papságra neveltetnek és képeztetnek, a mi papnöveldeknk növendékei, sz. Domonkos szerzetes családja templomában, a kitüzött órában, a sz. ruhákba öltöztek, kikből 22 karingben, a kik közt a kegyes iskolákból hatan voltak, 22 casulában, 14 részint czimzetes, részint valóságos kanonok pluvialékban, 6 pap pedig a mennyezet vitelére szerpapi öltözetben állottak készen. Mind a casulák, mind pedig a pluvialék és dalmatikák drága anyagokból voltak készítve, mely ékes sz. öltözékek nagy részét *Althánn* Mihály Frigyes* bibornok és testvérének fia *Károly* váci püspökök *Rómában csináltatták*, a mikhez *Marthonyi*, ezen egyház egykori örkanonokjának kegyes bőkezűségéből nem csekély hozzájárulás történt, hozzáadva az orgonát és nagy érczharangot. Minden, casulák és pluvialékban lévő papok 4 fontos gyertyákat tartottak kezeikben, a karingesek is csak kevéssel kisebb súlyúakat; a mondott atyák kolostori folyosóin, az ő helyeiken állottak meg. 6 szerpap pedig a mennyezettel és 12 nemes ifju a *Teréz*-féle társodából fáklyákkal a főoltár jobb oldalán sorakoztak.

Amidőn hát már mindenek elintézve és készen volnának, Én a *Coenaculum*-ban a főpapi sz. öltönyöket fölvettem, és a kik nekem, mint ténykedőnek tisztöknél fogva, segédkeztek, szintén elkészültek, t. i. a segéd-püspök és nagyprépost *de Salbeck*, *Werthenfelsi Würth Ferencz* a káptalan olvasó-kanonokja és *B. Szűz de Jáz*y (igy! tán jász-t?) apátja, *Massár András* sz. *Mihály* hatvani prépostja, *gr. Sauer Cajetán* székesegyházi főesperes, főszerpap, szerpap *Tóth Tamás* úr dányi plébános, alszerpap *Vály* váci káplán, főtdő *Lavitsák* és *Benedek* czimzetes kanonok urak és papnöveldeknben a sz. hittudomány tanárai lévén a tiszteletbeli szer- és alszerpap.

Elérkezvén az óra, midőn a fölséges szertartás kezdetét vette, a folyosóról a kolostor főajtáján a templomba vonultam, megelőzvén a mondott rendben a papok, két növendék ezüstkeresztet, más kettő gyertyatartókat és füstölőket vivén. És miután a főoltárhoz értem volna, annak alsó lépcsőjén megállapodván, a Szentséget, selyemván-

koson térdelve, tömjén "föjlajánlással imádtam, és a szerepap kezéből elvéve, a „*Pange lingua*“ eléneklése után, a nagy-piacz-téren kerületét téven, az új templomba vittem ilyképen:

A polgárok fegyverekkel és zászlókkal, a melyek egyik oldalán a nemzetségünk czimerei, a másikon meg a mi Vác városunk diszjelvényei valának lerajzolva, és tábori zenével, *Benke István*, a város bírāja vezetvén őket, a ki igen ékesen feldiszitett lovon ült, a többieket mind megelőzték. Követték zászlókkal a mester-emberek társulatai, az áhitatos testvérületek, a számos iskolai ifjúság és a városi tanács, minden egyes társulatok között trombiták és dobok vitetvén. Ezek után mentek az én tiszteim, a Teréz-társoda nemes ifjai, sz. Ferencz és sz. Domonkos szerzetes családjai, a papság és káptalan, azon rend- és disztiményben, amint föntebb előadtuk. Én arany- s selyemből virágokkal, meg törökös művészettel ékitett mennyezet alatt, mely 5 láb széles, és 8 láb hosszú, s a melynek közepén Jézus legszentebb neve phrygiai tüvel volt kihimezve, 6 rúdon ugyanannyi levita által tartva, vittem a Legszentebbet, környezve azon segédkezők által, kiket föntebb említettem, 12 teréz-társodai nemes növendék a mennyezet oldalánál fáklyákat vitt, és a nemesek kettős koronája viaszgyertyákat és 24 magyar polgár azt fegyveresen környezé.

Gr. Batyán József kalocsai érsek ő nmlga, *Klimó György* pécsi, *b. Patatich Adám* nagyvárad, *Koller Ignác* veszprémi püspökök ő nmlgaik, *Zbiskó* püspök és szepesi nagyprépost, *Alapy* püspök, és *Barta* kir. táblai főpapok, *gr. Keglevich Zsigmond* püspök és *gr. Kolonich László* nagyvárad, nagyprépost és sok más prépostok és apátok kísérék a Legszentebbet. Jelen volt a főurak nagy része is, a nmlgú kir. curia tagjai, a kik közül kitüntek: a nmlgú *gr. Döry, Károlyi* és *b. Sándor, b. Mednyánszky, b. Révay*; a katonai állapothból jelen volt 5 tábornok: nmlgú *gr. Bottyán Fülöp, b. Berlendes, Bánovszky, Hermon* és *Doráti* urak. Követek: Pest megyeé *Laczkovics* alispán úr, nógrádié *Muslay*, csongrádié *Fejérváry*; ezeken kívül Esztergom-megyéből *Sissay* úr, a csanádiból *Marsóvszky* úr, aradiból *Fray* úr, hontiból *Pongrácz* úr alispánok, a Jász- és Kún-kerületekből tek. *Almásy* úr, azok alkapitánya; mindezeket ugyanis a váci egyházmegye magában foglalja. Végre az apostoli ország minden részeiből és más nemesek nagy száma és mintegy hihetetlen népsokaság az ünnepély nagyszerűségét nem kis mérvben emelték.

Midőn a polgárok és többi testületek az egyház előtti térre eljutottak, ott szép rendben két szárnyra oszlottak és azt a harsónak meg dobok kellemes hangjával töltötték be, és így mintegy két sereg között örvendve mentünk be az Úr házába, és letéven ott a főoltár a Szentséget, s azt az előirt szertartás szerint imádván, az *ambrusi dicséneket* kezdtük énekelni, mit a zenészek ágyúk és puskák zöreje és morgadalmi közt folytattak, mely ének elzengése megtörténvén, a Legszentebb drága perzsa-fátyollal lön betakarva. Én pedig a püspöki trónra fölmentem és a már előbb *váci betűkkel*

kinyomatott homiliát, a minden jők legfőbb adójának háladásul mondtam, hogy engem méltóvá tett neki templomot építeni. Mit aztán főpapi mise követett, a Szentségről ama fátyol levétetett, és mind a nyilvános könyörgésen, mind pedig ezen ünnepélyes sz. misén, arannyal átszőtt sz. ruhába valánk öltözve, melyet Bécsben csináltattam, én és a segédkezők. Áll pedig e készlet 3 vecsernyepalást és süvegekből, 4 dalmatika, egy casula, fátyol és 2 vánkosból. — Elvégződván a sz. szolgálat, a Szentséget a főoltárról kezeimbe véve és a „*Tantum ergo*“-t énekelve, az oldaloltárra vittem, a melyeni Szentség-szekrényt (Tabernaculum) gr. Forgách püspök ő nmilga csináltatta saját költségén, és ünnepélyes áldást adván, az elénekelt „*Genitori Genitoque*“ után ugyanazon Szentség-szekrénybe zártam be.

A főoltár egész asztalát körülvette a selyembársonyból készített és aranyrojtokkal diszitett 11 láb magas és 8 láb széles menyegyzet, mely alatt emelkedett helyre tétetett és hátulról 2 láb magas aranyozott sugarakat tüntetve elő, a kenyér színe alatt elrejtett Istenember a gr. Kolonich Lipót bibornok által ajándékozott Urmutatóban (Monstrantia) nyilvános imádásra kitétetett, 6 sárgaréz-gyertyartartó egy kereszttel, melyek 765 fontot nyomnak, képezték a többi készletet; az 5 márványlépcső pedig, melyeken az oltárhoz fölmennek, 25 láb hosszú és 23 láb széles belga-mivű szőnyeggel volt fődve; 2, arannyal és selyemmel szőtt virágokkal ékeskedő, 7 láb hosszú s 4 láb széles perzsa-szőnyeg pedig, két, a mindkét oldalon a falakhoz illesztett márvány-asztalon diszelgett, T alakba csinált fáról függvén le.

A püspöki trón mennyezete az evangelium oldalán, szintén selyembársonyból vala, arany-pászomántokkal ékesítve, melynek magassága 18, szélessége pedig 12 lábnyi. A főpapi szék ékes szőnyeggel takart 4 lépcső fölé volt téve; a szentély falairól szőnyegek folytak le ugyancsak selyembársonyból és aranyrojtokkal itt-ott diszítve, melyeken Althann bibornok diszjelvényei voltak igen szép művészettel kidolgozva; ezen legkegyesebb egyházfejedelemtől hátrahagyott selyembársony pedig idő folytán megromlodozván, azt kijavíttatni és új arany-pászomántokkal ékesíttetni, el nem mulasztottuk. — A kánonok székét ugyanazon színű selyembársonnyal és arany-pászomántokkal diszítettett posztó fődte be.

Ebédre mindkét rendű előkelőbb vendégeket a mi új palotánkban fogadtuk, melyet három év folyama alatt, Majzel bécsi építész terve szerint, minden művészettel és fényesen építettünk, s a melynek ezen fölirotat adtuk: „*Michael Fridericus ab Althann Fundamenta fecit, eius ex Fratre Nepos Carolus Cellarius fecit, Christophorus Cardinalis a Migazzi aedes exstruxit.*“ — Asztalomnál 78 volt a vendég, a segéd-püspök urnál 40, a papnöveldeben 53, a Teréz-társoda igazgató atyja 30 vendéget látott el ebédvel, nem is említve más asztalokat, melyeknél az én és a vendégek háziai és cselédek étkeztek, végre a déli időre a népnek *congiariák* adattak. — A mindenhato

Isten különös adományából az egyházban az áhitat, vallásosság és a legtisztább öröm jeleit mutatták mindnyájan a szemlélők. A városban pedig az egész népség vigassága oly mérsékelt volt, hogy semmi kellemetlenség, semmi zavargás, vagy háborgás sem volt észrevehető. A legkellemesebben értesültünk arról, miszerint a kik az egyház és annak szertartásaitól idegenek és azok iránt elfogult kedélyűek, magok megvallották, hogy az egész ünnepély alatt valami fönséges és vallásossággal teljes méltóságot éreztek.

A templom alaprajzát *Caneval* francia készítette ugyan, de más gondokkal lévén elfoglalva, az építést nem vezethette, hanem az iglói születésű morva, a sz. Józsefről nevezett *Gáspár testvér a kegyesrendiekből*, az építési rajzot igen jól kidolgozta és végre is hajtotta; a festészet *Malbertzy* (igy!) svédnek műve.

8. §. Migazzi adományai a váczi bazilika részére.

Ugyanezen nagy főpásztor tolla után adjuk itt az ő ajándékait is, melyeket ezen székesegyház részére oly nagy mérvben áldozott. „Ugyanazon időben, mondja a fenkölt lelkű főpap, csináltattam 7 *gyertyatartót* sárga-rézből, melyek 5 láb magasak s 765 fontot nyomnak; *keresztet* ugyanazon érczből, mely 8 láb magas és 45 font súlyú; 2 *edényt* virágok részére, melyek mindegyike 4 lábnyi s 160 fontot nyomnak; 2 *mennyezetet*, egyet a főoltárra, melynek magassága 11, szélessége 8 lábnyi, másikat a püspök részére, mely 18 láb magas és 12 láb széles. *Szőnyegeket* a főszentelendő áldozárok részére s a falakra, mely utóbbin *Althánn* bibornok diszjelvényei finom művészettel valának selyem- s arany-himezéssel itt-ott ékesítve, hosszában 13, szélességében 12 lábnyira terjedve ki, melyek idő folytán nagyon megrongálódván, általam kijavíttattak. Magasságban 25, szélességben 23 lábnyi belga-mivű *szőnyeget* a főoltár lépcsői befödésére. 15 láb hosszú és 10 láb széles *szőnyeget* a püspöki trón lépcsőire. Selyembársony- és arany-pászomántokkal ékitett *püspöki trónt*. A segédkezők részére ugyanazon módon diszitett 6 *széket*. A kar részére *támlát* és 3 Lyonban nyomtatott *antiphona-könyvet*, melyek bőrbé kötvék. *Tölgyfa-szónok-széket* a hitszónoklatok részéren. 2 *miseinget* csipkéekkel ékitve, 8 *karinget*, 2 *abroszt*.

Ünnepélyes misékre aranyos kelméből különféle virágokkal diszitett készletet, a főpásztor számára 1 casulát, 3 pluviálét, 1 drága süveget, és a segédkezők részére kettőt, 4 dalmatikát, 2 vánkost, fátyolokat, a süveg és pásztorbothoz, arany- és selyemvirágokkal át-szőtt biborból kettőt, egy művészileg himezett fátyolt a Szentség vitelére. A *falra való szőnyeget*, a miséző részére fölfüggesztendő, mely Brüsszelben lőn készítve. Krisztus legszentebb teste társulata részére, midőn ennek ünnepélyes miséje tartatik, egy casulát selyemből arany-pászomántokkal és egy fátyolt, egy pluviálét, 2 dalmatikát s 1 fátyolt; a Szentség vitelére 8 láb hosszú, 5 láb széles, 6 rúdon

nyugvó mennyezetet, selyemből, török művezetttel, aránynyal és különféle színekkel átszőve, melynek közepén *Jézus legszentebb neve* sugarakkal van szépen kihimezve. 24 viaszgyertyát, melyek mindegyike 4 fontos volt; aranyozott sugarakat a Szentség kitételére. Két perzsaműví szőnyeget, melyek aránynyal és különféle színekkel szővék át, s 7 láb hosszúsúk s 4 láb szélesek, és 2 márvány-asztalt.

9. §. A székesegyház további ismertetése.

A mondottakból hát kitünik, hogy a nagy főpap *Migazzi* maga csakugyan roppant pompával s igen fényes ünnepélyességgel szentelte föl e nagyszerű templomot; hogy az *ünnepélyes consecratio évfordulati napját aug. 4-re tette* s ezen hó 23-kán igen számos fápapok, mágánások, minden rangú katonatiszti méltóságok s a váczai egyházmegye egész területéről küldött hatósági képviselők és papok jelenlétében a káptalant, mely 1756. év óta a főpásztorral együtt az isteniszolgálatot a dömések templomában végezte, a világi és szabályzatos papságot, s az egész hívő közönséget a nagyszerű új székesegyházba ünnepélyesen bevezette, ez alkalommal igen kenetes beszédet tartván. Ezen ünnepély emlékére érem is veretett, melynek egyik lapján a főpásztor képe látható bibornoki öltönyben ezen körirattal: „*Christoph. Card. a Migazzi, Archiep. Wien. S. R. I. Pr. Episc. Vaciens. Adm.*“, a másik oldalon pedig a bazilika homlokzata ezen irattal: „*Templum princeps Vaciae, MDCCCLXXII.*“ és e körirat: „*Elegi locum istum mihi in domum Sacrificii*“ (2. Paral. VII. 12.) — E főtemplom javára (Titulo dotis) a püspöki jövedelmekből legmagasabb beleegyezéssel, évenként 1500 ftokat szentelt. — Azért lön e székesegyház egyszersmind a *Nagyboldogasszony és sz. Mihály főangyal tiszteletére* is szentelve, hogy így az I. Géza király és Dvornikovich által emeltetett templomok emléke is fönmaradjon e czimekben; mi végre még egy oltár is állittatott ezen új bazilikában.

Az egész építkezés s a templom teljes földiszítése is, özszesen mintegy 15 évi, a nagy buzgalmu és bőkezű főpásztor által serényen folytatott dolgoztatás által végre 1777. évben egészen bevégeztetett. — A több főpásztor, de kivált *Migazzi* alatti építkezéseknek egyik czélja az is volt, hogy a szegény népnek alkalma legyen munkája által kenyerét megkeresni. S valóban a váczai építkezések annyi éven át, igen sok művészt, mesterembereket s munkásokat foglalkoztatván, a városban nagy élénkséget idéztek elő és az anyagi jólétet sokaknál nem kis mérvben mozdíták elő.

E nagyszerű egyház építése igen bajos és költséges volt, mert a hely, melyen az jelenleg diszlik, ingoványos lévén, a nagy mérvben mindig elő- s előtört víztömeg az alapok letételét igen megnehezítette. A nagy költséggel fokozott szorgalom azonban ezen oly nagy akadályt is szépen legyőzte. Az iszap, sár és víz lecsapolásán éjjel és nappal majdnem két évig dolgoztak 8 szivattyúval, míg a gazdag

vizforrást a roppant nagy kövekkel egészen elnyomni sikerült. A 40 lábnyi mélységbe így lerakott hatalmas alapokra 6 öl vastagságú czölöpöket és támasztékokat tettek, az oldalfalak pedig két-ölnyi vastagságúak. Ezek képezik az *alsó templomot*, vagyis a sir-alagot (katakombát), melynek hossza 120, szélessége 78 lábat tesz. E siralag boltozatát, vagyis a felső templom alját 12 támoszlop tartja; hátsó része 3 osztályt képez; az elsőben t. i. a püspökök, a másodikban a kanonokok s harmadikban egyéb papok s a hivek tetemei nyugszanak. Ezen utóbbiak közül azonban már régen ki sem temették ide. — A sirbolt (kripta) közepét foglalja el a *katakomba-egyház*, mely 90 láb hosszúsú, s 87 széles; oltáránál gyászmisék szoktak tartatni s ott állítják föl nagypéntekre az *Urkoporsót* is, melynek megtekintésére forró áhitattal özönlének a jó hivek; a helyiség ugyanis igen megható lévén, itt még a hitközönyös is szent érzetekre buzdulhat.

A kripta főfalai két-ölnyi vastagságúak, melyből 28 lépcsőn lehet följutni a felső-templomba, hol a kriptai bemenetet három részről vasrostély köríti a templom főportáléja közelében a középben. A felső templom belhossza 32 öl, legnagyobb szélessége 14. Belül a karzatot 8 dóriai oszlop tartja; a templom oldalán 4 igen nagy ablak s ötödik a karzat fölött világít, mindegyiknek magassága 30, szélessége 15 láb. A templomban a boltozatok 22 falmelléki oszlopra hajlanak. A 4 nagy oszlopon, melyeken *Althánn M. Frigyes*, *Althánn M. Károly*, *Forgách Pál* és *Migazzi* grófok s nagynevű *váczi püspökök fölirotokkal ellátott, drága mozaik-mívű mellképeik diszlenek*, nyugszik a közép domboru boltozat, vagyis a kupola.

10. §. Ezen négy főpásztor emléke e székesegyházban.

Az első emlék fölirata ez: D. O. M. FRIDERICO. CARD. AB. ALTHANN. S. ROTAE. XII. VIRO. CAROLI. VI. AUGUSTI. APVD. BENECICTVM. XIII. P. M. ORATORI. PRORÉGI. NEAPOLITANO. PONTIFICI. VACIENSI. QVOD. ECCLESIASTICAM. CIVILEM. QVE. HANC. PROVINCIAM. TEMPORVM. CALAMITATE. PROSTRATAM. EREXERIT. SEMINARIO. PALATIO. ALIIS. QVE. PVBLICIS. AEDIBVS. VRBEM. ORNARE. COEPERIT. GENERE. RELIGIONE. LIBERALITATE. IN. PROSPERIS. MODERATIONE. IN. ADVERSIS. FORTITVDINE. MIRIFICE. CLARVERIT. CHRISTOPHORVS. CARD. DE. MIGAZZI. TANTARVM. VIRTVTVM. MEMOR. M. P. VIXIT. AN. LII. OBIT. A. D. CIOCCXXXIII.

A másodiké: D. O. M. MICHAELI. CAROLO. COMITI. AB. ALTHANN. HIEROSOLYMITANI. ORD. S. IOHAN. MAGNAE. CRUCIS. EQVITI. A. BARENSI. IN. NEAPOLITANO. REGNO. ARCHIEPISCOPALI. SEDE. AD. VACIENSEM. TRANSLATO. QVI. IMMORTALIS. PATRVI. SVI MICHAELIS. FRIDERICI.

CARD. AB. ALTHANN. SINGVLARIVM. VIRTVTVM. ET. PRAECLARAE. FACTORVM. AEMVLVS. ET. IMITATOR. MVLTIPLICATIS. SACERDOTIIS. ET. TEMPLIS. MAGNI. ET EXCELSI. DEI. CVLTVM. GREGISQVE. SIBI. CONCREDITI. SALVTEM. EGREGIE. PROMOVIT. NOVIS. ADVECTIS. COLONIS. RE. QVE. OECONOMICA. BENE. AC. DILIGENTER ORDINATA. PONTIFICIVM. CENSVM. PAVPERVM. PATRIMONIVM. NON. MEDIOCRITER. AVXIT. CHRISTOPHORVS. CARD. DE. MIGAZZI. PROXIMVS. EIVS. AB. ADEPTO. PRIMVM. HOC. EPISCOPATV. SVCCESOR. PRAESVLI. OPTIME. MERITO. M. P. C. OBIT. AN. D. CIOIOCCCLVI. AETAT. AN. LIIII.

A harmadiké: D. O. M. PAVLO. EX INLVSTRI COMITVM. FORGACSIORVM. GENTE. MAGNO-VARADIENSI. AC. DEIN. VACIENSI. PONTIFICI. QVOD. ET. ECCLESASTICA. DISCIPLINAE. RETINENDAE. ET. DECORI. DOMVS. DEI. MAGNIS. SVMTIBVS. AMPLIFICANDO. SINGVLAREM. OPERAM. IMPENDERIT. ACERBAS. DIVTVRNI. MORBI. MOLESTIAS. RARO. PATIENTIAE. EXEMPLO. PERTVLERIT. ANIMVM. DENIQVE. MAIORA. SEMPER. MOLIENTEM. NON. NISI. CVM. VITA. DEPOSVERIT. CHRISTOPHORVS. CARD. DE. MIGAZZI. DECESSORVM. SVORVM. LAVDIS. STUDIOSVS. EORVM. QVE. CONSERVANDAE. MEMORIAE. CVPIDVS. HVNC. LAPIDEM F. F.

„Valamint ezen három fölírat, írja *Katona* Migazzi életíratában, főmagasságu herczeg! nem kevesbbé a te legjobb latinságod kikeresett ízlését, mint az ezen váczí egyházmegyéről legérdemesebb elődeid íránti kegyeletes törekvésedet világosan hirdetik; ugy a *negyedik*, mely következik, az Isten íránti kegyességedet és az ő tőle nyert jótétemények íránti hálás érzelmedet tanusítják. A te képed alatt tehát, a legfáradtságosabb, de egyszersmind legékesebb római rakművel, ennek főkép e vidékeni ritkaságánál fogva, ezen templomra nagy disz járul, ezek olvastatnak:

„D. O. M. EGO CHRISTOPHORVS. VINCENTII. S. R. I. COMITIS. A. MIGAZZI. DE. WAAL. ET BARBARAE. L. B. DE. PRATO. SEGVNSANI. DNNAE. F. HVMBERTI. QVI. PEDISSINAE. DOMIMATVM. SEX. ABHINC. SECVLIS. SVMMA QVADAM. CVM. IMPERII. POTESTATE. TENVIT. DECIMVS. SEPTIMVS. ET. PETRI. RASVRAE. IN. TELINA. VALLE. POTENTIA. ET. NOBILITATE. INCLITI. AC. TIBORGAE. VICEDOMINAE. DECIMVS. QVINCTVS. RECTO. ORDINE. NEPOS. PRIMVM. CANONICVS. TRIDENTINVS. BRIXINEN. ET. OLOMV. CEN. SS. LEONARD. ET. AEGID. PRIOR. MOX. S. R. ROTAE. PRO GERMANIA. XII. VIR. ET CAESARIS. APVD. BENED. XIV. P. M. ORAT. DEIN. ARCHIEPISCOPVS. CARTHAGINIEN. ET. PRINCIPIS. IN. BELG. ECCLESIAE. MECHLINIEN. ADIVTOR. FRANC. I. IMP. ET. MAR. THER. HVNG. ET. BOH. REG.

AVG. AB. INT. CONSIL. EORVM. QVE. AD. FERD. VI. HISP. REG. LEGAT. POSTREMO. AB. VACIEN. SEDE. AD. VIENN. TRANSLAT. S. R. I. PRINCEPS. S. Q. R. E. CARD. EPS. VACIEN II. ET. S. STEPH. R. AP. MAGNAE. CRVCIS. EQVES. RENVNCIATVS. TANTA. IN. ME. DIVINITVS. CONLATA. BENEFICIA. IN. HOC. MARMORE. INSCVLPI. CVRAVI. ET. QUI. LECTVRI. FORENT. MISERICORDIAS. DOMINI. ME. VIVO. LAVDARENT. ME VERO. MORTVO. IN. HOC. TEMPLO. QVOD. RARA. FELICITATE. INCEPI. ET. ABSOLVI. PIIS. PRECIBVS. ANIMAM. LEVARENT. AN. SAL. CIOIOCCCLXXIX. AETATIS. LXIII.“

Mellesleg megjegyezzük itt, miszerint illő, hogy e székesegyház építtetése körül magoknak fényes érdemeket szerzett főpásztorok arczképei abban, mint nevöket hirdető legszebb emlékekben diszelegjenek; hogy így tudja a kegyeletes utókor, kiknek köszöni Váczt e legfőbb díszét, ezen hirneves, gyönyörű monumentális épületet.

11. §. A székesegyház további ismertetése.

A domború közép boltozat belkörületét *Maulpertsch Antal* festményei ékesítik. A kúp átmérője 60, magassága a padlattól 132, körülete 230 lábnyi. A kúp fölötti lámpa vagy laternának 8 ablaka van, e fölött ismét egy kisebb kúp emelkedik, melynek részfüdelén 7 láb átmérőjű rézgömb áll s ebbe három ölnyi magas rézkereszt van állítva be. A kúpola fölötti ezen kereszt rézgömbjébe ezen irat van behelyezve: „*Cum templi huius Fundamenta Christophorus S. R. E. Cardinalis a Migazzi XXIV. mensis Maii anuo MDCCLXII. posuisset, hoc Crucis trophaeum septima eiusdem mensis Maii anno MDCCLXX. erigi curavit. Utinam sicut Magni Regis vexillum Vacientiūns affulget; in illo et salutis spem habeant et reperiant.*“ Ezen irat honi nyelvünkre fordítva így hangzik: „Miután ezen templom alapját Migazzi Kristóf, a római szentegyház bibornoka, májushó 24-kén 1762. évben letette, a keresztnek e diadalmi jelét ugyanazon májushó 7-kén 1770. évben fölemeltette. Bárcsak valamint a Nagy Király zászlaja a vácziaknak tündöklök: úgy az nekik üdvök reménye legyen és ezt benne föl is találják.“¹⁾

Az épület egész magassága az alsó-templom padlatától a kereszt végeig 214, a felső templom padlatától meg 200 lábnyi. A laternába 212 lépcsőn lehet fölmenni, honnan fölséges, elragadó kilátás esik a város minden részei, s nagy környékére, mi a fáradságos fölmenetelt bőven megjutalmazza. A kúp falfestményét²⁾ és a többi ékítményeket is a már említett híres *Maulpertsch* művész készítette. — Az egyház belseje egyszerűen méltóságteljes és sz. borzadálylyal tölti

¹⁾ Boldogult *Prettenhoffer Ignác* szappanyos mester után maradt iratok közt talált *Müllmann Géza* úr egy kis papírszeletet, mely ezen iratot tartalmazza. —

²⁾ Frescő, friss mészfestmény.

be a belépőt. Mint *Hunfalvy* is írja: „Az egyház belseje nincs tulajdonoson felcírázva, az egészzet komoly méltóság jellemzi.“¹⁾ Odafön, amint illik is, a legfölségesebben emelkedik a szentély,²⁾ mely kő- és vaskorlással választatik el a három lépcsővel alantabb fekvő egyház-hajótól.³⁾ A szentély két oldalán az imodák⁴⁾ alatt vannak a sekrestyék, melyek egyike a káptalan, másika pedig az alsóvárosi plébániáé, minthogy a székesegyház egyszersmind az alsóváros részére plébániai templomul is használtatik. A szentélynek, melyben a püspöki trón⁵⁾ s hat-hat valóságos s három-három címzetes kanonoki székek⁶⁾ diszlenek,⁷⁾ legfőbb ékessége a főoltár, fölötte magasan ily fölirattal: „DEO SERVATORI SACRVM. A. M. DCCLXXIV.“ A főoltár-kép, mely igen jól sikerült olajfestmény s a Megváltót ábrázolja kereszten, *Kremser-Schmidt* műve, valamint a karzathoz közeli *nep. sz. János és sz. Miklós püspök oltárképei*⁸⁾ is. A *Bold. Szűz mennybemenetét* és a *sz. Mihály főangyal* ábrázoló oltárképek pedig, melyek az oldal bemenethez közlesnek mindkét oldalon, Rómában készülték s amazoknál élénkebb színűek. A főoltár szürke, a többi 4, *Caneval* építés⁹⁾ terve szerint¹⁰⁾ vörös, a szónok-szék pedig fehér márványból készült. Ez alatt van *gr. Althánn* bibornok képe, ennek átellenében a püspöki imola, alatta *Migazzi* bibornok élethű ábrája, s mindkét ábra mesterileg készült drága mozaik-mű.¹¹⁾

Kivülről a templom falának alja nagy négyszögű kövekkel van kirakva, melyeknek mindegyik oldala 4 lábat tesz, és így azon kövek összesen 1896 négyszögű lábat földnek be. Az inposáns egyház homlokzata a Dunára szolgál; előtte 9 lépcső emelkedik, melyek hossza 132, szélessége 20 lábnyi. Ezekon juthatni föl az előcsarnokba,¹²⁾ melynek hossza 84, szélessége 20 lábnyi. Az előcsarnok nagy kőlapokkal van kirakva s 12 korinthai oszloppal büszkélkedik, melyek egyik-egyikének átmérője 4 láb- s 10 hüvelyknyi, magassága pedig 60 lábnyi. Ezek tartják a koronát, mely fölött van a homlokzat; ennek táblája 62 láb hosszú, s a külső felén gazdagon aranyozott rézbetűk¹³⁾ e föliratot képezik: „D. O. M. IN. HONOREM. ASSVMTAE. IN. COELVM. VIRGINI. ET. S. MICHAELIS. ARCHANGELI.“ — És: „*Christophorus. Card. a Migazzi hanc faciem, et Ecclesiam a fund. erexit.*“ — „*Incepium MDCCLXIII. — perfectum MDCCLXXVII.*“¹⁴⁾ — A három első betűk magassága 2 láb, a többié másfél láb. A homlokzat ormozatán hat köszobor emelkedik,

¹⁾ I. köt. 210. l. — ²⁾ Sanctuarium. — ³⁾ Navis Ecclesiae. — ⁴⁾ Oratoria. —

⁵⁾ Thronus Episcopalis. — ⁶⁾ Stalla. — ⁷⁾ A kanonoki székek, a régiek már jóval évek előtt használaton kívül tétetvén, maig is láthatók a kriptában, szép aranyozásokkal művészileg disztvők, melyekről alább bővebb ismertetés fog előfordulni. —

⁸⁾ Ezen oltár a régi. sz. Miklósról nevezett egyháznak, t. i. a 2-ik székestemplomnak tartja fön emlékét. — ⁹⁾ Ez olasz eredetű volt, noha *Migazzi* „*gallus*“-nak írta őt, mint föntebb láttuk. — ¹⁰⁾ Azaz: az oltárok asztalai, ezek alja s lépcsője. —

¹¹⁾ Honi nyelvönkőn: rakmű. — ¹²⁾ Porticus. — ¹³⁾ Ezek derült napon meszsze-elható, szemképráztató ragyogványú árasztanak, ha a napugarak rájuk sütnek. —

¹⁴⁾ Ld. *Korabinszky* i. m. 819. lap. *Rupp* i. m. I. 691.

melyek a *B. Szüzet*, *sz. Józsefet*, *sz. Pétert*, *sz. Pált*, *sz. Jánost*, és *sz. Jakabot* ábrázolják.

Ő főmagassága fölhívása folytán, a városi tanács 1766. okt. 6-kán tartott ülésen elhatározta, miszerint a homlokzatra emelendő 6 szobor kettéjére a városi pénztárból 100 körmőczy aranyat ajánl meg; de úgy, hogy miután e pénztár gyöngye lábön áll, nem egyszerre, hanem közben-közben és lassanként fogja ezenösszegét befizetni. Ezen ajánlatot ő főmassága ¹⁾ hálásan és megelégedve fogadta, s tanácsolta, hogy azon száz arany törlesztéseül ezen alkalommal *Bechert József* szobrásznak 100, *Gáspár* kegyesrendi testvérnek meg, mint az épületek igazgatójának 30 frtok előlegeztessenek, kövek hozatalára; a hátrálék pedig csak akkor fizetessék le, midőn azon szobrok csakugyan elkészültek.

12. §. E nagyszerű székesegyházi ismertetésének folytatása.

A templom eléjén, mely a Duna-felé fordul, három nagy ajtó van, melyek közül a középső az egyház belsejébe egyenesen, a két oldalon lévő pedig a karzatra és a két toronyba vezet. Ezen egyes ajtók magassága 20, szélessége 10 láb. Az előcsarnok belsejében igen szép domborművek az evangéliumból egy pár jelenetet ábrázolnak, például: igen szép az, midőn az Üdvözítő a templomból az árusokat kiűzi. A homlokzat két oldalán egy-egy csonka torony emelkedik, melyek magassága 126 lábnyi s fölül kőráccsal környezvék. Az egyháznak, mely hosszában 240 s szélességében 102 lábnyi, tervét, félretétetvén a *gr. Eszterházy* alatt készült *Pilgrám-féle*, a híres *Caneval*, II. József udvari építője dolgozá ki, és az építkezést az e szakban igen jártas *Osváld Gáspár Ferencz* kegyesrendi segéd-társ ²⁾ vezette, kinek a város utczái szabályozásában is nagy érdeme van, ő lévén Migazzi főpásztornak építészeti felügyelője s vezetője is. — Az oszlopok és az egész épület köveit a Váczhoz közeledő *naszáli kőbányából* hozták az építési térre. Említendő, hogy e pompás székesegyházban Migazzi *kicsinben* ³⁾ a világhírű *római sz. Péter templom*ot akarta föltüntetni, melynek hossza három akkora, szélessége hatodfél, magassága pedig negyedfél akkora, mint az itt leírt váci székesegyházé, melynek építésénél *Oraschek Ignác* kőmíves-mester valóban remekelt 1758-ban. A sz. Péter-templom belső hossza bécsi mértékben 98 ölet s 3 lábot, külső hossza a pitvarral együtt 114 ölet s 1 lábot tesz, a legnagyobb szélessége 67 öl, az egésznek magassága 112 öl. — Hazánk ezen egyik legszebb temploma szabad, téres s oszlopokkal kerített négyszögű helyen áll, mely kőoszlopok ⁴⁾ templom előtti vonalán azokról erős egymást összekötő vaslánczok lógnak le a földig. E basilika előteréről, mely alatt több

¹⁾ T. i. Migazzi. — ²⁾ Az egyház nyelvén: „*Frater Laicus*.” — ³⁾ En miniatüre. — ⁴⁾ Helyesebben: Kőtuskók.

elágazású nagy pinczék vannak két bejárással, szép kilátás esik a környékre. Átellenben diszlik a nagyszerű püspöki palota, üde levegőjű kedves kertjével, egyik oldalról a papnövelde s főelemi iskola, a másiktól pedig a kegyesrendiek diszes társodájának homlokzata ¹⁾; mögötte 5 csinos kanonoki lak, melyek egyike a plébániai épület is egyszersmind. — A székesegyház terének rézsútos átellenében épült mintegy 12 év előtt a *diszes emeletes egyházmegyei könyvtári épület*, mintegy 50,000 frtnyi költségen, melynek helyén előbb egy ronda, rozszant ház s ennek szegletén egy kis, zsidó-szatócsbolt volt. A székesegyház előtti tér évek előtt akáczfákkal lőn szabályszerűen beültetve, ugyszintén a püspöki palota, a papnövelde és főelemi iskolák előtti tér hosszában, meg a székesegyház háta mögötti pázsitos helyiség.

Már föntebb érintők, hogy a székesegyház fölépülési s szentelési ünnepének örökitéseül emlékpénzek ²⁾ is verettek Migazzi bibornok és püspök arcképe és az egyház előrészenek ábrájával. A *Vácz történelmében dicsőítet nagy férfi emlékeztet* ezen kívül még több érem is dicsőíti, melyek közül egyet, az ő arcképét s bibornoki, püspöki czimerét fölmutatót *Vahot Imre* művében ³⁾ láthatni jó fametszetben. Balra fordult mellképe bibornoki öltözetben tűnik föl, az akkori kor szokása szerint, fodorított hajjal, pilisét ⁴⁾ kis fővege ⁵⁾ földi, mellét pedig főpásztori keresztjén kívül sz. István jeles rendjének nagykeresztje is disziti. A körirat ez: „*Christophorus, Dei miseratione Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis de Migazzi.*” — A hátlapon: hercegi koronával és bibornoki kalappal földött hercegi palást-mennyezet alatt, sz. István rendjének aranylánczába foglalt, négy térre osztott pajzsos nap és torony váltják föl egymást s e pajzs térein három-három liliummal jelölt, jobbról-balra lejtős sallang vonúl keresztül. „Körirata: „*Archiepiscopus Viennensis Sacri Romani Imperii Princeps, Episcopatus Vaciensis Administrator, Sancti Stephani Regis Apostolici Magnae Crucis Eques, 1781.*”

13. §. Egyéb, e székesegyházra vonatkozó dolgok.

E hires basilikára, melyre 1762-ben Nógrád-megye 2 évre 1000 — 1000 frtot ajánlott, gr. *Eszterházy Károly* a magáéból sokat költött. Ugy látszik, hogy ezen főpásztoron kívül más papok és világiak is járultak segély-adományaikkal e sz. célra. Hogy a székesegyháznak 1773-ban szépecskén volt pénzalapja, mutatja azon évi adósok névlajstroma, mely szerint *Herrl Mátyás* rézműves 300, *Kuppin Borbála* 200, *Dungler Pál* kőműves 100, *Violand Ádám* harangöntő 50, *Kirchner Pál* 100, *Baugartner János* köteles 300, *Leitgeb Péter* pék 200, *Stolcz Antal* 100, *Ruff János* szabó 200, *Rock József*

¹⁾ A társoda ezen része a nemesi convictus részére volt építve — ²⁾ Azaz: érmek. — ³⁾ Magyarország és Erdély képekben, I. köt. 69. l. Pest. 1853. — ⁴⁾ Az egyház nyelvé: tonsura. — ⁵⁾ „Caputium,”

sarkantyús mester 200, *Szikora Ferdinánd* 200, s *Putz János* szintén 200 frtt. voltak adósak a székesegyháznak. Azért *Bodonyi* kanonok úr átírta a folytán a városi tanács 1773. évi jan. 12. ülésén ez fordul el:

„Feő Tisztelendő Bodonyi canonok és custos Ur Cathedrális Templomnak némely adóssaj végett requirálván a Tanátsot, hogy tudni illik, ha valaki közülök vagy házát, vagy Szölleit eladná, lenne gondgya az Tanátsnak az említett Templomra, s = ne járna úgy, mint *Baugartner* nevü kötelessel járt, ki tudnillik eladván házát, a pinzt alattomban mind föl szedegette, s — el is költötte s — a Templomot a nélkül hagyta, ugyan ezen alkalmatossággal azért az adósok neveit is által küldötte illy forma elenchusban (mint föntebb). — Minthogy azonban a Tanátsnak gondgya oly formán ezekre nem lehet, hogy még jövőendőben meg az evictiónak is terhe reá háríthatnék, a föllyebb titulált Úrnak requisíójára e képpen felelt, úgy mint:

„Revdme Domine Custos! A Cathedrális Templom Cassáját illető s = elocált Capitálisokk elenchussát vévén; örömet kívánánk minden módon complacéálni; s = kötelességünknek meg felelni, tsak az ne történt volna már ez előtt, hogy gyakorta az ollyatin adoss hir nélkül el adák facultásait, s = tsak akkor vettük észre, midőn már az árát alattomban mind föl szedték, el is költötték, és így igasságot, és a kinek kölletett volna eleget nem tehettünk, hogy azért ezekben illyetin hibák ne törtinnyenek, arra kérjük Feő Tisztelendő Canonok Urat, méltóztassék valakire bizni, a ki az illyekre vigyázással legyen s = hirt adgyon, midőn valaki közülök vagy házát, vagy Szölleit el adgya, mi minden módon azon leszünk, miképen tétethessünk az említett Cathedrális templomnak eleget, az evictiót pedig éppen nem vállalhattyuk magunkra. Kik magunkat Fő-tisztelendő Canonok Urk grátiájában ajánlván, maradunk Vác 12. Januárius. 1773. alázatos szolgáj N. N. Püspök Vác Várassa Birája és Tanátsa.“ — Erre azon Fő Tisztelendő Ur ezt írta visza:

„Hozzám küldött írásbul veszem észben, hogy talán olly vélekedésben voltak, mintha én be nyujtott kérésem által kívántam volna az evictiónak súllyát, erre valamint, hogy semmi fundamentális okaim nintsenek, úgy gondolatom sem terjedett annyira, kérem egyedül azt, és ismét kérem, ha törtinet szerint valamelly az adósok közül házát vagy Szölleit el adná, és az Várasnál magát jelentené szokás szerint, akkora legyenek olly buzgósággal a Templomhoz, és pártját fogni ne terheltesse. Tettem ezen rendelést nagyobb Securitásnak okáért az harangozónál is, midőn valaki közülök halálózna (mivel minden ez világbul ki mulónak nevit föl írja) tudtomra adni köteles lenne. Ezzel magamat ajánlom szíveessigiben. Biró Urk köteles szolgája. Bodonyi kanonok.“

Egyébiránt a váczi székesegyház tőkepenzei 1784-ben 6% kiadva 5685 frtot tettek és 100 frtot, mely öszszeg 5% volt kihelyezve,

vagyis összesen 5785 frtokat. Harangozásból az 1784. évben a felső plébános 88 frt 36 krt s az alsó 81 frt s 18 krt adott át. — A káptalani szabványok szerint, a kanonok urak előléptetésök alkalmával méltósági fokozat szerint, a kiszabott díjat szintén befizetik a székesegyházi pénztárba. — Ugy szintén hagyatékok stb. által is növekedni szokott e főtemplom pénzereje.

14. §. Ismét ezen székesegyházra vonatkozók.

Mikép már említők, évenként a püspökség jövedelmeiből 1500 frt szokott a székesegyház javára fordíttatni. Az ily összegből az 1786^{7/7}. katonai évben takarékoság folytán fönmaradt 154 frt 1 kr., mely összeg, mint az utóbbi püspöki széküresség idejéni takarékoság gyümölcse, 1789. márcz. 11-kén a vallás-alap javára iratott át. — 1812. nov. 7-kén tudósítja *Kámánházy* püspök a káptalant, hogy teljes, vörös színű főpapi öltözkéet ad a székesegyháznak, mely több darabokból áll s minden fénnnyel van kiállítva. — Ugyanezen évi decz. 24-kén, 4 font s 30^{3/4} súlyú püspöki ezüst-pastorálét adományozott a székesegyháznak, azon régi pasturale helyett, mely 1809. évben innét a legmagasabb kincstárba vitetett el, s a melynél az ajándék-pasturale sokkal ékeesebben s művésziebben volt készítve tömör-ezüstből és szépen csiszolva. — Egyébiránt 1810. május 26-kán 206 frt értékű ezüst-edényeket s egyéb szent tárgyakat ajánlott föl önkénynt *Kámánházy* püspök a székesegyházból ő fölségének. — 1811. jan. 11-kén folyamodott a káptalan, hogy az ő káplánai alapítványa és a Martonyi-féle, a sekrestye részérei, 5402 frt 36 krnyi tőkepénz, mely 1804. év óta a székesegyházéval egyesítettett, ettől elkülönítetvén, azután a kegyes alapítványokat kezelő káptalani gondozás alá vétessék s külön kezeltessék. Mibe e főpásztor 1013. nov. 20-kán beleegyezett. — Ezen évi jan. 24-kén *Balogh István* kanonok s alvárosi plébános folyamodványára a főpásztor ápril 27-kén úgy intézkedett, hogy a székesegyház kriptájábani temetésért 30 frt, annak szertartásaért pedig 1 frt 12 kr. veendő.

Kámánházy püspök 1812-ben igen szép és értékes sz. meneti keresztet csináltatott, a mi maig is használtatik. Ennek összes értéke a készíttéssel együtt 3896 frt 39^{10/16} krt tesz, a melyekből levonva a már kifizetett 1768 frt 33 krt, maradt 2128 frt 6^{12/16} kr. fődözendő. Ezen utóbbi összegre nézve így ír a kegyes főpásztor 1812. jun. 10-kén: „Mely összeget, minthogy a székesegyház súlyos szükségéktől nyomatnék, hogy azok fődözésére alapja legyen, ezen soraimnál fogva magam kifizetem neki, és ezen egészen saját költségemen szerzett processiói keresztet ugyanazon váci székesegyháznak és a tő káptalannak ajándékozom. Minek biteleül e sorokat aláírom.“ — Ugyanezen főpásztor 1813. jul. 26-kán a székesegyházi harangozás rendjét megszabta. — 1824. okt. 5-kén *Riek János* és *Bártfay Márton* püspökileg megbizott váci kanonokok jelentik ő

mlgnak, hogy a székesegyházban fölösleges egyházi ruhákat, szereket stb. összezeirták, melyek a falusi templokban még alkalmatosak volnának a használatra s azok lajstromát a jelentéshez mellékelték.

A káptalan folyamodik 1829. szept. 14-kén a főpásztorhoz, hogy a régi stallumok helyett 12 újat készíttethessen. *Regele Ferencz* váczai asztalos mester költségvetése aranyozással együtt 7394 frtra volt téve, aranyozás nélkül 5824 frtra. Azonban *Altér Jakab* pesti asztalos mester jóval jutányosabban készítette el, úgy, amint most is látható a 12 stallum. E munka, a szobrok kiaranyozásával, a szerződvény szerint, 4262 frt s 40 krba került a káptalannak. Ezen összeg kétharmadát az öt méltóság pénztára fizette ki, egyharmadát pedig az újabb alapítványú káptalan Nemo-pénztára. Az aranyozott szobrok a 12 apostol megkicsinyített alakjait képviselik. Az aranyozás még ma is, 58 év múlva, elég csinos és tiszta. Ugyanazon alakban és hasonló költséggel állíttatott *gr. Nádasdy Ferencz* püspök 6 stallumot ugyanannyi czimzetes kanonok részére, tehát e czélra kiadattak összesen 6393 frt 60 kr. v. p.

15. §. A székesegyház harangjai, órája és villámháritója.

Az olasz földézetű két csonka torony egyikében van elhelyezve a 80 mázsfányi, készíttetőjéről „*Roskoványi*”-nak nevezett nagy és híres harang, melynek fölirata ime ez: „*In honorem Deiparae Virginis immaculatae conceptae*”, „*Sumptibus Augustini de Roskovány, Episcopi Vaciensis. a. 1856.*” Ezen harangot Pesten *Schmidt András* harangöntő öntötte s a hozzátartozókkal (pistillus és koronája), meg az elhozatal, felhuzás és elhelyezéssel együtt többbe került 9000 frtnál conv. pénzben. — A közép-harangot saját költségén (782 frt) újraöntette *Neszveda István* segédpüspök ő mlga, olvasó-kanonok, apát és püspöki helynök, még örkanonoksága idején. — Az új toronyórát pedig *Dr. Kovách Pál* ő mlga, pápai praelatus stb. saját költségén, 1000 frton o. é. csináltatta *Ország József* váczai géplakatos által a székesegyház részére, melyben a kegyes jótevő egykor megkereszteltetett, béráltatott, ahol tényleg a jó Istennek szolgál s a melynek sirboltjában tetemei nyugodni fognak, — az Isten nagyobb dicsőségére s szülőföldieki kényelmére. A nevezett műgépész által terve szerint készített óra 1884. nov. 19-kén, d. e. 10 órakor vitetett a székesegyház elé. Zöld galyakkal s pántlikákkal földiszíttett kocsi helyezettetett s midőn a menet, élén a váczai kath. legény-egylet zászlójával, a készítő tabánvárosnegyedi lakáról megindult, a zenekar Rákóczy-indulót játszott. A menetet a székesegyháznál a havas idő daczára is nagy közönség várta, mely megérkezvén, a zenekar egy darabot játszott, s a kath. legény-egylet tagjai a szózatot elénekeltek, mely után a géplakatos egy kis beszéd kíséretében átadta a földő káptalannak az órát. Erre *Kanda István* kanonok s felvárosi

plébános tartott szép alkalmi beszédet, éltette *Dr. Kovách Pált* és *Országgh Józsefet*; majd *Virter Bertalan* cz. püspök s kanonok a káptalan nevében átvette az órát s megköszönte azt. Végre a közönség nevében *ifj. Varázséji Gusztáv* a „*Váczi Közlöny*“ szerkesztője mondott köszönetet a kegyeslelkű jótévőnek. Aztán a legény-egylet dalárdája énekelt egy indulót a cigány-banda zenéje mellett s szétoszlott a közönség, az óra szerkezetét megtekinthetvén ki-ki az előcsarnokban még a délutáni órákban is.

Megjegyezzük még itt, hogy, miután a székesegyház megrongált tetejének kijavítására a kegyes alapokból mit sem lehet-e fordítani, annak a szorgalmi jövedelmekből keletkezett tőkéit kelle felmondani az illetőknél. A tetőjavításra 1830. évben *Borcsiszky Béla* nagyprepost 100, *Toppler György* örkanonok 80, *Gasparik Kázmér* főesperes 40 frtot adományoztak. A javítás azonban az 1831. évi tavaszára lőn elhalasztva. E tetőzet az újabb időben is kijavítva s újra festve lőn *Cserny József* váczi bádogos által, — 1835-ben *Kráner Vilmos* orgonaművész által az orgona javítás alá vétetett. A székesegyház nagy és kis orgonáját a ngos káptalan 800 frtnyi költséggel ujította meg, mely munkát *Kobza Ágoston* egri orgona készítő vállalta el, s 1885. május elején fogott a javításhoz. — Ugyanezen 1885. júliusban *Dr. Kovách Pál* pápai praelatus ő mlga majd 1000 frtnyi költségén egy pesti vállalkozó ezen székesegyház tetejét több helyen villámhárítóval látta el, de nevezett váczi bádogos és emberei jártak a munkálat közben a székesegyház tetején és ott a szédítő magasságban a kereszt tövénél, mit a köznép főképen remegve s iszonykodva nézett járta s keltében.

16. §. A székesegyház kriptájában nyugvó papok nevei.

E bazilika kriptájában a következő váczi püspökök hamvai nyugszanak ily sorban: *Peitler Antal József* † 1885. jul. 24.; *Kámánházy László Mihály* † 1817. febr. 4.; *Miháldi b. Sплényi Xavér Ferencz* cs. apost. kir. fölség v. b. t. tanácsosa † 1795. decz. 22.; gr. *Althánn Mihály Frigyes*, a sz. r. e. bibornoka † 1734. jun. 20. Glatzban, Porosz-Silesiában; gr. *Althánn Mihály Károly*, pápa ő szentsége házi főpapja, † Bécsben 1756. jun. 6-kán; *Ghymesí gr. Forgách Pál* † 1759. aug. 25-kén. Összesen: 6. — Gr. *Althánn M. Frigyes* és gr. *Althánn M. Károly*, ugyszintén gr. *Forgách Pál* püspökök tetemeit 1807-ben (III. Nonas Martii), *Károly Ambrus Ferdinánd* osztrák főhg, és a váczi püspökség admtra, a sz. Rókus temetőjéből, hol azok sokáig rejtettek, a püspöki lakba vitette, onnét pedig ünnepélyes menettel, a melyben ő, káptalana és papsága jelen volt, a székesegyház sirboltjába szállíttatta át, a melyben *Kámánházy* püspök 1812. évben a maga és utódai részére nyughelyeket készíttetett.

A halál ezen telepén a következő *nagyprépostok tagjai* nyugszanak: *Bodonyi Sándor* fölsz. belgrádi és samandriai püspök † 1811. nov. 11.; *gr. Bissingen-Niepenburg Ernő* jassi-i fölsz. püspök † 1820. márcz. 12.; *Sághy Mihály* vál. novii püspök † 1849. jul. 17.; *Keresztury Erdélyi József* káptalani helynök s általános ügyhallgató † 1801.; *Tiller József* általános káptalani helynök † 1822. ápril 8.; *Borcsiszký Béla* † 1834. decz. 10.; *Gaspárik Kázmér* 1863. márcz. 17.; *Herrmann József* vál. ansariai püspök † 1875. ápril 7.; *Ellenbacher István* † 1884. decz. 9-kén.

Továbbá a következő *apát- és prépost kanonokok* várják e helyen a föltámadást:

Benzoni Bódog † 1786. decz. 29.; *Damiáni Ker. János* † 1784. pridie Calend. oct.; *Rohács András* † 1787. ápril 27.; *Magyar Ignác* † 1787. jul. 24.; *Makó Antal* † 1787. nov. 3.; *Werthenfelsi Würth Antal* † 1790. szept. 7.; *Kozma József* † 1792.; *Laffcsák N. János* † 1801.; *Laffcsák Mátyás* † 1805. május 10.; *Kubik József* † 1804.; *Bezzegh Mátyás* † 1808.; *Passerini Pál* † 1804. decz. 28.; *Benedek Ágoston* olv. kanonok, hittudor † 1809. márcz. 6.; *Belkovics István* † 1812. május 20.; *Wacslavovics Ferencz* † 1814. jun. 13.; *Schwarzl Ferencz* † 1817. decz. 15.; *Poroszkay János* örkanonok † 1825. ápril 22.; *Bogyay Mihály* † 1830. szept. 20.; *Riek Ker. János* † 1834. nov. 26.; *Bodonyi Miklós* olv. kan., püspöki helynök † 1835. jun. 27.; *Bártfay Márton* † 1837. jun. 30.; *Bottlik István* † 1838. apr. 21.; *Seress Pál* † 1843.; *dr. Medgyessy ev. János* örkan. † 1849. szept. 1.; *Schimpl József* † 1857. szept. 17.; *Mericzay Antal* ált. káptalani helynök † 1855. szept. 26.; *Toppler György* olv. kan., püsp. helynök † 1841. jan. 7.; *Cseh András* † 1855. nov. 14.; *Balogh István* olv. kan., † 1846. ápril 2.; *Kontsér József* † 1844. márcz. 10.; *Makk Ferencz* † 1862. januárban; *Lexa Ferencz* † 1863. május 20.; *Tajthy Ferencz* olv. kan. † 1864. febr. 10.; *Balla József* † 1871. jul. 23.; *Haulik József* olv. kan. † 1872. jan. 25.; *Soos József* éneklőkanonok, püspöki helynök † 1882. jan. 22.; *Müller Mihály* olv. kanonok † 1882. ápril 7-kén. — Azonban *Virter Bertalan* novii vál. püspök, quethi ezimzetes apát, örkanonoknak, a ki 1886. febr. 23-kán halt meg élte 61. évében, tetemei az alvárosi temetőbeni családi sirboltban nyugszanak, a mely fölött építendő kápolnára végrendeletileg 2000 frtot hagyott.

17. §. A székesegyház nevezetes eseményei.

E bazilikában, mely 1872. aug. 15-kén látta századossága jubileumát ünnepeltetni, a jelen században ezen püspöki székfoglalások történtek: 1. *Károly Ambrus* főhg a váci püspökség admtrátorává 1807. jan. 27-kén. — 2. *Kámánházy László Mihály* 1808. — 3. *Gr Nádasdy Paulai Ferencz* 1824. febr. 12. — 4. *Roskoványi Ágoston* 1851. decz. 8. — 5. *Peitler Antal József* 1859. jul. 17-kén. —

Vác városát 1852. és 1857. években *Ferencz József* ő cs. ap. kir. fölsége meglátogatván, a főpásztor által a székesegyház bemeneténél az egyház szertartása szerint fogadtatott. — *József* főhg ő fűnsége, mint a m. kir. honvédség főparancsnoka, a vidéken tartott nagy honvéd-gyakorlatok alkalmával 1871-ben Váczt több napig időzván, e bazilikát meglátogatta és a püspöki asztalnál is elnökölt. — 1845-ben *Altieri Lajos* hg, bibornok, volt bécsi apostoli nuncius a székesegyházban sz. misét végzett. — 1850. jun. 8-kán *Viale-Prela Mihály* bécsi apostoli nuncius, carthagói püspök, az alvárosi plébánialakban vendég volt mlgos és földő gr. *Zichy Ipolyt* akkori plébánosnál, ki aztán a pápa ő szentsége által az ő házi főpapjává lőn kinevezve. — *Peiller Antal József* püspöksége alatt megjelent Váczt *L. Falcinelli* (sz. benedekrendi) bécsi apostoli nuncius. Mind ez, mind pedig *amaz* a legnagyobb örömmel látogatták meg a székesegyházat.

Fehér-vasárnap, 1841. ápr. 18-kán, gr. *Nádasdy P. Ferencz* vácsi püspök, báró *Burkóczy László* székesfehérvári és *Stankovics János* győri püspök segédkezése mellett rozsnyói püspökké szentelte gr. *Zichy Domonkos* apát, győri és olmucai kanonokot, pápai főesperest és egyházi jogtudort. E fölszentelési fényes ünnepélyen jelen voltak a székesegyházban: gr. *Zichy Ödön* és *Jenő* főurak, és sok más igen előkelő szemlélői a szent ténykedésnek.

18. §. A székesegyházra vonatkozó adoma és élcz.

Alig van valami nagyobbserű épület, melyhez holmi adomafélék ne csatlakoznának. Így, egy valaki Váczt dolgait végezván, hazamentében betért egy váczvidéki tréfás barátjához, a ki jól ki-kérdezé, hogy megtekintette-e Vácson minden nevezetességet? Midőn a feleletekből kitűnt, hogy a székesegyház homlokzatáni sz. Pált, a ki pedig valahányszor az órát ütni hallja, mindig egy levelet fordít könyvében, megtekinteni elmulasztotta, — viszszaíetett Vácra, hogy azt éles szeműgyre vegye. Ott leste hát a templom előtt az óraütést félnapon át, s midőn az órát annyiszor ütni hallotta ugyan, de sz. Pál a könyvben nem fordított levelet, már boszankodni kezdett, sőt a „hortobágyi szótár“-ból hevesebben ki is fakadni, midőn őt egy figyelemmel kísért öreg felvilágosítá, hogy igen helyesen mondta barátja, miszerint: valahányszor sz. Pál az órát ütni hallja, könyvében mindig egyet fordít; mert kőszobor lévén, az órát ütni soha sem hallja s így könyvében sem fordít. Erre a rászédett boszusan hagyta el a székesegyház előtti tért, s kedélyes homorú barátja jót kaczagott ezen eredeti tréfán. — Ismét: egy más jó kedélyű embernek azon ötlete támadt, hogy e székesegyházat mondaná Vácson a legkisebb templomnak, miután abban a szentek mind el nem helyeztet-hetvén, belőlők 6 ki, a homlokzatra került. S most e kérdéssel: „Vác több temploma közül melyik a legkisebb?“ gyakran rászédnek valakit . . .

19. §. A székesegyház öltözeteinek leltára.

Az 1883. évben az összes szent készletek, mind a szolidak, mind a ruhanemük szemle alá kerültek, a melyekről fölvett leltárban ezek tekintettek becsesek és értékesekül: „Az 1. sz. *Migazzi* bibornok után maradt egy *ezüst urmutató* aranyozva, jó kövekkel. — 3. Egy más tojás-alakú *urmutató* ezüstből, megaranyozva. — 4. *Gr. Forgách* püspök után egy, drágakövekkel és képecskékkel ékitett. 6. *Marthonyi* kanonok (1767.) után egy megaranyozott, igen ékes *ezüst-kehely*. — 7. Egy antik dombor-mivű *ezüst-kehely*. *Gr. Bissingen* fölsz. püspök és nagyprépost után *ezüst-kehely* reczés talapzattal, ritka mivezetű. — 34. Püspöki gyűrű, saphirral és gyémánttal, egy mellkereszt ereklyetartóval. — 35. *Gr. Bissingen* (a ki a 12. sz. a.) után egy *ezüst-medencze* a kézmosáshoz és egy *ezüst-kanna*. — 61. *Ezüst-medencze*, *kanna*, *gyertyatartócska*, *jelző*, stb. (Peitler A. József püspök ajándéka) — 62. *Drága ezüstös öltözet*. (Ugyanannak ajándéka). — 158. *Mária Teréz* királynő ő fölsége után: fehér casula himezve, illetőleg phrygiai tüvel rajzolva, a hozzátartozandókkal ezen fölirattal: „*Mű és ajándok*.” — 159. *Gr. Migazzi* bibornok után: *aranyfonalú egész főpapi öltözet*, vörös színben. — 160. *Kármánházy* püspök után: *egész sz. mise-öltözet*, *arany-fonalakkal átszőve*. — 161. Ugyanazon *K. L.* püspök után: *aranyfonalú diszlet* (ornatus) phrygiai munkával. — 163. *Gr. Althánn* után: vörös színű készlet, selyemből, aranyfonalakkal, aranyos szegélyekkel. — 164. *Gr. Althánn* után: kékszinű drága szegélyekkel. — 173. *Roskoványi* váci püspök után: egész főpapi diszlet, fehér selyemből, aranyfonalakkal. (Szerzve lőn 1857-ben). — Drága kehely, képecskékkel ékitve, ezüstből, földő *Ellenbacher* nagyprépost által 1872. évben adományozva a székesegyháznak. — *Medgyessy János* kanonok után drága infulák. — *Neszeda István* fölsz. püspök és olv. kanonok a székesegyházat, az 1884. évi karácsonyi sz. ünnepekre, püspöki miséhez való 2000 frtnyi értékű, gyönyörű ornatussal lepte meg.

20. §. A székesegyház történelmének irodalma.

A váci születésű *Róka*,¹⁾ diakovári kanonok ezen székesegyházat a következő, igen kedves versekben énekelte meg egykor:

„Bema,²⁾ Tholum,³⁾ Gronaonque⁴⁾ tuum Maulpertsie, Mensis⁵⁾

Miror opus sacris Romulidumne magis?

Naszalii,⁶⁾ Tatae⁷⁾ contendunt marmora saxis

Naturae magis nobile, an Artis opus?

Queis ubi ter senis fuerit coniuncta columnis

Porticus et statuis fulserit omnis apex;

¹⁾ Mint Findura történészünk állítja. — ²⁾ A szentély. — ³⁾ Hajó vagy kupola. — ⁴⁾ Narthex, melyet Maulpertsch festett, ⁵⁾ A kisebb oltárokon a római, főn Schmitt ecsete remekelt. — ⁶⁾ Bámulandó naszáli kövek nagysága, s bősége. — ⁷⁾ A tatái márvány ékessége és becse.

Haud operi cernet par Pannonis ora Migazzi,
Nec laudi gemina est ulla futura Tuae.“¹⁾)

Oly nagyszerű s műbecsű lévén ezen, itt elég terjedelmesen ismertetett székesegyház, nem csoda, hogy *annak történelme és leírása egész kis irodalmat képez*, melyet is itt ezennel közlünk:

1. *Katona*: Historia Critica Regni Hungariae, Tom. II. Pestini, 1779. a Dedicatióban, 1—10. oldalon, a hol Migazzi egész működése szépen van ismertetve, az ő költségén jelenvén meg ezen kötet Váczon.

2. *Korabinszky*: Lexicon Geographico-Historicum, Pozsony, 1786. 819. lap.

3. *Nagy Imre*: Vácznak leírása, a „Tudományos-Gyűjtemény“-ben, 1818. IV. köt. 35—38. l.

4. *Medgyessy János*: Schematismus Cleri Vaciensis, de anno 1835. Posonii, XXIII—XXIX. — A czimlapon a székesegyház képével.

5. Egyházi Tár, 1836. Pest, VII. füzet, 124—130. l. a székesegyház ábrájával. *Nagy Leopold* kegyes rendi áldozártól.

6. *Örkényi Ferenczy József*: Pest-Pilis-Solt vármegyék leírása abc-rendben; Budán, 1844. a 149—150. lapokon.

7. *Vahot Imre*: Magyarország s Erdély képekben, Pest, 1853. 67—68. lap. A székesegyház igen jó aczélmetszetű képével erős papíron.

8. *Hunfalvy János*: Magyarország s Erdély képekben, Darmstadt, 1858. I. köt. a 210. lapon.

9. *Nagy Miklós*: Magyarország képekben, Pest, 1867. III. füz., 157—158. hol a székesegyház kitűnően sikerült képe, fametszetben, a szöveg közé nyomva látható.

10. *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajza, I. köt. 690—692. lapon.

11. *Kompolti Tivadar*: Vácvidéki Képes Naptár, 1880. évre, 25—27. lapon, a székesegyház szöveg közé nyomott jó fametszetű képével.

12. *Specimen Monographiae Capituli Vaciensis*, Vacii, 1884. E műből sokat vettünk át dolgozatunkba, a mlgos Szerző kegyes engedélyével.²⁾)

13. A Vasárnapi Ujság, és egyéb képes folyóiratok és Naptárakban.

II. FEJEZET.

A székesegyházi káptalan története.

1. §. A káptalan keletkezése.

A váci káptalan eredetéről és régibb viszontagságairól, adatok hiánya miatt, mi bizonyost sem hozhatunk itt föl. Annyit azonban

¹⁾ Ld. Róka i. m. 79—80. l. — ²⁾ Ugy szintén a káptalan itten adandó történelme is jó részben e mű nyomán van megírva.

nagy valószínűséggel állithatunk, hogy ősi szokás szerint, a püspökséggel egykorú, és hogy, e szerint, mint a történészek többnyire állítják, sz. István első apostoli királyunk által alapítottatott mindkettő. Mások meg, *Thúróczy Jánossal* azt vitatják, hogy *I. Géza király, fogadalmánál fogva, alapította és adományozta meg a váci egyházat.* Itt azonban a „váci egyház“ alatt nem a püspökség értendő; a nevezett király ugyanis életében nemcsak kitűnő alkotója és kegyura volt a váci székesegyháznak, hanem halála után ezen fejedelmi templom¹⁾ sirboltjában akart eltemettetni is.²⁾

Bizonyára a világi papság elszaporodásaig, mint más honi székesegyházakban, úgy itt is, a hazánkban legrégibb szerzetes-áldozárok, az ősi jámbor és tudós sz. benedekrendiek, és pedig itt a szomszéd *mogyoródi apátságból*, helyettesíték a káptalani urakat. Az 1215. évben már virágzott ezen ősrégi káptalan, mely nagy terjedelmű jávakat birt. 1241. évben fekete-vasárnapon a tatárok általi elpusztítása után³⁾ IV. Béla király bőkezűsége azt ismét helyreállította. Mint a hagyomány tartja, 30, sőt 36-nál is több tagot számlált hajdan e tekintélyes káptalan; mit bizonyítani látszanak több ily kifejezések: „*et compluribus aliis Canonicis, Deo in Ecclesia BMV. iugiter famulantibus,*“⁴⁾ melyek az e káptalan által kiadott hiteles-helyi okmányokban az illető kanonoki névaláírások után szoktak előfordulni.

2. §. Váci kanonokok nevei a mohácsi vészig.

Noha az e városra oly sűrűen zúdult harci zivatarok, annyi vész-esetek e kitűnő káptalan irattárát is többször megsemmisítették, a honi, egyházi és világi történelem igen nagy kárára, mégis, a mindig terjedelmesebb és behatóbb történelmi buvárlat folytán, a *mohácsi vészig* már több *váci kanonok* nevét birjuk fölmutatni.

Igy III. Honór pápa meghagyja 1222. decz. 15-kén a nyitrai püspöknek és főesperesnek, meg az esztergomi sz. Tamásról címzett prépostnak, miszerint *G. és I. váci kanonokok* följelentése folytán, nyomozást indítsanak *M. váci főesperes* ellen, a ki az említettek által több súlyos vétségekről vádoltatik s aztán a nyomozás eredményéről az apostoli széket értesítsék.⁵⁾ — Előfordul 1233-ban *Vanča István* prépost, utóbb kir. korlátnok, s nem sokára már a váci egyház főpásztora. — 1234-ben említettik *Tihe*,⁶⁾ kanonok.⁷⁾ — A *Kaplayán*-föld békés elosztását bizonyító 1277. évi hiteles-helyi okmányt *Pál* olvasó, *András* éneklő, és másik *Pál* örkanonok, mint kápta-

¹⁾ Egyházi nyelven: „*Basilica*“. — ²⁾ E templom a sz. ferenczrendi kolostor helyén emelkedett, s előbb a tatárok által kifosztatott s aztán a templommal együtt elhamvasztatott. — ³⁾ Ekkor a kanonokok még egy épületben közösen laktak. —

⁴⁾ Azaz: „*Más számos, a Bold. Szűz Mária templomában az Istennek állandóan szolgáló kanonok.*“ — ⁵⁾ Theiner I. 35. — ⁶⁾ Tiche és Tihe-nek is iratik. — ⁷⁾ V. ö. Monumentum Rerum Hung. Arpadiana, per Steph. Lad. Endlicher edita.

lani beltagok írják alá.¹⁾ — 1278-ban olvassuk *Domonkos* mester váczí prépostot, a ki egyszersmind *Lodomér* esztergomi érseknek korlát-noka²⁾ volt. — Majd 1280-ban előfordul *László* prépost, a királynő udvari korlát-noka³⁾ és 8 év múlva váczí püspök. — Aztán ugyan csak 1280-ban előjön *László* mester, a ki is, mint a királynő korlát-noka és váczí prépost írta azon okmányt, melyben Erzsébet királynő a veszprémi egyháznak adományozza *Bérén* helységet.⁴⁾ E királynő ugyanazon tárgyban ezen korlát-noka által még egy iratot adat ki ugyanazon 1280. évben.⁵⁾ Ugyanazon *László* prépost előfordul egy 1284. okiratban is.⁶⁾

A váczí káptalan azon okmányában, mely szerint a „*de Urus Inure*“ gróf az egri püspöknek végrendeletileg adományoz 1292-ben, ezen nevek fordulnak elő: *Domonkos* prépost, *András* olvasó-, *Domonkos* éneklő-, *Julián* örkanonok, *Olivér* mester váczí, *Miklós* pesti, *Chepán* szolnoki, *Agoston* szigethői, *Chetlő* csongrádi főesperesek és *Péter*.⁷⁾ — *Olivér* főesperes említettik egy 1293. évi okiratban.⁸⁾ — *Julián* örkanonokot olvasunk egy más, 1293. évi hiteles helyi iratban is.⁹⁾ — Azon 1294. jul. 29-kén kelt ily okmányban, melyben III. Endre király anyja, több püspök és honnaggy helybenhagyásával az esztergomi polgárokat jogtalan tetteiktől eltiltja s az esztergomi egyháznak e városbani jobbágyait a város általi megadóztatás alól fölmenti s a bíraskodást fölöttük megtiltja, — előfordul *Domonkos* mester váczí prépost és *Lodomér* esztergomi érsek korlát-noka.¹⁰⁾

1300. évben *Illés* olvasó- és *Henrik* kanonokot olvasunk.¹¹⁾ Ezen iratban előjön *János* éneklő-kanonok és *Chepán*.¹²⁾ — Majd egy 1309-ki okiratban *Henrik* prépost fordul elő, ki előbb a szepesi prépostságra és innét 1320-ban a veszprémi püspöki székre emeltetett, és *János* éneklő-, meg *Bogomér* kanonokok, a kik 1312. évben a váczí káptalan némely tagjai által, *Miklós* dömösi prépostnak váczí püspökké történt törvénytelen megválasztása ellen *Róbert Károly* királyunk és *V. Kelemen* pápánál keresték e baj orvoslását. — 1323. évben *Antal* kanonokot olvasunk, mint egyszersmind titeli örkanonokot, kinek XXII. *János* pápa a *László* halálozása által megürült váczí prépostságot adományoztatni kívánta.¹³⁾ — Ugyanezen pápa 1325. okt. 12-kén meghagyja a pozsonyi prépostnak és társainak, miszerint *Antal* váczí kanonoknak az ő egyháza prépostságát adományoztatni igyekezzenek.¹⁴⁾ — Az 1332. évi pápai tizedek lajstromában említettik *Miklós* prépost és *János* főesperes.¹⁵⁾ — VI. *Kelemen* pápa 1342-ben meghagyja az általa kinevezett bírának, hogy *Sygetseu*-i (szigethői) *Do-*

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. Tom. VI, Vol. I, pag. 211. — ²⁾ Ld. Knauz: Eszt. fő-egyház Okmánytára, II. füz. 205. — ³⁾ Ld. De Jure coronae Regni, pag. 28. —

⁴⁾ Ld. Wenzel: Monumenta Hung. Historica. IV. 221–222. — ⁵⁾ Wenzel i. m. u. o. — ⁶⁾ Fejér i. m. V. 3. 223. — ⁷⁾ Schmidt: Episcopi Agr. I. 226. — ⁸⁾ Fejér i. m. VI. 1. 268. — ⁹⁾ U. o. — ¹⁰⁾ Knauz II. füz. 205. lapon. — ¹¹⁾ Fejér i. m. VI. 281. — ¹²⁾ U. o. — ¹³⁾ V. ö. Theiner I. 596. — ¹⁴⁾ Fejér i. m. VI. 281. —

¹⁵⁾ U. o.

monkos főesperes és váci kanonoknak az itteni prépostságot adományoztassák.¹⁾ *Rudolf* püspök halála után 1342-ben *Berendi Márton* orodi prépostot a váci káptalan felhatalmazá, hogy kebeléből három kanonokot szemeljen ki, voltak pedig ezek: *Domonkos*, *Miklós* és *Michó*, a kikkel egyetemben *Mihály* pozsonyi prépostot választák meg váci püspökké, a ki *de Zéchen Tamás* erdélyi vajdának fia, 25 éves és csak szerpapi rendű volt.²⁾

Wygelheim Chimad, ki 1344-ben az egri egyházban is kanonoki javadalmat nyer, szintén a váci káptalannak is tagja volt. — *VI. Kelemen* pápa 1345-ben *vilkowi János Berthold* erdélyi papnak ezen egyházban kanonokságot adományoz s megengedi neki, hogy a váci és pozsonyi egyházakbani kanonokságokat és javadalmakat megtarthassa.³⁾ — Ugyanezen pápa 1346-ban *Martini Jánost* tette be a váci káptalanba, annak egy üres helyére.⁴⁾ — *Nagy Lajos* királyunk kedves udvari papja, nuntius s *Erzsébet* királynő káplánja, *Márton* is, váci kanonok volt, a ki 1347-ben az egri káptalan tagja lett.⁵⁾ — Ugyan e pápa 1348-ban megengedi ezen *Márton* váci kanonoknak, miszerint akár a királyok szolgálatában, akár pedig az egyetemes tanintézetben foglalkozik, az egyházi javadalmak gyümölcseit három éven át szedheti.⁶⁾ — 1388. évben az esztergomi érsekségnek *Nyerges-Ujfalu*, *Bajóth* és *Süttő* birtokokban lett bevezettetését bizonyító okirat végén *Péter* prépost, *Mátyás* olvasó, *Demeter* éneklő, *András* örkanonok, *Mihály* nógrádi, *István* csongrádi, *György* szigetfői főesperesek neveit olvashatni.⁷⁾

1401-ben *Márton* nagyprépost jön elő, ki a pesti uj-hegyi prépostságot is birta, szépművészeti mester⁸⁾ és az orvostan tudora volt.⁹⁾ — A váci káptalan irattári jegyzőkönyve 1420-ról *András* mestert és a váci egyház örkanonokját említi;¹⁰⁾ — egy másik jegyzet pedig ugyanott 1434-ről említést tesz *Péter* prépost-, *Barnabás* olvasó, *György* éneklő, *Imre* örkanonokról, *Jakab* nógrádi, *János* pesti, *Gergely* szolnoki, *Ádám* csongrádi és *Briccius* szigetfői főesperesekről.¹¹⁾ 1458-ban *Szentmiklós* *Mihály* székesegyházi főesperes, a sz. hittudomány szabadalmazottja¹²⁾ és a döntvények tudora¹³⁾ említettik.¹⁴⁾ — 1478-ban *Pál* nógrádi, *Jakab* pesti, *János* szolnoki, *Tamás* csongrádi és *Mihály* szigetfői főesperesekre akadunk.¹⁵⁾ — *Bakoss Ferencz* 1483-ban a pesti főesperesi tisztet vitte, ki is a következő évben a budai prépostságra, 10 év múlva pedig a győri püspöki székre lön emelve.¹⁶⁾

A váci káptalan tagja volt egykor *Korniss Benedek* is, ki aztán a jeles prémontrei rendbe lépett s 1500. év körül leleszi pré-

¹⁾ U. a. I. 649. — ²⁾ Lányi K. Magy. Clerus érdemei. I. 167. — ³⁾ Theiner I. 700. — ⁴⁾ U. a. I. 728. — ⁵⁾ Fejér i. m. X. 2. 222. — ⁶⁾ Theiner I. 752. — ⁷⁾ Fejér X. 2. 222. — ⁸⁾ Artium liberalium Magister. — ⁹⁾ Doctor medicinae. — ¹⁰⁾ Dr. Kovách Pál: Specimen Monographiae Capituli Vac. Vác 1884. 12. 1. — ¹¹⁾ Ld. u. o. — ¹²⁾ Licentiatu ss. theol. — ¹³⁾ Decretorum Doctor. — ¹⁴⁾ Dudik: Iter Romanum, Parte I. p. 33. — ¹⁵⁾ Schem. Vac. 1871. pag. 14. — ¹⁶⁾ Magy. Akad. Értesítő, 1855. 334. l.

post lett.¹⁾ — Emelte e derék káptalan diszét a velencei születésű híres *Balbi Jeromos*, kitűnő költő és szónok is, ki a XVI. század elején abban a nagypréposti méltóságot bírta²⁾ s utóbb a gurki püspökségre emeltetett. — A „*Kalondai nemzetség*“-ből is volt e káptalanban egy tag és pedig prépost, mit abból következtetünk, hogy az egy helyen így fordul elő aláírva: „*Praepositus de Kalonda*“.³⁾ — 1514-ben előfordul *Zeke-i Aczél Ferencz* váci prépost, ki a pozsonyi prépostságot Balbitól bérletben tartotta,⁴⁾ II. Lajos király titkára és a Garan melletti sz. Benedek apátja volt. 1522-ben pozsonyi préposttá neveztetett, de mielőtt az esztergomi érsektől a beigtatást megnyerte volna, ágyában megöletett 1523-ban. A költészetnek művelője volt.⁵⁾ — 1520. évben „*de Sz. Gál Mihály*“ és „*de Harsány Tamás*“ mester váci kanonokok említetnek.⁶⁾

Kár, hogy a régi szokás szerint, egész a XV. század közepeig, sőt jó részben még azontúl is, csak a keresztnemek iratván ki az okmányok és egyéb iratokban, nem tudhatni, hogy az itt említett egykori váci kanonokok melyek családok és nemzetségekből eredtek. Mily érdekes például tudni, hogy a maig is fönlevő *Szentmiklósy, Bakoss* s *Korniss* előkelő nemes családokból is voltak egykor kanonokok e jeles káptalanban. És ezen adatot csak annak köszönhetjük, hogy az említetteknek már vezetékneveik is előfordulnak.

3. §. Az említett kanonokok névsora lajstromilag adva.

Jónak látjuk itt a föntebb elsorolt kanonokok neveit könnyebb áttekintés végett *lajstromszerűleg* adni egymásután, káptalani méltóság-fokozataikkal együtt,⁷⁾ megérintve az évet is, melyben előfordulnak neveik, 1234—1520-ig.

Tihe	1234 körül.
Vancha István prépost, . . .	1238.

Pál olvasó-kanonok	} 1277.
András éneklő-kanonok . . .	
Pál örkanok	

László prépost	1280.
--------------------------	-------

Domonkos prépost	} 1292.
András olvasó-kanonok . . .	
Domonkos éneklő-kanonok . .	
Julián ör-kanonok	

¹⁾ Fessler: Geschichte der Ungarn, VI. 226. l. — ²⁾ Toldy; Magyar irod. tört. II. 49. — ³⁾ Knauz-Láncz i. m. I. 515. — ⁴⁾ Távol volt mindig. — ⁵⁾ Ld. Capitulum insignis Ecclesiae Collegiatae Posoniensis, pag. 236. és 261. — ⁶⁾ V. ö. a váci káptalani irattár Jegyzőkönyvét. — ⁷⁾ Bizonyára az oklevélgyűjteményekben még jóval több nevekre is lehetne akadni ide vonatkozólag.

Olivér mester vácsi	}	1292.
Miklós pesti		
Chepán szolnoki		
Ágoston szigetfői		
Chetlő csongrádi főesperesek	}	
Péter		
Henrik prépost		1309.
János éneklő-kanonok	}	1312.
Bogomér		
Antal		1325.
Domonkos,	}	1342.
Miklós,		
Michó,		
Wygelheim Chimad		1344.
Martini János		1348.
Márton		1347-ig.
Péter prépost	}	1388.
Mátyás olvasó-kanonok		
Demeter éneklő-kanonok		
András örkanonok		
Mihály nógrádi	}	1388.
István csongrádi		
György szigetfői főesperesek		
András mester örkanonok		1420.
Péter prépost	}	1434.
Barnabás olvasó-kanonok		
György éneklő-kanonnk		
Imre örkanonok		
Jakab nógrádi	}	1434.
János pesti		
Gergely szolnoki		
Ádám csongrádi		
Briccius szigetfői főesperesek		
Szentmiklósy Mihály		1458.
Pál nógrádi	}	1478.
Jakab pesti		
János szolnoki		
Tamás csongrádi		
Mihály szigetfői főesperesek	}	

Márton nagyprépost	1491.
Bakocs Ferencz főesperes	1483.
Korniss Benedek	1500 körül.
Szentgáli Mihály	} 1520.
Harsányi Tamás mester	
Zelei Aczél Ferencz	} a XVI. század elején.
Balbi Jeromos	

4. §. A kanonokok névsora 1700—1863. évig.

1. Szécsényi Ferencz 1700.
- Ujfalusy Tóbiás 1700.
- Barnaky András 1700—1728.
- Czignárovics János — —
5. Mráz Gergely — —
- Rózsa Mihály*¹⁾ 1713.
- Dibek Tóbiás 1713—1728.
- György János 1713—1745.
- Paulesics Mihály 1713—1737.
10. Arbay János²⁾ 1712—1735.
- Szappantsy Márton*³⁾ 1721—1750.
- Fidler Béla 1721—1729.
- Rautenstrauch Ferencz 1730—1733.
- Lauchasz Xavér Ferencz*⁴⁾ 1729—1767.
15. Kudlich Sándor 1733—1741.
- Kaló Ferencz 1737—1754.
- Martonyi Pál 1737—1769.
- Würth Salesi Ferencz 1737—1776.
- Némethy János 1737—1775.
20. *De Roy Miklós János*⁵⁾ 1741—1757.
- Tuhejli-i Damiani Ker. János*⁶⁾ 1754—1784.
- Szikoray Miklós 1762—1776.
- Pruszkay Sámuel 1762—1776.
- Magyar Ignác 1762—1787.
25. Farkas Mihály 1762—1780.
- Bodonyi Sándor*⁷⁾ 1768—1811.
- Gr. Sauer Cajetán*⁸⁾ 1768—1790.
- Würth Antal 1770—1790.
- Laffcsák János 1776—1801.
30. Benzóni Bódog Lipót 1780—1786.
- Benedek Ágoston 1780—1809.

¹⁾ Ez az egyházmegyei Névtárban hibásan mondatik 1719. évben meghaltnak, holott mint olvasó-kanonok 1724-ben egy birtokbai bevezetésnél még működött. —

²⁾ Aztán e káptalan nagyprépostja. — ³⁾ Aztán itt nagyprépost. — ⁴⁾ Választott se-beneciói püspök. — ⁵⁾ Utóbb e káptalan nagyprépostja lett. — ⁶⁾ Kanonok és püspöki helynök. — ⁷⁾ Aztán nagyprépost. — ⁸⁾ Utóbb nagyváradai nagyprépost.

	<i>Erdélyi József</i> ¹⁾	1780—1801.
	Bezzegh Mátyás	1780—1804.
	Makó Antal	1780—1787.
35.	Mohács András	1781—1787.
	<i>Tiller József</i> ²⁾	1781—1822.
	Makó Pál	1781—1793.
	<i>Ciáni Lénárt</i> ³⁾	1784—1827.
	Szerdahelyi György	1791—1808.
40.	Schwartz Ferencz	1791—1817.
	Kozma József	1791—1792.
	Báró Schaffráth Lipót	1792—1808.
	Báró Schwarzer Lajos	1792—1801.
	Laffcsák Mátyás	1793—1805.
45.	Belkovics István	1794—1812.
	Kanyó András	1802—1805.
	<i>Belánszky József</i> ⁴⁾	1802—1820.
	Vaczlavovics Ferencz	1802—1814.
	Kubik József	1803—1804.
50.	Bodonyi Miklós	1808—1835.
	Poroszkay János	1808—1825.
	Balogh István	1810—1846.
	Toppler György	1810—1841.
	Bogyay Mihály	1810—1830.
55.	Rick Ker. János	1813—1834.
	Bottlik István	1817—1838.
	Bártfay Márton	1820—1837.
	<i>Borcsiczky Béla</i> ⁵⁾	1820—1834.
	<i>Tersztyánszky Imre</i> ⁶⁾	1823—1831.
60.	<i>Palugyay Imre</i> ⁷⁾	1827—1863.
	<i>Gasparik Kázmér</i> ⁸⁾	1827—1863.
	Cseh András	1830—1855.
	Seress Pál	1832—1843.
	Schimpl József	1832—1857.
65.	Medgyessy Ev. János	1837—1849.
	Szarvas Ferencz	1837—1855.
	Mericzay Antal	1837—1855.
	Tajthy Ferencz	1839—1864.
	Kontsér József	1841—1844.
70.	<i>Kriszter Antal</i> ⁹⁾	1844—1868.
	Haulik József	1844—1872.
	<i>Herrmann József</i> ¹⁾	1848—1875.

¹⁾ Aztán nagyprépost. — ²⁾ Utóbb nagyprépost. — ³⁾ Ezt a köznép „Csányi“-nak bitta. — ⁴⁾ Aztán nyitrai nagyprépost, majd besztercebányai püspök lett. — ⁵⁾ 1831-ben a pécsi székesegyház kanonokja s főesperese lett. — ⁶⁾ Utóbb nagyprépost. — ⁷⁾ Utóbb kassai püspök. — ⁸⁾ Aztán nagyprépost. — ⁹⁾ Aztán nagyprépost. ¹⁰⁾ Később nagyprépost, majd vál. ansarjai püspök.

	<i>Gr. Zichy Hippolyt</i> ¹⁾	1848—1862.
	Müller Mihály	1852—1882.
75.	<i>Ellenbacher István</i> ²⁾	1852—1884.
	Lexa Xav. Ferencz	1856—1863.
	Soós József	1856—1882.
	Makk Ferencz	1858—1862.
	Balla József	1859—1871.
80.	<i>Neszveda István</i> ³⁾	1863.
	Poroszkay Péter	1863.
	<i>Virter Bertalan</i> ⁴⁾	1863.
	<i>Maizner Sámuel</i> ⁵⁾	1864.
	Virter Lajos	1865.
85.	Sponer József	1870.
	Tanács János	1872.
	Mallár József	1872.
	Markovics Lázár	1875.
	Jung János	1882.
90.	Kanda István	1882.
	Csávolszky József	1885.

5. §. Jelenleg a váczai káptalanban Istennek szolgáló kanonokok.

Föltüntetjük itt e jeles káptalan tagjainak, kik most abban a jó Istennek hiven és áhitatosan szolgálnak, mindazon egyházi tisztségeit, melyeket áldozárságuk kezdete óta viseltek s maig is viselnek az Isten dicsőségére és hívek lelki üdvére:

1. *Neszveda István*, erről alább a nagyprépostoknál.

2. *Poroszkay Péter*, szül. 1802. okt. 13., áldozárrá szenteltetett 1825. decz. 3. káplán volt 3 évig, 1828. az egyházmegyei hivatalban igató, majd sz.-széki jegyző és püspöki szertartó, 1834. Zsámbokon plébános, 1845. Romhányon parochus, 1849. kerületi jegyző, 1857. alesperes, 1859. házassági biztos, 1862. cz. kan. és sz.-széki ülnök, 1863. a püspöki asztalról alapítványú kanonok, 1864. a szegények ügyésze, 1872. a Bold. Szűz Mária dornau-i prépostja és pesti fősperes, 1882. éneklő, 1885. olvasó-kanonok, a sz. hittudomány borostyánosa, aranymisés, zsinati vizsgáló, az egyházmegye Nestora.

3. *Virter Bertalan*, szül. 1825. aug. 9., pappá szenteltetett 1848. aug. 16., káplán volt 5 évig, 1853. tanfelügyelő a papnöveldeben, 1854. az egyházmegyei hivatal irattárnoka és igató, ugy szintén püspöki szertartó, 1856. sz.-széki jegyző, 1859. püspöki titkár, a házassági ítélő és sz.-szék ülnöke, 1862. a püspöki iroda igazgatója, 1863. a váczai székesegyház és 1866-ig a püspök ő nmlgnak oldal-ka-

¹⁾ Ő szentségének házi főpapja. — ²⁾ 1875-től nagyprépost. — ³⁾ Utóbb nagyprépost, majd felsz. püspök. — ⁴⁾ Vál. novii püspök. — ⁵⁾ Meghalt azon napon, melyen beigtatása lett volna.

nonokja, 1867—1873-ig a váczai egyházmegye tanfelügyelője, 1869. zsinati vizsgáló, u. a. évben a házassági kötelék és szerzetesi fogadalom védője, 1871. a kegyes alapítványok kezelője, 1873. csongrádi főesperes, 1878. quech-i vagy queth-i cz. apát, 1879. a püspöki javak felügyelője, 1881. választott novi-i püspök, 1882. ör. s 1885. éneklő-kanonok. (M meghalt 1886. febr. 23-kán).

4. *Dr. Kovách Pál*, szül. Vácztott 1810. okt. 6. s pappá szenteltetett 1834. ápril 9-kén. Káplán volt 2 év s 10 hóig; 1837. az egyházmegyei hivatal irattárnoka és igató, 1840. sz.-széki jegyző és püspöki könyvtárnok, 1844. titkár és püspöki szertartó, 1845. a káptalani helynök titoknok, 1845—1848-ig egyszersmind a papnővéldében a köz- és magánjog rendkívüli tanára, 1849. dorosmai plébános, 1854. a félegyházi gymnasiumnál püspöki biztos, 1855. sz.-széki ülnök, 1856. helyettes alesperes és zsinati vizsgáló, u. a. évben rendes alesperes 1859. házassági biztos, 1861. a Bold. Szűz monostori cz. apátja nem messze Vámos-Györktől, 1864. a váczai székesegyház püspöki asztalról alapítványú kanonokja, u. a. évben sz.-széki ügyész, 1875. pesti főesperes, 1881. pápa ő szentségének házi főpapja, 1882. székesegyházi főesperes, u. a. évben püspöki biztos a váczai gymnasiumnál, mindkét jog tudora és a budapesti m. kir. tudományos egyetem jogi karának bekebelezett tagja, poenitencziás- 1885. örkanonok, aranymisés pap.

5. *Dr. Virter Lajos*, szül. 1818. márcz. 25., pappá szenteltetett 1841. jul. 12. Káplán volt 6 évig, 1847. tanfelügyelő a papnővéldében, 1848. az erkölcsi s lelki pástorságtan tanára, 1847—1849., a magyar irodalom tanára, 1849. Kókán plébános, 1850. csongrádi lelkész, 1851. kerületi jegyző, 1853. zsinati vizsgáló, 1855. sz.-széki ülnök, 1857. helyettes, 1863. rendes alesperes, 1859. házassági biztos, 1861. schida-, vagy schajduni (Szepességben) cz. prépost, 1865. a váczai székesegyház kanonokja, s a Bold. Szűz Mária váczai forrásról nevezett kisprépostja és sz. Mihály főangyalról címzett felsővárosi plébánia lelkésze, 1870. a Lauchasz-alapítvány szerinti s hittudományi kanonok, egyszersmind a püspöki papnővéldé kormányzója, 1882. csongrádi főesperes, sz.-széki ügyész s a sz. hittudományi tanintézet aligazgatója, kegyes érdemeiért koronás arany-keresztel diszített, a sz. hittudomány tudóra, a budapesti m. kir. tudomány-egyetemen a hittudományi kar bekebelezett tagja, 1885. székesegyházi főesperes és poenitencziás-kanonok.

6. *Sponer József*, szül. Pesten 1822. nov. 15. pappá szenteltetett 1846. jul. 14. Káplán volt 8 évig, 1854. lelkész Gödöllőn, 1859. plébános Soroksáron, 1869. alesperes, 1870. a váczai székesegyház kanonokja és a B. Szűz váczai forrásról nevezett kisprépostja, egyszersmind a sz. Mihály főangyal védelte alatti felvárosi plébánia lelkésze, sz.-széki ülnök és zsinati vizsgáló, 1871. a nyugalmazott papok házának kormányzója és pénz-alapjának kezelője, 1882. a püspöki asztalról ala-

pitványú kanonok és pesti főesperes, 1883. sz. keresztről cz. apát és a váci főgymnasiumnál püspöki biztos.

7. *Tanács János*, szül. Vácson 1818. febr. 5-kén, pappá szenteltetett 1841. jul. 13., káplán volt 12 évig, 1853. Uj-Szászon plébános, 1856—1864. kerületi jegyző, 1858. rékasi plébános, 1867. cz. kanonok és sz.-széki ülnök, 1872. a váci székesegyház jánosi-kanonokja és sz. Miklós püspöknél plébános az alvároson, 1873. zsinati vizsgáló, 1875. a püspöki könyvtár felügyelője, 1878. sz. kereszt bew-i vagy beni-i cz. prépostja, a kegyes alapítványok kezelője, 1879. óta a szegények intézetének elnöke, 1885. csongrádi főesperes.

8. *Mallár József*, szül. 1813. márcz. 15., pappá szenteltetett 1836. május 31-kén, káplán volt 12 év s 11 hóig, 1849. a szendehe-lyi plébánia helyettes lelkésze, 1850. bugyi-i, 1854. tápió-bicskei plébános és kerületi jegyző, 1860. valóságos és 1868. a nagykatái kerületnek kiérd. esperese, 1871. ismét működő esperes, 1872. a vá- czi székesegyház püspöki asztalról alapítványú kanonokja, 1876. zsinati vizsgáló.

9. *Markovics Lázár*, szül. 1835. decz. 16., pappá szenteltetett 1859. aug. 10., káplán volt 4 év s 5 hóig, 1864. az egyházmegyei hivatal igdtatója, 1865. irattárnok, sz.-széki jegyző és a házassági ítélőszék titkára, 1867. püspöki titoknok, 1868. sz.-széki ülnök, 1869. a püspöki iroda igazgatója, 1875. a székesegyház püspöki asztalról alapítványú kanonokja, 1876. zsinati vizsgáló, u. a. évben 1880-ig a házassági kötelék és szerzetesi fogadalom védője, 1876. az egyház- megyei elemi iskolák tanfelügyelője, a pestmegyei iskolai bizottság egyházi képviselője, a kegyes alapítványok kezelője.

10. *Jung János*, szül. 1841. jun. 8., pappá szenteltetett 1865. aug. 12., káplán volt 6 év s 4 hóig, 1871. a papnöveldében lelkiatya, u. a. évben a püspöki Lyceumban az egyházi jog ideigleni tanára, 1873. sz.-széki jegyző s az egyházmegyei iroda levéltárnoka, 1875. püspöki titkár, 1876. a püspöki iroda igazgatója, 1877. sz.-széki ülnök, 1878. pápa ő szentségének kamarása, 1880. a házassági kötelék és szerzetesi fogadalom-védője a váci sz.-széknél, 1882. a váci székesegyház püs- pöki asztalról alapítványú és oldal-kanonok, zsinati vizsgáló és a ngos káptalan részéről püspöki javak kormányzója a széküresség alatt is.

11. *Kanda István*, szül. 1832. jul. 19., pappá szenteltetett 1856. szept. 20., káplán volt 3 év s 3 hóig, 1859. püspöki szertartó és egy- házmegyei hivatal irattárnoka, 1862. sz.-széki aljegyző, és a házas- sági ítélőszék altitkára, 1863. sz.-széki jegyző és a házassági ítélő- szék titkára, 1865. püspöki titoknok, 1866. sz.-széki ülnök, 1867. plé- bános Kállón, 1869. a hatvani kerület esperese, 1882. a Bold. Szűz váci forrásról nevezett kisprépostja, a váci székesegyház kanonokja és sz. Mihály főangyalról címzett felsővárosi plébánia lelkipásztorja, a kath. legényegylet elnöke, a felvárosi elemiskolák igazgatója.

12. *Csávolszky József*, szül. 1843. ápril 10., pappá szenteltetett 1869. aug. 12., 1869—1873. Rádon a Muzslay-úrfiak nevelője, aztán

püspöki szertartó és az egyházmegyei hivatal igatatója, 1874. sz.-széki aljegyző, 1875. könyvtárnok, u. a. évben sz.-széki jegyző, 1877. irat-tárnok, 1879. az egyházmegyei elemi iskolák igazgatója, tiszteletbeli alesperes és u. a. évben Vác város elemiskoláinak igazgatója s az iskolaszék elnöke; 1880. a theologiai intézetben a bölcészet tanára, 1882. püspöki titkár és sz.-széki ülnök, 1883. a püspöki iroda igazgatója, 1885. jun. 2-kán a Lauchas-féle alapítványú utolsó kanonoki állomásra neveztetett ki s u. e. évben a papnővelde igazgatójává is.

Az itt előadottakból is megérthetni, hogy mily, többé-kevésbé terhes egyházi szolgálatok és hivatalok pontos és lelkiismeretes teljesítése és vitele által szerzett ragyogó érdemek által föltünve, juthatnak el csak az egyházi férfiak a diszes kanonoki méltóságra és hogy ezen állásukban is többféle tisztségeiknél fogva, mily sok és fáradságos teendők foglalják el őket, a mint ezt alább kimerítőbben fogjuk előadni, s meggyőződni arról erősen, hogy áldásdús tevékenységöknél fogva, a kedves magyar haza hálás tiszteletét bizony nagy mérvben érdemli e diszes egyházi testület.

6. §. A nagyprépostok a káptalan helyreállításától korunkig. (1700—1886.)

Mikép már fentebb említők, a váczi egyházmegye a XVI. és XVII. századokban nagyrészt a török-uralom alatt nyögött, a sok helyen pásztor nélkül maradt egyházak és hivek gazdát és vallást cseréltek. Így történt, hogy mint hivatalos és hiteles okmányokban olvassuk, 1654-ben, az előbb oly terjedelmes váczi egyházmegyében már csak 5 plébánia volt;¹⁾ 1675. évben pedig az egyházmegyében csak 13 fölszentelt pap és 32 szabadalmazott²⁾ lelkipásztorkodott 73 helységben a 13000-re leolvadt kath. hivek mellett.³⁾

Igy álltak a váczi egyházmegye dolgai, midőn 1685-ben *galánthai Balogh Miklóst* nyervén püspökeül, ennek buzgó tervei egy jobb jövővel kecsegtettek. Az új főpásztor, megérvén Buda visszavételét s a török-hatalom nem kis csökkentését, hogy megyéjét annak igazi székhelyéről kormányozhassa, azonnal a székesegyház és püspöki lak helyreállításáról gondoskodott, de az üdvös tervet 1689. okt. 6-kán közbejött halála⁴⁾ meghiúsítá. E szerint hát a nagyszerű hivatás betöltése más egyháznagyoknak lőn föntartva. A váczi főpásztori székre még ezen évi decz. 25-kén *Dvornikovich Mihály* volt csanádi püspök és szepesi nagyrépost lépett.⁵⁾ Tudós és fáradhatlan főpap volt ez, kinek a gondviselés által választott buzgó segéd-tár-

¹⁾ Ld. Desericzky i. m. a 192. l. — ²⁾ Az akkori nyelven: „*Licentiátusok*“ —

³⁾ V. ö. Schemat. Dioec. Vac, 1835. pag. XI. — ⁴⁾ Ld. Carolus Wagner: *Analecta Scepusiensia*, III. 122. — ⁵⁾ Ld. az 1835. váczi Névtárt, pag. LIV. és Pray i. m. I. 357.

sak serény közreműködésével sikerült a váczai egyházmegyét, úgy szólván, újra alapítani. Ez utóbbiak legkitünőbbike, a ki *Dvornikovich*-nak ama nagyszerű missió végrehajtásában, magas műveltsége, beható elméje, lángbuzgalma és tevékeny erélye által mindenek fölött kimagaslott, *Berkes András*, a visszaállított káptalan első nagyprépostja volt.

1. *Berkes András*, 1700–1729. Mint egykorú arczképei mutatják,¹⁾ zömök, széles mellű, testes és erős alkatú, barna képű, sűrű fekete hajú, dús szemöldökű, és mint akkor még viselték, teljes szakállú és bajszú, barna szemű, jóságos, jámbor tekintetű férfiú volt. Született *Pásztón*²⁾ magyar nemes nemzetségből, mely a Ferdinándok korában kapta czimeres nemeslevelét. (Oseinek egyike, *Berkes Péter*, már 1642-ben hahóti apáttá neveztetett.³⁾ Nemzetségből, melynek jelleme a vallásos buzgóság volt,⁴⁾ többen voltak a papi pályán.⁵⁾ *Berkes András*, amennyire életviszonyai összehozták, következtetheti, úgy 1660. év körül, és valószínűleg 1661-ben született.⁶⁾ Szülőit megnevezni nem tudjuk.⁷⁾ Iskoláit s ezek között a gymnasiumi alsóbb osztályokat, hihetőleg a szülőföldjéhez közel eső Gyöngyösön kitűnő előmenetellel járván, *Balogh Miklós* püspök korában a váczai egyházmegyei növendékpapok sorába fölvétetett. Mint ilyen az ország egyetemes papnöveldéjébe⁸⁾ küldetvén, a felsőbb osztályokat, t. i. a bölcsészetet és sz. hittudományt a nagyszombati akadémiában tanulta és pedig oly előmenetellel, hogy 1691. május 10-kén,⁹⁾ a bölcsészettől borostyán-koszorút¹⁰⁾ nyert, 1692. aug. 12-kén pedig tudorrá emeltetett.¹¹⁾

Ily kitűnő iskolai ajánlattal lépett *Berkes* azon korban a lelkes pályára gyakorlati terére; de ha ezen akadémiai diszes rangfokozatát nem tekintenők is, alaposan berendezett tanultsága és tudományos képzettsége teljes bizonyítékú mérveül, hozhatunk azokról jelesen végzett egész élete folyamán kívül más hiteles tanúságokat is. Kitűnő képességéről ugyanis, és a régi classici tudományokban is bámulatos jártasságáról egykorú, illetékes tudós író, a kegyesrendi *Desericky Imre* tesz bizonytságot, ki őt mind az egyházi, mind a világi tudományokban alaposan kimivelt férfiúnak hirdeti és gyakorta bámulattal hallgatta a már 60 éves kedélyes aggastyánt, midőn az

¹⁾ Ld. Vácson a kegyesrendieknel és a nagypréposti lakban. — ²⁾ Hevesmegyében. — ³⁾ V. ö. Tud. Gyűjt. 1818. VII. köt. 16. l. — ⁴⁾ Ezt mutatja ezen adat is: „1690-ben nemes *Berkes János* Győrben a Sz. Mária-társulatra 44 frtot adott. V. ö. Saigó Benedek: „*Szűz Mária congregatio eredete*“ című könyvecske 53. l. — ⁵⁾ *Berkes György* 1707-ben Rappon (Nógrádmegyében) pléb. volt. *Berkes István* 1727–9-ben a közp. papnöveldé, *Berkes Ferencz* a Kisdyféle egri papnöveldé alumusa volt 1730-ban. Ld. *Philippae Sacrae* etc. — ⁶⁾ *Desericky* i. m. 213. lapján 1721-ben 60 évesnek mondja. Így hát születése éppen 1661. évre esnék. — ⁷⁾ Mert születése helyén a *Matrica* csak 1740. évvel kezdődik. — ⁸⁾ *Collegium Gnle Cleri R. Hungariae*. — ⁹⁾ Mint az illető *Academia* Évkönyvei bizonyítják. — ¹⁰⁾ Azaz: baccalaureatust. — ¹¹⁾ Ld. *Acta Promotionum Magisterii A. A. LL. et Phil. Acad. Tyrnav.* a pesti egyetem irattárában.

hevényében szórta a verseket és a római classicus írók¹⁾ munkáiból egész lapokat könyv nélkül idézett.²⁾ A jogi és törvénytudományokbani jártasságáról pedig, országgyűlési beszédein kívül még azon körülmény is tanuskodik, hogy idővel a hétszemélyű kir. törvényszék táblabírájául³⁾ is kineveztetett.

A papnöveldeből egyházmegyéjébe visszatérvén Berkes, egy másután, mint végrendeletéből következtetjük, több, névszerint: a bujádi, ecseghi, kállói, verseghi, erdőtarcsai, kürti, szállósi és hatvani plébániákon lelkipásztorkodott, mindenütt, mint az eredmény mutatá, hiveinek lelki épülésére és püspökének teljes meglegedésére. Ez időben, mint már említők, az egyházmegye főpásztora Dvornikovich volt, a ki, midőn elhagyatott püspökségébe belépett, mint ő maga mondja levelében, alig talált már itt 20 kath. hivet. A gondos főpap, hogy e bajon segítsen, legelőbb is székhelyén, Váczon, állandó megtelepedésről gondoskodván, magának hirtelenében lakhelyet állított. Ez azon épület volt, melyben jelenleg a siketnémák intézete van, és a melyet utóbb *gr. Althánn M. Károly* püspök is megnagyobbított. Ugyanazon alkalommal a piacon állott, *sz. Mihályról* nevezett templomot⁴⁾ is kijavittatá és székesegyházzá berendezteté, mely egyszersmind és akkor Váczon egyedüli plébániai templomul is szolgált; és midőn az akkori plébános *Terenyei*, másképp *Bendő István* kismógrádi esperes, a XVII. század utolsó éveiben elhalálozott, ide Vácra nevezte ki kedves emberét, Berkes Andrást, plébánosnak, ki e plébániát, még azután is, mint már nagyprépost, mindaddig kezelte, míg az új templom a kolostorral együtt a sz. domonkos-rendieknek átadatott.⁵⁾

Ezen parochia felállítása után, Berkes erélyes buzgalma folytán, a hivek száma annyira megsaporodott, hogy az, ha meg nem haladá is, de bizonyára elérte, a püspöki hivatalos jelentés szerint az „*eretnekek*“ számát. E minőségben és állomáson lőn alkalma Dvornikovich püspöknek Berkesben még inkább kiismerni emberét és meggyőződni annak képzettségéről, az egyházmegyei igazgatásbani jártasságáról és lángbuzgalmáról, szóval egyházi magasztos hivatottságáról, melyeknél fogva tanácsával, közreműködésével élve együttesen igyekeztek az elpusztult egyházmegye ujraszervezését intézni és befejezni. Az akkori országos viszonyok is kedvezni látszottak egy időre e buzgalomnak. A belmozgalmak elfojtva voltak, a török az ország fővárosából kiűzve és odább szorítva volt. 1695. óta az esztergomi érseki széken az apostoli sz. buzgalmú *gr. Kolovich Leopold* ült, ki a török világban a protestánsok által elfoglalt templomok és egyházi javadalmak visszavételében s az elpártolt hivek visszaté-

¹⁾ Mint Virgil, Ovid stb. — ²⁾ Desericky i. m. 213. l. így szól: „Profecto mirabar ex tempore fudisse metra et integras Virgiliū, Ovidiique paginas recitasse Sexagenarium.“ — ³⁾ Index tabulae regiae septemviralis. — ⁴⁾ Ld. ezt a VI. kötetben. — ⁵⁾ Melyeket t. i. Dvornikovich püspök építtetett.

ritésében szigorú erélylyel és buzgalommal járt el s hasonlót követelt ezen ügyben püspökeiktől, névszerint Dvornikovichtól is.

A metropolita fölhívása csak fokozta ezen váczí püspök és Berkes különben is lankadatlan buzgalmát, melyet a hivek visszatérítésében addig is kifejtettek. A levél,¹⁾ melyben Dvornikovich a primáshoz válaszát és jelentését küldi, — s mely igen becses egyháztörténelmi adatokat foglalván magában, főntebb az egyházmegye történelmében előadtuk, bizonyára Berkes tevékeny közreműködésével történt kiállítására s kelt Vácson 1700. febr. 7-kén. E levél nemcsak azon teendőket számlálja elő, melyek keresztülvitele a püspöki kormány buzgalmára várt, hanem fölmutatja azon törekvéseket és eredményeket is, melyeket a fáradhatlan erély már ezen rövid idő alatt is elért. Ekkor már 53 helység gondozását vitte fölszentelt lelkészek buzgalma s csak 16 falu volt a szabadalmasok gondja alatt, ugyan, hogy mindössze is 4, vagy legfőlebb 5 plébános volt az egyházmegyében és így az 53 helységből 10 is jutott egy plébános gondozása alá.²⁾ De a kezdet nehézségei közt már ez is nagy eredmény volt.

Azonban, hogy a szétzilált egyházak berendezése annál biztosabban haladhasson, szükségesnek látta a püspök legelőször is a székhelyen, mint központban, az egyházmegyei kormányzat közegeinek teljes helyreállítását, hogy így a püspöki hatóság mintegy megerősödve és a káptalan tagjaiban megannyi támaszlopot nyerve, egész erélylyel oldhassa meg nagy föladatát. Ezen okból Dvornikovich már a XVII. század elején folyamodott I. Leopoldhoz a káptalan helyreállítása ügyében. *Az 1700. évi jun. 25-ke hozta meg a legfelsőbb királyi intézkedést, mely a káptalant minden előbbi jogai és kiváltságai-val egyetemben visszaállítja, és a török-zavarok alatt elveszett pecsétje helyett egy ujabbal is megadományozta.*

Első, kit Dvornikovich a nagypréposti székre kiszemelt, *Berkes András* volt. Kineveztetése 1701. évben történt meg. Utána a betöltött kanonoki állomásokat a következők nyerték el: olvasó-kanonok lett *Szécsényi Ferencz*, örkanonok *Ujfalussy Tóbiás*, dékán *Barnaky András*, székesegyházi főesperes *Czignárovics János*, külső főesperes *Mráz Gergely*; az éneklő-kanonokság betöltetlen maradt. Összesen a káptalan a nagypréposttal együtt ekkor már 6 személyből állott. — Miután a káptalan ekképpen szervezve és föntartására a püspöki javakkal öszszelegyített javadalmak kijelölve lőnek, következett az egyházmegyei külső egyházak és plébániák berendezése is. E tekintetben legnagyobb akadályúl szolgált a papok hiánya, melynek pótlására addig is, míg papok neveltetni fognak, szerzetes-rendek vétettek igénybe. Így telepítették le Vácson a sz. domonkos-rendiek a következő években, hol a maig felső plébániának nevezett lelkészetet 1714. évig vitték; utánok a hivek gondozása 1719. évig a ke-

¹⁾ Ld. az eredetit Hevenessy MSS. tomo XXXVII. pag. 77—84. — ²⁾ V. ö. Desericky i. m. a 213. l.

gyesrendiekre volt bízva, és csak ezután vette át az egyházmegyei papság. Az egyházmegye tágas területén elpusztult plébániák fölállítása is megkezdett. Így alapított újra, a többek közt, 1700-ban a *püspök-hatvani*, 1702-ben a *romhányi* és *mindszenti* és ezek után mások is.

Azonban az egyházmegye virágzásnak indult terveit és műveit nagyban megakaszták a *Rákóczy-féle mozgalmak*. Nagyon kedvezőtlen idők következtek, 1703. év tavaszán már harsogtak a tároгатók, melyek a békés időt igénylő egyházi élet fejlesztését háttérbe szorították. A válságos politikai események közepette a váci egyházmegyét még azon csapás is érte, hogy Dvornikovich püspök 1705. évben kimúlt. Mire aztán az egyházmegye kormányzatának terhe Berkes vállaira nehezült. Ekkor a változott viszonyok a vallásközi ügyek terén is más eljárást igényeltek s Berkes, ki nem kevesbbé hű hazafi, mint buzgó egyháznagy volt, a leghelyesebb utat választá. A Rákóczy vezérlete alatt conföderált Rendeknek már az ország legnagyobb része meghódolt, és a szövetséges rendek az 1705. év őszén a nógrádmegyei *Szécsény* város alá országgyűlést hirdettek, melyre a papság részéről *Telekessy István* egri püspökön kívül több egyháznagy, kanonokok, fő- és alesperesek, plébánosok s szerzetesrendi képviselők jelentek meg.¹⁾ A váci püspöki megye széke ekkor üres lévén, az azt kormányzó Berkes nagyprépost nem jelent meg, hanem ama gyűlésen az egyházmegyét egyik jeles kanonok-társa által képviseltette, hogy ott ő is az elfoglalt egyházi javak és templomok iránti kérdések kiegyenlítésén fáradozzék.

A következő 1706. évben Berkes, illetőleg a váci egyházmegye új püspököt kapott *gr. Eszterházy Imre* személyében, de a buzgó és jámbor volt pálos-rendi vezérfő, ugy látszik, az akkori viszonyok miatt, kevés időt töltött székhelyén, és alig két évi itteni főpásztorsága alatt, és azután is még inkább Berkesre maradt az egyházmegye kormányzata, mely annál nehezebb volt, minél inkább bonyolódottak a haza ügyei. A Rákóczy-féle szabadságharcz még mindig tartott, s azon állás, melyben az egyházi rend az állam irányában állott és lángoló honszeretete is arra indította Berkest, hogy 1707. évben az *ónodi országgyűlésre* a meghívást ő is elfogadá s arra megjelent. Midőn ezen hongyülésen Turóczmegye követei (*Rakovszky és Okolicsányi*) a túlságos zsarolások ellen hevesen kikeltek s a fejedelem válasza folytán keletkezett vihar közben ama két követ a kardcsapások áldozatai lőnek, ez annyira megrendíté a szelid kedélyű Berkest, hogy a véres jelenet alatt Rákóczy fejedelem háta mögé vonulva, az őt „*ne félj édes papom*“! szavakkal bátorítá nyájasan. De eme vérjelenet azt eredményezé, hogy Berkes még azon éjjel több főpap társával ama vértett helyéről hazasietett.

A következő évek egészen a szatmári békeig a váci egyház-

¹⁾ V. ö. Tsétsi Joan. *Diarium Conventus Szécsényiensis anni 1705.* MSS.

megyére nézve minden nagyobb előhaladási mozzanat nélkül folytak le. 1709. évben *gr. Kolonich Zsigmond*¹⁾ személyében a püspöki szék ismét betöltve lett ugyan, de a folytonos harci mozgalmak az egyházmegye rendezésének nem kedveztek. Csak is a régóta sóvárgott béke után nyertek amaz ügyek jelentősebb lendületet. — Itt felhozzuk mellékesen, hiteles okmányok alapján, miszerint *Keresztély Ágost* bibornok és esztergomi primás, a XI. Kelemen pápa 1709. aug. 17. kelt brevéje alapján, u. e. évi decz. 18-ki ítélete-, vagy elmarasztalólevelében méltóságai és javadalmaiktól örökre megfosztja s ilyenek bírására a jövőre is képteleneknek nyilvánítja mindazon egyháziakat, kik a kitűzött idő alatt²⁾ a magok mentségére és tisztázására ő előtte Esztergomban meg nem jelennek. A primás ezen iratában névszerint is elsorolvák azon számos egyháziak és szerzetesek is, kik a forradalomban részvétről vádolva voltak és a kitűzött határidő alatt meg nem jelenvén, elmarasztaltattak. Ezek közt a 4-dik sz. a. említettnek a *váczi nagyprépost és a kanonokok*.³⁾ Ugy látszik azonban, hogy ama kemény ítélet nem lőn végrehajtva, igazolván magokat utóbb az illetők.⁴⁾

A váci püspökség területén az egyháziak megfogyása és hiánya legelőbb is egy papnövelde felállításának tervével foglalkoztatá az új püspököt és Berkest. Míg elegendő pappal az egyházmegye nem rendelkezhetett, az elárvelt plébániák sem tölthetettek be addig. Mindössze is, amennyire adataink terjednek, csak egyedül a nézsai plébánia állíttatott föl újra 1711-ben. Eddig a régebbi alapítványok jóvedelmén összesen csak 5 növendékpapot képezthetett az egyházmegye az országos papnöveldeben, mely szám nagyon kevés arra, hogy vele az egyházmegye szüksége fűdöztethetett volna. Ennélfogva *Kolonich* e számot négygyel növelé és a papnövelvét székhelyén saját házában rendezteté be. Még mindig magában a székhelyen is érezhetőleg kevés lévén az egyházi személyzet, a szent szolgálatot a megfogyatkozott káptalan is elégtelen volt teljesíteni a szaporodó szükséghez képest.

Azért Berkes a püspökkel egyetértve, 1714-ben a kegyesrendieket telepíté Vácra, sőt Berkes a maga saját házába, a mostani kegyesrendi egyházhoz ragasztott főutczai épületbe, melyben ő maga lakott, fogadá be az egyházi szolgálat és tanítás végett meghívott ezen szerzetes atyákat. Ez alkalommal az eddig a sz. domonkosrendiek által kezelt plébánia is a kegyesrendre bízott, valamint a növendékpapok tanítása is. Szintén Berkes nagyprépost és *Kolonich* püspök kezdeményezése vetette meg alapját a papi nyugdíj-intézetnek is, mely utóbb mindinkább gyarapodott. 1716. évben *Kolonich*

¹⁾ „*Kollográd*“ előnévvel. E családi vár már a XIII. században ősi fészke volt Horvátországban a később oly nagy hírnév s tekintélyre emelkedett hatalmas *Kolonich-nemzetségnek*. — ²⁾ Erre 4 hét volt kiszabva. — ³⁾ V. ö. Adalék a Rákóczy-forradalom Történetéhez, Balássy Ferencztől, a „Magyar Történelmi Társ“-ban, XIII. vagy 2-ik évfolyam, 227—233. l. — ⁴⁾ U. o. 233. lap.

a bécsi főpásztori székre emeltetvén, utána *gr. Leslie Guilielm*-et nyerte a váczai egyházmegye főpásztorúl, de az alig egy évi püspöksége után Laibachba tétetvén át, az egyházmegye kormányzatának terhe ismét Berkes vállaira nehezült, míg 1718-ban a derék *gr. Althánn M. Frigyes* püspök vette azt át. Ez alatt már az elvetett mag élénkebb virágzásnak indult; a papnövelde föllállítása érezhetőleg hatott ki az egyházi életre, a plébánosok száma szaporodott, a hitélet kitünőbbben nyilatkozott.

Ez időben többi közt a Váczon lakó *Matejkovics Mihály* püspök-uradalmi tisztartó jámborsága a Dunára néző szőlőhegyen, az ő keresztségi védszentje tiszteletére, a maig is fönálló csinos kápolnát emeltetett,¹⁾ melyet 1718-ban Berkes szentelt föl. A következő, 1719-ben Berkes előmozdítója lett annak, hogy Vácra a sz. Ferencz rendjének Üdvöztönkről nevezett tartományabeli szerzetesek is behelyeztessenek,²⁾ a kik is ennél fogva *gr. Althánn M. Frigyes* püspök alapítványa és a vallásos lelkü *gr. Koháry István* bőkezűsége folytán le is telepítették. Ugyanezen 1719. évben ismét két plébánia, a dunakeszi és veresegyházi állittattak vissza. — Azonban amit eddig Berkes jeles püspöke mellett csak félerővel tehetett, most az 1720. év után egyedül ő rá nehezedett; mert ezen évben *gr. Althánn M. Frigyes* a római sz. szék követeül nevezetvén ki, búcsút vett egyházmegyéjétől, lakását Rómába teendő át; majd meg utóbb mint alkirálynak 6 évig Nápolyban kelle tartózkodnia. Ezen kuzamos idő alatt az ő helyettese és teljes meghatalmazottja Berkes volt.

E hosszú idő, egy évtized alatt, számtalan emlék és intézmény keletkezett, melyek e nagyprépost buzgó tevékenységének, magasztos hivatásának, maig is emlékei gyanánt állanak. Már akkor, hogy mint püspöki és káptalani helynök, hivatásának kellőleg megfelelhessen, *heracleai czimen* püspökké szenteltetett. Még azon évben Nógrádmegyében fekvő Nőténecs helységben, melyet akkor zálogjogon birt, a kálvinhitű lakosok lassanként az ősi hitre visszatérvén, a kath. plébániát újra föllállította.³⁾ — 1729-ben Váczott nagy ünnepélyt tartott, midőn a sz. ferenczrendiek temploma alapját május 8-án letette.

Idejét, melyet egyházkormányzatán kívül még világi méltósága⁴⁾ is elfoglalt, legnagyobb részben a megyei plébániák újra-szervezése vette igénybe. Azonban meg nem állhatta mégis, hogy ott, hol a kath. egyház érdekei és védelme kívánták, sikra ne szálljon. Ezen indok és czél vezette őt, hogy minden elfoglaltsága mellett is az 1722—3. évi országgyűlésen főpapi és törvényhozói székét elfoglalja. — *Gr. Pálffy Miklós* Stomfán kelt iratában, 1723. nov. 1-jén, tudtára adja Berkesnek, hogy Bécsbe hivatik a kir. udvari

¹⁾ Innét a „*Sz. Mihály-hegy*“ elnevezés. — ²⁾ Az egyház nyelvén: „*Religiosi Ord. S. P. Francisci Prov. Hung. SS. Salvatoris Strict. Obs.*“ — ³⁾ Ld. *Historiam Domus Parochiae Nőténecs. Cap. 1.* — ⁴⁾ Tudniillik: a hétszemélyes királyi táblának közbirája,

kanczellária teendőinek teljesítése végett, annak elnökeül. — Gróf Pálffy 1728. május 9-én pedig Pozsonyból így ír a derék egyháznagynak: „*Mlgos és földő püspök, nekem legkedveltebb barátom Uram! Kegyelmed nekem írott Levelét vettem, melyből értem, hogy még mind eddig semmi Regálíst nem vett volna Kegyelmed, s az mellet penig öreg-ségére való képest is Compositiója iránt dispensálnék Kegyelmeddel, de minthogy előttem jól Constál, hogy Kigyelmed fris ember és jó Subjectum legyen, azért nem is lehetne dispensálnom Kigyelmeddel, az Regálissa el fog érkezni Kigyelmednek, tsak sollicitállya az Cancellárián. In re-liquo stb.*“⁵⁾

Berkes az országgyűlésen sem ült tétlenül; a többi között az 1723. jun. 5-ki gyűlésen erőiesen felszólalt a mellett, hogy „*a dézs-mák haszonbérbe adási joga, mely körül annyi sok visszaélések történtek, az egyház részére fõntartassék.*“¹ — Ugyanezen idõben az 1715. évi 30. tvczkk értelmében kiküldött országos vallásügyi választmányban is részt vett s fontos érdekû óvást tett az egyház érdekeit sértõ igyekezetek ellen.²⁾ — Hazatérvén az országgyűlésrõl, mely a „*Sanctio pragmatikát*“ az ország sarkalatos törvényei közé becikkelyezte, ismét egész erejével megyéjének szentelte napjait egész haláláig. Alatta az ujrászervezett egyházak, habár az idõ viszonyaihoz képest kisebb arányban is, de folyvást szaporodtak. Így 1726-ban a *tápei*, 1727-ben az *üllõi, sz.-lõrinczkatai és holdmezõvásárhelyi plebániák* állítottak föl. — Ugyanezen évben egy váczí nemes, *Csik János*, jámbor adakozásából elkészülvén a városon kívül, igen alkalmas helyen, a csinosan és erősen épített *kálvária-kápolna*,³⁾ azt márcz. 28-án ünnepélyesen felszentelve megnyitotta az ajtatos hivek előtt. — Még a következõ évben az õ buzgósága folytán nyerték vissza *Tápió-Szele* és *Borsos-Berinke* helységek templomaikat.

Azonban már az 1729. év megtöré a sokat fáradozott apostoli buzgalmú férfiút. Ereje mindinkább fogyott és végre márcz. 29-kén mulandó földi életét az örökléttel cserélte föl. „*Gyümölceikrõl ismeritek meg õket,*“ mondja az *Írás*⁴⁾; amilyen volt élete, olyan volt halála is s olyannak bizonyítá ezt márcz. 4-kén tett végrendeletében. Egyháza és vallásának érdekei voltak buzgalmának eszményei. Végrendeletében dús hagyományára nézve általános örökösökül növérének, *Berkes Annának* gyermekeit, *Gelle Ferenczet* és *Jánost* tevê, de más nõrokonairól sem feledkezett meg. Egyébb hagyományai mind egyházi és vallási czélokra lettek általa szentelve, s ezek a következõk:

1. Püspökének hagyott egy *Lysimachus-aranyat* és 10 akó bort.

¹⁾ Ld. Acta Diaetalia anni 1722—23. per Paulum Lányi et Georgium Nebesz I. Cottus Gömör. conscripta. Pag. 377. a pesti egyetem könyvtárában. — ²⁾ Catalogus MSS. Biblioth. Nat. Hung. Szécsény-ianae regnicolaris. I. 7. — ³⁾ Az ujabbi idõben kijavított. — ⁴⁾ És az elsõ magyar névtelen jegyzõ krónikája is.

— 2. A váczy székesegyháznak hagyta földjeit, malmait, derecskei rétjét, nagy- és kisgombási szőleit és nagy (pontificalis) gyűrűjét, mely 400 frtnyi készpénzt ért. — 3. A káptalannak hagyta rétsági jószágait, grónári és látóhegyi szőlőivel, továbbá érette tartandó évenkénti sz. misékre 300 frtot; a temetésére megjelenő kanonok-társainak egy-egy aranyat, nemkülönben más egyházi és kolostori papoknak is, kik érette egy sz. misét szolgálnak, egy-egy császári aranyat. — 4. Az egyházmegyei papoknak gyászmisékre 300 frtot. — 5. Váczon saját házának egy részében már bennlakván a kegyesrendiek, őket halála esetére, az egész házra nézve, örököséivé tévé, azonkívül érette tartandó sz. misékre 100 frtot. Ezeknek hagyta nagy hangos óráját is. — 6. A váczy papnöveldének 400 frtot. — 7. A megyei szegény papok nyugintézetére 2000 frtot. — 8. A váczy iskolákba járó szegény tanulóknak, kik között rokonaira figyelemmel kívánt lenni, ösztöndíj 1000 frtot. — 9. A váczy sz. domonkosrendieknek 100 frtot. — 10. A váczy sz. ferenczrendieknek szintén 100 frtot. — 11. A hatvani prépostságnak hagyományozta ottani szárazmalmát és szőlőjét. — 12. Szülőföldjén *Pásztó*hán sz. Lőrincz egyházának 400 frtot, azonkívül ugyanott a Bold. Szűz Mária templomának is egy összeget. — 13. A kállói, verseghi, erdőtarcsai és kúrti egyházakra egyenkint 50 frtot, szinte az ecseghi egyháznak 30 frtot, a bujákinak, valamint a szőlősinak is egy összeget, ezen utóbbi egyház plébánosának hagyta szőlősi szőlőjét is. — 14. A szécsényi sz. ferenczrendi kolostornak készpénzt, 20 kila buzát, 10 akó bort. — 15. A budai vizi-városi ferenczes kolostornak, a pesti ferenczeseknek, továbbá Pesten a servitáknak, kegyes- és domonkos-rendieknek s az apáczáknak egyenként 25 frtot. — 16. A pesti kagyecrendieknél a B. Sz. M. társulatának 25 frtot; a központi papnöveldében a B. Sz. M. társulatának 100 frtot; a nagyszombati tanulók nagyobb társulatának 50 frtot; ugyanott szegény tanulóknak 31 frtot; Beszterczén a B. Sz. M. társulatának 50 frtot, u. o. szegényebb tanulóknak 31 frtot hagyományozott. — 17. A Rétságon építendő templomra 320 frtot. — 18. A váczy egyházban tetemei részére állítandó sirboltra egy kellő összeget hagyományozván, ugyanoda egy oltár állítására hagyott 300 frtot; valamint a sz. Anna tiszteletére emelendő másik oltár költségeire is *Vay Ádám*-nál lévő tőkéjét hagyta. — 19. Ékszereit káptalani társainak, drágább szőnyegit, bútorait és könyvei legnagyobb részét (kivevén, mit ezekből egyik öcse, Berkes István növendékpapnak adott) a káptalannak hagyta. — 20. Rokonnainak és számos tagú személyzetének gyászuhrára kellő összeget, valamint temetése után, úgy a váczy, mint a pásztói szegények közt kiosztandó 100 frtot hagyott. Legvégül pedig a királyi hadi élelmezési tárról sem feledkezett meg, erre is 200 kila gabonát rendelvén kiadatni.

Ime ilyen volt végakarata ama nemes, emberbaráti és hitbuzgó lelkű egyháznagynak, kinek itt, egy kitünő toll után, kissé terjedel-

mesebben adtuk életfolyamat,¹⁾ minthogy az ő életrajza (1700—1729.) az egyházmegye történetére nagy világot vet, lévén neki ily számos évek alatt az egyházmegye szervezése, alkotása és gyarapításában igen tevékeny, dicsteljes része. — Itódja lön a nagypréposti székhelyen:

2. *Arbay János* (1731—1735). Papi képeztetését az ország egyetemes papnöveldéjében nyerte Nagyszombatban, mikép ez eme szép bizonyítványból kitünik, melyet részére a *nevezett papnöveldében fölállított és megerősített B. Sz. Mária társulata*²⁾ kiadott³⁾ s a mely kedves honi nyelvünkön így hangzik: „Az apostoli fáradalmaknak, tőlünk az Úr szőleijébe elköltözendő serény munkása a jövőben, Krisztusban tő *Arbay János* atya,⁴⁾ a közöttünk, a *Mária-törvények* szerint, legáhitatosabban eltöltött néhány évről kívánt magának bizonyítványt kiadatni. Mely legigazabb és törvényes kérelemnek helyet adók, bizonyítjuk; „miszerint a főt nevezett, Krisztusban tő atya. az Isten nagy anyjának, Máriának, fia úgy töltötte Nálunk életét, hogy mindenek előtt kellő példával tündöklött mindenkor, és pedig aképen, hogy mindenki által, erényei különös fényéért szeretettnek és becsültetnek. És a ki erénydús viseletével egybekapcsolt ügyessége és serénységeért a teendőben ezen társulat több tisztségeinek vitelére méltónak találhatnák. A mely máriai és apostoli erények buzgalmát utóbbi életfolyamán át is benne fönmaradni és gyarapodni reméljük. Aminek hitelére neki ezen sorainkat nem annyira a pecséttel, mint inkább Mária neve és szeretetével megerősítve kiadandóknak tartottuk. Kelt Nagyszombatban, a mi Mária-konventunkban, márczius 25-kén, a Szűz szülése óta 1711. évben. *Schretter Károly*, a Jézus társaságából, Magyarország papsága egyetemes társodájának⁵⁾ kormányzója, és akkor a társulat igazgatója, m. k., *Antal Mátyás* m. k., akkor Magyarország papsága egyetemes társodájának tanulója⁶⁾ s ama társulat titkára.“⁷⁾

A lelkipásztori téren alkalmaztatván *Arbay*, ecseghi plébános és főesperes lön; majd ezen tiszteiben szerzett fényes érdemei jutalmául a kanonoki méltóságot nyerte, és utóbb, mint örkanonok nagypréposttá léptetett elő. Gr. Althánn M. Frigyes püspök halála után, püspöki helynök és általános káptalani ügyhallgatóvá nevezetett ki. — 1735. márcz. 4-kén a városi tanács előtt személyesen megjelenvén, ott örökösei biztosításául⁸⁾ kijelentette, miszerint azon házat,⁹⁾ melyben akkor *Szűts* másképp *Dombay Pál* lakik, *Waiser János* és *Wittmann Ferencz* szomszédságában a piacon, Dombaynak, mint sógorának, és az ő maradékainak hagyja örökösen, *Golyóbis Jánosnak*, szintén sógorának, és nejének, azt a házat, melyben jelen-

¹⁾ Ld. Knauz N.: Magyar Sion, Esztergom, 1869. 3. sz. Berkes András váczai nagyprépost és kora. Nagy Ivántól, 161—182. l. — ²⁾ Alma Sodalitas B. M. V. —

³⁾ Latin-nyelven. — ⁴⁾ Ekkor a kedves „*atya*“ néven nevezték a világi áldozárokat is. — ⁵⁾ Collegium Gnle Cleri R. Hungariae. — ⁶⁾ Alumnus. — ⁷⁾ Ld. a püspöki irattárban a papnöveldé aktái közt, nyomtatásban. — ⁸⁾ Pro futura successorum cautela. — ⁹⁾ Ez szegletház volt.

leg laknak, ispényéri szőlőjét pedig a kegyesrendieknek.¹⁾ Nemso-kára, 1735. május 29-kén elhunyt az Urban. — Végrendeletében a váci kórháznak 500, az üllői egyháznak 400, a váci székesegyháznak 500, a szegény tanulóknak 500, a kegyesrendieknek 500, az egyházmegyebeli plébániáknak 1200, a papnöveldének 101, a szegényeknek 1250 frtot hagymányozott, mint igazi emberbaráti nemes-szívűségének hangosan szóló bizonyítékait tüntetve föl ilyképen.

3. *Szappantsy Márton* (1736—1750). Előbb galánthai plébános az esztergomi főmegyében. Meghalt 1750. nov. 29-kén, mint egyszersmind a szegények, árvák és özvegyek nagy jótevője, a kik fölségelésére 1200, és a szegény tanulóknak ösztöndíjúl 4000 frtokat hagyott végrendeletileg.

4. *Báró de Roy Jeán Miklós* (1751—1757.) Előbb örkanonok volt. Meghalt 1757. aug. 21-kén, mint választott dulcinói püspök.

5. *Salbeck Károly* (1757—1776). Azon vizsgálatból, melyet 1744. márcziusban tett Nagyszombatban, midőn Rómába a magyar-német társodása²⁾ a sz. hittudományok tanulására küldetnék, életrajzára nézve ezen igen érdekes adatok tűnnek elő: „Magyar volt, az erdélyi egyházmegyéből, a melyben van öröksége. Nemes, kath. szülők-től eredett, és ő maga is mindenkor katolikus volt. A középtanodai tanulmányokat³⁾ Kolozsváron, Udvarhelyen és Nagyszombatban tanulta, a bölcsészetet pedig, melyből mesteri rangot nyert, Kolozsváron. Mind e városokban beiratkozott a Bold. Szűz Mária társulataiba. Nagyszombatban a Mária-papnöveldében tápnövendék⁴⁾ és Kolozsváron is az volt a nemesek tápintézetében, most pedig Nagyszombatban van a Magyarország egyetemes társodájában,⁵⁾ az erdélyi egyházmegye részéről, mint II. évi tanuló.⁶⁾ Előterjesztetik és ajánltatik a sz. Apollinárishoz czimzett római társodába leendő küldésre, a nmlgú, mlgos és földő erdélyi püspök részéről és a tdő atyáktól:⁷⁾ a társoda kormányzója, tanároktól és az ő igazgatójától. Mi javadalma sincs, ment minden, a rendeket gátoló megrovásoktól. A négy kis rendet fölvette; birja a latin, német és magyar nyelveket; alkalmas a theolog. tanulmányokra. Született nov. 17-kén, és most 21 éves. Egészséges testű, folyékony nyelvű, kinézése nem rút és észbeli tehetségénél fogva alkalmas a nevezett tanulmányokra. Nem volt rendbeli,⁸⁾ sem szerzetes papnövendék, sem pedig valamely szerzetnek elhagyója. Van a gazdánál leteendő annyi pénze, amennyi szükséges neki a visszajövetelre. Szabadon és önkényt kíván sz. Apollinárius társodájába, Rómába, eljutni⁹⁾ és pappá szenteltetni.“ Ily vizsgálatot hármat állott ki, melyekből az első 10, a másik is 10 s a 3-dik 8 pontra terjed.¹⁰⁾

¹⁾ Ld. a városi Jegyzőkönyvet az 1735. márcz. 4-ki ügyiratok közt. — ²⁾ „Collegium Germanico-Hungaricum.“ — ³⁾ Azaz: a humaniorákat. — ⁴⁾ „Convictor. — ⁵⁾ Collegium Gule Cleri Regni Hungariae. — ⁶⁾ „In annum II. Alumnus.“ ⁷⁾ T. i. a jézustársasági atyáktól. — ⁸⁾ „Monachus.“ — ⁹⁾ E bizonyítvány, meg van a püspöki irattárban. Fasc. 2. sub C. — ¹⁰⁾ Ld. u. o.

Mint a sz. theologia borostyánosa hazatérvén a honába, előbb *Zettényi Klobusiczky Xav. Ferencz*, kalocsai érsek titkára s egyszersmind az ágazati hittudomány tanára lett, majd kalocsai kanonok és ott általános helynök, utóbb szombathelyi, majd meg váczai nagyprépost és nemesini fölszentelt püspök, úgy szintén három megyés főpásztornak, *gr. Forgách Pál*, *gr. Eszterházy Károly* és *gr. Migazzi Krisztof*nak, segédje ¹⁾ és általános helynöke, az utóbbinak azonfölül még teljhatalmúja is. Végre roppant tevékenységével szerzett fényes érdemeinél fogva, 1776. évben a szepesi új egyházmegye első főpásztorává emeltetett, ahol valamint nemes lelkülete, úgy tekintélyénél, ildomossága és tudományos miveltségénél fogva is nagyban tündökölt. — Utána.

6. *Galánthai gr. Eszterházy Pál* lett a nagyprépost (1776—1780). Előbb a kedves magyar pálos-rend vezérfője ²⁾ volt, aztán váczai nagyprépost s egyszersmind sebastopoli fölszentelt püspök; Salbeck után *gr. Migazzi* általános helynöke és végre 1780. évben pécsi megyés püspök lett.

7. *Nyitra-zerdahelyi Zerdahelyi Gábor*, (1780—1800), ősrégi jeles nemzetségből eredett; ³⁾ mint előneve is mutatja, *Nyitra-Zerdahelyen* született 1742. okt. 16-kán. Atyja, *Imre*, akkor még a lutheritiekhez tartozott, de később az ősi kath. egyházba visszatért; anyja *Nagy-Bossányi Bossányi Anna* volt, a ki, midőn fia a papi pályára készült lépni, egy magyar szövegű levélben, ⁴⁾ komolyan és esdve kérte fiát, hogy jól megfontolja, vajjon az oly szent pályára van-e igazi hivatása. A növendékpapok közé fölvétetvén, 1757. évben Pozsonyban a sz. Imre növeldéjében, 1758—1760-ig Nagyszombatban Magyarország egyetemes papnöveldéjében, vagyis az u. n. *vörösekében*, a bölcészetet elvégezte, és ezen egész tudományból diszvitatókozást állott ki, melynek összes tételei füzetét *gr. Batthyányi József* bibornok s kalocsai érseknek ajánlotta s a bölcészetből *mesteri rangot* nyert. Majd 1761-ben útnak indult Rómába, s ott sz. Apollináris társodájában a sz. hittudományok tanulására oly fényes előmenetellel adta magát, hogy nemcsak az egész theológiából, melynek tételeit ⁵⁾ *gr. Barkóczy Ferencz* primásnak ajánlotta, nagy tündökléssel és tudományossággal, valamint ritka lelki éberséggel diszvitatókozást ⁶⁾ tartott, ⁷⁾ és 1765-ben a legfőbb borostyánnal diszítettetett fel; hanem egyszersmind a bibornoki sz. testületből többek szeretetét és jóakarátát is szerencsés volt megnyerni, és itthon a hazában is az egyházi és világi hírnevesebb tudósokkal levelezési viszonyban állott. ⁸⁾ Rómában, 1764. évben, a lateráni bazilikában, XIII. Kelemen pápa általános helynöke, *Colonna Márk Antal*, neki a sz. ren-

¹⁾ „Suffraganeus.“ — ²⁾ Prior Generalis Ordinis S. Pauli I. Eremitae. — ³⁾ Ld. Nagy Iván: Magy. család. XI. 354—360. — ⁴⁾ E levél maig is meg van e püspök levél-gyűjteményében. — ⁵⁾ „Theses universae theologiae.“ — ⁶⁾ U. n. „Defensio publicá“-t. — ⁷⁾ Ld. Diarium ordinarium, Nro 7341. Luglio 21. Roma 1764. — ⁸⁾ V. o. Collect. Literarum Epi Zerdahelyi in Biblioth. Epli in S. Cruce.

deket föladta, s ugyanott a következő évben, *Jordán Domonkos* ni-comediai érsek által, ennek magán-kápolnájában, pápai fölmentvény mellett a korra nézve ¹⁾ áldozárrá szenteltetett s pápa ő szentségétől többféle szabadalmakkal ²⁾ ellátva, visszajött hazájába, épen *Barkóczy* primás halála előtt három nappal állított be Pozsonyba. E szomorú eset, hozzájárulván még a várt alkalmazás hiánya is, a fiatal papot annyira leverte, hogy az ötet kegyelő kalocsai érsekhez folyamodott, ennek megyéjébe akarván magát átvétetni; de a káptalani helynök, a székiüresség alatt, mitsem idegenithetvén el, csak egy évre kész őt elbocsátani.

Azonban, az 1766. év elején a pesti káplánságot választotta magának, a hol alig töltvén el 10 hónapot, *gr. Grassalkovich Antal* kir. kamarai elnöktől bemutatva, vadkerti plebánossá lön kinevezve. 1767-ben alesperessé emeltetett; midőn e plebániát alig két évig a legbölcsebben kormányozta volna, *Bányai László* káptalani helynöktől titkárnak hivatott be, 1768-ban a helynöki hivatal cancellariussává neveztetett ki, mely hivatalt oly serényen és lelkiismeretes pontossággal vitte, hogy már 1770-ben a pozsonyi káptalani üres székre ajánlatnák.

De nemsokára elhalván *Okolicsányi Mihály* esztergomi kanonok, ennek helyére terjesztetett föl a káptalan által, és csakugyan 1771. febr. 11-kén esztergomi kanonokká neveztetett ki; 1772-ben a sz. Istvánhoz czimzett legrégibb papnövelde kormányzójává emeltetett s a B. Sz. Mária poroszloi apátságával diszittetett föl; 1774-ben e tisztét az esztergomi és somogyi megyékben fekvő káptalani javak igazgatóságával cserélte föl. *Gr. Batthyányi József* 1776-ban az ország primásává nevezetvén ki, oldalkanonokjává tette, s ezen tisztében a 10 évig ürességben volt érsekség számos és nehéz ügyei nagyon fölszaporodván, ezeket szerencsés sikerrel intézte és végezte, midőn ugyanazon évben a hétszemélyű tábla ülnöke és bírāja és választott corczolai püspöknek neveztetett ki; mely hivatalt, noha II. József által a dicasteriumok több egyházi tagjaival együtt ő is, e tehertől 1786-ban fölmentetett, de II. Leopold által 1791-ben a régi méltóságba visszahelyeztetett, a törvényhozásbani nagy tudománya és gazdag tapasztalatánál fogva nagy haszonnal és a felek teljes megalédésére több mint 20 éven át viselte.³⁾ Minek tanubizonyosságai a szentkereszti püspöki könyvtárban fönlevő pörös kivonatok kéziratái 50 vaskos kötetben.

A budai egyetem fölavatása alkalmával 1780-ban váczai nagyprépost és segédpüspökké neveztetett ki, egyszersmind *waal-i és son-nenthurn-i gr. Migazzi Kristóf* bécsi érsek és a váczai püspökség örökös kormányzója ⁴⁾ által általános helynökké is emeltetett, és általa 1781. jan. 14-kén titopolitani püspökké ⁵⁾ szenteltetett föl Bécsben; és így majd 20 évig a váczai egyházmegye kormányzásában vitte az

¹⁾ A pápa 18 hónapi korhiányra nézve dispensált. — ²⁾ „Diversis facultatibus pontificiis donatus.“ — ³⁾ Ld. Decretum coll. ep. Neosol. — ⁴⁾ Perpetuus administrator. — ⁵⁾ „In partibus infidelium.“

egész püspöki tisztelkedés terheit. Ugyanis 1786-ban Migazzi bibornok lemondván a váci egyházmegye kormányzóságáról, káptalani helynökké választatott; majd 1784-ben — noha, mint levelei bizonyítják, sem Migazzi bibornoknak, sem az ország primásának a legmagasabb helyeni ajánlásai és pártolásai nem hiányzottak, — váci főpásztorrá báró Splényi Ferencz neveztetett ki, a sz. szék elnöke lett, s ezen megyés püspök 1795-ben elhunyván, fölkiáltás által ismét káptalani helynökké rendeltetett.¹⁾

Mint váci nagyprépost sok szép tettel örökitette emlékét. Így a többi közt: nem csekély költséggel szülőföldén 1785-ben templomot építtetett s azt szépen meg is adományozta, melynek fölszentelése alkalmával mondott sz. beszédnek czime ez: „*Tanuság a templomok tisztelétéről*,” melyet a nyitra-szerdahelyi új templomban, midőn ezen építményét jeles pompával felszentelné, mélt. és főtiszt. ugyanazon helységről neveztetett Zerdahelyi Gábor Titopolyi püspök és váci főprépost, élő nyelven monda Erdélyi József, váci kan., széplaki apát úr. Sz. Ivány havának 22-dik napján 1788. — Vácson (IV. 16. lap.) — Hogy a gondozó papságnak fönséges tiszte vitelére jó segéd-könyvet adjon, ily czimű művet adott ki Vácson: „*Summa pastoralis officii, ex institutione parochi, eximii olim praeconis verbi Dei P. Pauli Segneri S. J. extracta.*“²⁾ — Az ő istenes költségén jelent meg ezen mű is: „*Oltári szentség* (zsoltárok, énekek, könyörgések) Zerdahelyi Gábor stb. rendeletéből nyomtatott Vácson 1786.“³⁾

Hirneves ékes szolását hirdetik azon beszédek is, melyekkel az országgyűléseken királyi fölségeket üdvözölte.⁴⁾ Ugy szintén az 1790¹/₁ évi hongyülésen mondott beszédei, midőn a keresztény türelemről folyt a tárgyalás és arról, hogy az egyházi javak, az irigyek által indított törekvések szerint, az ország közalapja javára foglaltatnának le, két művecskét adott ki névtelenül.⁵⁾ — Tudományszeretetét hirdeti a beszterczebányai püspöki könyvtár, melyben láthatók mind ama nagymennyiségű könyvek, melyeket papi pályáján oly tetemes költséggel gyűjtögetett egybe,⁶⁾ hogy azok láttára bámulat ragadja meg a szemlélőt. Több mint 50 kötetre terjedő vegyesek gyűjteménye is őriztetik ott, a melyekben kisebb értekezések nyomtatásban és kéziratban, többféle alkalmi, védirati, egyházpolitikai s egyébb az ekkori kort földerítő dogok foglaltatnak; aztán vannak e főpásztor életére nagy fényt derítő és sok, Battyányi primás és Migazzi bibornok által sajátkezüleg írott levelek. Van ott egy nevezetes vastag könyv is, máskép „*album*,” melyben a legtöbbször külső országai, egykori római növendéktársai neki arczépeikkal s kézaláírásaikkal kedveskednek.⁷⁾ — Főlemlitjük

¹⁾ Elöléptetéseinek okmányai a beszterczebányai egyházmegye irattárában őriztetnek. Végrendeletében önéletrata rövidletét hagyta hátra, mely igen érdekes. — ²⁾ Ezen Vácson 1801-ben újból kinyomatott művet püspöki székfoglalója alkalmával minden lelkipásztorának megküldötte. — ³⁾ Kéziratban imakönyvet is hagyott hátra. — ⁴⁾ V. ö. Katona XLI. pag. 652. — ⁵⁾ Ld. Prot. 1810. p. 26. — ⁶⁾ Az akkor eltört kolostorok könyvtáraiból sok becses műveket, u. n. Hungarikákat s írott codexet is drága pénzen szerzett össze. — ⁷⁾ Ez az u. n. „*Memorialis Liber*.”

itt mellékesen, hogy udvarmesterének Vácson 4558 frt 80 kr-ra becsült háza volt.

Fényes érdemei és szép tulajdonainál fogva 1800. aug. 16.-kán besztercebányai püspökké neveztetett ki. — Ennél fogva 1800 aug. 29.-kén *Drobný Antal* bíró és *Hajnik János* pgrmr urak a tanácsülésen előadták: „Mint hogy *Zerda helyi Gábor* ő mlga, a fejedelmi kegy megköszönése végett másnap Bécsbe utazni elhatározta, a tanács jó-nak látja elmenetele előtt ő mlgánál tisztelni. Mi végből, a város nevében, magok mellé vévén *Rack Andrást*, *Hamvay Mihályt* és *Hajnik Ferenczet*, és ő mlghoz 10 órákor bemenvén, az említett Hamvay fő-jegyző a következő bucsuszavakat intézte a kitüntetett egyháznag-yhoz, mely alatt mindenkinek szemeiben a meghatottság könnyei ra-gyogtak:

„Szívűl örvendünk Mlgod Nagy Érdemeinek a Felsőg által Püspökséggel lett meg jutalmazásán, nem is egyéb zavarja meg ebbéli Örömröket, hanem annak meggondolása, hogy hosszas árva-ságunkban már több Esztendőktől fogva Mlgodban kegyes Attyánkat tiszteltük vala. és ime, midőn annak állandóságát óhajtánk s reméllyénk is, attúl ezen változással el maradván, valóságos árva-ságra jutánk, tudni illik Sűrű sóhajtásink is héános és sikeretlenek lévén. Már tehát, mivel ezek így tellyesedni Szükséges, Vég-Bútsú-keppen Attyai áldását, Tetteink bótánattyát kérvén, Mlgodnak jó s állandó Egésséget, békességes, s hosszas Életet, Szívűl óhajtunk oíly könyörgésünkkel, hogy ennek utánna is rólunk meg emlékezni, árván el hagyatott Úgyünket az eő helyein elől adandó alkalma-tosságokban Kegyelmissen ápolgatni méltóztasson. Melly Kegyelmet Mlgodnak, mivel más tehetségünk nintsen, a Felsőges Istenhez Sze-rentsés Életeért teendő foháskodásainkkal meg hálálni örökön el nem mulattyuk.“ ¹⁾

Az 1801. évi febr. 1-jén, miután a váci egyházmegyétől ér-zékenyen elbucsuzott, Garam-Szöllőre ért el, mely püspöki mvárosból egyházmegyéje székhelyére leendő ünnepélyes bevonulását márcz. 24-re tűzte ki s a B. Sz. M. következő ünnepén ²⁾ a szokott módon beigtattatott. ³⁾ Meghalt Besztercebányán 1813. okt. 5.-kén, miután 70 évet, 11 hónapot s 18 napot töltött volna el e földön s egyházmegyéjét 13 évig szeretettel, bölcsen s lelkiismeretesen kormányozta volna. Harmadnapon eltemettetett a sz. kereszti, általa nagy költ-séggel a régi, özszeroskadtnak helyén emeltetett, jóval nagyobb dí-szes templom bejárati küszöbe alatt tetemei nyughelyeül készítette siralagban. A réz-lemezbe vésett siriratot önmaga írta, melyet 1808. jun. 16.-kán készült végrendeletébe is betett. ⁴⁾

8. Keresztúri Erdélyi József, a B. Szűz széplaki apátja, Migazzi-

¹⁾ Ld. a városi Jkönyvet. 521. sz. — ²⁾ Azaz: a gyümölcsołtásról nevezetten. — ³⁾ Vagyis inthronizáltatott. — ⁴⁾ Ld. jó életrajzát a besztercebányai püspökség százados emlékünnepele alkalmából 1876. évre *Ipolyi-Stummer Arnold* által ki-adott történelmi Nékönyvben, a 23—30. lapokon.

féle alapítványú kanonok, és Zerdahelyi után káptalani helynökből nagypréposttá nevezetvén ki 1801. évben, ezen évi márcz. 7-kén székebe igttatott; de már ápril 10-kén élte 65. évében kimúlt.

9. *Bodonyi Bodonyi Sándor*, (1801—1811), scopi-i választott, belgrádi és samandriai fölszentelt püspök, a Bold. Szűz jászt-i apátja, a vácsi káptalan nagyprépost székére, mint e káptalan olvasó-kanonokja emeltetett, és Erdélyi kimulta után itt káptalani helynök, *Károly Ambrus* főhg. alatt pedig, a kit ő 1807. okt. 1-jén a felső plébánia-templomban al- s ezen hó 4-kén szerpappá szentelt, segéd- és igazgatói helyettes, és *Kámánházy László* püspök eljötteig megint káptalani helynök volt. Meghalt 1811. nov. 11-kén 76 éves korában. — Őt követte a nagypréposti székben:

10. *Nieppenburgi Bissingen Ernő* gróf (1813—1820). Jassi-i fölsz. püspök, előbb constancki kanonok és helynök, *Kámánházy* püspök halála után, a vácsi egyházmegyében, a főpapiakban segéd, a lelkiekben helynök és káptalan általános ügyhallgató volt. A szegények iránt megható kegyességet tanusított s kitünően járatos volt a szent dolgok ismeretében. Földi pályáját 1820. márcz. 12-kén végezte be, élte 70. évében.

11. *Tiller József* (1820—1822), a Bold. Szűz bizere-i, vagy kizere-i apátja, mint a vácsi káptalan olvasó-kanonokja, annak nagypréposti méltóságára emeltetett, *Kámánházy* püspök alatt püspöki, *Bissingen* után pedig káptalani helynök lett, s azok közé számítandó, a kik kegyes czelokra sokat áldoztak és a közintézeteket adományaikkal segélyezték, és arról is nevezetes, hogy 1821. szept. 17. és 18-kán egyházmegyei zsinatot tartott ünnepélyesen. Meghalt 1822. ápril 8-kán, élete 80-dik évében. — Utódja lett:

12. *Borsitzki Borsitzky Béla* (1823—1834). Előbb a nyitrai székesegyház kanonokja volt már 1800. évben, majd ugyanott olvasó-kanonoknak léptetett elő, és mint ilyen utóbb, 1823. ápril 16-ka óta a vácsi káptalan nagypréposti méltóságát viselte. 1832. nov. 7-ke óta a vácsi egyházmegyét mint püspöki helynök kormányozta. Meghalt 1834. decz. 10-kén. — Utána következett:

13. *Sztankovits Ker. János* (1837—1838). Választott bosoni püspök, ő cs. kir. apostoli Fölségének tanácsosa; utóbb a győri egyházmegye püspökségére emeltetett, és a vácsi nagyprépostságot

14. *Sághi Sággy Mihály* (1839—1849) nyerte, a ki novi-i vál. püspök volt. Majd

15. *Gráspárik Kázmér* (1850—1863). lett a nagyprépost, ki előbb káptalan örkanonokja volt. Már mint kanonok (1827—1863). sokat tett és áldozott a város csinosítására s a lakosság kényelmére. Így a többi között: „Az u. n. „*harangozó-utca*“ kikövezésére megkivántató köveket saját költségén megszerezvén s hajón a város alá szállíttatván, hogy a jótévőnek kiadásain könnyítve legyen, 1836. aug. 12-kén, 556. sz. a. a tanács elhatározta, miszerint a kövek kihordására, a kikövezésre szükséges föld szállítására s egyéb fuvarozásokra a

szekeres munkát a város teendi meg. Ennélfogva ez elegendő ökrös szekeret rendelt ki, 4 ökör után egy napra 3, kettő után pedig 2 frtk fizettetvén a város pénztárából. Ezen utca kikövezésénél a szekeresek és napszámosokra fordított költség a városnak 228 frt s 30 krjába került.¹⁾ A város a kanonok e kegyességét, s annak díszét előmozdító e jószívűségét nemcsak alázatos köszönettel fogadta, hanem hálája jeleül azon utca a jótevő nevére lőn elnevezve s maig is „*Gasparik-utczá*“-nak neveztetik. — A lövöldében is, az annak csinosítására hozott szives áldozataiért, szép hirnevet szerzett magának. — Az iskolai ifjúságot és a papnövendékeket az által igyekezett a tanulmányokbani nagyobb előmenetelre buzdítani, hogy nekik évenként jutalmakat adott, melyek a legkritkább remekírók ékesen bekötött műveiből állottak, s köztök nagyobb munkák is voltak, mint *Basilius Faber Soranusé*,²⁾ *Facciolát Jakabé*³⁾ stb.

A nógrádi elemiskolák s a váczai katonanevelő-intézet iránt is szép jótékonyságot tanusított s a pozsonyi hongyülésen a szerencsétlen elmeháborodottak házának kijavítására szintén adakozott. — A székesegyház mögötti téren és Lyceum előtt jó ideig mocsáros tartalmú gödrök akadályozák a járkélést és gonosz bűzőkkel fertőztették a levegőt, mit a nemes-szívű kanonok továbbá nem tűrhethvén, az 1835-ki télen nagy mennyiségű földdel töltötte be azon gödrös helyeket s az egész térséget földdel egyengettette el s aztán faragott kövekkel rakatta ki. — A székesegyház körül 33 kőoszlopot ásatott be jó erősen, melyek erős vaslánczokkal kapcsolvák egybe a püspöki templom előtti tér szélénél. — A székesegyház mögötti, u. n. „*paradicsom-utca*“ elején két, másfél-öl magasságú csinos kőoszlopot emeltetett, melyek tetejére egy-egy világító-lámpát helyeztetett.⁴⁾ — A város díszítése s annak közönsége javára tett szép áldozataiért itt örökre áldásban leendő emlékezete s buzdító példát nyújtand e tekintetben másoknak is. — Mint nagyprépost is az u. n. kispréposti lakban tartotta lakását s abban halt is meg.

16. *Kriszter Antal* (1863—1868). e káptalannak 1844-ben lett tagja; a B. Szűz zeermonostori apátja, általános püspöki helynök, ügyhallgató, a zsinati vizsgáló bizottság elnöke s több évig a papnővelde kormányzója is volt. Az egész egyházmegye osztatlan szeretetét bírta.

17. *Herrmánn József* (1869—1875), még e század elején, 1812. évben szenteltetett pappá, s mint fiatal áldozár csak 5 hóig volt káplán, mert már 1813-ban Vácra, a püspöki hivatalba lőn berendelve, hol 8 évig működött mint iktató és irattárnok, 1821-ben pereghi plébánossá neveztetett ki, s a következő évben már esperessé választatott s midőn 1837-ben a nagykatái plébániára helyeztetett

¹⁾ Ld. a városi Jegyzőkönyvet, 1837. nov. 29. 873. sz. a. — ²⁾ „Thesaurus erud. Scholast.“ 4 köt. Frankfurtban és Lipcsében jelent meg 1749-ben. — ³⁾ A hét-nyelvű Calepinusa, mely Velenczében látott világot 1778-ban. — ⁴⁾ V. ö. Ephemerides Posonienses 1836. Nro 9., Nov. 15.

át, e kerületben is ráruháztatott a diszes esperesi hivatal. A plébániai és esperesi tisztségek buzgó betöltése 1847. évben megszerze neki a kanonoki szép méltóságot, s mint káptalani tag 1855-ben czimzetes, 1869. évben pedig káptalani nagyprépost lett. És noha ekkor kijelenté, hogy ő már többet ez életben nem kíván, mégis a megyés főpásztor fölterjesztésére 1872-ben ansariai czimzetes püspökké lőn kinevezve.

Teljes életében egyike volt a régi magyar papoknak. Hivatala betöltésében folytonos tevékenységet és munkásságot tanusított; az alsónémedi-i és nagykátai kerületek az ő személyében páratlan buzgalmű esperest birtak; mint kanonok a káptalan ügyei iránt mindig élénk érdeklődéssel viseltetett, és mint 70 éven túllevő aggastyán örömmel vállalta el és buzgalommal vitte a püspök-helynöki tisztelet, s midőn e hivataltól fölmentve, az előrehaladott kor, a láb fájdalmak s a nehéz hallás régi tevékenységében akadályozák őt, az egyházmegyei és a káptalani ügyek iránti érdeklődése épen nem csökkent.

Mint embert a társadalmi életben őszinteség és szokimondás, jó kedély és takarékoság jellemzék. Még az utóbbi években is, midőn már 80 évet túlhaladott, s az öregség többször ágyba dönté, jó kedve mindig meg volt. S noha érezé, hogy közeleg élete vége, még a halálról megfélemedkezve enyelgett és élczelt. Majd betegségéből fölüdülve így szólt: *„Nyomnak, tolnak már, — szeretnének a sirba tenni, — de majd sietek én nekik meghalni.”* — Pár nappal pedig halála előtt ezt mondá rokonai egyikének: *„Nem akarnék még meghalni, mert még hívős van a kryptában, — majd ha fölmelegszik egyikissé az idő, akkor halok meg.”*

De leginkább takarékosága miatt szokták őt emlegetni s e tekintetben túlságosnak is tartani; de azért nem lehet róla elmondani, hogy a jótékony czélokra sajnált volna adni, áldozni valamit. Igaz ugyan, hogy nem minden kérelmezőnek adott segedelmet, főkép ha látta, hogy az illető arra épen nem érdemes, nem méltó, és így halála előtt nem régiben még a váczi nőegylet is, mely akkor még föladatának tekintette a vallásnélkül Fröbel-kert fűntartását, melyben pedig jobbára zsidó-csemeték ápoltattak, — kissé katonás választ kapott a nagypréposttól, midőn hozzá folyamodott segélyért. De midőn ugyanazon egytet nemesebb célra, t. i. szegények konyhájának fölállítására gyűjtött adományokat, ő volt az első, ki e célra jelentékenyen adakozott.

A közvélemény általában mesés gazdagságot tulajdonított neki, amit megerősíteni látszott ezen többszöri nyilatkozata: *„Majd ha egykor meghaltam, akkor fogják meptudni, hogy ki volt az a Herrmánn”,* s valóban e nyilatkozatát igazolja végrendelete, mely megczáfolja az ő dúsgazdagságáról szárnyalt hirt, de míg egyrészt ama ritka pontosság, mellyel fönmaradt hagyatékát megjelölé, őszinteségét és takarékoságát tükrözé vissza; másrészt jó szívéről s adakozásáról tesz tanuságot. Ugyanis nemcsak rokonainak hagyott szép

örökséget, hanem különféle jótékony czélokra is tett hagyományokat. Összes hagyatéki cselekvő állapot volt 39,580 frt 27 kr., szenvedő állapot 4622 frt 77 kr., és így a tiszta hagyatékként tett 34,957 frt s 50 krt. — A végrendelet 1. és 2. pontja a rokonok javára tett ingatlan s ingó hagyományokra szól. — A 3-dik szerint a megyés főpásztor ő nmlgnak egy darab cs. kir. aranyat hagyományoz. A 4. pontban a vácsi káptalannak halála évforduló napján tartandó ünnepélyes gyászmisére 1000 frtot. — 5. Ugyanannak havonként végzendő gyászmisére 600 frtot. — 6. A pereghi. — 7. A nagykátai templomoknak, szintén halála évfordulóján tartandó gyászmisére 400—400 frtokat, s ugyan e czimen, 8. A sz. Ferenczrendi vácsi kolostornak 100 frtot. — 9. A vácsi székesegyház pénztára alapjának növelésére magyar urbéri kötvényben 500 frtot. — 10. A vácsi szegények intézete pénzalapja javára 50 frtot. — 11. A váczvárosi kórháznak alaptőkéje gyarapítására 50 frtot. — 12. A vácsi, pereghi és nagykátai szegények közt, az illető plébánosok közbejötté mellett leendő kiosztásra külön-külön 50, tehát összesen 150 frtot, a nevezett községekbeli szegények pénztárai növelésére. — 13. A vácsi siketnémák intézetének 25 frtot. — 15. A pesti vakokénak 25 frtot. — 15. A bpesti Sz. István-Társulatnak 25 frtot. — 16. A bpesti Sz. László-Társulatnak 25 frtot. — 17. A 87 frtra becsült aranyburnót-szelenczjét *Rupp Zsignond* bpesti kir. közjegyzőnek. — 18. *Zsolnai Borbálnak* azon ágyi ruhát, melyet ez használni szokott és 500 frtot. — 10. Ezen nő leányának, *Papp Amáliának* is 500 frtot. — 20. A végrendeleti végrehajtóknak, névszerint: *Kovács Pál* vácsi kanonoknak és *Veszelovszky Jánosnak*, külön-külön 100, tehát 200 frtot. — 21. A hagyatékbán talált könyvek a végrendelet és törvény értelmében a vácsi székesegyházi káptalannak adattak át. Még cse ledjeiről is megemlékezett végrendeletében, valamint a vácsi papnöveldeiről, melynek 150 frtot hagyományozott urbéri földtehetmentesítési kötvényekben és a vácsi egyházmegye elaggott és kiszolgált papjai intézetének 200 frtot stb.

Ime így rendelkezett e nagyprépost takarékos élete eredményéről, s míg a rokonok áldják, a fönt elszámolt intézetek halát rebegnek s forró imát küldenek az égbe, e nemes-szívú elhunytnak lelki üdvéért, kinek tetemei ott nyugszanak ugyan már a székesegyház sirboltjában, de a boldogultnak emléke még élénken él és élni fog sokáig e városban és az egész egyházmegyében. — Ő 1790. jan. 4-kén született s 1875. ápril 7-kén mult ki az Urban, mint az egyházmegye Nostora. — (Igen jó életrajza olvasható *Kazaly Imre* jeles papnöveldei tanár termékeny tolla után a „*Magyar Állam*“-ban, 1875. május 4. — 101—4583. sz., melyből itt mi is meritettünk.)

18. *Ellenbacher István* 1875—1884. született 1799. jun. 2-kán nemes nemzetségből. Áldozárrá szenteltetett 1824. aug. 23-kán, aztán 2 év s 5 hóig segédlelkész volt, 1827-ben az egyházmegyei hivatal igatatója, 1829-ben csömöri plébános, 1847-ben kerületi jegyző, 1852-

ben a B. Szűz Mária váci forrásához czimzett kisprépostja és kano-
nok s sz. Mihály főangyal védlete alatti felső plébánia lelkipásztora,
1853-ban zsinati vizsgáló, 1855—1862-ig a papi rokkantak házá-
nak kormányzója, 1859-ben a házasság püspöki ítélőszékének tanács-
noka, 1861-ben a váci székesegyház alőre, 1864-ben székesegyházi
főesperes, 1867-ben a sz. keresztről nevezett magócsi apát (a pécsi
egyházmegyében), 1870-ben a váci székesegyház ör., 1872-ben éneklő-
kanonokja, 1875-ben e káptalan nagyprépostja, aranymisé és az egy-
házmegye legidősbje. Rövid gyöngéledés s a halotti szentségek aj-
tatos fölvétele után kimúlt 1884. decz. 9-kén esti 10 órakor, életé-
nek 86. s áldozársága 61-dik évében. A szegények jótevő atyja s
szelidlelkű egyháznagy volt, a ki azon boldog és ritka emberek
közé tartozott, kiknek ellenségük nincsen.

19. *Neszveda István*. 1811. febr. 15-kén Nógrádmegye *Püspök-
Hatvan* nevű községében született, hol atyja jegyzői hivatalt viselt.
Középtanodai tanulmányait Vácson és Pesten végezte. 1831-ben gr.
Nádasdy Ferencz váci püspök által az egyházmegye növendékpap-
jai közé fölvetve, mint kitűnő bizonyítvánnyal bíró a bpesti köz-
ponti papnöveldebe küldetett. Ezen évben jött létre a nevezett inté-
zet falai közt, a mai napig önálló magyar egyházirodalmi iskola,
melynek *Neszveda* is egyik alapító s négy éven át tevékeny tagja
volt. Az irodalom iránti meleg érdeklődés, annak tettelegesen pártolása
és írói munkásság, e hármasság első csirái ekkor lőnek beültetve
az ifjú papnöveldek kebelébe. S ha ott ezen első csirák mély és
mai napig kiirthatatlan gyökeret vertek, e fölött senki sem fog cso-
dálkozni, ha tudja, hogy az akkori növendéktársak közt többen va-
lának, kik később az irodalmi téren halhatatlan nevet vittak ki ma-
guknak, vagy legalább is figyelemre méltó művekkel gazdagíták az
egyházi és világi irodalmat. *Csajághy Sándor*, *Horváth Mihály*, *Szabó
Imre*, *Ihász György* (cisterci szerzetesi nevén *Gábor*), *Somogyi Ká-
roly*, *Lányi Károly*, *Körmöczy Imre*, *Udvardy Ignác*, *Róder Alajos*,
a magyar papságnak ezen ismert diszei, mindannyian irodalmi kitű-
nőségek, *Neszveda*val egyidejűleg voltak a központi papnövelde-
nek növendékei. Az ily jeles társakkal való együttlét üdvös hatásait
méginkább fokozták az egyetemi kitűnő tanárok, s ezek leghíresebbje:
Fejér György, a „*Codex diplomaticus*“ és számtalan más művek hir-
neves szerzője.

A hittani pálya befejeztével 1835-ben pappá szenteltetvén, a
lelkipásztorkodás terén nyert alkalmazást. Legelőször *Nézsán*, azután
Kosdon káplánkodott, s hogy a püspöki kormány csakhamar fölismerte
benne a lelkes papot, az ügyes, tapintatos és gyakorlati férfit, a jó
gazdászt, onnét bizonyos, mert őt magasabb állásra méltatva, előbb
a *verese gyházi*, azután a *baghi*, majd ismét a *kosdi* plébánia adminis-
trálásával bizta meg. E kitüntetés őt, ki már ekkor a theologiai tu-
dományokból két szigorlatot elvégzett, épen nem tette elbizakozlottá
vagy nagyravágyóvá, s azért 1844-ben örömmel fogadta a neki ado-

mányozott csekély jövedelmű nőténcsi plébániát. Innét azonban nyolcz év mulva, vagyis 1852-ben a tekintélyesebb s gazdagabban dotált püspök-hatvani javadalomra lett előléptetve. — Mindkét helyen hő buzgalma, atyai szeretete, kedves nyájassága és leereszkedő modora által a legfőbb mérvben kiérdemelte hiveinek osztatlan tiszteletét, becsületét és szeretét. A nőténcsiek és püspök-hatvaniak mai napig kedves emlékökben tartják őt. A nőténcsi plébánia üresedésbe jöven, a hivek közül többen fölkeresték őt Váczon s kérévették, eszközölne ki számukra a püspök ő mlgnál egy jó és derék plebánost. A püspök-hatvaniak pedig értesülvén azon magas kitüntetésről, mely községük szülöttjét és volt plebánosát érte, küldöttséget meresztettek hozzá s meleg szavakban adtak kifejezést legőszintébb kívánatuknak.

De nem csupán az említett két plébánia hivei, hanem a vácsi székesegyházi kerület papjai is szeretettel emlékeznek vissza Neszedára, ki 1855—1863-ig mint esperes állott a kerület élén, — s a ki e minőségben a hivatalos buzgalmat, pontosságot és lelkiismeretességet a kerületi papság iránti őszinte barátsággal és testvéries szeretettel; az esperesi tekintélyt a felderítő kedélyességgel mindenha szerencsésen egyesíteni tudta. A püspöki székváros szomszédságában működő derék esperesplebános, mint gondolni lehet, nem kerülheté ki a megyés főpásztor, *Peitler A. József* ő nmlgnak figyelmét és ez őt 1863-ban a kanonoki stallumra emelte. Sok pap, ott künn a falukon, nyugalmi állásnak, u. n. „*tisztességes deficienciá*“nak tekintí, s mint ilyent nagyon kívánja a kanonoki méltóságot, Neszeda azonban e nézetet soha sem osztotta; ő nála ugyanis, ki már a kanonokságban oly sok évet töltött el, ezek mind folytonos munkásság, lankadatlan tevékenységben folytak le egymás után és így szép példát mutatott itt is, mint kell megfelelni ezen rangban is az állása követelte teendőknak. 1863—1872-ig, ép oly buzgalommal és odaadással kormányozta a kanonoki stallamához kapcsolt váczalvárosi plébániát, mint a milyen buzgalmat és odaadást Nőténcsen és Püspök-Hatvanban tanusított.

1870-ben csongrádi főesperessé lön; 1871-ben a sz. Ilonáról nevezett földvári apátság címét nyerte el, s ugyanezen évben a székesegyházi főesperességre is előmozdittatván, a belső káptalanba lépett, s ennél fogva a plébánosi hivatal további viselésétől is fölmentetett. 1876-ban az örkanonoki stallumot foglalta el. Ezen évtől kezdve a szeme világától megfosztott *Soos József* püspöki helynököt, mint alhelynök supplálta. Ugyannak 1882-ben bekövetkezett halála után rendes püspöki helynökke és általános ügyhallgatóvá nevezetett ki. Végre a kor fáradsimai alatt elgyöngült megyés főpásztor *segédpüspökeül* szemelte ki őt, mely minőségben XIII. Leo pápa által megerősítette, 1884. márcz. 27-kén tartott titkos consistoriumban a philoméliai püspöki egyház czimére érdemesített. Ugyanezen évi május 11-kén Esztergomban *Simor János* bibornok, hg.-primás és érsek által püspökké szenteltetett, mely szent ténykedésben saját megyés

főpásztor, *Peitler Antal József* ő nmlga is részt vett még egy más fölsz. püspökkel. Ezen ünnepélyre Esztergomba a város előljáróiból többen és más urak is fölrándultak. A püspökszentelési ünnepély után a bibornok ő főmagassága által a váczai urak is megvendégeltettek, s a délutáni 6 órai gőzösön hazaérkezett fölszentelt püspököt s kíséretét a gőzhajó-állomásnál Vác város lakossága megható tün-tetéssel fogadta.

Hogy *Peitler A. József* ő nmlga választása Neszvedára esett, e fölött szívből örvendett az egész egyházmegye. Ő ugyanis, mint már említők, 1844—1872-ig, tehát 28 évig viselt plébániai hivatalt. 1872-től pedig a belső káptalannak egyik legserényebb tagja, ki nem csupán saját kötelmeit, hanem oly végzendőket is készséggel és örömmel teljesített, melyek tulajdonkép nem hozzá tartoztak. Évek óta ő helyettesítette az érdemekben elaggott és elgyöngült *Ellenbacher* nagyprépostot. Ő vezette egy másik kanonoktársa helyett a káptalan gazdasági ügyeit. Ő neki köszönheti a káptalan, hogy birtokai legelőnyösebb föltételek mellett adattak bérbe. Ő volt az, ki a káptalannak fölöttébb elhanyagolt szép darab váczai szöllejét mintaszerűleg megjavította. Ő volt az, ki tetemes költséggel rendbe hozta a lakóházához csatolt külső kertet, s annak területén, szintén saját pénzen gyönyörű nyári lakot emelt. Az ő tevékenységéről tanuskodnak a káptalani gyűlések, melyeket tapintatosan vezet; a sz. széki ülések, melyeken bölcsen elnököl.

Ily sokféle tevékenysége, ennyi gond azonban legkevesebbé sem valának képesek megtörni erejét, mert ő 70 évet jóval meghaladott nagy kora daczára is, test- és lélekben ifjunak mondható. Ruganyos léptei, egyenes járása, fürge mozgékony-sága s viruló arcza után ítélve legfőlebb 50-es években lévőnek lehetne őt gondolni. A „*canonicus processus*“ megejtése alkalmával a bécsi nuntius enyelegve monda neki, hogy talán hamis keresztelő-levelet mutatott. föl neki. „*En, ugymond, egy decrepitus aggastyánt vártam, — s ime egy java-beli, erőteljes férfiú áll előttem.*“ És ha valaki kérdezné: „honnét meríti az immár 75 éves egyháznagy az ifjú testi erőt?“ Azt felelném neki: „Az ifjú testi erő, a még mindig ifjú, a mindig fiatal léleknek, az örökösen üde kedélynek természetes eredménye.“ Az ő bensejében örökös tavasz honol.

Mint segédpüspök 1884-ben a vacsi templomot, *József főherczeg* fön-sége s a *Köburg herczegi* család jelenlétében fölszentelvén, e magasztos ünnep emlékeül, a fönkelt gondolkodású herczegi család igen szívélyes, magyar nyelven írott sorok kíséretében 1884. nov. 12-kén a nevezett fölszentelt püspök ő mlgna egy művészi kivitelű, briliánsokkal aranylapon készült s igen értékes keresztet küldött. Ugy szintén az őt kísért udvari papnak, ntdő *Tragor* úrnak is értékes ajándékkal kedveskedett a herczegi család. *Köburg* ő fön-sége szívélyes magyar levele bőven tanusítja, mily közkedveltséget nyert e püspök ő mlgna ama napon a herczegi családnál. — Ugy szintén

mindenkinek szeretetét megnyerte ama számos helyeken, hol a bérmlás szentségét az egyházmegye hívei közül több mint 90,000-nek adta föl valóban apostoli buzgalommal és bámulatra keltő türelemmel. Az egyházi-rend szentségét is már számos világi és kolostori növendékeknek adta föl ő mlga, megható áhitattal, ellátva őket a legüdvösebb intelmek és utasításokkal is ama szent pályára, melyen működniök kellend.

A legmagasabb kinevezés folytán, 1885. márcz. 14-kén, a váczai káptalan nagyprépostjává lön emelve, mint 1882. év óta olvasó-kanonok. *Peitler A. József* püspök 1885. évben történt elhunytá után egyhangulag káptalani helynökké választatott, s ezen minőségben lángbuzgalommal, tapintatosan s bölcs körületekintéssel kormányozza a váczai egyházmegyét, környezve az Ur szolgálai és a hívek kegyelete által. — Még ama nagy kegyelmet is megadta neki a jó Isten, hogy 1885. sept. 25-kén áldozárrá szenteltetésének 50-dik évfordulóját ünneplhetette, minthogy néhai *gr. Nádasdy Ferencz* váczai püspök által 1835. sept. 25-kén szenteltetett pappá. A ki tudja, mit tesz az, — vezetője, tanácsadója lenni 50 éven át a népnek, majd vezetője egy történelmileg nevezetes káptalannak s aztán kormányzójának egy nagy püspöki megyének, csak az tudja kellőleg méltányolni a fél-század éveikhez füződő érdemeket. A jeles főpap ritka szerénységénél fogva teljes csöndben és magányos visszavonultságban akarta megülni aranymiséjét; de a köztisztelet, az osztatlan szeretet, mely őt dicsfényként környezi, meghiusítá a szerény óhaját s ünnepélyessé tette aranymiséjét. A káptalani kartársak, a helybeli világi és kolostori papság, a világi hatóságok képviselői testületileg megjelentek s versenyezve fejezték ki szivből fakadó üdvkivánataikat a jubiláns főpap előtt s a vidékről is tömegesen érkeztek a szebbnél szebb üdviratok.

E nagy főpap különös jelenség a maga nemében. Ugyanis az ő lelke kiapadhatlan forrása a borút nem ismerő kedélyességnek, mosolygó vidámságnak. Kimerithetetlen tárháza a pattogó élczeknek, a senkit nem bántó, nem sértő, mindenha kacaját gerjesztő tréfás megjegyzéseknek s játszi enyelgéseknek. Az üde, az ifjú lélek nem engedi megöregedni a kor szerint aggastyán testet. — A folytonos kedélyesség, az örökös jó kedv egyik fő jellemvonása volt s valószínűleg mindvégig is maradand az új püspöknek. — És e ritka kedélyességgel páratlan jó sziv egyesül, mely ismét egy újabb erénynek: a *jótekonyságnak* lett szülő anyjává. — Jótekonysága azonban nem visel modern szinezetet. Nem azért szokott jót tenni, hogy a hirlapok őt dicsérjék s a világ magasztalja. Nem barátja oly jótekonyságnak, melyet a figyelmes szem által könnyen fölfödözhető titkos rugók, többé-kevésbé palástolt benső indokok kétes értékűvé tesznek. Az ő jótéteményeiről nem lehet mondani: „*Receperunt mercedem.*“ Nem vágyakodik tüntető modorban, a közönség tapsait hajhászva jót cselekedni, — hanem az Üdvözítő intelmét követve: nem tudja az ő balkeze, a mit a jobb cselekedett. A kik őt közelebből ismerik,

tehetnek róla tanuságot, hogy töle egyetlen szegény vigasz és alamizna nélkül nem távozik, hogy ő egyetlen kéregető levelet avagy jótékony czélú sorsjegyekket terhelt küldeményt vissza nem utasít.

Nem ő maga dicsekszik jó tetteivel, hanem ezek dicsérik őt. A többi közt érzhangon hirdeti a váci székesegyház egyik nagy harangja, hogy Neszedva ő mlga által lett több száz frtnyi költség-gel újra átöntve. Ő csak Istentől szokta várni jó tettei jutalmát, s azért gyakran még a koldusnak is enyelegve ad alamizsnát; kaczajra fakasztja a kéregetőt is, hogy e közben a hálálkodásról megfélekezzenek. Jó szíve nem elégszik meg az anyagi alamizsnával, — szellemi alamizsnát, jó kedvet is adományoz a szegénynek, kit ez által mintegy magához fölemel, s nem engedi neki érezni ama megalázódást, melylyel az alamizna elfogadása rendszerint járni szokott.

E ritka egyháznagynak, a munkás szorgalom és örökös jó kedv páratlan férfiának *irodalmi működését* akarjuk még röviden fölhozni. Mint már fentebb érintők, ő mlga még papnövendék korában kedvelé meg az egyházi irodalmat. Tanuságot tesznek erről a bpesti pap-nevelő intézet egyházirodalmi iskolájának évkönyvei, melyekből kitűnik, hogy már mint kispap bizonyos itészeti tekintélynek örvendett társai közt, — mert, a többi közt, ő nyert megbízatást, a már akkor föltűnni kezdő két ifjú: *Csajághy Sándor* és *Szabó Imre*, a későbbi két jeles püspök műveinek megbírlására. A hittani tudományok befejeztével, mint fölszentelt pap is szívesen forgatta s mai napig örömet foglalkoztatja a tollat. Szerénysége azonban nem engedé, hogy a magán körökben tetszésre talált szellemi termékei napvilágot is lássanak. Csakis az utóbbi két évtizedben bocsátá álnevek alatt a „*Mátyás Deák*,” és „*Charivári*” élczlapok, valamint a „*Magyar Állam*” rendelkezésére, — *elmés epigrammjait*, melyekben az élénk humor a mély vallásos érzülettel ölelkezik. — Emlitendő, hogy a jeles főpásztor íróasztala fiókjában német és franczia költemények kitűnő fordításai is rejlenek.

Végre úgy hiszem, hogy velem, e szerény sorok írójával ezer és ezer ajk, ezer és ezer nyelv zengi a váci egyházmegyében s azon túl is e forró imát: „Isten tartsd meg, Isten éltesd még sok éveken át a váci egyházmegye üdvére, annak ez idő szerint érdemekben gazdag kormányzóját!”¹⁾

Ime ezen tekintélyes káptalan viszszaállítása, 1700. év óta napjainkig összesen 19 nagyprépost kormányozta azt, mint röviden vázolt életrajzaik mutatják, mind igen jeles egyházi férfiak, kiknek áldásban van és leend mindenha emlékezetök az utókorban is . . .

¹⁾ Az ő mlga püspökké szenteltetése napján megjelent „*Váci Közlöny*”-ben e jeles egyháznagynak igen jó életrajza látott világot a termékeny tollú *Kazaly Imre* papnöveldei tanár jeles tollából, melyet itt mi is részben átvettünk.

7. §. Különös fölemlítés némely káptalani urakról.

Viszsaállítására óta ezen igen érdemes káptalan, több hétszemély-nök, kir. táblai főpap s httósági tanácsosokon kívül, idáig 6 megyés főpásztort adott a magyar egyháznak, t. i. *Salbeck Károlyt* a szepesi-eknek 1776., *gr. Eszterházy Pált* a pécsi-eknek 1780., *Zerdahelyi Gábort* a beszercebányaiaknak 1800., *Belánszky Józsefet* ugyanazoknak 1823., *Palugyai Imrét* a kassaiaknak 1832., és *Sztankovits Ker. Jánost* a győri-eknek 1838. évben. — Ezen században a káptalanban következő fölszentelt püspökök ültek: *Bodonyi Sándor* (de Eadem, Belgrád) nagyprépost (1801—1811.) *Niepenburgi Bissingen Ernő* gróf jassii, nagyprépost és *Neszveda István* szintén nagyprépost és jelenleg káptalani helynök, a ki, miként már az imént említők, ő szentsége XIII. Leó pápa által „*philoméliai egyház*” czimén 1884. márcz. 27-kén megerősítettett, és ugyanezen évi május 11-kén *Simor János* bibornok ő főmagassága, *Peüller A. József* váci püspök és *Boldizár* fölsz. püspök, nagyszombati püspöki helynök által püspökké szenteltetett, és a kinek ezen alkalomból a jóra való lapok igen jó életrajzát közölték. A már említett „*Váci Közlöny*”-ben *Varázsséji Béla* Vác város és az egyházmegye nevében, *Révész István* a váci növendékpapság „*Pázmány-egylete*” nevében és *Lévay Mihály* a váci növendékpapokéban igen szívreható költeményekben rebegék el az „*Örömhangok*”-at, akkor még mind a hárman papnövendékek, jelenleg pedig már, mint áldozárok; az Úr szőlejében lángbuzgalmú munkások s a kedves magyar irodalomnak szép törekvésű művelői . . .

Mint választott püspökök említendők: *Sághy Mihály* (de Eadem) novi-i, mint nagyprépost, 1839—1849., *Hermann József* ansáriai, mint nagyprépost, 1869—1875., *Virter Bertalan*, novi-i, 1881-től, mint püspöki alapítványú kanonok és csongrádi főesperes. — A pápa ő szentsége házi főpapjaivá neveztettek ki: *gr. Zichy Hyppolyt* (de Eadem et Vásonkeő) apát, kanonok, 1854. és *Dr. Kovách Pál* apát, kanonok és pesti főesperes 1881-ben. — *Gasparik Kázmér* 1861-ben Leopold jeles rendjének lovagjává neveztetett ki, mint nagyprépost és ugyanazon alkalommal *Müller Mihály* kanonok és főesperes Ferencz József ő fölségének lovagjává. — A tartományi zsinatra 1858-ban Esztergomba követekül küldettek: *Kriszter Antal* kanonok, később nagyprépost és *Soos József* Lauchas-féle alapítványú kanonok. — Az autonómiai gyülekezetre 1870-ben *Balla József* lón kiküldve, mint apát, kanonok és pesti főesperes.

A parlamenti rendszer behozatala előtt az országgyűléseken a káptalan részéről mint követek jelen voltak a karok és rendek táblájánál ezek: *Berkes András* és *Győry János* 1729.; *Lauchasz Ferencz* és *de Roy Jean* báró 1741.; ugyanezen utóbbi 1751.; *Benedek Ágoston*; és *Erdélyi József* 1790.; az előbbi és *Bezzegh Mátyás* 1792.; *Benedek Ágoston* 1796.; *Bezzegh Mátyás* és *Bodonyi Sándor* 1802.; *Tiller József* 1805. és 1808.; *Belánszky József* és *Bodonyi Miklós*

1812.; *Gasparik Kázmér* és *Palugyay Imre* 1825⁵/₇.; *Tersztyánszky Imre* 1830.; *Gasparik Kázmér* 183²/₆, *Mericzay Antal* 1840., *Medgyessy János* 184³/₄. — Megjegyzendő itt, hogy a községek (coloni) tartoztak a káptalani követek országgyűlési költségeit fődözni.

Végül fölhozzuk még, hogy e század eleje, vagyis az 1802. év óta korunkig összesen 49 valóságos kanonok lett beigtatva, és így a 12 tagból álló jeles váczai káptalan 81 év alatt négyszer újult meg. — E században 49 káptalani tag múlt ki itt az Urban, az innét püspökségre emelteken kívül, valamint *gr. Zichy Hypolyt* pápai főpapon kívül, a ki már jó régen lemondva a váczai kanonokságról, Budán az u. n. városmajorban mint magánzó él.

8. §. A váczai káptalan kanonokjainak száma.

Hajdan e híres káptalan 36 kanonokból állott, de a mohácsi vész után a számban nagyon megcsökkent, és aztán egészen ki is halt. 1701-ben *Dvornikovich* püspök a káptalant három taggal viszszaállítani kezdte. *Kollonich* bibornok két kanonok hozzájárulását eszközölte ki 1703-ban. És így már 5 kanonok képezvén a káptalant, a *hiteles hely* is helyre lón állítva (1552. 41. és 1723. 39.) Tehát királyi alapítvány az első 5 káptalani méltóság. A főesperes egyszersmind *gyóntató-kanonok* (poenitentiarius). — 1762-ben járult ezekhez az u. n. *jánosi-kanonok* (Canonicus Joanneus) *Würth Sal. Ferencz* kanonok költségén a hívek gondozására. — Az „iskolás kanonok“-ot ugyancsak 1762-ben 10,000 frttal *Lauchasz Ferencz* olvasó-kanonok és címzetes püspök alapította a növendékpapság oktatására. — Majd 1769-ben a már említett *Würth Sal. Ferencz*, már mint olvasó-kanonok, a kisréposti székre is tett alapítványt, mely 1808-ban a felső plébániával egyesítettett. — *Migazzi* bibornok ezen 8 kanonokhoz még hatot adott, a kik minthogy jövedelmöket a püspöki vagyionból kapták, „*püspöki asztalról*“ (de mensa episcopali) kanonoknak neveztettek. És így már a kanonokok száma 14-re emelkedett. De ezen *Migazzi*-alapítványú kanonoki székek 1808-ban négyre vonatván össze, ezek jobb ellátása tekintetéből, a kanonoki szék 12 lett s ennyi maig is. Ezekből 5 régi, 7 pedig, mikép láttuk, újabb időkbeni keletkezésű.

Megemlítjük itt, hogy miután a *Lauchasz* kanonok által egy kanonokságra tett alapítvány a pénzeszköhenés által annyira alászállott, hogy 1836-ban legfelsőbb intézkedés folytán ezen káptalani szék mindaddig ürességben hagyatni rendeltetett, míg a tőkepénz a kellő összegig kiegészítődik; mihez pedig évek kívántattak volna, *Palugyay Imre* nyitrai püspök 6 mlga, mikép említők, egykor ő maga is a váczai káptalan tagja, ama káptalani szék megalapítására, mikép ez 1844. évben hálásan elismerve lón, 10,000 frtot áldozott, mely összeghez. *gr. Nádasdy Ferencz* váczai püspök 2,500 és *Sághy Mihály* vál. püspök és váczai nagyprépost 500 frtot adtak. (Rel. s Nev. 1844. 1. 45. l.)

9. §. Ugyanazon váczzi székesegyház czimzetes kanonokságai.

A káptalani kanonokokon kívül, a kiket a karban szék, a káptalanban szó és kanonoki jövedelem illet meg, és a kik különféle jogok és kiváltságokkal ellátva, a püspök tanácsát képezik, és a székesegyházban az Istennek szolgálnak-, vannak a váczzi egyházmegyének tiszteletbeli, vagyis czimzetes kanonokai is, kik az érintett jogokkal nem bírván, *csak czimzetes és tiszteletbeli, valamint a karban székekkel ellátott kanonokoknak neveztetnek*, érdemeik jutalmául nyerve el ezen szép kitüntetést. Hajdan az egyházmegye papjaiból annyit emeltek föl e rangpolczra a főpásztorok, amennyit az érdemek jutalmazása megkívánt s nekik kitüntetni tetszett. A székvároson kívüli föesperesek pedig, mintegy született tiszteletbeli kanonokok, hivataluknál fogva „*főtisztelendő*” czimre valának érdemesítve. Jelenleg pedig az ily kanonokok száma hatra van szabva és királyi kinevezés alá vetve. És így hivatalánál fogva senki sem lesz többé czimzetes kanonokká. — Ezen 6 czimzetes kanonoki szék birtokában jelenleg legnagyobbrészt érdemes lelkipásztorok vannak, tényleges és nyugalmazott állapotban lévők és egy papnöveldei sz. hittudományi tanár. Az alvárosi plébánia két segédlelkésze egyszersmind káptalani karkáplánul is szokott alkalmaztatni.

III. FEJEZET.

A régi alapítványú káptalan birtokai, javai és jövedelmei.

1. §. A régi alapítványú káptalan javai.

Ezen régibb alapítványú káptalan uradalma és birtoklásához tartozik: *Vác*, ugyszintén *Rékas*, *Rétság* s *Üllő* falvakbani majorságok, mely helységekben kegyúri joggal bír, és *Sügyi* pusztja. Tudniillik a káptalani uradalomhoz tartozik: Vác városának $\frac{1}{8}$ -da, és *Rékas*, *Üllő* és *Sügyi*-nek fele, melyek mintegy a *Kollonich*-féle egyezkedés (1712.) alapján kerültek a káptalani birtokába, mely egyezmény aztán, idő folytán, az *Althánn*-féle egyezkedés (1742.) és 1773-ban a *Migazzié* által részint megerősítve, részint *Üllőre* nézve jóváhagyva és illetőleg módosítva lőn. — Lássuk e tárgyat külön-külön:

2. §. Különösen: a) V á c z o t t.

Az elosztás, a *nyolczadikságra* nézve, nemcsak a város területeére vonatkozik, hanem a kisebb kir. haszonvételek jogaira is: a vám-, rév-, mészárszék-, halászat-, és az urbéri váltásági díjra (capitale relictionale urbanialitatum), ugyszintén különösen a város azon részének kimutatása és kihasítása, mely „*maig is magyar városnak neveztetik, és mely hajdan szintén a váczzi káptalan részbirtokát*

kepezte." A káptalannak aztán szabad volt, nemcsak az ő nyolczadikságának területén sert főzetni és azt kiméretni, hanem az ő „Kurria” nevű szállodáján kívül is, két más korcsmában bort méretni. Az osztatlan jövedelmek tekintetéből elhatározva volt, hogy a káptalan e czímen két részletben 570 frtot kapjon évenként. Továbbá az elosztható jövedelmek folytatásában, névszerint a kihasítandó nyolczadikság földterülete úgy rendeltetett vezetendőnek, hogy a Dunáig, ahol a kihasítandó nyolczadikság lemenete a parion megfelelni fog, kiterjesztessék és a káptalani terület a Dunánál végződjék; legyen a káptalannak törvényszerű haszna a dunai rév-, malmok- és használatokra nézve is. Végre a Kolonich-féle emlékiratokban (1713.) az is kikötve volt, hogy a kanonoki házak, a káptalani urak által birt telkek- és szőlőkkel együtt, a nyilvános földesúri és polgári terhektől a püspöki területen is mentesekül tekintessenek. — A váczai terület ($\frac{1}{8}$) 149⁸¹⁹/₁₆₀₀ hold szántóföldet, 36⁸⁰⁰ hold rétet, 292²⁰ hold erdőt, 10⁸⁰⁰ hold szőlőt és 154⁸⁰⁰ hold hasznavehetlen földet foglal magában.

3. §. b) A Curiaszálloda (Fundus Curialis).

Harsányi Tamás mester, a váczai egyház kanonokja, 1520-ban történt bevallása folytán a váczai káptalan részére átiratta a budai káptalan előtt az ő nemesi curiáját, *Szentgáli Mihály*, a váczai egyház kanonokja közbejöttével, — azon föltét alatt, hogy a káptalan örök időkre minden kedden énekes misét végeztesen a *Sarlós-Boldogasszonyról* két collectával, egyiket. t. i. sz. Borbála és a másikat sz. Dorottyaról, sz. Mihály főangyal oltáránál a nevezett váczai egyházban-, a mondott (curiai) házat pedig soha el ne ajándékozhassa, vagy pedig valakinek a jobbágyság közül oda ne adhassa, sem pedig bérletivé ne tehesse.

4. §. c) Naszálpusztá. (Téglaház, a váczai felső plébánia fiókja.)

Ezt a káptalan egy 1434. évi, a káptalani irattárban maig is meglevő okmány erejénél fogva szerezte, a mely iratnak jelzője (Signatura) honi nyelvünkre téve imez: „Az egész, püspök által maig is birt”; ¹⁾ (de melyik által? mert a püspöki szék 1429—1444-ig nem volt betöltve, az egyházmegyei névtárak szerint), a káptalan részére essék elvitázhatlanul és kérdésbe többé nem vonhatólag, a naszáli, maig is romokban levő egyház ²⁾ régi birtokával együtt, mind uradalmi, mind pedig egyházi joggal.” A latin szövegben a mondatok nem jól helyezték el ugyan, de a folytonos és békés használat a fogalmazás 450 éves hibásságát teljesen jóvá teszi, jegyzi meg itt e káptalan történelmének tudós írója, Dr. Kovách Pál pápai praelátus ő mlga. 5)

¹⁾ „Totale praedium, per Episcopum actu tentum.” — ²⁾ Az u. n. Sz. Urbán temploma ez, melynek romjai maig is láthatók. — ³⁾ Ld. „Specimen Monographiae Capituli Vacienſis, Vacii 1884. 147. l.

5. §. d) S ü g y i p u s z t a. (Pestmegyében, a püspökhathvani plébánia fiókja.)

Hajdan benépesített hely, templommal és tót nyelvű lakókkal. Következett lehet ezt onnét, hogy, amidőn 1866-ban a „*Kosztolík*”-nak nevezett szántóföldön, a földdel egyenlővé tett templomnak alapjait keresték és kiásták volna, annak romjai és törmelékei közt szenteltviztartót és (valószínűleg) az egyház kulcsát találták meg. E pusztá 1701-ben ment a káptalan birtokába, *Dvornikovich* püspök adományzó-irata erejénél fogva, melyet a király is megerősített, és aztán *Kolonich*, *Althánn* és *Migazzi* püspökök is jóváhagytak egyezményeikben. Mikor és miképen kebeleztetett be régente e pusztá a püspöki uradalomba, tudni nem lehet (ha csak tán a határos *Alsó-Pencs* pusztával nem, mely *Zob Mihály*, *Verbőczy István* gyámonczának tulajdona volt, nem ment át a püspöki birtoklásba). Elég az, hogy 1712-ben *Kolonich* püspök azt a káptalannak viszszaadta légyen. Későbbben történt, hogy *Rotth Ádám* azon idő viharait és zavargásait a maga hasznára fordítani törekedvén, a S ü g y i pusztát adományilag elnyerte valóban, és valószínűleg 1731-ben a beigtatás folytán abba be is vezettette magát, de azt nem sokáig birhatta. Ugyanis *Arbay János* váczai nagyprépost a megsemmisített parancsot azonnal a nádornak, mint az ország rendes bírájának kancelláriáján ki eszközölvén, a Garam-melletti sz. Benedek konvetjének előmutatta, és így az egész gonosz törekvésnek gátot vetett. Tudniillik 1735. január 27-kén, mint kitűnő napon, a káptalan a királyi ügyek igazgatósága előtt, az ő birtokjoga erősséget teljesen begyőzve, történt, hogy a kir. tábla, *Kudlik* kanonok által előre értesítettvén, ítéleténél fogva, a káptalannak a S ü g y i pusztát teljes joggal visszaszaitélte. E pusztá területén van $166^{861}/_{1600}$ holdnyi szántóföldje, 15 holdnyi rétje, 8^{400} legelője és 415^{100} erdeje.

6. §. e) Ü l l ő. (Falu, Pest-Pilis-Solth-Kiskunság megyében. Van postája és 2387 lakója.)

Kezdetleg II. Ulászló király adománylevelénél fogva jutott e falu a káptalan birtokába. Később a *Kolonich-féle egyezmény* e birtok felét a káptalantól elvonta; végre az *Althánn-szerződvény* erejénél fogva, a főt említett adományzási okirat alapján az egész község visszaszerezett. Kitesz ezen uradalmi majorság (allodium dominale) 500 hold szántóföldet, 108³ rétet, 353¹⁰⁷⁸ legelőt. Ezen terület, tágas magtárral és káposztás-kerttel, *emphyteuticus szerződvény* mellett jüvedelmez a káptalannak.

7. §. f) R é k a s. (Benépesített falu Pestmegyében 3546. lélekkel.)

A *Kolonich*- és *Althánn*-féle egyezmények következtén fele-részen a káptalan birtokába került, és csak 250⁸³⁴ hold szántóföldből áll.

8. §. g) Réttség. (Falu Nógrádmegyében, postával és 563 lakóval.)

Berkes András, a káptalan nagyprépostja, 1713. évben arra kérte ki és meg is nyerte a káptalan beleegyezését, hogy *Sréter János* részbirtokát Rétságon megszerezhesse. Ami meg is történt a *Benei*-féle részszel egybekapcsoltan. *Berkes* nagyprépost 1727. márczius 4-kén végrendeletet tett, melynek erejénél fogva Rétságon birt javait a vácsi káptalanra írta át, *egy havonként végzendő énekes sz. mise, azonfölül egy évfordulati, márcz. 29-kén énekelendő mise fejében.* Ugyanazon fölszentelt püspök és nagyprépost, már ezen végrendeletének elkészítése előtt, 1727. jan. 4-kén a káptalannal emphyteuticus szerződvényre lépett, melynél fogva a káptalan, a nevezett prépostnak élte végeig a rétsági birtok hasznélvezetét biztosította. Ezen bérleti szerződés, aláírva az illetők által, így szól: „*És csak a hasznélvezetet, a tisztelt káptalan különös rendeletéből, részemre hagyja meg, éltem végeig (ezt két év mulva végezte be) és ezt sem ingyen, hanem az emphyteuticus szerződvény szerint évenként fizetendő 3 arany bérletdíj czimén, a mely jótéteményért, a fönt tisztelt püspök és prépost életében, ezen emphyteuticus bérletben aránylag részesülők sz. miséket végeznek az adományozó szándékára.*”

A szandai *Sréter*-család részbirtokát, mely 1831-ben a káptalannak elzálogosítva lön és a telekkönyvben: *Réttség* 7. sz. alatt betáblázva van, 1864-ben május 3-kán, ráfizetvén 2000 frtot o. é., a káptalan egészen magáévá tette. Ezen birtokra vonatkozólag a káptalani irattárban a következő okmányok őriztetnek: tudniillik 1454-ből *Losonczy Albert* eredeti statutorius irata, — 1471-ből *Sárkán Bertalan* szintén eredeti bevezető okmánya, 1528-ból eredeti ugyan, de megrongyolott irat a rétsági birtokra nézve, végre 1529-ből eredeti tiltakozás és személyes megidézés, *Sárkán János* és *Ferencz* részére *Widffy Lőrincz* ellen, a Rétságoni statutio fölött. A rétsági föld tesz 87³¹⁴/₁₆₀₀ hold szántóföldet, 39¹²²⁰ rétet és 77⁵⁹⁶ legelőt.

9. §. A káptalani ötméltóság házáiról.

Würth Ferencz (de Werchenfels) kanonok a prépostságot a régi püspöki palota mellett (743. sz.), és az éneklő-kanonokságot a hitszónok-rendiek irányábani házakkal látta el 1758. évben, a káptalan által együtt elfogadott 80 kis és 3 énekes mise fejében. Az éneklő-kanonoki ház (712. sz.) úgy lön átadva, hogy a boltok bérletét a jánosi-kanonok kapja. Az olvasó-kanonok házáat (741. sz.) *Lauchász* kanonok építette és azt helyreállítottan *Arbay János* a káptalannak adta 12 votiv és 1 év fordulati mise fejében. — *Mártonyi* kanonok az örkanonok részére szerzett házat (740. sz.) és azt 12 gyászmise és 1 ily évfordulati mise fejében egy belteleki kerttel a káptalan részére átírta. — 1754-ben *Kaló Ferencz* által, 12 olvasott és egy énekes mise czimén, a felső plébániai egyház irányábani ház (715. sz.) a székesegyházi főesperes részére, a káptalan birtokába bocsáttatott.

Mindegyik házhoz kapcsolvák *házi-kertek* (az éneklő-kanonokén kívül), és mások, külsők, részint bel-, részint kültelkiek.

10. §. A nagyprépostság kertje. (Tartozik a 743. sz. a. házhoz.

Olvastatott 1809. márcz. 13-kán *Benedek Agoston* végrendelete, ezen évi márcz. 6-ról és egyszersmind annak jóváhagyása. Annak 16. pontjában a váczai székesegyház ezen olvasó-kanonokja így rendelkezik: „*Az én külső kertemet, a hozzátartozó épületekkel, hagyom és átírom, az idő szerint létező váczai székesegyházi nagyprépostoknak, teljes joggal, és elidegeníthetlen birtoklásul, a melyre noha csakugy könnyedén számítve 8000 frtokat költöttem legyen, mégis semmi egyebet nem kívánok, csak azt, hogy egy évfordulati misét énekeljen vagy maga az idő-szerinti nagyprépost, vagy azt más által végeztesse.*“

11. §. A külső kertek. (A 741. sz. a. házhoz tartozók.)

A néhai *Laffcsák Nep. János* kanonok végrendelete így hangzik: „*Csűröm pedig, vagyis a szénatár a hozzávaló kerttel, azon kanonok uré legyen, ki utánam, azon házban, melyben én lakom, következni fog. (A végrendelet-tevő lakta a 740. sz. a. házat, a hagyományozott kertek pedig tartoznak most is a 741. sz. a. házhoz), és mivel ennek (a kerté) tulajdona az élet végeig kizárólag hozzám tartozott, mert azt saját pénzemem szereztem: innét az én utódom kijavítás czimén mit sem fog kívánni, hanem azon állapotban, melyben akkor találándja, fogja elfoglalni, a szomszédságban lévő, szintén az én saját pénzemem szerzett kerttel, és azon állapotban általa elfoglalandóval.*“

12. §. Beltelki kert. (A 740. sz. a. ház járuléka.)

Általános látogatás jegyzőkönyvében fordul elő, hogy ezen kertet *Lauchasz Ferencz* kanonok birta légyen, ő előtte pedig *Kudlik Sándor* kanonok, hozzátéve a következőket: „*Egy, a város felső kapuján kívül helyezett kert, felső részén a püspöki kerttel határos a major mellett*“ (ma az uradalmi praefectura). — Az 1768. ápril 27-kén tartott káptalani ülés jkönyvében ezek olvashatók: „*A Kudlik-félének nevezett és a meghalt olvasó-kanonok (Lauchasz Xav. Ferencz) által birt kert, a káptalanhoz tartozónak ismertetik, és a kanonokok egyikének kell lennie. A főesperesnek adományoztatott.*“ (Jelenleg a 740. sz. a. házhoz tartozik.

13. §. A Hagyigácsóbani két kültelki kert. (Tartoznak a 712. és 1715. — sz. a. házakhoz.

Az 1743. július 13-kán tartott káptalani gyűlésen elhatározva lón, hogy a káptalan használatára a „*Hagyigácsó-út*“-nál téglaház

állittassék, melynek nyomai maig is fön vannak; de 1755-ben a „*Naszáli szurdok*“-ba tétetett át, ahol maig is létezik. A téglavető előbbi helye jelenleg is közönségesen „*Magyar Sístót*“ (lőház, meta iaculatoria) nevet visel, az ott levő két kert pedig a 712. és 715. sz. a. lakó kanonokok használatára szolgál.

13. §. A „Bácska“ nevű szőlő.

Ez már 1730. évben a káptalan birtokában volt, mert az iratokban említés van arról, hogy 1730. és 1736-ban minő intézkedés történt annak termése felosztására nézve. — *Hajdan a kezdetlegi káptalan 6 szőlőt birt.* És minthogy a kanonokok, a nagypréposttal együtt, csak négyen voltak, 1741-ben sorsolás útján döntötték el, hogy ki melyik szőlőt kapja, és így történt, hogy *Szappancsy Márton Ferencz* nagyprépostnak jutott szőlő a *Grónár*-ban, *Győry János* olvasó-kanonoknak *Bácska*-ban. *Lauchasz Xav. Ferencz* éneklő-kanonoknak *Vasas*-ban, *Kaló Ferencz* örkanonoknak a 4. és 5-dik *Kis- és Öreg-Gombáson*, végre az ujon-nevezendő kanonoknak maradt a 6-dik szőlő a *Látóhegyen*. Ezen szőlőket a birtokosak kellően művelni tartoztak, megmaradván a káptalannak joga, azokat koronként megtekinteni, és esetleg az elhanyagolt szőlőt az illető kanonok jövedelméből vagy annak hagyatékából kellő állapotba helyezni vissza. — E szőlők idő folytán eladattak, kivéven a Bácska-halmon lévő, mely most házilag műveltetik.

14. §. Királyi javadalmak (Regalia) és más források.

A jövedelmekhez járulnak a királyiakon kívül a földtehermentesítési (Obligatorioles Urbarialitatis) és a szőlődezsma-váltásági (decimalitatis reluitoriae) kötvényekről járó kamatok évenként, és az u. n. „*Cassa reservata*“ vagyis a „*Nemo*.“

15. §. Vegyes töredékek (Miscella fragmenta).

A káptalani téglaház 1743-ban, mint már föntebb említők, építetett a káptalani házak részére, de ez 1755. évben a föld szivósabb természete miatt a *Naszál-Szurdokba* áthelyeztetni rendeltetett. 1766-ban *Würth Ferencz* éneklő-kanonok bérbe vette ki a téglaházat, az ott épített korcsmával. 1768-ban a püspöki uradalom, a székesegyház építése idején, ezen téglaházat a bérleti szerződvényben kifejezett föltételek alatt haszonbérbe vette. Midőn e sorok iratnak, e birtok évi fizetés fejében szintén kiadva van. — 1768. ápril 8-kán rendelkezve lett, hogy a régente *Lauchasz*-ról nevezett és a téglakemencznél létező ház, a káptalan közhasználatára szolgáljon, a pinczében pedig a bérlő részére zárlat (praeclusura) legyen állítva.

Korcsma, italmérési jog. Korcsma-építési engedély adatik 1743-ban a káptalani alattvalóknak. — 1758-ban a káptalani városnak a

korcsmáros pinczéjére a „Koroná”-nál a terület egy része engedtetik oda a „Sáros-kapu”-nál. — 1743-ban a második korcsma ezen káptalan részében még nem volt felállítva, minthogy a lakók közül a káptalaniak borait kimérés végett ki sem akarná elfogadni, mert azok az akónként fizetendő 10 dénáron, saját házukban is kimérhették a bort. — 1754-ben a dézsmaborok elhelyezéséről a „Curia” és „Csillag” vendéglők pinczéiben történt intézkedés.

Káptalani ház és bolt Üllön. 1762. jul. 7-kén *Marthonyi Pál* kanonok kijelentette: hogy ő Üllön a káptalannak egy házat (szállodát?) és a rácz boltos részére egy boltot akar építeni, de úgy, hogy neki e költségek annak idején visszatéríttessenek.

Érdemleges jegyzetek: 1. Az évi országos és városi pótdó tesz 2540 frt 39 $\frac{1}{2}$ krt. — 2. Az egyenértéki adó 1881-ben 1232 frt 35 krt; 1882. és 1883-ban pedig már 2494 frt s 61 krt tett ki. — 3. Az 1854-ben mérnökiileg fölmért váczai terület e káptalannak 556 frt s 85 kba került, illetőleg a fölmérési munkát. — 4. A tagosítás és területszabályozás tekintetében: a) az úrbéri egyezség aláíratott 1867. nov. 16-kán. — b) Mérnöki bevezetés történt 1870. már. 22-kén. — c) A fölmérés végHITELESÍTÉSE 1873. decz. 3-án. — d) A tagosítás és szabályozás költségei, melyeket a káptalan földözött $\frac{1}{8}$ részben, 1402 frt s 80 krt tesznek, kifizettetvén általa 1874. ápril 29-kén. — 5. A kataszteri munkálatok költségei 1883. évről körülbelül 5600 frtra irányoztattak elő, mely összeg annak idején az illetők közt szenvedőleg lesz kivetendő.

IV. FEJEZET.

Az újabb alapítványú káptalaniak alapítványai, jövedelmei és házai.

1. §. A Jánosi-féle kanonokság alapítványa.

Az öt oszlop a káptalanban már megalapítva lévén, nagyprépost volt *gr. Salbeck Károly* nemesini fölszentelt püspök; olvasó-kanonok *Lauchasz Xav. Ferencz* választott sibenicoi püspök; éneklő-kanonok *Würth Ferencz*; örkanonok *Marthonyi Pál* és székesegyházi főesperes *Damiáni ker. János*. Hogy tehát a káptalannak a viszon-tagságok által lesújtott állapota ismét zöld ágra emeltessék, *Würth Ferencz* éneklő-kanonok a 6-dik káptalani széket állította, és pedig a *Jánosi-kanonok* (Nep. sz. János tiszteletére) részére, *Farkas Mihály* akkor félegyházi plébános előléptetésével, olyképen, hogy 1. ugyanazon földő alapító két saját a *Hermányoni szőlőjét* ugyanazon kanonoknak fogja adni. — 2. Ellátási alapúl 3000 frtnyi tőkepénzt ajánl meg, a melytől életében évenként 300 frt kamatot fizet két részletben ugyanazon kanonoknak. — 3. Annak tisztességes lakást fog adni, az ő váczai házában, mely a hitszónok-rendiek átellenében vagyon (az

éneklo-kanonoki lak), minélfogva ezen ház ő Főmagassága által minden polgári terhektől fölmentettnak fog tekintetni. — 4. Jobb ellátás czimén meghagyatik neki a félegyházi plébániai javadalom. — 5. A midőn pedig bármelyik váczai plébánia üresedésbe jő, *Migazzi* bibornok ő Főmagassága kegyességéből az neki adományoztatni és a káptalanba kebeleztetni fog. — 6. Ugyanazon *Jánosi-kanonok* nem részesül a káptalani jövedelmekben, de a káptalani terheket vinni fogja, és a ki 7. az alapító kanonok kikötése szerint, 14 misét lesz köteles végezni, melyek kijelölése kiadatni és bejegyeztetni fog, a midőn ő Főmagassága megérkezend.

2. §. Az iskolás kanonokság alapítása.

„1762. Olvastatott *Lauchasz Xav. Ferencz* alapító-irata, a melynek erejénél fogva *Magyar Ignác*, sz. Boromaeus Károly védlete alatti papnöveldei tanárt, valóságos theologus-kanonokká a hetedik székre előmozdítja, ily tartalommal: 1. Az alapító adomány czimén a káptalannak 10,000 frtot adott át. — 2. Ugyanazon új kanonok eltartására 30 kila buzát, s szintén ugyanannyi akó bort adand évenként. — 3. Ugyanazon alapító kanonok magára vállalta minden javairól jogainak megvédését és kimutatását. — 4. A püspökség részéről ugyanazon theologus kanonokhoz csatoltatott a nevezett papnöveldeben a „*rectoratusi tanszék*“ élelemmel és szállással, és azért a migos alapító úr a tanítás tisztétől fölmentetett és minden terhektől kivételt; a ki helyett ezen terheket mind vinni fogja a nevezett *iskolás* vagy *theologus kanonok*, és köteleztetni fog mindenekre, mint az ő előttei *Jánosi-kanonok*, és így hát a kanonoki jövedelmekből sem fog részesülni. — 5. Ezen theologus kanonok továbbá, a 10,000 frt-től neki eső kamatból tartozik évenként a nevezett papnövelde nek 60 frtot fizetni. — Végre: köteleztetik fönt említett alapítóért havonként egy misét végezni, halála után pedig és a kimulás napján egy évfordulati gyászmisét.“

3. §. A kisprépostság alapítása (1769.)

Würth Ferencz végrendelete 2. §-ban ez is foglaltatik: „*A kisprépost kanonok 10,000 frt tőkepénzből és az ő lakására szánt és általam építtetett házból álló alapítását szintén megerősítem.*“ Mert e háznak nem *Würth Antal* kanonok használatára, hanem más kegyes czélokra kelle fordíttatnia, a mi meg is történt. Ugyanis *Migazzi* bibornok ő Főmagassága javaslatára ugyanazon ház az örökös, t. i. *Würth Antal* kanonok által önkényt és szabadon a „*Városi ápolda*“ (*Hospitale civicum*) javára lett átirva. Később ugyanazon *Würth Ferencz* kanonok *Würth Antal* ifjabb kanonok (az előbbinek unokaöccse és aztán örököse) lakásaul új házat kezdett építtetni a mostani *papnövelde helyén*, de a halál által meggátoltatván, e munkát be nem fejezhette. *Würth Antal* kanonok a nagybátyjától örökölt házat va-

lamely részben helyreállította, melyet aztán Migazzi bibornok és püspök Würth kanonoktól megvett, az új papnövelde használatára, ugyanazon kanonoknak a székesegyház mögötti házat jelölván ki (most tényleg 1423. sz. a.), a melyben aztán meg is halt, ráfizetvén neki 4000 frtkot. E házhoz Würth Antal a szomszédától 200 frton vett egy darab telket csatolt, melyet fallal véttetett körül. E székhely, mely erkélylyel (pergula) is ellátva van, 1807-ben az újabb alapítványú kanonokok utolsójának használatára lőn adva, de 1825. márcz. 19-kén, az azon időbeni kisprépost, Tersztyánszky Imre által a maga részére lett viszszaszerezve, s maig is a Bold. Szűz váci forrásáról nevezett kisprépostság cselekvő állapotához tartozik az illető, fönt említett tőkepénzzel együtt. További adatok e tárgyban, fájdalom! hiányzanak, az 1770—1780 ig terjedő, régen aláírt és valami baleset folytán elveszett jegyzőkönyvvvel együtt.

4. §. A püspöki asztalról (de mensa episcopali) nevezett kanonokok fizetése.

Hogy a „püspöki asztal“ról czimzett alapítványú kanonokok évi illetményök viszontagságainak történetével bővebben megismerkedjünk, ide csatoljuk honi nyelvünkön a kegyes püspöki rendelményt (Decretum) egész terjedelmében, amint következik: „D. a J. Kr. 2596. sz. Peitler Antal József, Isten irgalmából, és az apostoli szentség kegyelméből a váci egyház püspöke, ő szentsége házi főpapja, Ferencz József jeles rendjének lovagja, Szent-László-Társulat elnöke.

„Méltó tekintetbe véve azt, hogy az ö. em. gr. Migazzi Kristóf, a sz. r. e. bibornoka, bécsi érsek Osztrákhonban és a váci püspökség admtra, 1780-ban a váci székesegyház nagytiszteletű káptalanában u. n. újabb alapítványi, a püspöki asztalról czimzett hat kanonoki széket alapított legyen, a pápa ő Szentsége és ő fölsége a császár és Magyarország királya legmagasabb beleegyezésével, mindegyik kanonoknak külön évi alapítványúl ezer forintokat (monetae conventionalis) ajánlva meg, továbbá: hogy ezen adományzás soha készpénzben lefizetve nem lévén, hanem mindkét legfőbb hatalom legmagasabb beleegyezésével, a váci püspökség jövedelmeire örökös teherül rovatván föl, és azért ezen adományozás a pénz ingatag értékének kitéve nem volt, és így a pénzérték csökkenésének sem képezhetette tárgyát; azon fölül azt is komolyan megfontolva, hogy az említett alapítvány erejénél fogva, a püspöki asztalról nevezett kanonokok adományzása az árcsökkenés veszélyének kitéve nem lehetvén, ezen kanonokok kezdetben hatan, azután pedig a hat kanonoki szék, a legfelsőbb beleegyezéssel, a szűk alapítvány miatt, mely a javadalmasak illő ellátására elégtelen volt, négy székre vonatván össze, ezen püspöki asztalról nevezett négy kanonoknak joga lett legyen a 6000 forintnyi (monetae conv.), egymás közt egyenlően felosztandó alapítványi részlegekhez.

„De a kanonoki székek összevonásával, mely 1808-ban történt,

minden egyes ily kanonoknak csak 1500 bécsi értékű forintok, 1824—1834-ig pedig 1750 ily értékű forintok, 1834—1870-ig pedig 3000 bécsi értékű forintok adatlának évi ellátás czimén, nyilvánvaló: miszerint a püspöki asztalról nevezett kanonokok az egész kanonoki javadalom alapítványát, a melynek okmányát 1780. évben a legmagasabb pápai és királyi beleegyezés jóváhagyta és megerősítette nekik, épen nem élvezik, a kik tisztelettel nekünk betérjesztett kérvényökben az iránt folyamodnak: hogy ezen alapítványt, az 1200 monetæ conv. forintokat, vagyis osztrák értékben 1260 frtokat, 1500 m. conv. forintokra, vagyis osztrák értékben 1575 frtokra emeljük föl, és a váci püspökség jövedelmeiből, melyek terhére ezen alapítvány téve van, kiadatni rendeljük.

„Mint hogy a méltányosan kérőknek a beegyezés nem tagadandó meg, sőt azonfölül megismerjük, miszerint a mi kötelességünk, az idők viszontagságaiban kissé megváltozott alapítvány régi erejét viszszaállítani, a méltányosság és igazság érzete által is vezettetve rendeljük: miszerint az 1871. évi január 1-től minden, püspöki asztalról nevezett kanonoknak 1500 m. conv. frtból álló adományozása, o. é. 1575 frtot tegyen, és a váci püspökség jövedelmeiből három évi részletben fizetessék ki az illetőknek, megteendvén az iránt az intézkedést, hogy ezen, az alapítványi okiratnak megfelelő adományozás 1871. jan. 1-jén érvénybe lépjen.

Mivel pedig ezen intézkedésünkkel a váci püspökség jövedelmeire új teher nem tétetik, hanem az eddig eredményére nézve részben felfüggesztett alapítványnak csak kiegészítését eszközöljük, azt régi érvényébe viszzahelyezzük, ezen intézkedésünk megerősítése végett, a legmagasabb beleegyezés szüksége megszűnik. — Ezen határozatunkat földő Balla József, a Bold. Szűz tormovai apátja és pesti főesperes, Poroszkay Péter, Virter Bertalan és Kovách Pál, a Bold. Szűz monostori apátja, urakkal, a mi váci székesegyházunk újabb alapítványú, püspöki asztalról kanonokjaival, az ő és utódai mihez tartására és jogaik védelmére ezennel közöljük, egyszersmind rendelvén, hogy azt a ntű káptalan teljes ülésében kihirdettetni és a káptalan irattárába betétetni eszközöljék.¹⁾ Kelt Vácson, püspöki székházunkban, sz. Sylvester pápa és hitvalló napján, az Úr 1870. évében. Antal József püspök mk. (P. H.) Kegyes parancsra: Marko-

¹⁾ A kir. beegyezés kiváltsági irata, a 14,000 frt széttagolása fölött, melyek a püspöki asztalról a váci egyházmegye javára szentelvek, 1781. jan. 12. kelt s benne ezek fordulnak elő: 1. „A régi alapítványú 5. és más ujabbán alapított kanonokokhoz, más 6 adassék, kiknek illetményök évenként 1000 frtokból, tehát összesen a püspöki asztal jövedelmeiből 6000 frtokból és ighen-lakásokból álland.” — Továbbá: „A székesegyház részerei adomány (dos) ugyanazon jövedelmekből 1500 frtra szabattik ki-, a szegényül ellátott plébániák segélyezésére, új plébániák állítása, templomok kijavítására, szerelvények beszerzésére 2000 frtnyi alaptőke létesítettik, mikről a nmlgú hittőtanácsnak számot kellend adni. A pápai bulla az 1. pontra nézve így szól: „1000 rhénusi frtok, az annál fogva építendő házbani ingyen-lakáson kívül.” (A püspöki asztalról kanonokok.)

vics László mk. püspöki titkár. — Hátírat: Jelen kegyes eredeti püspöki Decretum a káptalani hiteles irattárban őriztetni rendeltetik. Vác az 1871. évi ápril 29-kén tart. kápt. ül. Bejegyeztetett a másolatok lajstromában. 1871. 2. sz.

Ámbár pedig a főpásztor az ő rendeletében kimondotta legyen, miszerint nem forog fön a legmagasabb beleegyezés szükségességének az iránti kieszközlése, hogy ezen intézkedéssel az alapítvány, mely különben is pápai és királyi megegyezéssel történt, csak visszaegészíttessék: mindazonáltal azonban, minthogy a püspöki asztalról részesülő 4 kanonok az 1875. nov. 13., 464. sz. a. köszönő-iratukban a főpásztornak az iránt könyörögtek legyen, hogy az 1870. decz. 31-kén kiadott püspöki határozatra nézve, a szent és világi hatalom legfelsőbb jóváhagyása megszereztesse, övéinek ugyanazon gondos atyja, 1876. márcz. 13-úán, 624. sz. a., a sz. r. e. főmagasságú bibornoka, az ország herceg-primása és esztergomi érsekhez, a maga mihezartása végett, tudakozó levelet menesztvén, annak mint érsek-főnökének ¹⁾ nézetét is e tárgyban kikérte. Ő főmga 1786. márcz. 22-kén, 1511. sz. a. visszszairni méltóztatott, miszerint püspök ő nmlga az ő püspöki asztalának semmi új terhet sem tett, hanem csak a püspökséggel kapott terhet akarta átvenni s vinni, mint az igazság szeretetétől lángoló férfiúhoz illik, és egyszersmind a kanonokokat, kik azelőtt az ő jövedelmekben súlyos csökkentést, helyesebben mondva, sérelmet szenvedtek, mint atya az ő fiait, az őket megillető jogokba visszahelyeztetni kívánta legyen. Minthogy ez így van, épen semmi magasabb beleegyezésre, vagy a polgári kormány jóváhagyására szükség nincsen, legfőlebb ő nmlga, ezen, az igazság tekintetéből kellő és nemes tettet tudomásul-vétel végett jelentheti, és így, a püspöki székiüresség esetén, a polgári biztosok részéről támasztható nehézményeknek elejét viheti.

A nmlgú főpásztor ezen utasításnak engedve, az egész dolgot 1876. ápril 6-kán, 713. sz. a nmlgú vallás- és közoktatási minisztériumnak bejelentette. A honnét ily tartalmú választ nyert: „8066. sz. Nmlgú Püspök Úr! Örvendetes tudomásul veszem az e f. évi ápril 6-ról 713. sz. a. tett betérjesztést, a melynél fogva értésemre hozza, miszerint: *„a püspöki asztalról nevezett kanonokok, és ezek székeikbeni utódok, az ő eredeti adományzásukba visszavezetettek s helyeztettek egészen, és az ő alapítványi iratuk értelmében, illetményök: Nmgd által teljesen kiegészítettek legyen.* Különös tisztelettel maradok. Bpestén, ápril 19., 1876. Trefort, m. k. Nmgú Peitler. A. József püspöknek. 964. sz. Bemutattatott ápril 27. 1876.“

E szerint a bőkezű főpásztor, az ő asztaláról nevezett kanonokoknak már kezdetben elég szűken kiszabott illetőségüket, atyai törekvéseivel növelte, sőt kegyes adakozásának mértékével nem gon-

¹⁾ Azaz: „*Metropolita.*“

dolva, 1881. febr. 1-jén, 387. sz. a. a négy püspöki alapítványú kanonoknak még külön kilencz ölnyi tűzifát rendelt kegyesen kiadatni.

5. §. A theologus kanonok javadalma (Praebenda).

Az u. n. *theologus kanonok* rendesen, és most is tényleg, a papnövelde kormányzója (Rector), a ki javadalma tőkepénzét, mely kamatra van kiadva, ő maga kezeli, és minthogy a kamatok részint elmaradnak, részint meg magok a tőkék is olykor elvesznek, és így kárba esnek, mikép ez *Szapáry Rozál* grófnő szenvedőleges tőkepénzével és másokkal is valóban megtörtént, 1867. jul. 10-kén tartott káptalani ülésben azon gondos intézkedés tétetett, hogy mindaddig, míg a szükség kívánni fogja, az *iskolás kanonok* évi javadalmi illetéke az általános egyházmegyei alaptól 1260 frtra egészített ki.

Soós József azelőtt theologus kanonok, 1870. jun. 17-kén, ²/₄ holdnyi (sessio) földjét, mely Vác város területén fekszik, és a melyet 1860. évben 1600 frton szerzett és az illető telekkönyvben a 2237. sz. a. nevére volt beírva, a megfelelő rétilletményvel együtt, a Lauchász-féle kanonokságnak, külön alapítvány czimén odaengedte és átírta, kívánván, hogy az említett ingatlanok, az ő adományozása és alapítványa czimén, mint a theologiai kanonokság (Lauchász-féle) tulajdona törvényszerűen bekebeleztesse és a telekkönyvbe iktattassanak. A mi 1870. jun. 24-én (2237. sz. a. B. 2.) meg is történt.

6. §. A váczi parochiák viszontagságai és gyarapulatai.

Minthogy mindkét plébániai javadalom birtokosai egyszersmind székesegyházi kanonokok is, jónak láttuk e helyen közölni a parochiák történetét is egy részben. — A váczi parochia, a mohácsi előtti korban, egyike volt az ország legfőbb plébániáinak, a római pápák által a kivettség szabadalmával díszítve, az esztergomi érsekek joghatósága alá tartozott. E plébánia azonban, Vác a törökök által 1541-ben elfoglaltatván, elhamvadt s azon idő óta a váczi kath. hívek száma a barbárok kegyetlen igája alatt, nagyon megcsökkent, s rendes lelkipásztora nem volt egész 1689. évig, midőn t. i. *Dvornikovich Mihály*, a régi plébániai templom romjaiból, sz. *Mihály főangyal tiszteletére*, a város piacznál új egyházat emeltetett, melyben a plébániai és székesegyházi sz. szolgálatokat is végezték, és a váczi hívek lelki szükségéi ellátására azok plébánosává *Bendő Istvánt* nevezte ki, kit a lelkipásztori tisztségben *Berkes András* követett. Ez pedig a nem sokára helyreállított váczi káptalan nagyprépostjává nevezetvé ki, ezen parochia gondozása *Dvornikovich* által a sz. Domonkos-rendi atyákra, *Kollonich* által meg a kegyes iskolákra lőn bízva, míg végre 1719. évben gr. *Althann M. Frigyes* e plébániát az ő egyházmegyejébeli papságára ruházta vissza ismét.

Idő folytán növekedvén a váczai lakók száma, *gr. Althánn M. Károly* 1744-ben a váczai plébániát szabályszerűen ketté osztotta, és az alsóvároson sz. *Miklós tiszteletére* új templomot kezdvén emeltetni, ezt az alsó plébániára szentelte; a felső plébános a lelkipásztori teendőket előbb ugyan a *Dvornikovich* által létesített sz. *Mihály* templomában végezte, 1756-tól pedig az 1699. év körül emelt sz. domonkos-rendiekében, melyet idő folytán *gr. Althánn M. Károly* költségén helyreállítottak és bővítettek.

A jelenlegi székesegyház 1772-ben fölépítettvén, *gr. Migazzi Kristóf* mindkét plébánia ténykedéseit ebben rendelte végeztetni, s ennek folytán a sz. *Miklós* temploma bezárattott és aztán mindkét plébános az isteniszolgálatokat a székesegyházban végezteté egészen 1797. évig, a midőn t. i. királyi rendelet által, a sz. *V. Pius* tiszteletére szentelt, s egykor a sz. *Domonkos* rendiek egyháza, a felső plébánia lelkipásztori teendői végzésére átengedve lőn. Minthogy pedig ez az átengedés bizonyos határokkal volt körülírva, a felső plébános ezen egyházban az isteniszolgálatokat csak a német-ajkúakra, s ezekre nézve is csak részleg gyakorolta, míg szabályszerű rendelvénnyel, mely 1813. okt. 18-ról van keltezve, minden ténykedések ide lőnek áthelyezve; az alvárosi plébániai ténykedések továbbra is a székesegyházban végeztetvén.

Megemlítendő még itt, hogy az alvárosi plébániához, a *Würth Ferencz* által alapított *Jánosi-kanonokság* már 1767. évben, s a felső plébániához az ugyanazon *Würth Ferencz* által létesített kisprépostság széke lőn 1808-ban szabályszerűen kapcsolva és azzal egyesítve. — Az alvárosi plébános, mint *Jánosi-kanonok*, az éneklő-kanonok házában lévő két kisajátított s 712. sz. a. lévő bolttól 400 frtnyi haszonbért huz évenként és 3000 frtnyi tőkepénz évi kamatait; a felsővárosi plébános pedig, mint *kisprépost*, az 1423. sz. a. háztól 300 frt kamatot s ilyent a 3201 frt 58 $\frac{1}{2}$ krnyi tőke után. Ezen összegből 175 frt 58 kr. leolvastatván, ennek erejéig tiszai sorsjegyek szereztettek. — Mindkét plébánosnak 1880. évben az áldott emlékü kegyes főpásztor, *Peiüller A. József* évenként 200 frtot és külön² aucta czimén egy serstést ajánlott meg nagylelkűen.

7. §. A káptalan régi épületei s az újabb alapítványi házak.

Az alvárosi plébánia mostani épületét *gr. Migazzi Kristóf* alatt kezdték emelni, s folytatták az építést báró *Splényi* püspök és a kamarai interregnum alatt. Ezen épülethez *Tiller József* kanonok a káplánok részére 8000 frtnyi költségen két szobát építtetett, melyek ugyan neki megtérítették volna, de ő az egész összeget visszabocsátotta. — A földő káptalan 1776. jan. 8-ról a jövő vácz-alsóvárosi parochus székhelyére nézve, a következő értesítvényt adta *Migazzi* ő főmagasságának: „Földő *Pruszkay Sámuel* úr halála (1776.) követ-

keztén előadni méltóztatott Főmagasságod, hogy a *Jánosi-kanonok* alapítványi okirata erejénél fogva. Ezt (*Farkas Mihályt*) a vácsi parochiai javadalomba kellvén behelyezni, azért az előbbi, mely a parochus használatára van szánva, és püspöki költségen emeltetett, elfoglaltatni rendelte az ő részére.“ — És minthogy a papnövelde szomszédságában káptalani ház a parochus részére csakugyan szükséges, és eddig is az ő használatára volt, csere folytán e helyett odaadta: a káptalan pedig minthogy megismerné, miszerint az előbbi plébániai ház azon esetre is, ha a Jánosi-kanonokság a plébániai javadalomhoz kapcsoltatnék, ezen *Jánosi-kanonok* (és parochus) lakására alkalmas, sőt szükséges azon oknál fogva, mert a székesegyház szomszédságában van, melynek állandón neki plébánosaul kell lenni, és ennél fogva a legalkalmasabb, — kérte a főmagasságu főpapot, hogy azon jogokkal, melyekkel azon a sz. Domonkos-rendiek irányábani ház (később az éneklő-kanonokságé), birt, és melyeknek a többi kanonoki házak is örvendenek, a földő alapító úr beleegyezésével így elcserélt házat is fölszerelni és a káptalan birtokába átírni kegyeskednék, úgy hogy az 5 méltóságból egy az alapító (*Würth Ferencz*) halála után, azon házat használhassa, a Jánosi-kanonokság alapítványához csatolt boltokérti fizetés² azonban tovább is ugyanazon kanonok rendelkezése alá tartozzék.

Migazzi bibornok az újabb alapítványú káptalaniak illő lakásaul az eltörölt sz. Miklós-templom szomszédságában (hattyú-utca) két házat szerzett, melyek idő folytán eladattak, és két más kettőt, a székesegyházhoz igen közel alapjaiból emeletesre építtetett, t. i. a 159. és 160. sz. a. házakat. A *székesegyház környezetében, tehát nyílt helyen* léteznek, kivéven az 1449. sz. a. az újabb alapítványú káptalan *diszes házai*, ezen sorszárok alatt: 157., 158., 159., 160., 188., 1423. és (1449), melyek után a káptalani uraknak külön a tagosítás és területi szabályozás alkalmával, 1871-ben, jutott körülbelül két holdnyi szántóföld a határban; továbbá bir a hét kanonok (t. i. 4 püspöki alapítványú és 5-dik a Lauchász-féle, úgy szintén a két plébános) *házi kerteket és az épületek föntartására külön pénztárt* (*Nemo*). Továbbá *szőlőt*, mely a szomszéd hegyen ujon szereztetett; egy másik *szőlőt*, melyet néhai földő *Soós József* kanonok az újabb alapítványú káptalannak adományozott halála esetére, s ez 300 frton eladatván, ezen összeg törzs-tőke gyanánt a káptalani *Nemőba* tétetett, úgy szintén egy *közkertet*, melyet 1863. okt. 2-kán nyilvános árverés útján, és egy *másikat*, 1876. okt. 15-kén kelt szerződvény szerint, 1750 frton tartott, illetőleg szerzett meg a káptalan.

Mikép láttuk, a felső és alsó plébánia külön van megadományozva, és 1781-ben szabályszerűen lön mindkettő meglátogatva. A káptalani jegyzőkönyvben 1709-ben ez mondatik: „A székesegyház homlokzata melletti dél felé fekvő *pinczét Bezzegh Mátyás* éneklő-kanonok *ha-*gyományozta az újabb alapítványú káptalannak, melynek használá-

tában az maig is van és a 159. számú házhoz tartozik. *Másik pincze* a papróvelde irányában van, a négyszögű téren s a 158. sz. a. alsó plébánia házához tartozik, míg a *harmadik pincze* a 160. és 1423. sz. a. kanonoki házak járuléka.

V. FEJEZET.

A mindkét alapítványú káptalan javai s jövedelmei egyesítésének kísérletei.

1. §. Az ily kísérlet 1808-ban meg hiúsult.

A főntebb előadottakból kitünik, miszerint: *a váczai káptalan régibb (eredeti) s újabb (illetőleg legújabb) alapítványúra oszlik.* A honnét önkényt folynak némely következtetések, melyeknek pedig épen nincsen helyök. Ezen külön testületnek nem ritkán különválva is kell tanácskozni, a midőn t. i. némely különös dolgokat kizárólag szükséges intézni és végrehajtani. Miből ismét következtetni lehet, hogy az új kanonokokat sérelem éri az által, hogy a beigtatás alkalmával tett eskü erejénél fogva, minden befolyástól elvonatnak a régi káptalan ügyeire nézve, noha azok nagyobb fontosságuk és a későbbi korra is kihatóknak ismertetnek, és hogy azokat a királyi kinevezés által virtuális jog illeti a régebbi székekre s az ezekhez kapcsolt előnyökre nézve. A mik pedig az érzelmek és kedélyek szorosabb egybeköttetése- és a cselekvények együtettségére épen nem használnak. Nem csoda, tehát, hogy már 1808. aug. 14-kén, a nmlgu m. kir. httö-tanács, a 16,945. sz. a. az azon időbeli püspököt vélemény-adásra hitta föl az iránt, *hogy miképen lehetne a csekélyebb el-látású hét kanonoknak jobb alapítványozásáról, e káptalan öt oszlopának jövedelmeiből, az ezen székekbéli változás bekövetkeztével gondoskodni?*

A főpásztor ugyan az ő véleményében eleget sürgette, hogy mi sem áll annak utjában, miszerint a mindkét osztályu összes káptalanbeliék javai és jövedelmei összeszittessenek, és a 12 kanonok közt kulcs szerint, amint azon alkalommal indítványoztatott, osztassanak ki. Azon időben a régibb alapítványú káptalan (az olvasó-kanonok és székesegyházi főesperes székei üresedésben lévén) a jövedelmek összesítése elhárítására, irott nyilatkozat folytán, melyet a püspök legfelsőbb helyen is előterjesztett, a főnt említett hét kanonok (ugyanis két püspöki alapítványú kanonoki székek már beolvasztva lévén) jobb megadományozására évenként saját jövedelmeiből 3000 frt fizetését ajánlotta meg. Minthogy azonban a régibb alapítványú káptalan, később is kihallgatva, számos érvekkel begyőzni igyekeznek, miszerint az összesítési tény az ünnepélyes egyezményekkel és királyi okmányokkal ellenkező lévén, a legnagyobb sérelem nélkül nem kísérhető meg: történt, hogy *ezen tervet* egyenesen azon alapon, hogy az alapítók szándéka szent és sérthetlen, a bekövetkezett legmagasabb el-

határozás folytán, *félretétetett*, és a mondott hét kanonok oda utasított, miszerint a két szék összevonása által keletkezett jövedelmi szaporulattal és előbbi hasznaikkal elégednének meg, semmi említés sem tétetvén a régi alapítványu káptalan által ajánlott 3000 frtnyi évi segélyről.

2. §. Az öszszesítési kísérlet megghiúsult 1816. évben is.

Hét év elmultával, „*a relationalis schédák szaka*“ alatt és az egész országban inség és iszonyú drágaság uralkodván, a négy püspöki alapítványu kanonok, 1816. évben, márcz. hó első napjaiban, azon kérelemmel járultak Kámánházy László püspökhöz, hogy az ő sorsuk javítására, haladék nélkül, és pedig annál inkább is lépések tétessenek, minthogy az 1500 frtnyi illető az élelem és ruházat szükségei fődözésére éppen nem elégséges. A főpásztor utasította a kérvényezőket, hogy ezen ügyet közössé tegyék, és a Jánosi-, *Lau-chasz-* s a *kisprépost-kanonokok* folyamodványt nyujtsanak be ő hozzá, melyet felsőbb helyre is fölterjeszteni fog. Ami meg is történt oly kérelmi értelemben, hogy a *folyamodokon vagy Bottyán falu adományozásával, mely a vallás-alaphoz tartozott, vagy más valami módon segítve legyen.* A püspök e könyörgő iratot oly tervezettel terjesztette a nmlgú m. kir. httö-tanács elé, hogy az alatt is, míg később az egész káptalan javai és jövedelmei öszszesítése által segedelem adatnék, a *régibb alapítványu káptalan ígéretének álljon és a testverek javára évenként megajánlott 3000 frt készsége lefizetésére erélyesen kötelestessék, és azonfölül nekik a vallási-alapból valami segítség ngujtassék.* — Más részt pedig, minthogy a régibb alapítványu káptalan a 3000 frt évi fizetésre tett ajánlatát visszavonta: 1816. jun. 11-kén, 16,387. sz. a. a nmlgú kir. httö-tanács, a megyés püspök útján, a könyörgőknek tudtul adni akarta, hogy, *mivel a régibb alapítványu káptalan (két szék ürességben lévén, és a harmadik nem egyezvén meg) a megajánlottat jólékonyan folyóvá tenni nem akarja, és így akaratát megváltóztatta, és az ajánlott öszszeg megadására kényszeríteni nem lehet, és azonfölül még a vallási-alap sok kiadasi-czimmal már is igen megterhelve lévén, az újabb alapítványu kanonokok kérelmének mostanság helyet adni éppen nem lehet.*

A törekvések így megghiúsulván, szükséges volt, hogy ezen ügy a legmagasabb trón elé vitessék. Minél fogva, hozzájárulván minden szavazatok, 1816. jul. 14-kén a betérjesztés egyenesen I. Ferencz ő Főlségéhez menesztetett, melyet aláírtak: *Schwartzl Ferencz*, püspök asztaláról kanonok, *Poroszkay János* kisprépost, *Balogh István* Jánosi kanonok, *Toppler György* iskolás kanonok, *Bogyay Mihály* és *Rick János*, mindkettő a püspöki asztalról kanonok. Ezen legalázatosabb folyamodványban igen élénk színekkel adatik elő a szükség általános szomoró állapota, és azon igen szük házi viszonyok, mikkel

a könyörgők nyomatnak és majdnem egészen elnyomatnak, és végezetül térdreesve kéri ő Főlségét, miszerint ezeket kegyesen tekintetbe venni és a folyamódok rangja s kanonoki méltóságuknak megfelelő szükségleteikről, illőbb ellátásukról királyi gondviseléssel kegyesen gondoskodni méltóztatnék.

Ezen folyamodvány következtén, 1816. szept. 3., a 25,141. sz. a. a főpásztorhoz és a káptalanhoz is egy udvari rendelet érkezett, melyben a következő pontokra nézve kéretett ki tudósítás: 1. Vannak-e a káptalannak, és ha igen, alapítványi levelei, azok mutattassanak ki, vagy bármely más okiratai, melyekből kitűnnék, hogy mely elnökletek alatt és kiknek tekintélyével történt, hogy a visszaállított váci káptalan számra nézve csak 5 kanonokkal állított helyre? — 2. Vajjon a püspök fizeti-e azon 300 frtokat, melyeket az ujonállított pesti és csongrádi főesperesek részére királyi beleegyezéssel 1810-ben megajánlott? — 3. Vajjon az 5 méltóságú káptalan fizeti-e azon 3000 frtokat, melyeket 1809-ben az ezen káptalaniak jobb ellátására az öszszesítés (*commassatio bonorum et proventuum*) elhárítása végett megajánlott? — 4. Végre, vajjon a püspöki asztalról adományozott 4 kanonoknak nyujt-e a főpásztor valami drágasági pótlékot?

Mielőtt ezen pontokra felelet lett volna adva, a főpásztor *Balogh István* oldalkanonok magán-véleményét kérte ki, mely 1816. szept. 28-kán a püspök elé terjesztetvén, kivonatilag annak tartalma im ez: „Félni lehet, nehogy, ha a szűkölködőknek, haladék nélkül, segély adatni nem fog, azok (t. i. az újabb alapítványú kanonokok) ő Főlségénél magán-kihallgatást kérjenek, és magokat más jobban ellátott káptalanokba kérjék áthelyeztetni, azon indoknál fogva, hogy az ezen eset folytán ürességbe esendő váci székek jövedelmei a többi csekélyebben ellátottakéihoz adassék gyarapulatul, és így a püspöki szent tanács, az egyének kevesebbsége miatt, az őket illető tisztségek vitelére elégtelen leendvén, ilyképen a püspökség és egyházmegye becsülete csorbát szenvedjen. De a kétféle kanonokok jövedelmeinek öszszesítése sem adott volna oly kisegítőt, hogy e mellett a káptalaniak tisztességesen és méltóságukhoz illően folytathatnák életüket. Ugyanis a káptalan joga Rétságra nézve gyöngének találtatott, úgy hogy e jogot idővel könnyen elveszíteni is lehetne. A káptalani dézsma-jövedelmek lassankint csökkennek a gyakori dézsmaperek miatt. Ezeket tekintve, kétség merül föl az iránt, vajjon a jövedelmek öszszesítése folytán, lehetne-e az egész káptalan szűkölködésén segíteni, és nem e inkább annak minden tagja részére csak nyomorú sors készíttetnék, úgy hogy a káptalaniak aztán sem a nyilvános hivatalt tisztelettel vinni, sem pedig az egyházmegyei hivatalok gyarapulását, *Arbay*, *Marthonyi*, *Würlh* és mások példájára, nem mozdíthatnák elő. És hát aztán, ha az öszszesítés alkalmával a legmagasabb helyen újabb szék-öszszevonást tartának szükségesnek? . . .

Minthogy a dolog veleje most az, hogy a káptalaniakon most mindjárt és hathatósan segítve legyen, egyszersmind pedig az öszsze-

sítés, élvén még az 5 oszlop, ezek sérelme nélkül vitessék végbe, az oldal-kanonok *Kámánházy* püspöknek tanácsolja *Alpár* és *Rékas* faluk felének átengedését a káptalan részére, királyi beleegyezés mellett, oly formán, hogy a káptalaniak javai és jövedelmei összesítése haladék nélkül megtörténjék, és a jövedékek kulcs szerinti kiosztása, hozzájárulván a királyi beleegyezés is, tüstént végrehajtsák, a működés valóstítása 1817. jan. 1-én veendvén kezdetét.

Kiterjeszkedik ugyanazon kanonok, és pedig fáradalommal, annak bevitására, hogy *Alpár* birtok a püspöki uradalomnak keveset gyümölcsöz. A *rékasi terület* meg a Tisza-áradásnak nagyon kitéve van, mindkét falu pedig, tekintve a földet, a 3-dik osztályba vagyron helyezve, és a központtöli nagyobb távolság miatt, azon gazdaság megtekintése s az alföldi fölügyelet nagy nehézségekkel jár. Végre ily módon behozza, miszerint nemcsak a szorongatottak nyernek vi-gasztalást, hanem maga a püspöki uradalom is a püspöki asztalrólí alapítványú kanonokok káptalani házainak építkezési és föntartási gondjaitól megszabadúlni fogna ilyképen. Az iránt sem vesztí el kedvét, hogy a régi alapítványú káptalan, *Alpár* és *Rékas* javak át-engedése alapján az összesítés tervezetét majdan elfogadandja. És pedig azon indoknál fogva, hogy remélni lehet, miszerint az üres-ségben lévő székek időközí jövedelmeiből létesített, föntartott pénztár erejével, *Alpáron* lehetne a föld kövértését, a juhok majorságát s az épületták tiszai kereskedését előmozdítani és hasznos beruházásokkal s iparkodással a dolgot oda vinni, hogy neki ugyan mi sem hiányoz-zék, a hét más társak pedig rangjukhoz illően tartsák fön magokat. Ami itt következik, kedves honi nyelvünkön, szóról-szóra így hangzik :

E tanács folytán, mondja, a káptalanra és egyházmegyére több disz háramlanék. A botrányok(?), melyeket az egy és ugyanazon káptalaní testületbení huzamos különbség okozni szokott, eltüntetné-nek. Ugyanis ezen káptalanbaní megrögzött különbözöség, sok más rosznak gyökere és eredete, mintegy tüstént száműzetik és midegyi-kök kedélyét, elméjét egy és ugyanazon őszinte hajlamú, szeretetű, kölcsönös megegyezésű, s őszszetartó barátságos társ-szeretettel ví-dámabban gyarapítandó meleg érzés foglalja el. Egy sem fogja tár-sának irigyleni azt, amíe van, a magáéval pedig kí-kí megeleégdve lesz. Hasonló buzgalommal és törekvéssel fognak mindnyájan lelke-síttetni az egyházmegye közügyei terheinek vitelére, a segélyre szo-ruló testvérek fölsegítésére, szeretetteljes gyámolítására és a főpász-tor akarata és parancsai egész vídamsággalí teljesítésére. . . .“ Ki sem fogja tagadni, hogy: „a méltányos felosztás nem zavarja meg a testvéreket, és hogy jó s kellemes ís a testvéreknek egyútt lakni;“ — de az ís igaz, miszerint a hét kanonok jövedelmei javításának eddig el-sorolt tervezete, az *Alpár* és *Rétság* nevű püspöki javaknak az ín-dítvány szerinti átengedésök folytán, annyira őszszebonyolítottatnék, ha nem kívíhetetlen ís lenne, hogy teljesen lehetetlennek mutatkoz-nék annak valóstítása és arra nézve a királyí beleegyezés kínyerése ís.“

Minélfogva a főpásztor oldalkanonokját egy új előterjesztéssel szövelte föl, melybe az 1809. évi eszmék is beszöve legyenek. — S itt már ezen ügymenet további elősorolásával fölhangynánk, ha e fontos tárgy még egy kis függeléket nem kívánna. — Az ügyek viteleiben jeles oldalkanonok hát új tervet dolgozott ki, melyben elősorolván az előbbi egyezségek és főpásztori átengedéseket, úgy szintén a kegyes emlékü főpásztorokkal, *Dvornikovich*, *Kolonich* és *Althánn Károly* püspökökkel kötött kiegyezéseket, — a következőkben fejezi ki magát:

I. A régi alapítványú váci káptalant, szorosan azon káptalanok censusához tartozónak, melyek külön királyi adományozásnál fogva, javakat és birtokjogokat tudnak felmutatni, — mondani nem lehet. És pedig részint azért, mert birtoklási jogait csak a püspökök engedménye és adományzásából nyerte; részint pedig, hogy sem az 1712. évi *Kolonich*-féle. engedmény és szerződvény, sem az utóbbi 1742. évi *Althánn*-féle egyezmény királyi jóváhagyásra fölterjesztve soha nem volt és azért királyi beleegyezéssel megerősítve nem is lőn.¹⁾

II. Noha *Kolonich Zsigmond* püspök 1712. évben a kanonokok számát ötre szorította, *misem ellenzi, hogy a régibb alapítványú kanonokok jövedelmei többek közt osztassanak föl*. Midőn ugyanis a nevezett püspök a kanonokok előbbi számát megsabta, az akkor alig 20 plébániát számlált egyházmegye körülményeihez alkalmazta magát és a káptalannak adott javak jövedelmeihez. De az 1713. május 14-kén kiadott provisorius határozatában világosan kikötötte, hogy a kanonokok számának és az általa rendelt kanonoki jövedelmek osztási módjának csak addig helye és érvénye, — „*míg az isteni kegyességnek tetszeni fog ugyanazon káptalant bővebb jövedelmek és tehetőségekkel megáldani,*“ — azonfölül ugyanazon engedményi okiratban föntartotta magának a püspök azon jogot, hogy a kanonokok számát növelheti és azok jövedékét szabályozhatja és kiutalványozhatja.

III. Ezen föntartott föltételnek megfelelőleg *gr. Althánn M. Károly* is, az 1742. évi egyezményben, melyet a káptalan kölcsönös szavazattal elfogadott, világosan kifejezte, miszerint az egyezkedő felek a *Kolonich*-féle egyezséghez, és ennek kapcsán az 1713. május 24-kén kelt provisorius határozathoz ragaszkodni kötelesek; hanem, hogy azonfölül a Vác püspöki városban történt $\frac{1}{8}$ valóságos kihasításán kívül, valami más új teher a püspökségre ne háruljon, az egyezség 14. pontjába ezen óvadékot tette: „*Hogy, ha a Kolonich-féle egyezmény 7. pontja szerint, a káptalannal tanácskozást tartva, az isteni tisztelet előmozdítása tekintetéből, a kanonokok számának növelése történne a megyés főpásztor által, az ilyenek és székhelyek részére a káptalan alkalmas telkeket a maga területén tartozék adni.*“ Mely egyezményt a régibb alapítványú káptalan aláírva, elismerte, hogy

¹⁾ Ezen állítást megcáfolja Dr. Kovách Pál „*Specimen Monographiae Capituli Vaciensis*“ című jeles művében. Ld. Sect. III. §. 18.

nemcsak idő folytán a püspök a káptalaniak számát szabadon növelheti, hanem maga a káptalan is köteles ezen esetben azok mind-egyikének az ő jövedelmeiből az illő részt kiadni, melyeket az előbbi engedmények erejénél fogva szereztek és egyszersmind azok lakai részére az ő területén telkeket hasítani ki.

IV. Minthogy tehát a káptalan jövedékei, melyeket *Kolonich* püspök 1712. évben a püspökség vagyonából a káptalaniak ellátására adományozott, 1742-ben *Vácz nyolczadának*, és *Üllő* falu felének átengedése, ugyszintén a *Nagyszál* pusztáni részbirtok kihasítása által, a mi *gr. Althánn M. Károly* püspök alatt történt, valamint az idő folytán elszaporodott jobbágy ereje által megsokasodva, és a csendes napokon jelentékenyen kifejtett iparkodással, és pedig oly mérvben gyarapodtak, hogy ezen eredeti káptalani jövedelmek már több kanonokok illő ellátására is elegendők lettek; innét világosan következik: „nemcsak a később létesített kanonokok adományozása mindjárt kezdet óta az őt méltóságú káptalanra hárult, és annak kellett volna megtenni is azt, hanem, minthogy az újabb kanonokok részére hajdan tett alapítványok, és a püspökség világos kárával s a fönt elsoroltak ellenére elfogadva annyira megcsökkentek, hogy azokból többé a folyamodók magokat fön nem tarthatják, a javadalmak jobbitását a régi eredetű káptalan jövedékeiből kiadni, sőt e végből az eredeti alapítványu káptalan jövedelmeit és javait, ezen kanonoki székek bekövetkezendő változásával, épségben maradván. kétségkívül az alapítók szándéka, öszszesíteni lehet és kell is, mint-hogy a javaik és jogaikat a káptalannak engedő püspökök szándéka és akarata, az egyezmények mellett föntartva és mindkét részről elfogadva, oda ütött ki, hogy a püspök által széttagolt jövedelmek, annyi, a főpásztor belátása szerint sokasítandó kanonokok között osztassanak ki, mennyi azokból, a főpásztor nézete szerint, az Urban fönttarthatja magát.

V. Eltekintve a kérdéstől, vajjon azon ajánlatból, mely az egyhangu beleegyezésen kívül, de a régi káptalan nagyobb részéről 1809. évben, 3000 frtban történt, a régi kanonoki székek mostani birtokosaira nézve lehet-e törvényes kötelezettséget következtetni? azokat mégis, a szükségben lévő testvérek segítségére, sérelmen kívül, sértetlenül maradván tudniillik, mindegyiknek jogai, a melyekre, a kegyes királyi adományozó iratok mellett, bevezetve és törvényesen azokkal ellátva lettek, királyi tekintéllyel, hogy kötelezni lehet, az világos.

A *Kolonich*-féle határozat V. pontjánál fogva, melyet az *Althánni* egyezmény is teljes érvényben hagyott, a régibb alapítványu kanonokok, levonva a méltóságok illetményét, a kiosztás alkalmával, magukévá csak 5 kanonoki illetményt tehetnek, a 6-ik kanonok illetőségét pedig a felső plébániai egyház szolgáinak javadalmazására, és a mindkét plébánia káplánainak ellátási segélyezésére kellene fordítaniok. Ezen 6-dik kanonoki illetmény ekkor (1816.) könnyen 9000

frtot tett ki; mely összegből a káptalan a *karmesternek*, kettős hivatala tekintetéből, a *kántori t. i. és iskolai oktatás* czimén, készpénzben 85 frt és némely illetményeket ¹⁾ ad évenként, az ily ürességben lévő 6-dik kanonoki szék többi jövedelmeit pedig az 5 kanonok egyenlő részletben kapja.

Ha keressük, vajjon ez jogosan történik-e, a fönt idézett egyezmények tartalmánál fogva, tagadólag kell felelnünk. *Ezen illeték* ²⁾ *ugyanis senkié, tehát azt a folyamodó újabb alapítványi káptalaniak jobb ellátására lehetne és kellene fordítani egészen, és a mostani káptalani öt méltóság minden sérelme nélkül.* Begyőzi ezt maga a 6-ik kanonok ezen illetéke melletti, a javak első átengedése alkalmával, kölesönös szavazattal kitalálva. Ide járul, hogy az ürességben lévő 6-dik kanonoki szék jövedelmeire, még a királyi adományozás folytán is, azok közül senki sem szerezhett jogot; minthogy a javadalmasok, a kegyes királyi adományozási okiratnál fogva, csak azon jövedelmekre nézve szoktak beruháztatni, melyek magukhoz, a székekhez jog, szabvány vagy szokásból törvényszerűen tartozván, azokhoz kapcsolvák; de ezek egyike sem harczol mellettük. Honnét következik: „*A folyamodó újabb alapítványi kanonokokat a 6-ik kanonoki illetékbeni részesülésre már most bocsáthatni*, úgy, hogy levonván a karmester fizetését és azon 100 frtokat, melyek az 1713. évi határozat szerint, a plébániák káplánai ellátására lettek ajánlva, a többi jövedelmeket, legalább addig, míg a régibb alapítványu mostani javadalmasok kihalni fognak, minden javakat és jövedelmeket összesíteni lehetend, egyenlő részben magok között felosztaniok kell.”

„Ezek valának az elvek, jegyzi meg végre e jeles káptalan bő tudomány leirója,³⁾ a melyekre építendő előterjesztést én a mlgos főpásztornak ajánlottam s a melyeket az el is fogadott. Midőn tehát a fönt előadott elvek kapcsán kidolgozott előterjesztés, a nmlgu m. k. httótanácsához elküldetett volna, a következő napokon, t. i. decz. 11-kén, a hét folyamodó kanonok ügyét *b. Fischer István*, egri érsek ő nmlgnak, és *Paintner Mihály* előadó tanácsos ő mlnak ajánlandó, *Rick János* kanonok társaságában, a legnagyobb veszélyek és kellemtlenségek közt, melyeket a Dunán igen sűrűen uszó jégtáblák miatt tünnünk kelle, Budára rándultam, hol azonkívül mit tettem a közügyért, a folyamodók jobb ellátásának kieszközlése végett mily véleményt adtam különösen is, utóbb, midőn lehet, füljegyezni fogom.”

Eddig a kútfő, melyből ezeket meritettem, mondja a „*Specimen Monographiae Capituli Vaciensis*” tudós írója.⁴⁾ Elég bőséget árasztott ki e műben, mely aztán egészen kiszáradt. És mint a következő is mutatja, az egész ügy a régi helyzetben és állapotban akadt fön.

¹⁾ „*Deputata*” áll a szövegben. — ²⁾ „*Rata.*” — ³⁾ „*Graphiarius.*” — ⁴⁾ Ld. *Historia Parochiae inferioris ad S. Nicolaum*,“ melyet írni kezdett 1812. évben *Balogh István* János-féle kanonok stb.

VI. FEJEZET.

A káptalanra vonatkozó egyéb dolgok ismertetése.

1. §. A káptalani megkülönböztető diszjelvény.

A vácsi jeles káptalan tagjai igen diszes megkülönböztető jelvénynek örvendenek, melyeket *Károly Ambrus* főherczeg ő fönsege, előbb a vácsi püspökség admtra, utóbb esztergomi érsek, és az ország herczeg-primása, közbenjárása és *Kámánkász László* megyés főpásztor támogatása folytán, I. *Ferencz* cs. és apostoli király kegyességéből nyert. Ezen diszjelvény nyolecz-szögű kereszt, melynek előlapján *Borromaeus Károly* milánói főpásztor és a nevezett főherczeg ő fönsegeének védszentje látható, amint az Ur sz. testét útiköltségül a vészrórosoknak nyílt téren nyújtja egy papja jelenlétében. Ezen oldalon e körirat olvasható: „*In. Memoriam. Caroli, Archi-Duc. Eppi. Vaciens. S. Carolo. Sacrum,*“ — a másik oldalon: a császár nevének előbetűi, t. i. F. I., az 1808. év és e körirat láthatók: „*In Coronatione. Mariae. Ludovicae. Clementia.*“ — Ezen kereszt fehér közepű, zöld szélű és két ujnyi széles selyem-szalagról függ, mely aranykoronával van úgyesen egybefoglalva és összesen 18 körmücsi arany súlyt nyom.¹⁾

A káptalan 1809. márcz. 13-kán elhatározta,²⁾ miszerint *Schultz János* udvari ügynöknek, a ki e jeles káptalan legalázatosabb kérvényét ő fönsege elé juttatni segítette, szóval: ezen ügyet oly szép sikerrel előmozdította, hogy a kérvénynek hely adatván, ő fönsege egy ünnepélyes okmánynyal örvendeztette meg a káptalant, abban neki a szép diszjelvényt adományozván, — fáradsága játulmaúl 200 frtnyi tiszteletdíj³⁾ adassék, és mind ezen összszeg, mind pedig az említett udvari ügynök által fölszámított 3637 frt s 10 krt tevő különböző taksák és költségek, tehát összesen 3837 frt s 10 kr., a mindkét alapítványú kanonokok közpénztárából, és pedig a régiek részéről 5, az ujabbakról pedig 7 részletben kifizetessék, és pedig azért, hogy ezen kiváltság a királyi adománynál fogva minden valóságos kanonokot illet. A megyés főpásztor beleegyezése által is megerősítve, határozattá lön egyszersmind az is, hogy minden ezután nevezendő, bemutatandó és beigtatandó valóságos kanonokok és azok utódai egyenkint 60 frtot fizetendek a mindkét alapítványú káptalan közpénztárába mindaddig, mig ilyképen a nevezett 3837 frt s 10 kr. teljesen meg nem térül a káptalani közpénztárnak.

Egyébiránt ezen diszes káptalani jelvényt viselik az illetők szept. 2-kán, midőn t. i. a káptalan jelenlétében, évfordulati gyászmise végeztetik koporsóval s infula alatt, az elhunyt *Károly Ambrus* főhg, mint a vácsi püspökség admtraért; ugy szintén *Borromaei sz. Ká-*

¹⁾ V. ö. a leírást Megyesy Ev. János apát s oldalkanonok 1835. Névkönyvében. — ²⁾ §. 6. — ³⁾ „*Honorarium*“.

rolly ünnepén (nov. 4.), az ünnepélyes mise alatt, mely a fölséges Osztrákház szerencsés uralkodásért tartatik infula alatt, a hála kifejezéseül, a káptalan ezen kitüntetéseért, mely Borromaei sz. Károly védelte alatt diszlik és szolgál a jó Istennek s a közügyeknek. Továbbá viselik az apostoli király születés-napján és minden más előre kitűzött alkalmakkor, midőn az egész káptalan egybegyülekezik és testületileg megjelenik valahol.

2. §. A káptalan őrizetére bizott sz. ereklyék.

A köztiszttelekre bizonyos napokon kitétetni szokott ereklyék és pedig a) a sz. kereszt részecskéje, május 3. és szept. 14-kén; — b) Nep. sz. János ereklyéje május 16-kán, és c) sz. Viktor pápa és vértanú ereklyéje szept. 16-kán.

3. §. Valami a káptalani szabványokról.

E testület u. n. káptalani szabványai ¹⁾ kétfélék; némelyek Kolonich bibornoktól vannak, 1713. május 14-ről, mások meg Migazzi bibornoktól, 1767. ápril 11-kén megerősítve, azok t. i. melyek, a határozat előszava szerint, a káptalan tanácsával és beleegyezésével lőnek alkotva és elfogadva. — Utóbb, vagyis 1785. jun. 24-kén, ugyanazon áldott emlékü bibornok, bécsi érsek és a váci püspökség admtra, hiteles magyarázatát adta ki azon szabványi fejezetnek, mely a végrendeletéről szól, nevezetesen azon pontét, a melyben rendeltetik, hogy „az elhalt kanonokok könyvei a káptalani könyvtárái, a szent öltözékek és szerek pedig a székesegyházi legyenek.”

4. §. A kanonokok esküje és székhelyéről.

Megtörténvén az ünnepélyes hitvallás letétele, a méltóságok és kanonokok kétféle esküt tesznek. Ki sem esküdjék meg előbb, míg a püspök vagy a káptalani helynök előtt ki nem jelentette, hogy a szabványok teljes ismeretét bírja. A másik eskü pedig az ugynevezett „decretalis.” — „A méltóságok és kanonokok a püspöki városban 9 hóig székeljenek, három hónapig megengedtetik nekik a távol-létel.” ²⁾ — „De ugy osszszák föl maguk között a szünidőt, hogy a főbb ünnepi napokon nagyobb számmal legyenek jelen mindig.” — A rövidebb távollét esetéről a nagyprépost, a hosszszabbéről meg a püspök vagy a helynök értesítendő előre.

5. §. A szent zsolozsma- és kar-isteni szolgálat.

Az u. n. „konvent-mise” ³⁾ a káptalan jötevőieért mutatandó be. — A zsolozsma nyilvános és ünnepélyes elvégzése 1760. év körül vette kezdetét. Kitűnik ez a szabvány következő szavaiból: „A mi

¹⁾ Azaz: „Statuta Capituli.” — ²⁾ V. ö. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 12. de Ref. — ³⁾ Vagyis a káptalani testület rendes miséje naponként.

káptalanunk már néhány év óta a kar ünnepélyes gyakorlatát behozta. — A szabvány, mikép főnebb már mondtuk, 1767. évben hozatott. „Reggel 8 $\frac{1}{2}$, délután 3 órakor kezdődik a kar. — A nap zsolozsmája Comptoriummal zárassék be, melyre a következő napi Matutinum és Laudes következzenek azonnal. — Az éneklő-kanonok készítse el és a szentélyben függeszse ki a táblát, melgen különösen olvasható legyen a hét, és a mit annak napjain minden egyes kanonoknak tennie kell.” — A kar-isteniszolgálatnál segédkeznek fölválva a káptalan u. n. kar-káplánjai,¹⁾ a kik egyszersmind az alvárosi plébánia segédlelkészei mindenkor.²⁾

6. §. A votiv-misék, sz. menetek és az isteniszolgálatokat elhanyagolók büntetéseiről.

Azonfölül az éneklő-kanonok kötelessége, a kegyes terhek könyvét és sorát elkészíteni. — Évenként három évfordulati énekes mise fordul elő: I. A püspök fölszentelése évforduló napján, II. a megholt püspökért, III. a káptalan meghalt tagjaiért. — Ide számíttatnak: IV. Ünnepélyes sz. mise a püspök neve-napján. — V. Az apostoli király születés-napján. — VI. Annak név-napján. — VII. A koronázott királynő név-napján, és más évfordulati sz. misék.³⁾ — A székesegyházi zenekart *Ulrich Géza* karmester úr kormányozza, kinek atyja, *Károly*, e tisztet élte fogytáig vitte. — A sz. mise-áldozathoz használandó bornak jónak, tisztának és legalább egyévesnek kell lenni. A prépostnak gondja legyen rá, hogy az mindig olyan legyen, minőnek lennie kell.

A kanonokoknak, a káptalani kereszt elülvitele mellett, ezen sz. menetekben jelen kell lenniök: *az úrnapi járdalaton, könyörgő napokon, a föltámadási ajtatosságon, sz. Rókus fogadalmi ünnepélyén,*⁴⁾ *a sz. sirok látogatásakor.* — Később ide járult még a Bold. Szűz Mária névünnepe, az ő születésének nyolczada alatt. Mi Váczon igen nagy ünnep.

Betegeskedőknek, vagy igaz okból akadályozottaknak megenget az anyaszentegyház, de a saját vétké vagy hibája miatt a kar-, vagy más isteniszolgálatoktól távollévőknek, ha egyszer és ismét a prépost által megintve, meg nem jelennek, előbb két arany-bírságot ró ki, melyeket a templom használatára és szükségeire kell fordítani. A makaesség növekedtével már 4 arany-büntetést szab; és ha így sem engedelmeskednének, azon büntetésekkel, melyek a sz. cánonok és zsinatok által szabhatnak ki, szorítja az engedelmességre. — Azonban, hála Istennek! kedves hazánkban az ily büntetésekre

¹⁾ Praebendati. — ²⁾ A zsolozsma végzés újabb rubrikái olvashatók a „*Specimen Monographiae C. Vac.*” című kitűnő műben a 137—8. lapokon. — ³⁾ Ezen utasító könyv szerint: „*Diurnale in usum Capituli Vaciensis.*” melyet 1872-ben *Hermánn József* vál. anáriai püspök és váci nagyprépost adott ki. Ehhez egy rövid „*Agendárium*” van kapcsolva. — ⁴⁾ T. i. aug. 16-kán.

nincs szükség, mert a kanonok urak tudják kötelességeiket és szívesen teljesítik azokat.

7. §. A káptalan közösen tárgyalandó ügyeiről.

Két nap legyen minden hónapban (szükségen kívül), melyeken a prépost, vagy ennek távollétében, a következő méltóság ¹⁾ gyűlést ²⁾ hi össze, melyre mindnyájan megjelenjenek. A ki elhuzza magát, 2 frt birság alá vettessék; ha a makacsság növekszik, nagyobb büntetéssel is fenyíttessék, végre a jog szigorával szoríttassék a megjelenésre. — „Az ülés a Szentlélek segítségül-hívásával kezdődik. — A prépost adja elő az ügyet, a többiek véleményüket őszintén és szabadon mondják ki. — Azon kanonok távolléte mondassék ki, kinek saját vagy rokona ügye vétetik föl a tárgyalásra. — A tanácskozások zaj nélkül történjenek. A rendetlenkedő az elnöktől intessék meg, és esetleg neki a szavazás és ülés tiltassék meg. — Az legyen elfogadva, mibe a legtöbb szavazat egyezett bele. — Ami végeztett, titokban tartassék. — Ki a káptalan által kiküldetik, az, tehetsége szerint, mindent tegyen meg. — A ki elegendő ok nélkül a rábizott ügyintézkést elfogadni vonakodik, 6 arany birsággal büntetessék.”

VII. FEJEZET.

A kanonokok teendői és egyéb dolgaikról.

1. §. Minden egyes kanonok teendőiről különösen.

„A prépost tartozik összehíni a káptalant, elnökölni, a káptalan jogait védelmezni, a szabványok megtartását sürgetni, a hibákat megszüntetni, és esetleg, a dolgot a püspökkel közölni. Iránta becsülettel és tisztelettel lenni.”

„Az olvasó-kanonok igazgatja az ügyvitelt, és a káptalannak, mint hiteles-helynek kiadványait.” — „Az éneklő-kanonok felügyel az isteniszolgálat rendjére és a sz. misék sorára, a könyveket, melyekre annál szükség van, rendben tartja, és azokra gondot visel.” — (Az új kanonokokat székeikbe bevezeti). — „Az örkanonok őrzi (a káptalan pecsétjét) a nyilvános okiratokat és a magánosak iratait, nemkülönben a székesegyház pénztárát és egyházi ékítményét; a székesegyház vagyonát kezeli és arról minden évben számot ad. A sz. öltözetek és szerek leltárát készen tartja, melyet a káptalannak évenként bemutat, és abban megjegyztetik, a mi új szereztetett, vagy mi a használat által elkopott vagy pedig elveszett. Gondja van arra, hogy a sz. ereklék a kitűzött napokon a köztiszteletre kitétessenek. A sekrestyére felügyel és parancsol a harangozónak.

¹⁾ Rendesen: az olvasó-kanonok. — ²⁾ „Consistorium“-ot.

A sekrestyében a helytelen beszédek vagy cselekedeteket megtiltja. Fölvigyáz, hogy vagy a könyvek a könyvtárból, vagy az iratok a közlevéltárból el ne vitessenek, vagy a káptalan iratai a magánosak okmányaival, melyek a káptalanra bizattak, össze ne zavartassanak. A rábizott kulcsokat csak kanonoknak adja át.

„A főesperes a püspöknek segédkezik papszentelés alkalmával és a miséken, a jól megvizsgált fölszentelendőket a püspöknek bemutatja, és mint „*poenitentiarius*“ legalább az ünnepélyes napokon a gyóntatószékben ül.” — „*A Jánosi-kanonok* a sz. Miklósnáli plébános kötelmeit viszi és végzi a székesegyházban.” — „*Az iskolás-kanonok* a papnövelde kormányozza és oktatja a papnövéndékeket. Mind ez, mind pedig a Jánosi-kanonok, midőn másképp el nem foglalták, tartoznak jelenlenni az isteniszolgálaton s a konventuális misén.”

2. §. A káptalan i dékán tisztéről különösen.

„*A dékán kötelessége*: a káptalan birtokjogait (együttesen az uradalmi ügyésszel) igazgatni, a vármegye gyűléseire eljárni, a birtokok határait fölvigyázni, a bérlők ügyeit a polgárokkal és népbelleikkel megismerni, a károkat és sérelmeket eltávoztatni, havonként a prépostnak és káptalannak a viselt dolgokról értesítvényt adni. Óvakodni fog új dolgokat hozni be, a fontosabbakat pedig a káptalan előleleges tudta és akarata nélkül nem intézheti el. Hogyha ingatlanok új szerzése, elcseréléséről vagy eladásáról volna a szó, a püspök beleegyezésén kívül még az egyházi és polgári hatóság megengedése is kívántatik. A dékán jobb-keze, mint mondani szokás, az uradalmi tisztartó, a ki jelenleg öregebb *Bartoss József* úr és e tisztében már 54-dik évben szolgálja a káptalant mindig kitartó buzgalommal és hűséggel.

3. §. Az új kanonokokról.

„Új kanonokok, a püspök parancsával és a kinevezési okmánnyal ellátva, a prépostnál, vagy ennek távolléte vagy akadályozása esetén, az első méltóságnál megjelennek, előterjesztik neki a kinevezési okiratot, és érik, hogy egybegyűjtven a káptalant, a beigtatás napját kitűzze és e ténnyt teljesítse. Az új kanonok 12 aranyat fizet az örkanonoknak a székesegyház szükségére, ha pedig fokozatosan előléptettetik, 6 aranyat ad. A kik pedig a káptalonon kívül nyertek méltóságot, emlékezzenek meg a székesegyház és káptalanról.”

„Az új kanonok első évben nélkülözi a kanonoki illeték fele részét, a második évben pedig a 3-dik részt, ide azonban nem értvén a votivális járulékokat. Ezen levonás nem leszen a többieké, hanem kihelyeztetik, addig pedig kettős zár alatt a prépost és örkanonok által őriztetik a káptalan szekrényében.” (E szokás már rég nincs érvényben.)

Korunkban ezen rend tartatik: „Mihelyt a kinevezés a püspöknek hitelesen tudtára esik, arról az illető kinevezett értesítetik, hogy a kegyes kir. kinevezési okmányt váltsa ki, mely aztán a megyés főpásztornak bemutattatik. A püspök beigtatási parancsa a kegyes királyi kinevezési okmányra hátiratoltatik és aztán a nagyprépostnál bemutattatik és a beigtatás napja kitüzetni kéretik. A káptalan mind a beigtatót, mind pedig a beigtatás napját kitüzi és az új kanonoknak tudtára adja. Elvégződven a beigtatás, a beigtató a kinevezési okmányra hátiratolja a bizonyítványt, hogy a beigtatás bevégezve van. Az új kanonok a székesegyház pénztárába fizet 28 frt 35 krt, mint a 6 aranynek, 4 frt 30 krjával számítva azokat, megfelelő összeget.¹⁾ Azonfölül az újabb alapítványu káptalan u. n. „*Nemo-pénztár*“-ába kell fizetnie 63 frtot; úgy szintén a káptalani diszjervény használatáért egyszer-mindenkorra fizettetik 11 frt 35 kr., melyekből $\frac{5}{12}$ (4 frt 73 kr.) a régibb alapítványu káptalan pénztárába jut; $\frac{7}{12}$ (6 frt 62 kr.) pedig az újabb alapítványu káptalan pénztára részére esik. Az újabb alapítványu káptalan székéből a régiébe való előmozdítás esetén, ezen utóbbinak Nemo-pénztára részére vétetik a kiszabott díj.

4. §. A kanonokok élete és végrendeletéről.

„A kanonokok gondosan kerülni fogják a tánczmulságokat, tivornyákat és a tiltott játékokat, a henyéséget mellőzzék, kéjelgésekre ne adják magukat, a javakkal mértékletlenül ne éljenek, házaikat a tisztaságban tartásák, hogy méltán „sz. *tanács*“-nak²⁾ lehesen testületöket nevezni.“

„Mihelyt a kanonokok közül valaki súlyosan megbetegül, egyik-másik a káptalantól kiküldve, látogassa azt meg, és ha a betegség súlyosbul, a beteget szeretetteljesen intsek, hogy házáról gondoskodják, intézkedjék. A végrendelet a püspöknek mutattassék be és a végrendelkezőnek akarata végrehajtók által teljesíttessék. A papnöveldéről tehetségök szerint emlékezzenek meg a kanonokok, különben 50—100 rfrt vonatik le a tömegből. — A végrendelet nélkül elhaló kanonokok vagyona három részre osztatik el: $\frac{1}{3}$ a székesegyház javára fordíttassék, $\frac{1}{3}$ -dot örökölnék a szülők vagy a szegény rokonok, és ha ezek jobb sorsúak, az $\frac{1}{3}$ -dnak felét kapják, másik fele a papnöveldének esik, végre $\frac{1}{3}$ a káptalant illeti, a könyvek a káptalan könyvtárába jutnak, a sz. ültözékek és szerek meg a székesegyházéi lesznek.“

A kanonok halála után két társa az elhunyt holmait azonnal pecsételje le, házaít és szőleit, ha vajjon romlott állapotban vannak-e, tekintsék meg, az adósságot jegyezzék föl és a tapasztaltakról a káptalannak jelentést tegyenek.³⁾

¹⁾ V. ö. a káptalan újabb szabványát, mely 1856. ápril 10-kén alkottatott s ezen évi jun. 27-kén a püspök által jóváhagyatott. — ²⁾ „Sacer senatus.“ — ³⁾ Ezek azonban már mind elévültek.

1868. év óta az egyháziak végrendeletei a polgári hatóságok előtt hirdettetnek ki; a mi fölött mind az örökösök és hagyatékosak, mind a végrendeleti végrehajló értesítettnek; ezen utóbbi egyszersmind nyilatkozat-tételre is hivandó föl, hogy vajjon elfogadja-e a végrehajtást.¹⁾ — A megyés püspök esetről-esetre egyházmegyei biztost nevez ki, a ki köteleztetik a részekben az egyház vagyont, a parochia alap-fölszerelvénnyét,²⁾ a javadalom irattárát s könyveit elkülöníteni és aztán a tapasztaltakról az egyházmegye főpásztorát koronkint értesíteni. Ezen biztos a kerületi esperes szokott lenni többnyire, a káptalaniak hagyatékainál pedig mindig egy kanonok.

A Kollonich-féle, törvénykönyvbe igtatott egyezmény értelmében,³⁾ a végrendelet nélkül elhalt kanonokok hagyatéka, levonva a levonandókat, az egyház, szegények, rokonok és atyafiak között osztatik föl, az utóbbiak hiányában örökös a királyi kincstár. Továbbá az egyházakat illető részből $\frac{1}{3}$ a székesegyház részére esik, $\frac{2}{3}$ meg az egyházmegyei általános alapot illeti. Ha a szülők vagy atyafiak szegények, $\frac{2}{3}$ részt nyernek. Mi pedig illeti a könyveket, a sz. öltönyök és szereket-, a későbbi magyarázat és *Migazzi* bibornok nyilatkozata⁴⁾ szerint, mely szabvány alakjában adatott ki-, a végrendelet nélkül kimúlt kanonokok összes könyvei, sz. öltözékei és szereai a káptalan könyvtára és illetőleg a székesegyház részére esnek. Szabad azonban a kanonokoknak könyveikről és sz. ruháikról vagy életökben, vagy végrendeletileg intézkedni, csak végrendeletökben aránylagos hagyatékot tegyenek az egyház es könyvtár részére.

5. §. A püspökök és kanonokok temetéseiről.

Mihelyt a főpásztor meghal, halála három nap alatt az ország minden püspökei és káptalanai tudomására iratilag eljuttatik, és a püspökök egyike a temetési szertartás végzésére meghivatik. Nemkülönbön egy gyász-szónokról is történik gondoskodás. A plebánosok, a mennyiben csak tehetik, az egyházmegyéből megjelennek és a sz. mise-áldozatokon kívül, a mint ez az egyházmegyében szokás, három napi harangozással a templomokban adassék a püspök halála tudtul a híveknek. Azonnal, a mint a váci egyház főpásztori széke üresedésbe jön, nyilvános és magán-imák intéztessenek, hogy a *pásztorok fejedelmétől oly főpapot nyerjen az, ki az Isten szíve szerint való*. A tridenti zsinat rendeli,⁵⁾ miszerint: „A káptalan, széküresség esetén, helynököt a püspök halála után 8 nap alatt rendeljen, úgy-szintén, minthogy a jövedelmek beszedése az ő tisztéhez tartozik, válasszon egy vagy több hű és szorgalmas gazdát, a ki számot adni köteles leend. És valóban, a püspöki szék üressége alatt, tartoznak a káptalanok kebelökből egyet kijelölni, a ki a püspöki javak

¹⁾ 1868. LIII. 564—567. — ²⁾ Fundus instructus. — ³⁾ 1715. — 27. — 1723. 41. — 1729. 26. 1774. jul. 14. intézmény. — ⁴⁾ 1735. jun. 24. — ⁵⁾ Sess. XXIV. cap. 16. de Reform.

elfogadása és átadásánál, mint káptalani tanu van jelen és szigorún felügyel, nehogy a káros jószágkezeléssel a püspöki uradalomtól valami elvételessék vagy elidegeníttessék.“

A *kanonokok temetésén* a városban lakó összes papság jelen legyen, és ha azok közül valaki minden vagyon nélkül hal el, a temetési költségek a káptalan közpénztára részéről fődöztessenek, mások szokása és a méltóság megóvása tekintetéből. — Az ürességben lévő régibb alapítványú kanonoki székek időközi jövedelmeiből $\frac{1}{3}$ az egyházmegyei közalap, $\frac{2}{3}$ pedig az illető káptalani *Nemo* részére esik. De az újabb alapítványú káptalan ürességben lévő székeinek időközi jövedelmei ennek *Nemo*-pénztárába tétetnek egészen.

6. §. A káptalani irattárról és pecsétről.

„Nagy gondot kell fordítani arra, hogy az irattárból minden veszély és csalárdság elháríttassék.“ — A káptalan minden gondosságát és igyekezetét oda irányozza, hogy amint csak emberileg teheti, az országos irattár teljes biztonságban legyen mindenkoron, főképen pedig, hogy a villámok, rudak segítségével a kútakba származtatsanak le ártalom nélkül.¹⁾ Ha valami okmányt az irattárban keresni kell, vagy az örkanonok, vagy legalább egy a kanonokok közül ily kutatásnál mindig jelen legyen. Semmi irat sem mozdíttassék pedig el helyéről, vagy átvitel végett sem bizassék másra, hanem csak az átvétel és visszaadásról szóló kézirat mellett. Azonfölül ovatosságra van szükség, nehogy valaki csalárdság által a közhitet megsértse. Bármely írott okmányok, az irattárban találtattak vagy a káptalan által az olvasó-kanonokok és a jegyző segítségével készítettettek, olvastassanak el ismét, a kanonokok jelenlétében, és esetleg a hiba javíttassék ki, és aztán az okmány az örkanonok vagy annak helyettese által pecséttel erősíttessék meg. A taksa a pecsét öreé vagy ennek helyetteseé lesz; a többi, 10 frtot meg nem haladó taksa a jegyzőnek jusson. Ami azon fölül lesz, egyenlő részekre osztassék, melyek egyikét az olvasó-kanonok kapja a jegyzővel, a többi pedig egyenlőképen a többi kanonokok között osztassék ki.

7. §. A karkáplánok és sekrestyésekről.

„A *karkáplán*²⁾ alatta van az éneklő-kanonokoknak, mint karigazgatónak; sz. beszédekert tart, az ünnepélyes konventi misét énekl a főoltárnál, vagy magán-misét végez a mellék-oltárnál és vecsernyét énekel. Ezen szent tiszttek végzéséhez, elkészítve az elkészítendőket, járuljon.“ — E sz. szolgálatokat a karkáplánok fölváltva teljesítik.

¹⁾ E munka s a vas- szerkezet költségeit (877 frtot) *dr. Kovách Pál* pápai praelátus és főesperes-kanonok a magáéból fődözte. — ²⁾ „Praebendatus.“

„A *sekretyés*¹⁾ gondját viseli a szentélynek,²⁾ edények és sz. öltönyöknek. Fölvigyáz a fő-oltár, szentségsekreány³⁾ és a többi oltárok tisztaságára. Készletben tartja a viaszgyertyákat, olajt, bort, ostyákat és husvéti-gyertyát,⁴⁾ és a havonként megújítandó szenteltvizet. — Az oltárok a főbb ünnepi napokon nagyobbyszerűen díszítendők föl. — Gondja van rá, hogy a kitűzött időkben történjenek harangozások a sz. misére, hitszónoklat, könyörgés, zsoltosma- és anyagi üdvözlésre és oltárszolgá-gyermek⁵⁾ mindig legyenek kéznél. — Nem fogja eltűrni a hiábavaló beszédek a sekrestyében, vagy a templom előcsarnokában, vagy a templomban, a gyermekek közötti czivakodásokat, a templom bemeneténél a koldusok versengéseit, a gyermekeskék sikoltozásait s az ebek csaholásait. — Gondoskodni fog, hogy a gyóntató-székek tiszták legyenek, alkalmas helyeken álljanak s rostélyokkal elláttassanak, nem pedig valami sötétes boltozatban, vagy szűk, szorult helyen legyenek, főkép ha azokban nők gyónásai is fogadtatnak el. — Nagyobb ünnepélyeken oda fog ügyelni, hogy a bünbánók részére a gyóntató-atyákban hiány ne mutatkozzék, a kik karing⁶⁾ és lebenyegbe⁷⁾ öltözve ülnek a gyóntató-székekben. Áldoztatás a sz. mise alatt történjék, kivéven a főbb ünnepélyeket, midőn a hiveket a mise után kell megáldoztatni. — A sz. folyadékokat, szerkönyveket és egyéb a szentségek kiszolgáltatására szükségeseket, valamint a mennyezetet és lámpákat az útiköltségnek a betegekhez vitelére készen tartsa. — Fölvigyázni fog, hogy a jelentések és kihirdetések a hitszónokok által a sz. beszédek után a nép előtt pontosan megtörténjenek. — Elvégződván a sz. szolgálatok, minden oltárok takaróikkal befödessenek, és a templom ajtóit szorgalmasan bezáratván, azok kulcsait otthon őrizze.“

8. §. A káptalan tisztei és szolgáláiról.

„Ki sem fogadtassék föl a káptalan szolgálatára, ha csak nem katolikus, és kegyes, jó erkölcsökkel ékeskedő; fogadtassék föl pedig a káptalani ülésen szavazattöbbséggel. Minden tisztviselőnek külön utasítás adassék, és azok évi fizetése kitűzessék s mindezek külön könyvbe vezettessenek be. A tisztek a prépost- és dékánnak fognak engedelmeskedni. Évenként számot adandanak, s a számadásokat a káptalan, haladék nélkül, alkalmas férfiak által, egy káptalanbelinek elnöklété alatt fölülvizsgáltatni fogja, úgy, hogy elmulván a következő évnek legfőlebb egyharmada, a számadók vagy fölment vényt kapnak, vagy az elégtételre lesznek szorítandók.“

„Ezen szabványokat, a magok és utódaik részére elfogadva, aláírták: *de Salbeck Károly* prépost m. k., *Lauchasz Xav. Ferencz* olvasó-, *de Werhenfels Würrh Ferencz* éneklő-, *Márthonyi Pál* ör-

¹⁾ „Sacrista.“ — ²⁾ „Sanctuarium.“ — ³⁾ „Tabernaculum.“ — ⁴⁾ „Paschalis.“ — ⁵⁾ „Ministrantes pueri.“ — ⁶⁾ „Superpelliceum.“ — ⁷⁾ „Stola.“

kanonok, *Damiáni János* főesperes, *Farkas Mihály* Jánosi-kanonok s *Magyar Ignác* iskolás-kanonok. 1767. évben, ápril 11-kén.

Hogy ezen szabványok (Statuta) idők folytán, a körülmények kívánalma szerint többé-kevésbé változtak, mondani is fölösleges.

VII. FEJEZET.

A káptalanok sokféle vonatkozású művei.

1. §. A káptalanok sok-oldalú működése általában.

Többször találkozhatni oly emberekkel, még a tanultabbak közül is, a kik elég otrombák azt hinni, hogy a kanonoki állapot nem egyéb, mint tisztességes nyugalmazottság,¹⁾ hogy a kanonokok henye, haszontalan életet visznek! Ennek azonban épen az ellenkezőjéről fogunk meggyőződni, ha csak egy futó pillantást vetünk is az egyház ezen ősrégi intézetének működésére, mely sokféle tekintet alá esik. Névszerint a káptalanok tekintethetnek, mint: *együletek*, *erkölcsi személyek*, az *ősök kiváltságával bírók és érett kort képviselők*;²⁾ vagy mint: *halhatatlan testületek és az egyház sz. tanácsa*, vagy mint *oly társulatok*, melyek a főpásztortól külön, elosztva vagy osztatlanul birtokjavarakat tartanak, és e czímen régente „*dézsma*joggal“³⁾ voltak ellátva és katonát is tartoztak állítani.⁴⁾ Aztán a káptalanok és káptalaniak tekinthetők, mint régente, országgyűlési meghívottak,⁵⁾ mint *tényleg is bizonyítványi, hiteles-helyek*,⁶⁾ mint *ítélő-székek és szent-székek*,⁷⁾ és a mennyiben *hitelintézetek*,⁸⁾ és *egyházi alapítványokat kezelők*,⁹⁾ végre *zsinati vizsgálók*.¹⁰⁾

Igen, nehogy valaki a kanonokságot a gondnélküli élettel egy-jelentőségűnek tekintse, kijelentjük, hogy a káptalaniak által még a következő tisztségek is szoktak vitetni: *lyceumi főigazgatóság*; *püspöki biztosság* a *vallási és erkölcsi dolgokban* a *váczi főgymnasium mellett*; *káptalani dékánság* a *birtokokra nézve*; a *szekesegyház és vágyonárai felügyelés*;¹¹⁾ *püspöki helynökség*; *három főesperesség* a *hozákapcsolt sok teendővel*; *vezeklő-kanonokság*;¹²⁾ *sz. széki ügyészség*; *papneveldei és nyugintézeti kormányzóság*, *hittudományi mesteriség*; a *váczi két plebánia vétele*; a *szegények intézeti főnöksége és a kórházi felügyelőség*; a *váczi elemi-iskolák igazgatósága*; a *váczi iskolaszék elnöksége*; az *egyházmegye területéni elemiskolák felügyelősége*, a *házassági és szerzetesi fogadalom védnöksége*; a *szegények ügyvédsége*,¹³⁾ a

¹⁾ „Honorifica deficientia.“ — ²⁾ Trip. II. 50. §. 5. — ³⁾ Ulad. III. 15. és 50. — ⁴⁾ 1681. 46., 1741. 63., 1805. 1., 1808. 2. — ⁵⁾ 1608. p. c. 1. 4. §. — ⁶⁾ Ulad. III. 67., 1723. 39. — ⁷⁾ Szilágyi 4. Math. I. 3., II. 17., Ulad. I. 46., 1647. 15., 1715. 19. — ⁸⁾ Instituta pia Crediti. — ⁹⁾ Foundationum ecclesiasticarum administratores. — ¹⁰⁾ Examinatores prosynodales. conc. Trid. sess. XXIV. cap. 18. de ref. — ¹¹⁾ Capitulum agit curam Ecclesiae cathedr. et Fisci eiusdem. — ¹²⁾ Canonicus Poenitentarius. — ¹³⁾ Advocatus Pauperum.

káptalani ülések jegyzősége; az ezekre s a sz. széki még a gazdasági gyűlésekre való eljárások, káptalani és sz. széki kiküldetések, melyek némely káptalanokban sűrűbben is előfordulni szoktak. Ide számítandók még: a szent-misék végzési kötelessége s a sz. zsolozsma naponkénti elmondása, délelőtt és után, minden szünidő nélkül; azonfölül a hetes szolgálata; ¹⁾ fölváltva, az istenitiszteltben, misékben és szertartásokban . . .

Ime, a roppant működési tér, melyen a káptalani urak sz. buzgalommal fáradoznak és pedig többnyire még a hajlott korban is!

2. §. A káptalanok mint egykoron országgyűlési tényezők.

Mínthogy a politikai elv és sarkfogalom ²⁾ azt tartja, hogy szükséges, miszerint az országgyűléseken minden közérdek, t. i. vallás erkölcsiség; uradalom, birtok, értelmiség, tőkepénzesek, művészetek és tudományok, kereskedelem, gyárak, kézipar, földművelés, bányászat, erdészet stb. képviselve legyen, nem csoda, hogy őseink az alkotmány létesítésekor mindezeket szem előtt tartva, *négy országrendet állapítottak meg*, melyekhez járult idő folytán a sz. kir. városok rendje. Különösen pedig azért helyeztetett első rangba a *főpapok kara*, mert úgy gondolkodtak, hogy: a vallás erkölcsi érzetet és az ebből eredő honfíúi szellemet, minden más emberi indulatok és érzemények előtt kell fölkelteni és ápolni, mínthogy tagadhatlan, miszerint az emberi törvények csak akkor lehetnek üdvösek, ha azok az igazság követelményeire építtetnek. Mínthogy pedig az igazság alapját a hit- és erkölcsiség elvei alkotják, ezek meg az isteni nyilvánkoztatásban gyökeredzenek, melyeknek pedig őrizői és az erkölcsiség hirdetői, bizonyára az Isten rendeletéből, az egyházi férfiak, mikép ezt már sz. *István*, első apostoli királyunk, is megismeri, az ő *Imre* fiának adott parancsaiban és intelmeiben, különösen hangsúlyozván neki, miszerint a sz. religiót s az egyházat, mint mestert és a sz. hit letéteményesét, ugyszintén a papságot különös tiszteletben tartsa s róla gondoskodják.

Már különösen, mi a magyar papságot illeti, soha nem hiányzott nála a megkívántató képesség, a kellő tudományos képzettség. Hisz ki ne tudná, mily s mennyi egyházi férfiak tündöklének a jogtudományi irodalomban is? Ragyogjanak itt csak a következők nevei: *Mossóczy Zachariás* nyitrai és *Teleghy Miklós* pécsi püspökök, és sokkal előbb *Seraphin* esztergomi érsek, *Szentiványi Márton*, *Szegedy János* jézustársasági áldozárok, *Ilosvay István* egri prépost, *gr. Csáky Imre* kalocsai érsek, *Erdődy Ádám* nyitrai püspök, *Spátay Gábor* apátkanonok és a nyitrai káptalan követe, *Bencsik József* bazini plébános, *gr. Battányi Ignác* erdélyi püspök, *Fejér György*

¹⁾ Servitium hebdomadarii. — ²⁾ Axioma.

nagyvárad i. sz. kanonok, *Hevenessy Gábor* j. t. áldozár, *Horváth Mihály* vál. tribunici püspök; továbbá: *Ipolyi, Katona, Kaprinay, Koller, Kori, Lányi, Pálma, Pray, Wágner* stb. és korunkban *dr. Kovách Pál* pápai praelatus stb., mind meg annyi fényes csillagaink a tudományok egén. Az országgyűlési naplók és regestákban ragyogni fognak mindig, mint a nap, *Lonovics, Szepeßy* és *Kopácsy* dicső nevei!

A képviseleti rendszer 1848. évben vévén kezdetét, a káptalanok országgyűlési szavazata ennek folytán önkényt megszűnt. Mielőtt azonban ez történt volna, mintegy a „dolog koronájá”-úl, a legnemesebb bőkezűség és a kedves haza iránti forró szeretet jeleül, az 1848. 13. tvezikk szerint, minden kárpótlás nélkül lemondtak a káptalanok a tizedjogról, s ezen a haza oltárára hozott nagyszerű áldozatot az akkori hongyülés jegyzőkönyvileg örökitette meg. Ezen, az alpapság nevébeni együttes lemondásnak a képviselők tábláján tol-mácsa volt *Mericzay Antal* váczí apátkanonok († 1855.), a ki a képviseleti rendszer behozatala előtt 184³/₉-ki országgyűlésen a váczí káptalannak utolsó képviselője volt. — Az ország előbbi gyűlésein, a váczí káptalan részéről, a karok és rendek táblájánál ültek a következők: *Medgyessy János* 184³/₄, *Mericzay Antal* 1840., *Gáspárik Kázmér* 183²/₆. *Tertyánszky Imre* 1830., *Gáspárik Kázmér* és *Palugyay Imre* 182⁵/₇., *Belánszky József* és *Bodonyi Miklós* 1812., *Tiller József* 1808., *Bezzegh Mátyás* 1805., *Bodonyi Sándor* 1802., *Benedek Agoston* 1796., ez és *Bezzeg Mátyás* 1792., *Erdélyi József* és *Benedek Agoston* 1790., *de Roy János Miklós* báró 1751., *Lauchasz Ferencz* és báró *de Roy János Miklós* 1741., *Berkes András* és *Győry János* 1729. évben. A községek (jobbágyok) tartoztak ezen időben a káptalani képviselők országgyűlési költségeit fődözni.

3. §. A káptalanok, mint hiteles helyek és ezek eredete.

A magyar nemzetnek az egyházi státusz iránti, veleszületett bizodalrát nyíltan hirdeti az is, hogy a hazafias szellemű főpapok már a legrégibb időkben az uralkodó curiáján belül és kívül, a királyi, nádori vagy személyes elnökletük alatt ítéleteket hoztak, és nyilvánvaló, hogy nemcsak a polgári törvényhozásban volt tevékeny részük, hanem a politikai és törvényhozási főhivatalok mellett is, mint httók és korlátnokok, előadók és bírótársak a legmagasabb királyi szolgálatban ténykedtek. — És mit mondjunk a káptalaniakról? Ezek, mint választott püspökök részint a főrendiek tábláján, részint a hétszemélyes táblán, a kir. kancellárián, a httótanácsnál s a kir. táblánál, (itt apáti vagy préposti méltósággal) a főbb helyeket foglalták el. A pesti és bécsi papnöveldekben maig is a diszes kormányzó i hivatalt viselik. — Hat tankerületben, mint kir. főigazgatók működtek. Azonfölül a káptalani tagok az uralkodók által külön disz-

jelvénnnyel, és közülök némelyek a római pápák által a nagyobb cappával, vagy püspöki főveggel (biretum) lőnek kitüntetve. Bizonyára az ország lakóknak a papság iránti nagy bizodalmit és ragaszkodását fejezik ki az u. n. „hiteles helyek“ (Loca credibilia), melyek a konventekkel együtt „*Conservatoria Regni*“ néven is ismeretesek (1492. 95. §. 6.)

Már a régiebb időkben a magánosak irott eszközei, főképp azok, melyek birtokjogokra vonatkoztak, szent létét gyanánt a káptalanokra lőnek bizva őrizett végett, a szomszéd Németország példájára, már Nagy Károly uralkodása alatt; részint, mert a családok közös okmányait nem vala biztos egy személy őrizetére bizni, a gyakran fölmerülő kifosztások, véletlen esetek, csalárdságok s többféle visszaélések, részint pedig a gyakori halál-esetek miatt is. Azért törvény által szentesített szokássá lőn régen, az iratokat a káptalanok hitelességére bizni.

4. §. A váczai káptalannak, mint hiteles helynek, régiebb viszontagságai.

Miképp föntebb már előadók, a váczai káptalan sz. István I. apostoli királyunk által lőn alapitva. Az 1241. évi tatárjáráskor a mongolok pusztítása folytán elszélesztetvén, IV. Béla királyunk új életre hozá. Mint hiteles-hely már a XIII. század elején kiterjeszté joghatóságát Pest, Külső-Szolnok, Csongrád s Nógrádmegyékre.¹⁾ Nagy vészvihar zúdult rá 1541. évben is, midőn a káptalaniak székei felforgattatván, az okiratok elpusztittattak vagy másképp is elvesztek, s ezen csapást sokáig gyászolta; mert egész 1700. évig állandó hely és hitelesség gyakortlása nélkül szűkölködött, a midőn a törökök dühét megfélemező I. Lipót király által a váczai káptalan is, *Dvornikovich Mihály* püspök könyörgésére visszaállittatott s elveszett pecsétje helyett újat nyert. 1709. évben a ráczok vad pusztítása miatt ismét elszéledt és csak 1711-ben tért ismét vissza állandó helyére a püspökkel együtt.

Pecsétjét láthatni 1. az 1268—1297. és 1300-ki okmányon; ²⁾ — 2. Pecsétjét 1457-ről előállitá *Péterfy* kerek alakban, ily körirattal: „† SIG. CAPIT — — — IAE. VACIE.“ Bent a dajkáló szűz Anya képe, baljában kis Jézust tartva koronázott fővel,³⁾ jobbában kis fiát baljában kir. pálczáat tartván; lábainál holdnegyed; körirata imez: „SIGILLUM CAPITULI WACZIENSIS.“ — Ez iratik le és közöltetik a „*Cerographia Hungariae*“ czimű könyvben.⁴⁾ A *Péterfy* által kiadott pecsétpéldány hiányos lévén az 1457. évből, azt a *Jerney* által az 55. sz. a. közölt minden részben kipótolja.⁵⁾ Két

¹⁾ Ld. Perger: Bevezetés a Diplomatikába. 19. l. — ²⁾ Magyar Tört. Tár, VI. köt. 257. lap. — ³⁾ Péterfy: S. Conc. Hung. P. I. pag. 82. — A jelenkori pecsétjén is a Szűz Mária képe van nimbusos fővel. — ⁴⁾ Pag. 112. Tab. II. nro VII. — ⁵⁾ V. ö. A magyarországi káptalanok és konventek mint hiteles-helyek. 75. l.

rendbeli pecsétje látható nála az 54. és 55. sz. a. közölve.¹⁾ — Ismeretes egy 1700. okmány pecsétje is ezen évi fölirattal.²⁾

5. §. Némely hiteles-helyi törvények sorozata.

Ilyenek a következők: „Az 1552. 41. és 1723. 39. §. 5. határoztatik: A káptalanok és konventekben, mindenütt, legalább 5, a hazai törvényeket és nyelvet ismerő, alkalmas egyházi személy legyen. — A káptalaniak u. n. decretális esküje az 1723. 39. §-ban foglaltatik és letétetik a kanonoki beigtatás alkalmával. — A püspök egyházmegyéje hiteles káptalanait évenként kétszer látogassa meg. — Minden iratok azoknak, kiket érdekel, egy év alatt *Requisitorium* nélkül, parancsra kiadandók, „amennyiszor-anyniszor“ hiteles másolatokban, 500 fít büntetés alatt. — A hiteles káptalanok kerek és tojásdad, vagy ily hegyeses végű pecsétekkel szoktak élni, melyek vagy az egyházak alapítóit, vagy védnökeiket, néha magokat, a püspököket is ábrázolták. — A legtöbb káptalanok nagyobb és kisebb pecséttel éltek,³⁾ melyekkel procurátorokat és teljhatalmazottakat rendeltek és visszazahittak; de teljhatalmúikat pecséteikkel már nem hibatták vissza az 1723. évtől, mert az ezen évi 41. tvczikk világosan kimondja, hogy: önmagának ki sem adhasson bizonyítványt. — A hiteles helyi díjak gyakran változtak.⁴⁾ Így: a kiküldöttek a régiebb időkben egy napra 12 dénárt kaptak,⁵⁾ utóbb a fizetés megjobbittatván, 24 dénár lón a kiszabott díj;⁶⁾ sokáig volt érvényben az 1770-ben megállapított díj. A kiszabott díjakat pedig „a pecsét elvesztésének büntetése alatt“ megtartani kellett.⁷⁾ — A hiteles-helyeken a káptalaniaknak minden irat végén alá kelle írni magokat.⁸⁾ — Rendeltetett továbbá, hogy: minden kiadványok, melyek a káptalanokban őrizendők, nemkülönben a hitelesen kiadandók, az előadókön kívül, az olvasó-kanonok, vagy ennek távollétében, más káptalani személy által, saját nevének rátevése által, aláírassanak, és mielőtt kiadatnának, a káptalan előtt elolvastassanak.⁹⁾ — A hiteles-helyek az előttök viselt dolgokról nemcsak hiteles bizonyítványokat adjanak ki a feleknek, hanem azokat jegyzőkönyvökbe is igtassák.¹⁰⁾

Az ily intézetek irattáraihoz felesküdt világi jegyző is fizetéssel fogadtatik föl,¹¹⁾ a ki az iratokat, az azokban foglaltakat pontosan beigtatni¹²⁾ tartozik. — A káptalan magán-, kézi irattára, s annak kisebb pecsétje a kanonok-jegyző hűségére van bízva. — A káptalani jegyző tiszte 1874. évtől *Hanulik József* urra van bízva, a ki egyszersmind a kegyes alapítványok kezelésének is igtatója.¹³⁾

¹⁾ Az u. o. illető táblán. — ²⁾ Magyar Tört. Tár, II. köt. 56. ábra. — ³⁾ Ld. Pray: Syntagma, cap. 5. §. 22. — ⁴⁾ 1723. 10. — ⁵⁾ 1298. 77., 1435. 10., 1486. 74., 1492. 95. stb. — ⁶⁾ Lud. I. 21., Sigismund. VI. 10. — ⁷⁾ 1609. 71., 1495. 23. — ⁸⁾ 1723. 39. §. 10. — ⁹⁾ Trip. II. 39. §. 12. — ¹⁰⁾ 1723. 39. — ¹¹⁾ 1741. 25. — ¹²⁾ „Registrare.“ — ¹³⁾ „Registrator manipulationis piarum fundationum.“

6. §. A hiteles-helyekre vonatkozó felsőbb rendeletek.

Főkép II. József császár öszpontosító rendszere hozta azt magával, hogy 1789. évben ily rendelet adatott ki általa: „*A hiteles-helyek minden iratai és írott eszközei,¹⁾ további őrizés végett, Budára szállíttassanak át.*“ Ez nagy mozgalmat idézett elő és teljesen végrehajtva nem is lőn soha. Pestmegye közgyűlésén 1790. jan. 21. és Nógrádmegye részletes gyűlésén 1790. jan. 27-kén a *váczi káptalan*, tiltakozást adván be, hivatkoztak a *káptalani irattár összes aktáinak tüsténti visszakérésére, melyek 1789. decz. 23-kán Budán már átadva valának.* Ugyanis a káptalani ülés jkönyvében jan. 30-kán az áll, hogy az irattár²⁾ már átadatott.

Ezen század hatodik tizedében, mely a politikai egybeolvasztás szerencsétlen kísérletének korszaka volt, behozatott a *közjegyzői tisztség,³⁾* mely tettel a hiteles-helyek működését akarták ellensúlyozni. De ezen új magzat mindjárt születése után megszűnt élni; ugyanis azon értekezlet, melyet a kir. kuria bírása 1861-ben tartott, ezen közjegyzői nem kedvelt intézményt beszüntette, és a hiteles-helyeket megint visszaállította; az 1861. febr. 9-kén a közjegyzőség érdemében tanakodott albizottság is úgy fejezván ki magát, a többi közt, hogy: „*a közjegyzőség eltörlése által a köz- és magán jó mi sérelmet sem szenved, és már csak pénzügyi tekintetből is eltörlendőnek véleményeztetik.*“ El is töröltetett, s végre az 1868. 54. §. 537. rendelte: „*A hiteles-helyek azon jog használatában, melynél fogva a törvények és bevett szokás szerint, iratokat adnak ki, ezután is megmaradni fognak.*“

Új változás állott be 1874-ben, amidőn tudniillik a *közjegyzői tisztség ismét fölélesztetett* az 1874. 35. tvczik erejénél fogva, melynek 214. §. így szól: „*A hiteles-helyek a káptalan hűségére bízott iratok hiteles másolatát ezután is kiadhatandják; de új okmányokat készíteni vagy őrizetőkbe elfogadni többé már nem leendő szabad.*“ Ha tehát valakinek nagyobb bizodalma van a hiteles-helyek, mint a közjegyzők iránt, s e tekintetből az ő végrendeletét vagy egyéb családi iratokat a káptalan őrizetébe átadja, annak szabadságában áll olyanokat elfogadni. A mi az 1874. tvczikk 35. óta valóban már gyakrabban meg is történt. — Tehát az 1723. 45. tvczikknek ezen értelme van: „*Egyedül csak az ország közállapotát illető iratok, nem pedig a családok okmányai és magán-iratai, szállítandók be minden különbség nélkül az országos irattárba.*“ Több fejtetik ki e tekintetben a nagy jogtudós dr. Kovách Pál váci kanonok és pápai főpap ő mlgnek ezen igen jeles értekezésében: „*A káptalanok és konventek, mint hiteles helyek.*“ (Ld. a Magyar Állam, 1878. 3. 4. 5. 8. január.)

¹⁾ Instrumenta literalia vel scripta. — ²⁾ Archivum. — ³⁾ Officium Notaria tus publici.

7. §. A váczai káptalant, mint hiteles-helyet illető némely események.

Ezen jeles káptalan Jegyzőkönyvében 1754. jun. 18-kán ez áll: „Minthogy a tőő káptalanok az ország közszolgálatára is rendeltettek, és a kiadványok általok hitelesítetteti szoktak, amihez leginkább a magyar nyelv bírása megkívántatik, *a váczai káptalan pedig csak egy előrehaladott korú magyar személyt bír, a ki, ha megbetegednék, vagy másképp akadályozva lenne, épen senki sem találhatná a káptalanban, a ki bevallásokat, és szintén magyar kiadványokat elfogadni vagy elolvasni képes lenne.* Minélfogva ezen ünnepélyes tiltakozás és ellenmondással a váczai káptalan nagyprépostja, mint olyan, elejét akarván venni, és ezt kellvén is tennie, az ország lakosai panaszainak, és azon legközelebbi veszélynek; *hogy egy magyar káptalanban ne hiányozzék a magyar nyelv, egész tisztelettel ellenvetem magam bármely oly kanonok beigtatásának, elfogadásának és bevezetésének, a ki sem a káptalannak, sem az országnak, a mostani körülmények közt, magyar nyelven jól szolgálni nem volna képes.* Kelt Vácson, jun. 18. 1754. *Jednroy Miklós Ferencz* nagyprépost s a váczai székesegyház kanonokja, mk. Ezen tiltakozásomat a káptalani jegyző az én parancsomból a maga idején és helyén kihirdetni fogja.“

1824. jul. 6-kán, *gr. Brunszvik József*, kir. tárnokmester és tek. Nógrádmegye főispánja, mint kir. biztos elnöklete alatt, ő püspöki méltósága, *gr. Nádasdy Ferencz*, úgyszintén *Borsiczky Béla* nagyprépost, *Bodonyi Miklós* olvasó, *Poroszkay János* örkanonok, *Balogh István*, *Bogyai Mihály*, *Riek János*, *Bottlik István* és *Bártfay Márton* (távolvoltak: *Toppler* és *Tersztyánszky*) kanonokok jelenlétökben, a fönt tisztelt elnök ő nmlga az ő küldetése célját és okait elmondván, előterjesztette ő Főlsége határozatát a neki tett értesítvény tekintetéből, hogy t. i. ezen káptalan, a Nógrádvármegyének 1823. aug. 30-kán *Szügy*-ben tartott gyülekezete által hozott vakmerő tiltakozó nyilatkozatát, a legfelsőbb helyről kívánt ujonczállítás és a conventió pénzben teendő adózás ellenében, mely nyiltan felolvastatott és egy másik, *Balassagyarmaton* u. e. évi sept. 1-jén tartott gyülekezetből neki bemutatott, nemcsak elfogadta és jegyzőkönyvébe vezette, hanem a fölött hivatalos írott bizonyítványt is kiadni nem átalot-, ezen büntetést érdemlő tényt a király legmagasabb nevében ugyanazon káptalannak a legszigorúbban és egyenes parancsából *rosszalja* és ezen helytelen tett minden emlékének eltörlésére, az e célból kiküldött kir. biztosnak, t. i. *gr. Brunszvik József* kir. főtárnokmester és Nógrádmegye főispánjának ezennel módot kell találni annak eszközzésére. Bécsben 1824. május 26-kán.

Minélfogva a káptalanból két tag küldetett ki oly végből, hogy a nevezett tiltakozást eredetiben, és a jelen tárgyat illető jegyzőkönyvet a káptalani irattárból kivévén, azonnal magokkal az ülésre elhozzák és kir. biztos ő nmlgnak bemutatassák, a ki, magához vévén

a többször említett tiltakozást, és kiszakítván a jegyzőkönyvből a 19. számtól négy ivet, eltávozott.

Ezen tiltakozás szóról-szóra így hangzik: „Mi Neográd Vármegye' Egyházi Fő Rendjeinek, Ország-Zászlóssainak, Nagyjainak, Nemesseinek Községe adjuk emlékezetül e jelenvalónak foglalatjával tudositván mind azokat, akiknek e dolgot tudni kelletik, hogy a midőn Mi, az alól megírt Esztendőben, Holnapban, Napon és helyén a Megyénket főképpen illető és tekéntő Dolgoznak folytatása végett, Községeses Gyűlést tartván, számossan öszve jöttünk, és jelen lettünk volna, Nemes *Szmracsányi Szmracsányi Diénes Ur*, Megyénknek Tiszti Fő Ügyésze, Hivatalos kötelessége szerint, az egész Nemes Könségünk' Nevében, következő foglalatú nyilván való Ellentmondását előnkbe terjesztvén, ugymint:

„Nemes *Szmracsányi Diénes*, mint Ttes Ns. Neográd Vmegye Tiszti Főügyésze, *kötelességből*, s letett Hite' következtében is, az ezen Nemes Megye törvényes szabadságai, és a Ttes Rendek Nemesei Jussaik és kiváltságuk feltartására ügyelni, felvigyázni, és azok ellen elő fordulható megsértettetésöknök törvényes Orvoslására, a Ttes Rendek' meghagyása által köteleztetve lévén, ugyanazon Ttes Ns Vgye Rendjei Nevében, és személjökben, Tiszti Hivatalával járó kiváltságaihoz, és Szabadságaihoz ragaszkodván, az alább foglaltakban bővebben kiérthető esetek' s tselekedetek ellen, ezen *Főtiszteendő Váczi Káptalan előtt nyilván, 's törvényessen ellentmond és protestál.*

„Hazánk' élő, s Világos Törvényei, nevezetessen az 1791-dik Esztendei 19-dik 's több ide tartozó Törvény Czikkelyek azt határozván, hogy ő fölsége kegyelmes Koronás Királyi Fejedelmünk az Ország Gyűlésén kívül semmi Szin alatt, 's mód mellett, akár mi Néven nevezendő ajánlásokat, sem természetnyekben, sem pénzben, vagy Ujjoncokban nem kívánhatna; Valamint a közadónak mivolta is az Ország' Gyűlésén kívül, az érdeklett és az 1715-dik Esztendei 8-dik Törvény Czikkely szerint akár mi némű Változást nem szenvedhetne.

„Minek utánna tehát ezen világos Törvényeknek ellenére, nem csak az Ujjoncoknak állítása, hanem a Köz adónak ennekutánna pengő arany s ezüst pénzben leendő fizettetése Felséges Urunk által Ország Gyűlésén kívül sürgettetvén, az ezen Nemes Megye' Rendjei, s az ezekkel egy Testet tévő, törvényesen megsemmis különböztethető, 's elnem Választható Tisztviselő Kar is, *Méltóságos Bárá Vicsapi Malonyai János Úr*, Cs. K. Kamarás, Ttes Ns-Zemplény Vármegye Fő Ispányi Hivatal' Helytartója, és a felséges Hét Személyű Táblának Birája, mint az 1805-dik Esztendei 5-dik Törvény Czikkely értelmé szerint is kiküldött Királyi Biztos előtt tartatott köz Gyűlésben hozatott, s a fentebb érdeklett Törvények Istápjá, s Fundamentoma mellet elhatározó Végzés által, az Ujjoncoknak állítására nézve semmi Activa részt venni nem akartak, és későbbben a köz

adónak pengő pénzben leendő fizettetése erántis, a fentjegyzett Végzést kiterjesztették; egyetemben mind a két 'Tárgynak Ország' Gyűlésére való halasztását ő felségétől, Kegyelmes Királyunktól, Jobbágyi Alázatossággal, több rendbéli felírásaik által kérték.

„Mindazonáltal nem lévén törvényes kéreásoknek fogamatja, 's ezeknek Sikereltetése *Méltóságos Báró Venkheim József*, Cs. K. Kamarás, Ttes Ns Krassó s Arad Vármegyék' Fő Ispányi Hivatal' Helytartójára, mint egyedül e Tárgyban kirendelt Királyi Biztos Úrra háromitatván, és ez az ezen Ns Vármegye' Rendjeinek folyó 1823-dik Esztendei Kis Aszszony Hava' 25-ik Napján tartatott Angaricalis Köz Gyűlésoőkben felolvastatott Kegyelmes Királyi Levél által tudtokra esvén, minthogy az 1805-dik Esztendei 5-dik Törvény-Czikkely Értelme szerint, a Királyi Biztosok kiküldtetéseinek egyedül a személyes feladások esetében lehetne helye; azon okból az Öszvegyült Rendek, e jelenvaló Királyi Biztosi kiküldtetést, következőleg a Tisztelt Méltóságos Úr' Elölülését is törvényesnek nem esmérhetvén, Végzés által elhatározták, hogy ő Méltósága Elölülése alatt, Sem a Ttes Rendek, Sem a Magistratus, a Ttes Rendeknek meghagyása mellett, egybe nem gyűlnek semmi esetre; hanem a Törvényes Elölülő alatt, sat.

„Történt azonban, folyó Esztendei Kis Asz. Hava' 29-dik Napján, reggeli Órákban, Tisztelt Méltóságos Báró Úr, ezen Ns Megyének Balassa Gyarmath Mező Várassában lévő Curiális Házat, mellyben Gyűléseit tartani, s a köz Igasságot kiszolgáltattni szokta, Kapui eleibe csoportos fegyveres Katonaságot állittatván, azokkal megszállittatta, — a Végrehajtó Fő Rangú Magistratusnak, ugy az érdekellett Curiális Házban, valamint kinn lévő szállásaik elejébe, 's bent a szobáikba is fegyveres Katona Strázsák állittatván, őket őrizet alá tétette; és midőn a Ttes Rendek kis Asz. Hava 25-dik és 26-dik 's következő Napokban hozatott Végzések következésében, Gyűlést tartani akarván, a Szokott helyen öszve gyűlni kívántak, az oda való bemenetelt, 's e szerint a Ttes Rendek Sarkalatos szabadságoknak, a Szokott helyen lehető Gyakorlását, az ottan Vigyáza ton álló fegyveres Katonaság által akadályoztatta.

„Mindezek olly cselekedetek lévén, melyek a Nemesi Sarkalatos Szabadságokkal is nem csak egyenesen öszve Ütköznek, — de Hazánk' élő Törvényei, nevezetessen Verbőczyi Törvény Könyve' 1-ső Része 9-dik Czimje, az 1608-dik Esztdei 16-dik, 1723-dik Esztdei 7-dik és 10-dik, és számosabb ide tartozó Törvény Czikkelyek által világosan tiltatnának; az illeneknek mindenek előtt való legelsőbb orvosoltatása pedig, nehogy az elhalgatás által reá állásnak lenni látszattasson, a Törvény Könyv' Második Része 12-dik és 13-dik Czikeljei szerint az Ellentmondással leghathatósabbban történhetne: — ezen fogva a nevezett Tiszti fő Ügyész, ezen Főtisztelendő Váczi Káptalan előtt, Tisztelt Méltóságos Báró Venkheim József Urnak e béli Tettei ellen nyilván, 's törvényesen protestál, és ellentmond, melly

Ellentmondását, és Protestálását, egész foglalatjával a Tisztelt Főtisztelendő Káptalan Szokott Jegyző Könyvébe beiktatni és arról a szokott Tanú Bizonyosság Levelét, Hiteles Petsét alatt Ojomány gyanánt, a Tisztelt Rendek' Jussaik és Szabadságaik felltartására nézve ki adattatni kéri. Költt Szűgyben Kis Asz. Hava 30-dik Napján 1823-dik Esztben.

„Melly e béli nyilvánvaló Ellentmondásnak a Nagy Tiszteletű Váczi Káptalan Levéltárába, mint Országos hiteles helyre leendő betétele általunk e máj alólírt Napon tartott Közöséges Gyűlésünkben hozott köz Elhatározásunknál fogva elrendeltetvén, minekutánna ezen rendelésünknek Sikereltetésére Nemes és Vitézlő *Diószeghy Thaddaeus, Felső Kubinyi Kubinyi Ferencz* Tábla Biráinkat, — *Tóth Prónai Prónay János* Első All Jegyzőnk, — ugyan az Ellentmondó Főtisztzi Ügyvéd *Szmrecsányi Szmrecsányi Dienest-Hamar Miklós* All Szolga-Biráinkat és Szécsényi Szécsényi Miklós rendszert való Esküttünket, ama rendje szerint megbiztosítottuk volna: — e Bizonyosság Levelünk' folytában megkerestettnek a fentisztelt Káptalan' minden főtisztelendő Érdemes Tagjai, hogy a fellyebb említett Biztosainknak megesmérni, 's egész Nemes Közönségünk Nevében annak Rendje szerént elő adandó fellyebbi nyilván való Ellentmondásról szöllő szokott hiteles Bizonyosság Levelőket, Nemes Megyénk' Törvényes Jussainak jövőndőbéli Ojományául kiadattatni ne terheltessenek. Mellynek is nagyobb bizonyosságául ki adtuk e jelenvaló hiteles pecsétünkkel erősített Bizonyosság Levelünket.

„Költ Ezer Nyolcz Száz huszon harmadik Esztendőben, sz. Mihály Hava' első Napján Balassa Gyarmathon folytattva tartatott Köz Gyűlésünkéből (L. S.) — Olvasta, s kiadta fent tisztelt Ttes Ns Vmegye hitese második Alljegyzője *Primóczi Sz. Miklósy Alojz* mk.“

Azon óvástétellel, hogy a mi nagyprépostunk előbb a fönt nevezett küldöttségi tagoknak ezen kérdést adta: „*Vajjon nem foglal-tatik-e ebben (t. i. a tiltakozásban) valami a királyi fölség szentséges személye, méltósága és tekintélye ellen?*“ És csak azon választ vévén tőlök, hogy abban ezekre nézve valóban óvatosak voltak, és hogy csak báró *Venkheim József* ő mlgnek erőszakoskodó tettei ellen, mint mondák, és pedig, melyeket mint magán ember, a vármegye gyűlési háza, és ezen kívül a vármegyei tisztviselők lakai ellen elkövetett, akarnak óvást tenni, lön a tiltakozás elfogadva, és annak a nevezett kiküldöttek és káptalani egyének előtti fölolvasott tartalmából azt, a mit a többször említett kiküldöttek, hallván és megértvén, a mi kebelünkbeli két kanonok által kívülről aláíratuk, amint ez a hazai törvények szerint minket megillet, jelesen az 1723-ki 39. és következő ezen évi tvczikkék szerint, melyek a káptalanok és konventekről s ugyanezek tisztéről szólanak, kötelemünknel fogva a fölölt hiteles bizonyosság-iratot adattunk az ezt kérő Tek. Nógrádvármegye ismételten is említett küldötteinek, ezen tartalommal:

„Mi a váczi székesegyház káptalana, adjuk tudtára, jelen so-

rainknál fogva, mindeneknek, a kiket illet, hogy ezen vitézlők: *Diószeghy Tádé, Felső-Kubinyi Kubinyi Ferencz* tek. Nógrádvgye táblabírái, ugy szintén *Szmrecsányi Szmrecsányi Dénes*, ugyanazon tek. vgye rendes ügyésze, *Hamar Miklós* alszbíró, *Tóth-Prónai Prónay János* első aljegyző, végre *Szécsényi Szécsényi Miklós* rendes esküdt, mint a tek. Nógrádvgye karai és rendjeinek hírnökei és küldöttei, meghitelesítő irattal ellátva, Elöttünk személyesen megjelentek, ünnepélyes tiltakozás alakjában felfödöztek és ugyanazon tiltakozásukat Nekünk iratilag előmutatták és terjesztették, hogy azt a szokott módon hitelesítenők, ily tartalommal:

„Mi Neográd Vgye Egyházi Fő Rendjeinek Ország Zászlóssainak, Nagygyainak, és Nemesseinek Közönsége adjuk emlékezetül stb. mint föntebb.

A mely Elöttünk így tett és beterjesztett és ezen iratunkba szóról-szóra fölvelt tiltakozás fölött, ezen iratunkat azok jogainak, a kiket illet, megóvására szolgálót, a mi káptalani szokott és hiteles pecsétünkkel megerősítve kiadandónak tartottuk és oda engeden-dőnek ezen bizonyító levelünket, a köz igazság által javasolva. Kelt Váczon, september 2-kán, 1823-dik évben. *Borcsiczki Borcsiczky Béla* nagyprépost, *Bodonyi Miklós* olvasó-, *Ciáni Lénárd* éneklő-, *Poroszkay János* örkanonok, a székesegyházi főesperesség üres lévén, — *Balogh István, Toppler György, Bogyay Mihály, Riek János, Bottlik István, Bártfay Márton* és *Tersztyánszky Imre* kisprépost, testvérek és kanonok-társak létezvén a mondott egyházban és az Istennek állandón és áhítatosan szolgálván.“

Mit sem véltünk kevesebbé, mint azt, hogy ezért valamikép neheztelést és a felelősség terhét vonjuk magunkra, már csak azért is, hogy az ország lakói által előterjesztett és átadott iratok kifejezésének valóságága és azok más tulajdonairól nemcsak, hogy nem tisztök itélni a káptalanoknak és konventeknek, hanem ez nem is illeti őket, sőt azokat a fönt idézett törvények értelmében, egy év lefolyta alatt, az ország rendes biráinak megkereső parancsaira is, hiteles másolatokban kiadni tartoznak. Mely hódolati és legalázatosabb kimentő és törvényes igazolásunk nyilatkozatát Méltóságodnak, mint a legmasabb királyi név által e célra megbizottnak, a legalázatosabban eléterjesztjük, és nekünk legbecsesebb kegyei és védelmébe ajánlottak állandó tisztelettel öröklünk. 1824. febr. 1-jén tartott káptalani ülésünkől. Méltóságodnak legalázatosabb káplánai, a váczai káptalan.

Hogy ezen másolat az eredetivel mindenben megegyez, ennek hiteleül aláírva bizonyítom és megismerem. Váczon 1824. febr. 3-kán *Gáspárik Kázmér* mk. püspöki titkár (P. H.), az eredeti ezen évi febr. 3-kán az ország korlátnokához beterjesztetett. — Ezen men-tegető irat *gr. Nádasdy Paulai Ferencz* választott váczai püspökhez volt intézve.

8. §. Ezen esemény további folytatása.

Koháry Ferencz főméltóságú herczegnek, a kir. udvar korlátnokának 1824. febr. 3-ról. Főmlgd ezen folyó évi jan. 18-ról hozzám intézett sorai folytán, a Váczi káptalan tetteire nézve, mely legmagasabban abban számíttatott be neki, hogy a Nógrád-vgye küldötteitől neki ajánlott, a legmagasabban kívánt ujonczok állítása és a conventiós pénzben teendő adózás tárgyában bizonyos tiltakozást elfogadott s a fölött hiteles bizonyító iratot adott ki légyen-, hogy ugyanazon káptalant kihallgassam és annak kimentő nyilatkozatát főmlgd elé terjeszszem föl, e kegyesen rám bízott tisztet legmagasabb utasításul tisztelve, ezt, az ő fölsége iránti kellő hódolati kegyeletem-, és a Fölséges Osztrákház és Főmlgd iránti sértetlen ragaszkodásomnál fogva teljes hűséggel véltem, teljesítendőnek, a mondott káptalantól oly magát igazoló nyilatkozatot követeltem ennél fogva, a melybe a tény okát és nemét, az eléje terjesztett s általa elfogadott tiltakozásnak, valamint az arról kiadott hiteles bizonyító iratnak tartalmi egész kiterjedésökben befoglaltassanak hűségesen; hogy így aztán ő Fölsége az előadás őszinteségéből valamint Magyarország papságának ő irántai hűségét kegyesen megítélhesse, úgy egyszersmind ama tiltakozás benyújtása s annak elfogadása által elkövetett ténynek súlyosságát is, ama nyilatkozvány sorai és tartalmából legmagasabb ítélete szerint megfontolhassa, főmlgd pedig az én készséges engedelmességemről kegyesen megnyugodni méltóztassék. A ki is midőn az általa nekem kegyesen tett megbízás következtén, ugyanazon káptalan által mai napon nekem előadott nyilatkozatát ¹⁾ eredetiben jelen soraimhoz mellékelve főmlgdhoz a legalázatosabban ezennel betérjeszteni sietek, annak legbecsesebb kegyeibe magamat bensőleg ajánlva, különös és állandó tisztelettel vagyok legalázatosabb szolgája: *gr. Nádasdy Paulai Ferencz* választott váczi püspök.

A főpásztor ezen levelére *gr. Koháry Ferencz* Bécsből 1824. sept. 15-ről azt írja, hogy hiven van értesülve arról, miszerint a váczi káptalan a szügyi gyűldéből ²⁾ hozzá menesztett küldöttek mindegyikének adott ama vakmerő tiltakozás elfogadásáról hiteles bizonyító iratot.³⁾ Hogy tehát az ezen iratok által eszközölhető bármely káros és kedvezőtlen következményeket megakadályozni és elhárítani lehessen, ő fölsége legmagasabb nevében a püspök ő mlga oda utasítsa a nevezett káptalant, hogy adandó nyilatkozatában világosan kifejezze: *vajjon minden kiküldötnék, és névszerint kiknek és hány*

¹⁾ Ezt főntebb már közöltük. — ²⁾ „Ex Conventiculo“ áll a latin szövegben. — ³⁾ A „Copia“ czim alatt ez áll: „A hátralévő s kiadandó tiltakozási hat hiteles bizonyítványért küldetik 35 váltó forint, azon megkereséssel, hogy azon példányok hozzám alulírotthoz Rétságon át Berkibe küldessenek. Kelt Vácson sept. 2-kán 1823. *Diószeghy Tádé*, tek. Nógrád vgye táblabírája.“

példányban adott ki meghitelesített bizonyító iratokat a nevezett tiltakozás elfogadásáról, és mért engedte ezt meg magának minden gyakorlat ellenére? Mely nyilatkozatot aztán ő fölsége elé leendő betérjesztés végett ő fömlghoz Bécsbe mielőbb fölküldje. — Ezen iratnak elkészítésére gr. Nádasdy váci püspök ő mlga 1824. sept. 24-kén hivatalosan utasította káptalanát, hogy azt aztán eredetiben ő fölsége elé a mondott uton eljuttathassa.

E fölhívásra a főtdő káptalan ezen választ adta: „Mlgos és főtdő gróf, püspök ur és legkegyesebb főpásztárunk! Azon készség és őszinteséggel, melyet ő fölsége, a mi legkegyelmesebb apostoli királyunk iránti alattvalói gyöngédségünk és kegyeletünk kíván, a nmlgú m. kir. udvari kancellária elnöki irata ¹⁾ következtén, melyet Mlgod a most végéhez közeledő hó 24-kén velünk hivatalosan közleni kegyeskedett, ²⁾ nyilatkozatunkat ezennel a legalázatosabban így adjuk elő:

„Nem tagadhatjuk, hogy azon Nógrád vgye részéről közbejött és legfelsőbb helyen neheztelt tiltakozásrólí írott bizonyítványok, melyet ugyanaz írásba foglalva, kiküldöttei által az előbbi évi sept. 2-kán előttünk bemutatott, a mondott küldöttségnek testületünkben tett szóbeli megkeresése folytán kiadattak, melyek egyike, mikép mondák, visszatértökkel azonnal megbízóikkal lészen közlendő, illetőleg azoknak átadandó, előre elkészítettvén, azt azonnal magukkal vitték, a többi hatot pedig, mivel a kiadási időt megvárniok nem lehetett, a következő napokban, az itt, a káptalani jegyzői hivatalhoz tett s eredetiben ide csatolt fölhívás következtén, ugyanazon hivatal egyéne által, *Diószeghy Tádéhoz*, ki a Nógrád vgybe kebelezett *Berki* nevű helységben lakott, mint különben is azon küldöttség egyik tagjához egy s ugyanazon boritékban tette át a káptalan. De, hogy aztán az érintett tiltakozás így kiállított annyi példányaival az ezeket elfogadó küldöttségi tag mit tett, és mily czélra voltak azok szánva és hova használva, vagy csak mire lettek volna azok fordítandók? — azt mi épen nem tudjuk; minthogy ezeket és hasonlókat azoktól, a kik bármely hiteles kiadványokat kívánnak a hiteles helyeken kivenni, kíváncsiabban kutatni, ugy hiszszük, hogy a törvények által kiszabott tevékenységünket fölülműlják, és ezt ugy tartjuk, annál is inkább, hogy az az iránti gondoskodásunkat, sem a küldöttségnek azon kívánata, hogy amint jeleztük, annyi példányok adattassanak ki, nem volt képes előidézni: minthogy országszerte a hiteles helyek azon gyakorlata divik, hogy minden írott okmányok az illető kérő, érdekelt feleknek nem ritkán több példányokban is, és pedig valamennyinek a maga módja szerint hiteleseken, minden vonakodás nélkül adatnának ki, és ugyan egy év alatt, amint ezt a hazai törvény rendeli, egyszerű kívánatra; különben pedig csak az ország bíráinak megkereső parancsa előmutatására.

¹⁾ 1824. sept. 15., 334. sz. a. — ²⁾ Másolatban.

Már a tények így előadott sorából, valamint más kimentő nyilatkozatunkból is, melyet Mlgod még ezen folyó évi február 1-jén ő fölsége legkegyesebb tekintete elé terjesztett, kitűnik a mi legjobb hiszemiségünk, melylyel a kérdéses tiltakozást elfogadva, csak az látszott nekünk teendőnek, amit a hiteles helyek törvényes szabályzata és rendeltetésénél fogva tőlünk kívánni lehetett; annál is inkább: hogy ugyanazon tiltakozás, noha különben a szügyi gyűlésen lett fogalmazva és indítványozva, mégis mindazáltal a kiadási keltezés bizonyítása szerint, *Balassa-Gyarmat* mezővárosban, mint a tek. karok és rendek közgyűléseinek megtartására használni szokott rendes helyen volt szentesítve, és hozzánk onnét, és nem a mondott gyülekezethől küldve a kiküldött bizottság által. Azonfölül *közülünk senki sem vett részt azon criticus nógrádi tanakodásokban, és hogy mi, hogyan és hol történik, előre tudva nem volt, hanem a bizottság által váratlanul és szokatlanul, a mi tán egy a maga nemében, mintegy megrohanva lettünk,* és ezen soha még semmi példával meg nem világított esetben, bizonyára a legerőszakosabb állapotban találtuk magunkat és végre azt hittük, hogy ezen kemény szükségnek engednünk kell. Kitűnik azonfölül az is, hogy a már ilyképen elfogadott tiltakozást hét hiteles példányban, nem minden küldöttnek, mint megrovatunk, hanem tekintettel az egész tiltakozó testület együttes, vagyis a hat küldött egyéni szükségére, kiadtuk, és ez által a hiteles helyek már létezett gyakorlatához alkalmaztuk magunkat; meg lévén egyébiránt győződve arról, hogy ezen tettünk valamint a fölségi jogoknak a legkevesebbé sincs sérelmökre, ép úgy a tiltakozók törekvéseit a legparányibb részben sem akartuk elősegíteni.

Megmentetvén így a legjobb módon a cselekvésbeni hitünk, *a legkeservesebb, mely valaha ezen életben történhetett velünk, volt, mely azon gyászos benyújtott tiltakozásból eredett, ő Fölségének legfőbb nemtetszését tapasztalni, melyet tőlünk elfordítani és az apostoli királynak atyai kedélyét engesztelékenynyé és kegyessé tenni, a mi egyetlen legforróbb kívánságunk, egyetlen kegy, melyért töprengve esedezünk és sóhajtozunk. A melyben pedig annál biztosabban és bővebben részesülni kívánván, Mlgod hathatós közbenjárásához teljes bizodalommal és egész alázatossággal fordulunk ezennel. Hisz a legjobban ismeretes Mlgod előtt káptalanának lelkülete, mint a mely a zavargások előidézésétől, mindenkor idegen volt, a király iránti legnagyobb ragaszkodását és törhetlen hűségét a múlt időkben minden alkalommal s mindenkor megőrizte, sőt abban vetélykedett is, a legujabban is, midőn Pestvármegye közönsége által a legmagasabban kívánt katona-ujoncok kiállításának könnyítésére fölhevitatnék, tehát még jóval a nógrádiak tiltakozása előtt, midőn erre csak gondolni is, eszébe kinek sem juthatott; következőleg tettét nem is szépithette az által, hogy birtoklásához mért készpénz fölajánlásával, még a káptalan azon részéről is, mely mi ingatlan javakkal sem bir, a közjóra kegyesen fölládozva, s ő fölségének a*

közjóra irányzott szándékait tehetsége szerint nagylelkűen előmozdítani törekedett. De nem kevesebbé van tudomására Mlgodnak káptalanának azon teljes készsége, a melylyel az elmúlt juliushóban a működő királyi biztosnak mind a neheztelt eredeti tiltakozást azonnal átadta, mind pedig az illető kiigazítandó Jegyzőkönyvet előmutatta.

Melyek mind a mi ártatlanságunk mellett annyira küzdvén, hogy az ellenkezésnek csak árnyéka, és annak, hogy ő fölsége szándékait gátolni akartuk volna, amit csak gondolni is méltatlannak tekintenénk, még csak a tiltakozók pártjának ügyét a távolról sem akarván előmozdítani, hozzáadván azonfölül: hogy ő fölségétől; amennyiben a mi nagy engedékenységünk, az idegen vétek társaságába származva, annak szentséges személyét észrevétlenül megbántottuk, jelen sorainknál fogva bocsánatot, melyet azonfölül a királyi trónhoz küldendő követeink által is hódolati kegyelettel kiesdendünk, — Mlgod hatalmas közbenjárása folytán a legerősebben reméljük, miszerint ő fölsége, az Osztrákháznak veleszületett kegyességénél fogva, megbocsátván a mi hibánkat, minket ismét az ő atyai kebelére fogadni és kegyelmére méltóknak nyilatkoztatni a legkegyelmesebben méltóztatni fog, mint a kik nemcsak a fertőzetlen hűségű és elvitázhatlan ragaszkodású alattvalók nem pusztá nevével csak; hanem azok jellemével is dicsekszünk.

Egyébiránt főpásztori magas kegyei és védelmébe ajánlottak, a hódolat folytonos tiszteletével öröklünk, a mi káptalani, 1824. sept. 26-kán tartott ülésünkből, Méltóságodnak legalázatosabb szolgálái, a váczai káptalan.“

A megyés főpásztor ugyanezen évi október 4-kén kelt levele mellékleteül a káptalan ezen szép nyilatkozatát *herczeg Koháry Ferencz* ő főmlghoz fölterjesztvén Bécsbe, eredetiben; részint azért, hogy ugyanazon káptalana igaz és forró kérelmét méltányolja, részint pedig hogy annak a királyi trón és a ma is szerencsésen uralkodó fölség iránti hűségéről épen nincs oka kételkedni. Kéri aztán a kegyes főpásztor ő főmlgát, miszerint azon sértetlen hűségről, melyet ezen káptalan az ő mellékelt nyilatkozatában bővebben bebizonnyítani igyekszik, a legmagasabb helyen jelentést tenni és ezen káptalantól leghatalmasabb közbenjárásával a királyi boszankodást elhárítani kegyesen méltóztatnék.

Majd a nevezett m. kir. udvari cancellária főnöke ugyancsak az 1824. évi okt. 29-kén azt írja gr. Nádasdy váczai püspöknek: minthogy ő fölsége pontos és hű tudósítást kíván eléje terjesztetni afelől, vajjon azon gyűlésben, a melyben Nógrádvármegyének a legfelsőbb helyen neheztelt tiltakozása elfogadtatott és Jegyzőkönyvbe bevétetett, azon káptalan minden kanonokjai, jelesen pedig: *Balogh István, Toppler György* és *Bogyay Mihály* jelen voltak-e? — Ezt a püspök közölte káptalanával ugyanazon évi nov. 3-ki iratában, meg-

jegyezvén, miszerint nemcsak ezen kérdésre feleljen, hanem nyilatkozatában névszerint fölemlitse azon kanonokokat is, a kik ezen tiltakozás elfogadása vagy annak következményei ellen a káptalanban roszalásukat és nem-tetszésüket fejezték volna ki.

Mire a káptalan ezen évi nov. 3-kán azon választ adá főpásztorának, miszerint a káptalani tagok azon tiltakozás elfogadása ügyében semmi káptalani gyűlést sem tartottak, de annak tartására idejük sem volt: minthogy éppen *Károly Ambrus* főhg és legkedvesebb főpásztor halálának évfordulója alkalmából tartott gyász-istenitisztelettel voltak elfoglalva, melynek végeztével amint a sekrestyébe bevonultak, termettek ott váratlanul a nevezett küldöttek ama tiltakozással. És így hát a kanonokok mind, a nevezettek is jelen voltak, a tiltakozás elfogadása, Jegyzőkönyvbe vezetése és a bizonyító irat példányai kiadásakor senki a kanonokok közül nem nyilvánított roszalást avagy nemtetszést. De a mint ezen tett szomorú következményét, t. i. a legmagasabb királyi boszankodást nagy búsan megértették volna, mindnyájokat általános bánat ragadta meg s az nyomja őket még most is. A mely által indítva, a bocsánatot, melyet a multkor küldötteik által is ő fölségétől térdre borulva kértek, továbbá is hódolati kegyelettel kiesedezni megszűnni nem fognak, mire nézve ő mlga kegyes közbenjárását a legalázatosabban kéri.

A tettét bánó káptalan ezen nyilatkozatát is eredetiben 1824. nov. 10-kén kelt irata mellékletében ő főméltósága eléterjesztette föl, megjegyezvén abban, hogy ő ezen szomorú és legfelsőbb helyen neheztelt tiltakozás előtt kevéssel nyerte a püspökséget és abba még be nem lépett, de midőn ez megtörtént, káptalanától az arra vonatkozókról a legparányibb részletekig értesült, és azokról ő főmlgnak, kegyes parancsai folytán, körülményesen válaszolt koronkint, mint az itt előadottakból eléggé kitűnik. Aztán jól tudván, hogy kegyes pártfogók működése nélkül, az ő káptalana az uralkodó fenytését ki nem kerülhetné, ezt pedig ő maga el nem háríthatná, — azért a legbensőbbben könyörög ő főmlgnak, miszerint veleszületett kegyességénél fogva, leghathatósb védelmezése közbejöttével, a cs. kir. boszúállást büles tapintatával most itt ugy kiengesztelni méltóztatnék, hogy ő fölsége a méltányosság azon mértékét, mely neki minden időben tulajdona, a legkegyelmesebben alkalmazni méltóztassék, ne hogy midőn Neki e káptalan minden tagjait, ama tény miatt, melybe mindnyáján befolytak, legmagasabban sújtani fog tetszeni, ezek közt azoknak, melyek más alkalmakkor a királyi trón iránt hűségök, törhetlen ragaszkodásuk különös jeleit mutatták, egy és ugyanazon veszélyben hajótörést kelljen szenvedniök; és hogy akár reám, mint a kinek azon tényben mi része sincs, a királyi boszankodás árnyéka szálljon; akár pedig a mondott káptalan valami módon sújtatva lenne, a szintén ártatlan egyházmegyét és annak fiait, az a körül különben is igen érdemes egyházi férfiakat valami kár ne érje.

9. §. E kellemetlen eset szerencsés kimenetele.

A megvigasztalt káptalan 1827. aug. 4-kéről ily tartalmú közlő iratot intézett püspökéhez: „Mlgos és főtdő gróf úr, főpapunk és legkegyesebb védnökünk! A nemrég elmúlt juliushó 25-ke, a midőn Mlgodnak levelét váratlanul olvasni szerencsések voltunk, értesítvén minket abban arról, hogy a legkegyelmesebb királynak kedélye irányunkban már kiengesztelve van, minket annál bensőbb örömmel töltött el, minél keserűbben fájlaltuk, hogy ő fölsége sulyos nemtetszését már nemcsak szavakkal, hanem irántunki nyilvánvaló jelekkel is tanusította, hogy reményünk és szerencsénk már mintegy ugyanazon sirba volna némikép eltemetve. Azonban, a századok halhatatlan királyának, magának az Istennek, legyen tisztelet és dicsőség! a ki valamint senkit sem hagy sokáig és szertőlött gyötrődni, úgy minket is megvigasztalt ami nyomorúltságunkban és a király boszankodását elhárította tőlünk! — De neked is Mlgos főpásztor! a kitől, mint valami bőséges csatornából, a királyi kegyesség annyi forrásai áradoztak ki ránk, és a ki védelmének kell köszönnünk, mit hálásan ismerünk meg, hogy oly sulyos keserűséggel lévén elnyomva, már szabadabban lélezhetünk, legyen örök köszönet! A kit, midőn azért is, hogy, a mi jót irántunk elkezdett, a fölséges király trónja előtt tovább is hathatósan folytatni kegyesen méltóztassék, a legalázatosabban esedezőnk, a legforróbb imáinkat fogadjuk följánlani mindennemű jóléteért, a kinek legdrágább főpásztori kegyeibe a legalázatosabban ajánlottak sz. kezei csókolásában öröklünk Mlgodnak legalázatosabb szolgálai és káplánjai, a *váezi káptalan*. (Ezen tárgy iratai a püspöki irattárban együttesen egy csomagot képeznek latinul adva, melyekből itt mi magyarul merítettünk.)

10. §. A hiteles helyekre vonatkozó újabb rendelkezések.

1851. novemberhóban, 1171. sz. a. cs. kir. megyei főnök úr ő nga ezen évi 9441. sz. a. határozata, mely szerint a hiteles helyeken letett irományok hiteles másolatainak az az iránt folyamodó felek részére kellő kiadatása körül eddig tapasztalt nehézségek elhárítása tekintetéből a cs. kir. igazságügyi miniszterium f. évi október 1-jén kiadott rendelete folytán, a cs. kir. pénzügyminiszteriummal egyetértőleg elhatározta, miszerint az *illető hiteles helyeknek másolatok ki szolgáltatásaért* a kérelmező felek által fizetendő, eddig szokásban maradand, mindazonáltal a peres ügyek, okiratok, irományok s hivatalos tárgyalásokért járó illetékekről szóló 1850. évi aug. 2-ról kelt birodalmi kormánylap 329. sz. a. foglalt törvény szerint (Jegyzéklap 2-dik sr.) hasonnemű hiteles másolatok (*authentica transumta*) kiadatása alkalmával az illető felek által minden ívtől csupán 15

pknyi illeték, a bélyegzett iverkellő számának megszerzése mellett, melyeken a kiadásnak történni kell, fizetendő. Miről f. é. május 2-ról 3434. sz. a. kelt utasítás kapcsán f. évi okt. 23-ról 18,373. sz. a. főispáni rendelet következtén oly megjegyzéssel értesítettik, miszerint a föntebb előadottakról a cs. kir. pestbudai főispáni kerületbéli káptalanok a cs. kir. főispán ő mlga által kellőleg tudósítottak legyen, cs. kir. járási főszbiró úr által f. évi 2387. sz. a. hátirat szerint szükséges tudomás s maga-mihez tartása végett másolatban kiadatván, tudomásúl jegyzékbe vétetni és az irattárba tétetni végeztetett e felsőbb rendelet.

11. §. A váczi országos irattár helyisége.

Ez a székesegyházban létezik, és pedig a káptalani sekrestye fölött épített tárbán, hol a székesegyház drágaságai is tartatnak, a kulcsok az örkanonok gondja alatt lévén. A fölmenet 50 kölépcsőn történik és 8 méter magasságban, bemenet tágas, boltozattal ellátott kamarába vezet, a melyben 8 tágas tölgyfa-szekrény látható, mely erősnak van készítve és biztosan elzárva. E szekrények polczain helyezvék el kor-rendben, 22 vaskos kötetben az országos hiteles helyi jegyzőkönyvek. Jó szolgálatot tesz a vasláda is és a tűzmentes *Wertheim-szekrény*.

12. §. A váczi káptalan országos irattárának legregibb okmányai.

1227. *A váczi káptalan bizonyáglevele, hogy Werebi Henche comes Harkyan birtokát megszerezte. (Elthe prépost, Benedek olvasó, Gergely éneklő- s Ozyás örkanonok által aláírva.)* — A váczi káptalannak 1395-ki átíratából „datum per manus honorabilis viri domini „*Petri Lectoris Ecclesie nostre antedictae quarto die festi Conceptionis Beate Virginis Gloriose,*“ a m. kir. kamarai levéltárban, melynek eredeti példányára, a bőrhártyának küllapján a következő, közel egykorú feljegyzés olvasható: „Ez is Waci kaptjaljan levelje hogy Werebelj henche wettje meg hyartyat de feljeseget js Illjesje wolnja hetuen et gyrja ezysten erjuejferjs mjljcie templjotjol, melyet nyeki walja ez Djenes nadjor Ispan, Zahandrastul és erasmotjul es Eznek határja utlevelje.“ (Wenzel G. Árpád-kori Uj Okmány-tár, VI. köt. 445. l.)

1237. *A váczi káptalan bizongságlevele, hogy a Zidoy nemzetségbéliek Turul birtoknak felerészét a pécsi káptalannak eladták.* — *Atolph (?)* prépost, *Job* olvasó, *Gergely* éneklő-kanonok, *Oziás* pesti főesperes, *Márton* örkanonok, *Jancka* főesperes, *Ádám* főesperes. Eredetie bőrhártyán, melyről a pecsét elveszett, a budai királyi kamarai levéltárban. (U. a. s ott. VII. 47.)

1244. IV. *Béla király, Szüdi Obickh fiának, Miklósnak, a tatár-járás alkalmával kíséretében tanusított hűségeért s Rómába, Velen-*

czébe, az oroszok, tatárokhoz és Bolyárországra követségbeni eljárásában tett szolgálataiért Kovárszeg földét adományozza. Gyarmat 1244. ápril 22. — E birtokba-vételül a vácsi káptalan mint bizonyítványt adó említették, melynek egy 1296-ki átirata megvan Ipolyi besztercebányai püspök gyűjteményében (Hazai Okmánytár, IV. 29.)

1244. IV. Béla királynak Kovárszeg földét tárgyazó adománya Miklós, Obichk fia számára. A vácsi káptalan bizonyítványával volt ellátva Nádasdi Buluzló királyi ember, mint beigtató. (Wenzel G. u. o. VII. 163—165.)

1245. Guge és Egyed közt történt Sarow, Bálván és Ság iránti osztályrésről bizonyítványt ad ki. — (Jerney: A magyarországi káptalanok és konventek mint hiteles helyek, a Magyar Történelmi Tár II. kötetében, 75. lap.)

1255. IV. Béla király Kezw helységet tárgyazó adományát Seyw-red comes számára megerősítvén, ennek és Egyed meg Miklósnak előbb a vácsi káptalan előtt megesküdni kelle azon állítás mellett, hogy ezen birtok emlékezetet haladó idő óta Péter és Jánosé volt, és illetőleg őseikről szállott rájuk. Miről a vácsi káptalan bizonyítványt állított ki. (Wenzel u. o. VII. 386.)

1260. A vácsi káptalan bizonyítja, hogy a Zolnok nemzetségnek több tagja Bagon birtokukban osztozkodott. — Gergely prépost, Abraam olvasó, Gurk éneklő, Pál örkanonok. — Eredetie bőrhártyán, melynek hártya-zsinegen függött pecsétje elveszett, a budai kir. kamarai levéltárban. (Wenzel, u. o. VII. 537. lap.)

1268. Endre hosszas perlekedés után Mikó és Detre fiaival a vácsi káptalan előtt egyezsége lép, ezeknek engedvén át Ludány részét, mely Endrére és nővérének gyermekeire leány-negyedjogul szállott. — Gergely prépost, Jónás olvasó, Máté éneklő, s Pál örkanonok. — Bőrhártyára írott, metszett levél, melynek alúl fölhajtott hasadékaiból vörös és zöld selyemről függő monorú pecsétje ekkorig kiadatlan. A vácsi káptalannak, mint főntebb említők, csak két pecsétje van kiadva, t. i. 1457. és 1700. évekből. (Ld. Magyar Tört. Tár, II. 75. lap. 55. 56.) Ez 189 évvel régibb. (A kékkői levéltárban. AL. n. 10. Érdy.)

1270. sept. 24. szerdán. Az esztergomi káptalan Ság földet illetőleg egyezkedik néhány Sági nemessel a vácsi káptalan előtt. — Gergely prépost, Jónás olvasó, András éneklő, mesterek, Pál örkanonok. — Nagy Lajos királynak 1365. évi átiratából. (Az esztergomi főegyház okmánytára, 1866. Knauztól, II. füzet 99—100. l. Ld. 27. fasc. 1. Nr. 8. Eddig kiadatlan.)

1270. márcz. 5. után. A vácsi káptalan bizonyítja, miszerint Fülöp esztergomi érsek kifizette Domonkos sárosi comesnak az 5 márkát. — A pecsét, melynek körirata elkopott, piros selyemről függ. A primási irattárban volt eredetie átadatott a rozsnói püspöknek. Kiadta Fejér, Cod. Dipl. VII. V. 369. 374. Ld. Monumenta Ecclesiae Strig. 1874. Tom. I. 572—573. lap. Knauztól.

1271. *A váczy káptalan bizonyáglevele, hogy Kachyz nemzetség-beli Farkas mester, és Zoloch, Folkusnak fiai közt, vitás örökös birtokukra nézve a nemzetség főemberei által osztály történt.* — Gergely prépost, Pál olvasó, András éneklő, másik Pál örkanonok, Farkas váczy, Ancus pesti s Miklós csongrádi főesperes. — Szepesi Jakab ország-bírónak 1379-ki octávás átiratából a budai kir. kamarai levéltárban. (Wenzel u. o. VIII. 364. lap.)

1274. *A váczy káptalan bizonyítja, hogy a Péter nemzetség tagjai és a boldogaszszonyiszigeti apácák Oszlar földre nézve egymásközt ki-egyezték.* — Gergely prépost mester, Pál olvasó mester, András, éneklő, mester, s Pál örkanonok mester. (Hártya, hiteles alak, a violaszín és sárga selyemzsinóron függő és nagyon megsérült pecsét megegyezik a M. Tört. Tör., VI. kötetében a 257. lapon közlöttel. Eredetie a nemzeti muzeum kézirat-gyűjteményében. Megjelent az Árpádkori új okmánytár IV. köt. 46-dik lapján, de több hibával. (Wenzel, IV. 45—48.)

1275. *A váczy káptalan bizonyáglevele, hogy Bikchey és érdektársai s Endre mester és érdektársai Bikchey helység birtokára és néhány más vitás kérdésre nézve barátságos egyezséget kötöttek.* — Gergely prépost mester, Pál olvasó, mester, András éneklő, mester és másik Pál örkanonok. A váczy káptalannak 1281-ki bizonyágleveléből, mint alább; a budai kir. kamarai levéltárban. (Wenzel IX. 138—140.)

1276. *A váczy káptalan bizonyáglevele, hogy Zolnuk nemzetségbeli Leuszták és rokonai Bagun és Zabolch nevű földelüknek negyedrészt nővérüknek, Erzsébetnek, és férjének, Péternek átengedték.* — A prépost neve nem fordul elő, a többiek az előbbieik. — A váczy káptalannak 1327-ki átiratából, a budai kir. kamarai levéltárban. (Wenzel IX. 165—166. lap.)

1277. *E káptalan bizonyítja, hogy a Kaplyan föld békés elosztása megtörtént.* — Pál olvasó, András éneklő- Pál örkanonok. — (Fejér: Cod. Dipl. Tom. VI. Vol. I. pag. 211.)

1278. *A váczy káptalan előtt Nándor-i Renáld és Jakab, Iwan nevű földükből 80 haldat átengednek Meney Endrének, és ezen átengedett részbirtok határait megnevezik.* — Pál mester olvasó, András mester éneklő, másik Pál örkanonok, Anco pesti, Farkas mester váczy s Miklós mester szigetfői főesperesek. — Hártya, nyílt alak, a vörös selyem-zsinóron függő ép pecsét megegyez a M. Tört. Tár, VI. kötetében a 257. lapon közlöttel. Eredetie a Palásthy-Nedeczky család levéltárában, Paláston, Fasc. XXIV. Nro. 1326. Eddig kiadatlan. (Magyar tört. emlékek. I. köt. Kiadja ifjabb Kubinyi Ferencz. 107—8. lap.)

1281. *A váczy káptalan bizonyáglevele, hogy Sági Miklós comes és érdektársai Tagadopachia nevű földre nézve a Bikchey nemesekkel egyezkedett.* — Pál mester olvasó, András éneklő, másik Pál örkanonok, Farkas váczy, Ancus pesti, Miklós szigetfői és Péter szolnokj

főesperesek. — Eredetie bórthartyán, zöldvörös selyemzsinóron függő pecsét alatt; a budai kir. kamarai levéltárban. (Wenzel IX. 319.)

1282. *A vácsi káptalan bizonyítja, hogy Herichou várát és tartozékait Biter fizette ki egészen; Mikó pedig, kinek felét kellett volna fizetnie, meg sem jelent.* — Bórthartyára írott zárt levél, mely szokás szerint, már eltűnt kerek pecséttel volt lepecsételve, hátírat nélkül. A kékkői levéltárban. (AL. n. 18. Érdy.)

1290. *A vácsi káptalan biznyságlevele, hogy Fori Miklós fia Verében lévő birtokukat nővéreiknek átengedték.* — András mester olvasó, Domonkos mester prépost, Domonkos éneklő, Julián örkanonok, Olivér vácsi, Miklós pesti, Chepán szolnoki, Chullán csongrádi főesperesek. A vácsi káptalan 1327. „secundo die Beate Elizabeth“ Róbert Károly király, 1327. „in Wysegrad in festo Beati Martini confessoris“ kelt kerestetető parancsára „Magister Paulus Archidiaconus Dioecesis Wachiensis; item Georgius, Bekus et Dominicus Fily Johannis fratris eiusdem; item Thomas, Nicolaus, Paulus et Johannes Fily Corradi“ kérésére; s az egri káptalannak 1444. secundo die festi Pentecostes.“ — „Alexius filius Benedicti de Azywpatak kérésére kiadott átirataiból; mindkettő a budai kir. kamarai levéltárban. (Wenzel, IX. 240—2.)

1290—4. közt. *A vácsi káptalan III. András királyt tudósítja, hogy (Szűdy) András comesnek IV. Bélától Kovárszeg földjére nyert adományát megerősítő V. István és IV. Lászlótól nyert okmányai, tornyának lezuhanásakor megsemmisültek.* A vácsi káptalannak 1296. évi átiratában. (Hazai Okmánytár, IV. 75. lap.)

1290—1301. *III. Endre királynak vizsgáztatási parancsa a vácsi káptalanhoz, a Basdi és Kerekgodei nemesek ellen elvetett hatalmaskodások tárgyában.* (Wenzel: Okmánytár, XII. 666. lap. Eredetie bórthartyán, a zárpecsét elveszett. Báró Mednyánszky-család beczkői levéltárában.)

1292. *A vácsi káptalan bizonyítványt ad ki de Urus Imre comes végrendeletére nézve az egri püspök javára.* (Ld. Schmitt: Episcopi Agrienses, Tom. I. pag. 226.)

1293. *A vácsi káptalan biznyságlevele, hogy László mester és rokonai átadták Berzeta földüket Marcus mester nejének.* — Adatott András mester olvasókanonok keze által, Domonkos mester prépost, Domonkos éneklő, Julián örkanonok, Olivér vácsi, Miklós pesti, Ágoston szigetfői, Csepán szolnoki és Chullo csongrádi főesperesek. Hártya, nyílt alak, a pecsét zöld selyemzsinóron függ. Eredetie a nemzeti muzeum kézirat-gyűjteményében. Kiadja Fejér: Cod. Diplom. Tom. VI. vol. 1. pag. 268. de hibásan. (Ifj. Kubinyi Ferencz: Magyar Tört. Emlékek I. köt. 156—7. l.)

1295. nov. 24. *A vácsi káptalan előtt Szűdi András, Kóvári Miklós és Csalomjai Elek a kovárszegi birtokra nézve egyezsége lependők, választott bíróságot vallanak.* — A vácsi káptalannak 1296.

évben kelt átiratából, ld. a következőt. Ipolyi Arnold. (H. Okt. IV. 90.)

1296. *A vácsi káptalan átirván Szúdi Miklósnak Kovárszeg földére szóló okmányait, tanuskodik a nevezett és Kóvári Miklos, ugy Csalmójai Elek közt választott bíróság által létrejött egyezségről.* — Adatott Henrik mester olvasókanonok kezei által, H. (Haab) úr Is-ten kegyelméből vácsi püspök, Domonkos ur prépost, Julián örkanonok, Olivér vácsi, Miklós pesti, Agoston szigetfői, Miklós csongrádi és Goblin szolnoki (de Zonuk) főesperesek. (H. okt. 91—93.) Hártján, melyről sárga selyemszálak némi foszlánya mutatja a függő pecsét helyét. Ipolyi A. gyűjteményében Szentkirályi László ajándékából.

1297. *Mikó Detre fia és János Byter fia némely birtoki jogaik iránt, a vácsi káptalan előtt viszonzserét kötnek.* — Aláírvák u. a. Bőrhártjára írott metszett levél, melynek alúl földhajtott hártyahasadékaiból vörös és sárga sodrott selyemről függött ép monorú pecsétje leszakadt. A kékkői levéltárban: Fasc. I. Nro. 6. Érdy. — Wenzel V. 177—8.

1299. *A Losonc földéből különszakasztott öt birtokrész iránt perlekedők, ezen örökségi jogon megítélt öt birtokrészt a vácsi káptalan előtt Biter fainak engedik és határait kijelölik.* — Aláírvák. u. a. szép bőrhártjára írott metszett levél, melynek alúl földhajtott hártyahasadékaiból sárga sodrott selyemről függött pecsétje eltűnt. (A kékkői levéltárban. Fasc. I. Nro 9. Érdy.)

1299. jun. 21. *Az eskütársak a különszakasztott öt birtokrész helyszínén, földet tévén, szokás szerint, fejökre, esküdjének meg, hogy azon öt birtokrész örökségi jogon Biter fiait illeti.* — Bőrhártján kelt zárt levél pecsétének csekély maradványaival. Hátirata ez: „pro filijs Comitiss Byter contra filios Farcasij et filios Perse, ad Capitulum Vasiense, ad faciem terre Thema ad feriam sextam post octavas Beati Johannis Baptiste et ad Judicem ad octavas Beati Jacobii Apostoli.“ (A kékkői levéltárban. Fasc. I. Nro. 10. Érdy. Wenzel V. 229—230.)

1299. jul. 11. *A vácsi káptalan jelenti, hogy a különszakasztott öt birtokrész iránt leteendő eskütől a perlekedő felek egyezés szerint elállottak.* — Bőrhártján kelt zárt levél, pecsété eltűnt. Hátirata ez: „pro filijs comitis Byter, contra filios Farkasij et filios Perse super nouem marcis super terra Tema.“ (A kékkői levéltárban. Fasc. I. Nro. 1. Érdy. Wenzel. V. 231—232.)

1299. nov. 25. *István alországbíró meghagyja a vácsi káptalan-nak, hogy a királyi és káptalani emberek, Zellő helységet és tartozékait a földszínen becsültessék meg.* — Bőrhártján kelt zárt levél, hátirat nélkül, pecsété eltűnt. (A kékkői levéltárban. Fasc. I. Nro 11. Érdy. — Wenzel, V. 241—2.)

1299. *Nódrád helység határlevele, némely birtokrészekre nézve, III. Andrái király parancsára a budai káptalanból kiadatni rendeltett, a dömösi egyház prépostja, Rozgonyi Péter által pedig a vácsi*

káptalan elé terjesztetett, mely is azt bizonyítványi alakban kiadta. (A váci püspöki irattárban meg van másolatban. Bublaregestrum, 2. 1. pag. 4.)

1300. okt. 17. hétfőn. (*In crastino b. Galli conf.*) — Gr. Mikó egyrészről, Edeuch és Berkes grófok pedig másrészről elcserélik Puch és Szellő birtokukat a váci káptalan előtt. — Egy 1722. évi hitelesített másolatból. — Vil. lev. Fasc. 1. 2. — Ld. Fejér: VI. II. 227. és VII. V. 559. — Knauz i. m. I. füzet. 108. l.

1300. Mikó, Detre fia, egy részről, Edeuch és Berkes Dénes fiai, más részről, némely birtok-jogaik iránt, a váci káptalan előtt viszonzcserét kötnek. — Henrik mester olvasó-kanonok kezei által, Domonkos úr prépost, János mester éneklő, — Chepán mester örkanonok, Olivér mester váci, Miklós csongrádi, másik Miklós pesti, Agoston szigetfői, Guebulin szolnoki főesperék. Közepett két helyen lyukas, bőrhártyára írott metszett levél, melynek alul fölhajtott hasadécai vörös és zöld sodrott selyemről függő pecsége monorú és az itt kiadott 1268-dikkal ugyanaz. (A kékkői levéltárban. AL. 19. Érdy. — Wenzel, V. 252—256.)

1310. május 8. A váci káptalan átírja, hogy örs-i Imre Örs birtokát az egri püspökségnek hagyja. Hátírat: „Super possessione Wrs pro Episcopo Agriensi.“ — A pecsét violaszínű és sárga selyemről függ. Eredetie az esztergomi káptalan irattárában van. Capsa 67. fasc. 11. nro 1. Henrik prépost, János éneklő-kanonok, Péter váci, Miklós pesti, Gublin szolnoki, Agoston szigetfői, Péter csongrádi főesperések. (Knauz: Monum. Eccleae Strig. II. 319—321. s 621.)

1323. május 8. I. Károly király Mykch a királyné főtárnokmestere és sárosi főispán ajánlatára ennek szolgálait Balázs sárosi alvált nagy és Miklóst hű szolgálataikért pestmegyei Csúz (Twuz) földévmegajándékozza és midőn abba beiktattatnak, e ténnyhez a király parancsára a váci káptalan János mester kanonokot küldi ki. — (H. Oktár, I. 120—122.)

1327. A váci káptalannak 1327. „secundo die Beate Elizabeth“ Róbert Károly király 1327. „in Wysegrad in festo Beati Martini confessoris“ kelt kerestető parancsára „Magister Paulus Archidiaconus Dioecesis Wachiensis; item Georgius, Bekus et Dominicus filij Johannis fratris eiusdem; item Thomas, Nicolaus, Paulus et Johannes filij Corradi“ kérésére; — s az egri káptalannak 1444. „secundo die festi Pentecostes,“ „Alexius filius Benedicti de Azywpatak“ kérésére kiadott átírataiból; mindkettő a budai kir. kamarai levéltárban. (Wenzel, IX. 540—2.)

1337. A váci káptalan Róbert Károly király korában kiadott egy okmányában nem teljesen ugyan, de nagyobb részben előseolja az orodi hires káptalan birtokait, melyek annak virágzó állapotára engednek következtetni. (Csanádi Adattár I. köt. 103. lap., Jerney 153. lapon.)

1338. Az esztergomi érseknek Ujfalu, Bajoth és Süttő helyiségekbe

igatásáról kelt levelét a váczai káptalan így végzi be: „In cuius rei memoriam, perpetuamque firmitatem, praesentes litteras nostras privilegiales, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, alphabetoque intercisas duximus concedendas.“ (Jerney, 76. lap.)

1402. Zsigmond király egyezség-levele az egész Tetétlen birtok fölött, kelt 1402-ben a váczai káptalan részére, és de Szuprok László és János örökös eladásáról. (Terczel Bálint özvegyének irattárában, Göncz mvárosban, Abaujmegyében.)

1405. okt. 8. A váczai káptalan előtt Macsai István egykor székelők grófja, és nemegyi Ördög István özvegye, több rendbeli hatalmas-kodási tényeket egymásnak elengednek. Papíron, pecsét nyomaival; eredetie Vitnyédy József családi levéltárában. (Nagy I. H. Oktár III. 261—263.)

1420. Haszonbérleti egyezményi irat, a melynél fogva András mester a váczai székesegyház örkanonokja, a Kövesd helység mellett fekvő, Nógrádmegyében létező, és a váczai székesegyház örkanonokságához tartozó, Tamási birtokát valami Kövesdi Benke nevű férfinak adja oda bérbe tetszése szerinti időig, olyképen, hogy évenként az említett András örkanonoknak egy sarletta tisztabuzát, ugyanennyi zabot és új pénzben 2 frtot fizetni tartozik 25 arany-márka büntetés alatt, a váczai káptalan előtt lőn kötve és hitelesítve. (A váczai püspöki irattárban, ld. a Bublaregestrumot, copia. 4. 10. pag. 14.)

1424. Kiváltságos határ-iratok, Berényke helységre nézve. Dénes mester fia, losonczy Bany László által egy részről, a ki fiai terhet is magára vette, más részről meg Lynd János és családja több tagjai közt a váczai káptalan előtt készítve, a melyekben a kijelölt háromrendi határok nevű völgyből vévén eredetöket, három helységet, Berénykét t. i. Horpátsot és Valikát egymástól elkülönítik és megkülönböztetik. Ld. u. o. Bublaregestrum, copia május 14. 2. 3. pag. 15.)

1425. Héderváry László bevallási irata egész Hartyán helység, s a Némedi, Szada és Veresegyháza nevű helységekbeni részbirtokok fölött, a váczai káptalan számára, nánai Kompolt István, akkor a kir. kúria birójának függő pecsétje alatt, Budán b. György vértanú napjának nyolczadában, 1425. (A nevezett gönczi irattárban.)

1435. A váczai káptalan kivételi kiváltságos levele, melyet a pálosok szerzetének a naszáli villában és a grónári völgyben lévő két szőlőjüktől adandó kilenczed és tizedre nézve való kiszabadítást és kivévést illetőleg, annál is inkább kiadott, minthogy a tisztelt jámborságú Ferencz testvér, a nevezett rendnek általános perjele (Prior generalis) kiváltságos iratában magát kötelezve megígérte, miszerint mindazon javaknak, melyeket az Udvozító kegyelme az említett szerzet testvérei által mivelni fog, a tisztelt káptalan tagjait részeseivé tévén, egyszersmind hetenkint Tornyalva nevű helyen (Márianostra vidékén létezett pálos kolostor, melynek romjai a bozótok közt maig is láthatók) a jötevők üdvéért és lelki nyugalmó-

kért egy szent misét rendelt végeztetni. (Másolat. Bubla-regestrum, 3. 12. pag. 16.)

1465. Határjárási és egyszersmind kiváltságos beigtatási levél, gr. *Palóczi László*, *Mátyás* Magyarország királyának kir. kuriai bírája parancsa folytán, *Ujszászi Mihály* és *János* részére kiadva, és a budai egyház káptalanához, az *Ujszász* helység és *Szarvas* puszta közt egyrésztől teendő határjárás és kijelölés, más résztől meg *Rékas* helység közti ily eljárás végett intézve, mihezképest *Harsányi Pál* királyi ember, a kir. kuria jegyzője, tisztelt *Temesvári Mátyás* mester, káptalani emberrel, összehivatván a határos szomszédokat, és pedig tőő *Máté* mester kanonokot a váczi egyház nevében és ugyanazon váczi egyház káptalana személyében több másokkal, a nevezett *Ujszász* helység és *Szarvas* puszta határait megjárva, és a szükséges helyeken új határokat állítva, a régieket pedig megújítva, ilyképen azokat az előbbi *Rékas* helységétől elkülönítve, a főntemlitetteket beigtatták, és ugyanazon megjárt határokbán hagyták meg, senki ellent nem mondván, hitelesen kiállítva. — (A püspöki irattárban másolatban is meg van. Ld. Bubla-regestrumot, 2. 5. pag. 19.)

1467. jan. 27. *Valk* (Valkó?) helység határlevele a váczi káptalantól kiadva, egy töredék, kis térképpel. (Megvan u. o. Regestrum, 2. 6. pag. 20.)

1469. *Mátyás* király kiváltságos levele *Üllő* helységet illetőleg a váczi káptalan részére. (Ugyanazon gönczi irattárban.)

1469. okt. 16. A budai káptalan tiltakozik a hajós mesterek ellen, a bpesti hajóvámnak őket illető harminczadrésze miatt a váczi káptalan előtt. (A budai káptalan regestái Knauz-tól 26. l.)

1471. *Torda*. *Mátyás* király nyílt parancsa a váczi káptalanhoz, hogy a *Nógrádvgybn* fekvő *Konczhiday* birtokrész beiktatásáról szóló okmányt, *Rédei János* erdélyi alvajdának haladéktalanul kezéhez bocsássa. (Magyar Könyvszemle, 1883. VIII. évfolyam. I—IV. füzet, a 34. lapon.)

1592. szept. 25. A váczi káptalan *Ulászló* király elé idézi, ennek parancsára, a pesti hajós mestereket a budai káptalantól elvont vámharmadrész miatt. (Knauz: A budai káptalan regestái, 29—30. l.) — Ekkor *Peleskei Mihály* váczi kanonok s szolnoki főesperes volt a v. káptalantól kiküldve.

1495. szept. 25. A váczi káptalan tudósítja *Zápolyai Istvánt*, hogy levele folytán megidéztté a budai káptalant *Ulászló* király ellenében, a jogtalanul követelt pesti vámharmadrész miatt. (Knauznál 30—32. lap.) A váczi káptalan részéről kiküldve volt *Szatmári Máté* mester kanonoktárs.

1497. ápril 21. A váczi káptan *Ulászló* elé idézi, ennek parancsa folytán, *Petheő Jánost* és *Györgyöt*; mert *Fenek* birtoknak igtatása alkalmával a királynak és budai káptalannak kiküldötteit elfogva bántalmazták. A v. káptalan kiküldötte ekkor is *Peleskei Mihály* szolnoki főesperes és kanonoktárs volt. (Knauznál az i. m. 33—35.) Szakadozott papíron írva; külsején pecsétnyom.

1508. május 22. II. *Ulászló megtiltja a budai káptalannak, hogy míg csak a váci káptalan Üllő és Farkasd birtokokról szóló ígató-levelét ki nem veszi, Bánfy Bertalan és testvéreinek, mint kik ezen ígatusnak ellenmondtak, a levél párját kiadni ne merészkedjék.* (U. o. pag. 41—42.)

1510. jan. 20. *Perényi Imre nádor megparancsoltatja a váci káptalan által Ó-Buda hatóságának, hogy a káptalan földterülete fölötti bíráskodástól óvakodjanak. A váci káptalan ezen levelét kézbesítendő, homonnai Miklós csongrádi főesperest küldte ki kebeléből.* (U. o. 42—43.) — Két darab papírra van írva. Külsején a pecsét.

1510. jan. 24. *A váci káptalan tudósítja Perényi Imre nádort, hogy felszólítása szerint, kiküldvén emberét, ez igaznak találta a budai káptalan panaszát, mely szerint Zalka László egy kanonok-házba erővel betöretett. Miért is Zalka megidéztetett. Papíron; külsején a pecsét.* (U. o. 43—44.)

1510. jan. 24. *A váci káptalan Perényi Imre nádor felszólítása folytán, kiküldvén emberét, ez igaznak találta a budai káptalannak Zalka László, a királyné jószágigazgatója elleni panaszát, hogy tudniillik az ó-budai Zalka igazgatására egy kanonok-házból 3 lovat erővel elhajtatott.* (U. o. 44—46.) Papir. Külbehajtásain a pecsét.

1510. márcz. 18. *A váci káptalan visszaír Perényi Imre nádornak, hogy kiküldötte igaznak találván a budai káptalan ellen egyik szö. lejegében elkövetett méltatlanságot, ennek okozóját Szalkait megidézte Papíron írva. Külbehajtásain a pecsét.* (U. o. 49. 50.)

1510. május 23. *Perényi Imre nádor a budai káptalan és Szalkai közt a szőlőhegyekben elkövetett jogtalanságok miatti pert akép dönti el, hogy a felperes állításának igazolására esküt tegyen le a váci káptalan előtt, az alperest pedig elégtételre szorítja.* (2 példányban van meg. U. o. 53—54.)

1510. jun. 10. *A váci káptalan bizonyítja, hogy Perényi Imre nádor által megparancsolt esküt a budai káptalan nevében a kitűzött határnapon az illető letette.* (U. o. 54. 1.)

1511. febr. 3. *A váci káptalan gr. Szentgyörgyi Péter országbíró levele folytán Pecsétes Imrét Pohárnok Györgynek a budai káptalan birtokában lévő györki részjószágába beigtatja. — Másolat, de nem hitelesített. Ekkor Csegei Lőrincz volt az éneklő-kanonok.* (U. o. 55—56. 1.)

1511. szept. 26. *A váci káptalan tudósítja Perényi Imrét, hogy Szalkai László az ítélet végrehajtását erőhatalommal gátolta. — Eredeti.* (U. o. 72—73.)

1512. nov. 29. *A váci káptalan tudósítja Perényi Imrét, hogy parancsa folytán kiküldvén emberét, ez igaznak találta a budai káptalannak a hatóság ellen, szőlőhegyén elkövetett jogtalanságok miatt emelt panaszát.* (U. o. 75—76.)

1528. jun. 15. *A váci káptalan tudósítja Báthory István nádort, hogy parancsa folytán megidézett embere által Mária királynét a*

budai káptalannak thapsai erdejében jobbágysai által elkövetett jogtalanságok miatt. (U. o. 100. l.)

1529. márcz. 8. A vácsi káptalan tudósítja Ferdinand királyt, hogy *Thurzó Elek* országbíró parancsára megidéztteté *Demsedy István* veszprémi várnagyot a budai káptalannak megnevezett budavári jobbágysain elkövetett méltatlanságok és marhájok elhajtása által okozott 60 frtnyi kártét miatt. (U. o. 102—104.) Ekkor *Moóri Máttyás* mester volt a nógrádi főesperes és kanonoktárs.

1539. *Saadgh* helység határainak átírata a vácsi püspök és káptalana részére. Különböző irattörödek. Szalay Pál úr irattárában Kenyhoos helységben, Abauj megyében, Göncz mezőváros közelében.

1578. *Üllő* határai fölötti bizonyító iratok. (A gönczi irattárban.)

1612. A vácsi káptalan bizonyítványa, a tanuknak a *szokolyai lakosok és Nógrád mezőváros lakói közötti perlekedés fölötti vallomásait* illetőleg a nógrádi területeni bizonyos birtokrész miatt, a hol a legkegyetlenebb emberölés is követtetett el, kiadva az alispán hozzákapcsolt ítéletével, minek folytán, a terület ama kérdéses részbirtoka a nógrád-mezővárosiaknak ítéltetik oda márcz. 10-kén, hogy azt, mint tulajdonukat bátran és bizton használhassák. (A püspöki irattárban meg van eredetiben és 4 nem láttamozott másolati példányban. Bubla-regestrumban, 2. 9. pag. 29.)

1701. Garammelléki sz. benedeki konvent átírata, gr. *Batthyányi Ádám*, v. b. t. tanácsos, Magyarország dunán-inneni részeinek főkapitánya meghagyó parancsa mellett, a prépost, olvasó, éneklő- és örkanonok és az egész vácsi egyház káptalana részére, ugyanazon konventnek szóló, a *Kövesd, Szendchely, Berczel, Guta helységek határai* 1271. s *Nézsza* meg *Ipolysághéinak* 1293-bani területeire nézve, a mint azok hajdan léteztek, a nevezett konvent pecsége alatt hitelesen kiadva, Szentháromság vasárnapján. (Meg van eredetiben, Regestrum 2. pag. 103.)

1701. Leopold császár és Magyarország királyának a vácsi káptalan részére 1701. jun. 24-kén Bécsben az iránt kelt beleegyezése, hogy ugyanazon oknál fogva, hogy még semmi javak és birtokjogokkal *sincs ellátva és így az életföntartási módtól is megfosztva van*, a vácsi püspökséghez tartozó ezen helyeket, u. m. *Rétsággh, Berczel, Szirák* Nógrádmegyében, *Gomba, Pétzel, Szetső, Kóka, Uri*, Pestmegében, annál inkább is, hogy ezen helyek régi idők óta ugyanazon v. káptalan által dézsmáltattak meg, a vácsi püspök ennek részére visszabocsátotta, hogy azokban dézmálhasson. (A püspöki irattárban láttamozott másolatban. Bubla-regestrum, 3. pag. 103—104.)

1719. feb. 4. *Zlinszky Imre* királyi ember és *Győri János* káptalani küldött által tartott kutatás nyomán, a vácsi káptalan bizonyítja, miszerint: Szeged városa a török-uralom alatt Csongrádv-mgyébe volt kebelezve és ezen helyek: *Szeged, Tápé, Győ, Csongrád, Ujjfalu* a Tiszán innen; *Vásárhely, Mindszent, Szentés, Sas, Ugh, Tollyó, Csany* puszták stb. a Tiszán túl, a vácsi egyházmegyéhez

tartoztak, s a váczai püspöknek engedelmeskedtek, és ez által apostoli brevék, bullák, búcsuk, jubileumok Szegedre s a nevezett helyekre lőnek kiküldve és hirdetve, a sz. Tribunált illető ügyekben a váczai püspökhöz, vagy az ő általános helynökéhez intéztettek ezen helyekről a lakosok által az ő kérvényeik. (Megvan eredetiben. Bublaregestrum. 3. pag. 136.)

1730. márcz. 9. Rétság, Berczel, Szirák, Gomba, Péczel, Szecső, Kóka, Uri, Szalk-Sz.-Márton stb. helyek javai- és jövedelmeire vonatkozó adományai s megerősítői okiratok átírata a váczai káptalan által, mely helyeket t. i. Kolonich váczai püspök dézsmálás végett, jobb ellátás czimén a váczai káptalannak átengedett. (Láttamozott másolatban. Bublaregestrum. 4. pag. 168.)

13. §. A váczai káptalan országos irattárának leg régibb okmányai eredeti hátírataik és signatúráikkal.)*

1293. évről őriztetik egyszerű engedményi másolat Bessze község és Szerdahely között.

1406. Eredeti. Beigtatási irat Miklós váczai püspök részére Kis-Némedi és Hartján birtokokat illetőleg.

1407. Valk (Valkó?) Tetes határait illető egyszerű másolat.

1420. Ered. András mester, a váczai egyház örkanonokja, az ő székhéhez tartozó Tamási pusztát egy savleta tisztabuza és ugyanannyi zabért meg 2 ftért (Benche-io) bérbe adja. — Ez góth-betűkkel van írva.

1432. Ered. Pergamenra írott adományozási okmány (János királyé?) Hricho vára fölött, a hozzátartozókkal, Podmaniczky János részére kiadva. — 14.

1454. Ered. Beigtatási Losonczy Albert részére, Rétságira nézve.

1450. Nyilvános írott eszköz Báthory Miklós váczai püspök és Bánffy Miklós budai castellanus közötti egyezés fölött, bizonyos egyenetlenségekre nézve.

1462. Kiváltsági okirat egyszerű másolata, Egyed-Ujfalú heti vásárát illetőleg.

1471. Ered. Adományozási irat Sárkán Bertalan részére Rétságira fölött.

1477. Ered. Középpér János tiltakozó irata.

1478. Baxonhát benépesítési okmányának láttamozott másolata.

1496. Megkeresési parancs hiteles másolata, a budai apácák részére.

1570. Harsányi Tamás váczai kanonok bevallása a budai káptalanban, a váczai káptalan javára, Sz. Gály Mihály szintén váczai kanonok közbejöttével, a váczai curiai házat illetőleg.

*) A már többször idézett: „Specimen Monographiae Capituli Vaciensis” című jeles mű nyomán. Ld. 27—31. lapokon.

1522. A dézsma-helyek összeírásának átíratá Bodrogmegyében.
1528. *Ered.* Szakadozott, *Rétság* fölött.
1529. *Ered.* Megtiltás és meghívás, Sárkán János és Ferencz részére, *Widffy Lőrincz* ellen, *Rétság*honi beigtatás fölött.
1550. *Ered.* *Podmaniczky Ráfael* beigtató irata, *Lednicze, Hrichov*-ban stb.
1556. I. Ferdinand királyi beleegyezése *Podmaniczky Ráfael* részére, *Bittse, Hrichov* stb. javak fölött. — *Ered.* pergamenra írva.
1563. Miksa király kerestető parancsa (1563. május 8.) a királyi tárnokok mesterének és commendansnak, *Zrinyi Miklós*-nak írva, *Olden, Kemencze, Ethei* és *Ebe* helységek visszaadása fölött, a váci káptalan részére kiadva.
1594. *Gutth* család ármálásának átíratá.
1611. *Sipeky Miklós* bevallásának, a sz. benedeki konventben, egyszerű másolata.
1612. *Sándor* és *Maszlik* közötti egyezkedésnek egyszerű másolata.
1617. Sz. benedeki konventből átírat az *Ahaji* malom fölött.
1620. Gyürky Benedek végrendeletének eredetie.
1654. A *lelőcz*-i parochia és egyház alapítványi irata eredetiben.
1656. *Ered.* Zongor püspök tiltakozása *Berczelle* nézve indított per ellen.
1658. *Ered.* Vámosy István actio impensoriája a nagyvárad püspök ellen.
1666. Hiteles másolat *Barátnaki* és *Egri* fölötti egyenetlenkedéseket illetőleg.
1666. *Benczelides Dániel* nemes-levele eredetiben pergamenra írva.
1673. *Horváth Katalin* végrendeletének hiteles átíratá.
1677. *Bottyán Mihály* tiltakozása fölötti bizonyítvány hiteles átíratá, a *Fokoró* lakói ellen. Eredetiben.
1677. *Ered.* *Géczy Ilona* teljhatalmija, *Kis-Némedi* elzálogosítására nézve.
1680. *Ered.* *Orosz* özvegyének procuratoria constitutioja, a sz. kereszti konvent előtt.
1682. *Tököly Imre* követeiveli béke-alkudozás pontjainak egyszerű másolata, a béke megnyerésére nézve.
1682. *Ered.* *Olasz Judit* végrendelete.
1686. *Ered.* *Nagy-Kér* község kötelezvénye, *Viszossy* özvegy-nő részére, 50 tallér fölött.
1686. *Ered.* *Oszvald Ferencz* követelési irata.
1687. *Ered.* *Bíró Anna* egyezkedési irata Ácsi birtoklása fölött.
1688. *Ered.* *Horczicza György* nemes-levele pergamenra írva.
1690. *Ered.* Kiegyezkedési, *Bozók György* és *Borbély András* között, egy szülő fölött, 30 magyar forintban.
1694. *Ered.* Kiegyezkedési irata *Farkas Istvánnak* némely szőlője fölött.

1694. *Ered. Diósy Zsófia zálog-levele, Tóth-Györk birtok fölött.*

1696. *Ered. Ugyanannak átengedő irata ugyanazon birtokra nézve.*

1696. *Ered. Diósy Zsófia kiegyezkedésije Kajali András részére, Tóth-Györk és Almás fölött.*

1698. *Ered. Kiegyezkedési, Meskó János és Bobor János közt, a Kis-Némedi birtok fölött.*

1700. *Ered. Kiegyezkedési, Balassa és Kajali közt, Tóth-Györk és Almás fölött.*

1701. *Ered. Bobor Tamás és Nádkay László zálog-levele Kis-Némedi fölött.*

1719. *Ered. Kutatói irat gr. Zichy részére.*

1764. *Ered. Utlevél Bottyán János számára. — Ide járul: a nemes Sereny lengyel család nemzedékrendi levitelének másolata egész 965 évig.*

14. §. Némely acták, signaturák és újabb adatok sorozata.

A hűtlenségbe esettek javaiba való beigtatások (1703—1849.):
1703. *Koháry nyeri a hűtlenségi megrovás alá esett Vesselényi Pál és Báthory Gábor javait. A beigtatás tanuja, Czignárovics kanonok.*

1712. *Koháry, a hűtlenségi megrovás alá esett Vesselényi Ferencz javaiba beiktattatván, tanú volt Berkes nagyrépost és kanonok.*

1720. *Magócsi, a hűtlenségbe esett Géczy Zsigmond javait nyervén Rátóton, Rákóczyhozi ragaszkodása miatt, tanu volt a beigtatásnál Győry kanonok.*

1720. *Török András, a hűtlenséggel megrovott Géczy Zsigmond Rákóczyházinak Rárós-Mulyadon birtokaiba beigtattatván, ekkor is Győry kanonok tanuskodott.*

1722. *Máriássy Gábor a szintén hűtlenségbe esett Rákóczy-párti Máriássy Ádám Mácsa, Ecskend helységekben levő birtokait kapván, tanu volt Győry kanonok.*

1724. *Máriássy Gábor, a Tökölyi-féle mozgalmakbani részvétel miatt, hűtlenségbe esett Máriássy István javaiba beigtattatott s ekkor Rózsa kanonok volt a tanu.*

1727. *Forgách János, Ferencz, József, Ignác, a hűtlenség által megrovott Forgách Zsigmond javait nyerték Körös, Nyárs, Apáthiban stb., a beigtatásnál Paulesits kanonok volt a tanuskodó.*

1728. *Kalocsa Ádám bevezettetik a lázadó Rákóczy Ferencz tetétleni javaiba, s ekkor ismét Paulesits kanonok volt a tanu.*

1731. *Koháry a hűtlenségbe esett Rákóczy Ferencz kecskeméti javaiba igtattatván be, tanuul Lauchasz kanonok működött.*

1745. *Herczeg Eszterházy Pál, a Rozgonyi- és Báthory-féle javakat kapván, melyek „Buják-Hatvan-uradalom” néven nevezettek, Szappantzy kanonok volt a tanu.*

1745. *Zlinszky, a Halász Zsigmond-féle javakat nyervén, ennek hűtlensége miatt, a beigtatásnál Würth Ferencz kanonok volt a tanu.*

A legutolsó beigtatásnak 1849-ben *Balaton* helységben, Borsod-megyében kellett volna lenni *Frenrcisz Ferencz* részére, *Haulik József* kanonok tanuskodása mellett; de az 1849. febr. 20-kán, a magyarok és osztrákok között vívott kápolnai csata, *Erdőkővesd* és *Pétervására* kerületében megakadályozta, hogy a nevezett egyének a rendeltetési helyre eljussanak. Noha a beigtatás meg nem történt, mégis a kir. ügyész a szándékolt ténynek 1849. márcz. 2-kán ellenmondott.

15. §. Egyéb hiteles-helyi vegyes iratok.

1707. *Nagy-Kőrös* mváros ellenmond annak, hogy a *Keglevics-féle javak* a szövetséges rendek és *Rákóczy* fejedelem által a *Rétei* családnak adományoztattak.

1710. *Vészkóros idők.* — 1714. *Nógrád* vgye közönsége megkeresi e hiteles-helyet, hogy a *Rákóczy* és *Bercsényi* általi zsarolások (1708—1709) fölötti elismervényi iratokat fogadja el. — 1715-ben *Rád benépesítéséről* volt szó.

1721. Magyarország papságának ellenmondása az eretnekek türelme (?) ellen. — 1722. *Jenő* sabaudiai herczeg beigtatása, *Paulesics* kanonok közbejöttével, *Adács*, *Peszér* stb. birtokokba. — 1725-ben kezdődik *Csomád benépesítése.*

1729. nov. 21-kén az ülésen előmutatva lőnek az írott eszközök, melyek közt van I. Leopold királyi beleegyezése 1701. évről, a káptalan helyreállításáról, és Ő Főlségének kiváltsága a hiteles-helyi pecsétről vörös viasz alatt.

1730. A káptalan előterjesztése gr. *Althánn M. Frigyes* főpásztorhoz intézve, a melyről a Jegyzőkönyvben ezek foglaltatnak: „*Mint-hogy a főmgű főpap Rómából általános helynököt (Carelli Ferencz-et) hozott volna magával, és azt netán az összes káptalaniak megelőzésével akarná a hivatalokban állandósítani* stb.“

1734. július 19. Primási irat, a melynél fogva, a meránói (Tírolban) eredetű *Lauchasz Ferencznek* helynökké választása tiltatik *Ulászló* (Decretuma II. art. 32. és Decr. IV. art. 35.) döntvényei által, melyek szerint az országon-kivüliek a helynöki tiszttől elzártnak. — 1738. A fának üle 40 dénárjával kelt. (Signatura.) — 1756. márcz. 4. A káptalan erőszak alapjáni pert támasztott gr. *Migazzi* püspök teljhatalmúja, t. i. *Carelli Ferencz* ellen, a káptalan vásári csárdája és sátora széthánytatása és a mlgos prépost úr (*Jean de Roy*) hordájának betörése miatt.

1756. márcz. 22. A káptalan erőszakossági ügyében, melyet a püspöki teljhatalmu, földő *Carelli Ferencz* ellen indított, 339 frt s 75 dénárt tevő elmarasztalási összeget illetőleg végrehajtás rendeltetett, mely alkalommal a püspöki uradalom fundusúl utalványozott 617³/₄ kila gabonát, a mi a káptalani tisztartó által kilánként 75 drjval adatott el.

1756. jul. 21. „Széküresség állott be (*Gr. Migazzi* Bécsbe köl-

tözött el) s földő *Mártonyi Pál*, örkanonok, káptalani általános helynök, ezen évi jul. 22-kén földő *Carelli Ferencz* úr gr. *Althánn* püspök teljhatalmújává, *Kecskeméthy István* úr sz. Miklósnál plébánossá, *Incze* kegyesrendi áldozár és *Nedeczky* sz. ferenczrendi helyi kolostori főnök atyák, az egyházmegyében előforduló összes ügyekre nézve sz.-széki ülnökökké neveztettek ki.“

„*Lázár* a váci püspökséget bírta 1077. évig. (Signatura). — A Rákóczy-féle mozgalmak két király életén túl tartottak, de hasztalan. (Signatura).

16. §. A sokak közül némely előkelő nemes családok nevei, melyek által okmányok a váci káptalan, minthiteles-hely előtt bemutatattak 1700. év óta.

Gr. Almássy, gr. Althánn, Alapy, Baross, Beleznay, Bene, gr. Berényi, Beniczky, báró Becker, Bossányi, b. Buttler, Bodonyi, gr. Balassa, b. Barkóczy, gr. Csáky, Csernuss, Cóburg hg., Darvass, Daróczy, Dráveczky, gr. Dessewffy, Dubraviczky, Divinyi, gr. Esteras, hg. Eszterházy, gr. Erdődy, Jenő sabaudiai hg., Ethre, Ebeczky, Földvári, Foglár, gr. Festetics, Fáy, Fábry, gr. Forgách, Fiáth, gr. Gyulay, Gosztonyi, Géczy, Gyuresányi, Gyürky, gr. Grassalkovich, gr. Haller, b. Hellenbach, gr. Hunyady, Horányi, gr. *Hódicz*, Horváth, gr. Illésházy, Ivánka, Irsay, Jezerniczky, gr. Károlyi, gr. Keglevich, gr. Kolonics, Kákonyi, Káldi, Klobusiczky, Kubinyi, Kubicza, Kendelényi, gr. Koháry, Krúdi, Losonczy, Latinovics, Luby, Liptay, Lendvay, Lenkey, b. Laffert, gr. Lenoble, Luka, Magócsy, Markovics, b. Majthényi, Mérey, Mondbach, Muslay, gr. Niczky, Nagyiday, gr. Nyáry, Nozdroviczky, Nándory, gr. Nádasdy, Nolthen, Nagy, Osztrólczy, Odry, gr. Onaghten, Ónódy, Ottlik, b. Pongrácz, b. Perényi, b. Podmaniczky, Péterffy, gr. Pálffy, b. Prónay, Pázmándy, Puky, gr. Rosen, Reviczky, gr. Ráday, Rudnyánszky, Radvánszky, Rákóczy fejedelem, Száldobossy, Sáfár, Szeleczy, Szily, Sigrái, gr. Stahremberg, b. Schmidegg, Szentiványi, Szilassy, Sembery, gr. Teleky, Tihanyi, Tagolesányi, Tallián, Tahy, Török, Úrményi, Urbanovszky, Ujfalussy, Uzovics, Vattay, Vigyázó, Vay, b. Wenkheim, gr. Viczay, gr. Wanderstadt, Zlinszky, Zathureczky, gr. Zichy, Zérda helyi, Zaary.

17. §. A hiteles-helyi iratok özsszege 1700—1800. évig.

A váci káptalan viszszaállítás után, vagyis 1700—1800. évig e káptalan előtt megfordult 1715 *ellenmondás*, és 1801—1879-ig 222, özsszesen: 1937. — Ugyanazon időben 2 *viszellenmondás*; — *igazolás*: 59; — *végrehajtási ügyek*: 8; *bevallásiak*: 1300; — *nyomozásiak*: 42; — *parancsok*: 5; — *teljhatalmiak*: 1485; *procuratóriak*: 1139; — *tiltakozások*: 340; — *visztiltakozások*: 27; — *viszszavonások*: 421; — *elismervények*: 18; *kor-vizsgálatiak*: 53; — *beigta-*

tások: 185; — Viszbeigtatások: 5; végrendeletek: 100; — egyezkedések: 27; — másolatok: 201; — nemes-levellek: 13; — barátságos ki-egyezés: 2; — a beigtatás visszszautasítása: 1; — eltiltás: 10. — A hiteles-helyi akták összege 1700—1800-ig: 6381, — elmellőzvé itt a kissebb ténykedésekre vonatkozó iratokat.

Ime, ezennel előadtuk a jeles váczai káptalannak, mint hiteles-helynek is, ismertetését, ily működésnek számos adatait hoztuk itt fel, s még sokkal többet is közölhattünk volna az újabb korban megjelent különféle című hazai okiratgyűjteményekből, ha erre nézve több térrel és illetőleg több pénzerővel rendelkezhattünk volna; — de már az itt közölt számos adatok is eléggé bizonyítják, hogy a váczai káptalan, mint hiteles-hely is, egyike volt az ily legjelesebb honi intézeteinknek. — Még csak azt hozzuk itt fel, hogy a törökök zsarnoki uralma alatt, a káptalan, mint hiteles-hely, a gondjára bízott iratokat s egyéb becses holmikat a bars megyei sz. *Benedek várába*, vagy pedig a *pozsonyi káptalan* biztosabb kamaráiba szállította el. — Midőn 1849. július-hóban az oroszok Vác városában raboltak és pusztítottak, a káptalaniak arról gondoskodtak töprengő buzgalommal, hogy az alapítványi pénzeket, ezekhez tartozó iratokat, és a magán-családok írott eszközeit mindenekelőtt biztonságba helyezték. — Végre, mielőtt e tárgytól megválnánk, főlemlítjük, miszerint e jeles káptalan egyik disze s méltó büszkesége dr. *Kovács Pál* pápai praelátus ő miga, midőn dorozsmai káplánkorában az egyetemes jogtudományok tudori rangjáért a m. kir. pesti tudományegyetemen a felavató értekezést tartandó volt, azt épen a *hiteles-helyekről* mondotta, oly gazdag jogtudományi készültséggel, hogy az a jogtudósoknál méltán nagy feltűnést keltett.

18. §. c) A káptalanok, mint egyházi törvényszékek.

A hazai törvények rendelik, hogy a sz. székek, mint egyházi bíróságok ítéljenek a *tisztán katolikus eljegyzési és házassági ügyekben*; az 1868. 48. tvezzikk még *ezekhez adja a vegyes-házassági és elválási eseteket is*. Az ily egyházi bírósághoz, hogy az teljes legyen, a főnálló gyakorlat szerint, 5 *ülők* kívántatik, a kik részére fizetes vagy nyugilleték nem fordul elő az államkötségvetésben. Minthogy korunkban már egész legió az egyenetlenkedő házastársak száma, mely mindegyre növekszik, *nemcsak az 1-ső, hanem a 2-dik és 3-dik (primási) egyházi forumon is*, — a sz.-széki ülések hetenként szerdán és szombaton, szükség esetén pedig, egyéb napokon is tartatnak; időközben ezekre a tárgyak és ügyek kellőleg elkészítettvé előre. — Ezeket az egyházi igazságszolgáltatás forumain nem hamarkodják el, hanem a lehetőség szerint gyorsan, eléggé megfontolva s minden tekintetben szigorúan intézik el. — Megjegyzendő itt, hogy e forumok a pereskedők házi és családi titkait híven eltakarva őrzik meg.

A sz. széki működések által az állam igen tekintélyes pénzüsszeget kímél meg évenként. Ugyanis, minthogy hazánkban, ide értve Erdélyt és a társ-országokat is, 27 egyházi törvény-, vagyis sz.-szék vagyon, mily roppant nagy összeg marad meg az államnak az által, hogy a házassági pereket a sz. székekkel intéztetik el. És így, míg az államnak a házassági ügybajok valóban fáradságos elintézése mibe sem kerül, az érdekelt felek is aránylag kevéssé terheltetnek, a sz. széki ténykedők, tudniillik a káptalanbeliek e teréni működésökkel jelentékeny szolgálatot tesznek az emberiségnek, méltán érdemeivén ki így is, ennek forró háláját.

Osztoznak ezen érdemben a *lelkipásztorok* is jelentékenyen a nagyobb és népesebb, vagy a vegyes vallású községekben; ezeket követik a *kerületi esperesek*, mint másod-sorban békebírák, a kik a sz. szék által kiküldve az ügyek megismerése vagy kibékíltetés végett, gyakran a legzordonabb téli vagy más alkalmatlan időkben, a legrosszabb távoli utakon, vagyonuk hátránya, egészségek veszélyeztetése mellett, saját, senki által meg nem térítendő költségökön fáradsz ide-oda, annak a jó áldott békének érdekében.

19. §. A házassági perek nem csekély száma évenként.

Az ily perek jó része első folyamodványilag magok a plébánosok által intéztetik el; ha aztán az egyenetlenkedések ismét megújulnak, akkor a kerületi esperes, egyetértve az illetők lelkipásztorával, törekszik kibékíteni a perlekedő s összeférni nem akaró feleket. Több esetben a kibékítési kísérlet még a kerületi gyűlések tárgyát is képezi. És ha mindezen békítési törekvések sikertelenek maradnak, akkor aztán az ügy a sz.-szék elé kerül. Az ily esetek száma pedig évenként nem csekély; ugyanis a váci egyházmegye területén hívek, az 1883. Névkönyv szerint, 446,651-et tesznek ki; ezen összeg 89,300 házasságot (20%) ad ki, a melyek közt a legkönnyebb számítással 8930 (10%) egyenetlenkedő házaspárok találhatnának, legtöbbszörre a vegyes vallásúak közül. Ezen összeghez a legfőbb részleteket *Kecskemét* sz. kir. város adja, lévén benne 32,296 kath. lakó; — aztán jönnek: *Félegyháza* 24,846; *Csongrád* 17,847; *Vác* 11,468; *Holdmező-Vásárhely* sz. k. v. 12,242; *Szentes* 10,945; *Czegléd* 10,000; *Nagy-Abony* 8,345 lakóval stb. És így 8000-nél jóval több perlekedő házaspárok találhatnának évenként a váci püspökség területén, mely számos esetek és ügyek annyi sok házassági perek után temérdek fáradsággal, majd barátságos módon, majd meg a sz.-szék előtti per utján intéztetnek és végeztetnek el.

Az ülnökökön kívül, a kik valóságos és czimzetes kanonokok, esperesek és plébánosok stb., még egy kanonok mint házassági védő, egy ügyész, sebész és orvos, s jegyző is működnek az ily perek elintézésénél. A sz.-széki tárgyalások latin nyelven szoktak folyni, de az illető hatóságokkali érintkezések, tanácskozások és eldöntések

magyarúl történnek. Megjegyezzük itt, hogy a szoros értelemben vett házassági eseteken kívül, még a katolikusok eljegyzési perei is, és midőn házassági ígélet tévése állittatik, ugyszintén a halotti nyilvánítások is a sz.-szék általi eldöntendőkhöz tartoznak.

Az 1849. év után, midőn a béke napjai beállottak ismét, mint valami meteor, tüntek föl egyszer csak az u. n. „házassági törvény-székek“ (Judicia matrimonialia) elnökkel és tanácsnokokkal, külön utasítás adatván részökre, mely szerint az ügyekben eljárniok kelle. Ezen forumok előtt, a perlekedő felek beleegyezésével, a házasság járulékai is tárgyalás alá kerültek. Azonban e házassági tvszékek nemsokára megszűntek, és a működési tér így teljesen a sz.-székre maradt ismét. — *Záradéku*l fölhozzuk itt, hogy az ujabb időben a nagy jogtudós, *dr. Kovách Pál* ő mlgnek jutott a káptalaniak közől a sz.-széki ügyészség, mely fontos hivatalt 1864. évben vette át, midőn még a hamis-esküvési perek ténylegi (quoad factum) elbírálása is a sz.-szék joghatóságához tartozott, és ezen ügyészi tisztséget teljes ügyszeretettel és sz. buzgalommal közel 20 évig viselte. — 1859-ben a házassági törvényszék biztosa is volt. — Jelenleg a házassági és szerzetesi fogadalom kötelekének védője: főtdő *Jung János* kanonok; sz.-széki ügyész: főtdő *Virter Lajos* kanonok; a szegények ügyvéde főtdő *Máté János* cz. kanonok s papnöveldei hit-tudományi tanár. — Az orvosi és sebészi tisztségek üresedésben vannak.

20. §. d) A káptalanok, mint hitelintézetek, kegyes alapítványok kezelői.

A káptalanok, mint hitelintézetek (Instituta Crediti) különös tekintetet érdemelnek. A honunkbeli máshitűek és szertartásuak, az államtól függetlenül, saját önkormányzatú hatóságaik által kezeltetik vallási jellegű alapítványaikat, és így e pontban a katolikusok föllött vannak. *A katolikusok kegyes alapítványai pedig a káptalanokra bízvák. Hajdan egyedül magok a káptalanok voltak hazánkban nyilvános hitelintézetek.* Miután t. i. a török-uralom megszűnt, a mesterségek és kereskedelem örvendetesebb lendületnek kezdettek indulni, végre az 1723. évi országgyűlési törvények a hitelintézeteket meg-alapítani kezdték. A káptalanok azon időtájt és később is mindenkor a kölcsönt kérő főbb nemesek, birtokosak és polgárokon pénzzel gondosan segítettek, és ilyképen számos nemes családot részint a zavarból, és így a teljes tönkrejutástól megmentették, részint kedvezőbb helyzetbe, anyagi egyensulyra juttatták. Fájdalom! hála helyett gyakran gyűlölettel, háborgatással, irigykedéssel és más gonosz törekvésekkel fizettek sokan a káptalanoknak az ő jó akaratuk és szives szolgálatukért! — Beteljesedett itt is a közmondat: „*Adj kölcsönt barátodnak és ellenségeddé leend!*“

Ezen pénzkezelés nagy felelősséggel jár. A káptalan hűségére

bizott tömeget az alapítványi tőkepenzek teszik, melyek közül némelyek *egyházmegyeiek*, mások *szorosan káptalaniaiak*, *egyháziak* vagy *világiak*, avagy erkölcsi személyek által az életben vagy halál esetében, végrendeletileg nagylelkűen összehordva, és *kegyes, különféle szent célokra szánvák*. Az egyházmegyeiékhez tartoznak oly alapok, melyek *sz. misékre, egyházak, kápolnák, plébániák, keresztek, szobrok föntartására, vagy szegények és nyomorultak fölsegítésére, iskolai tanulók ösztöndíjaiul vagy a rokkant papok fizetésére stb. lőnek adományozva*. A káptalani alapítványokat alább fogjuk külön elősorolni.

Ő cs. s apostoli kir. fősége kegyura és védnöke mindennemű egyházi alapítványoknak, melyek fölötti legfelsőbb fölügyeleti jogot önmagának tartotta fön, a m. kir. httö-tanácsnál néhány férfit kijelölt, kiknek gondjok volt arra, hogy az alapítványok fölötti számadások és azok kezeléséről jelentések a kitűzött időkben kellőleg beterjesztessenek. (1715. 74. tvczik, és 1723. 70. tvczikk.)

21. §. Az alapítványi tőkepenzeket a káptalani kezelés alól 1757. évben kivenni szándékoztak.

Ezen legmagasabb rendelkezés a kitűzött határidőre érvénybe lépett 35 évnyi időtartam alatt. Ez elmúlván, nem remélett mozgalom támadott, melyről tulajdonkép állítani nem lehet, vajjon tapasztalat, beavatkozás, vagy lefoglalás volt-e annak az oka? Tudniillik *Mária Teréz királynő* uralkodása alatt, 1757. márcz. 24-kén megparancsoltatott a káptalanoknak, hogy *az alapítványi tőkéket, melyek gondjaikra bízvák, az adósaknak valósággal fölmondják, és így begyűlkezendő pénzt a magyar kir. kamarának 5 vagy 6 perczentes kötelezvények fejében átadják*. E rendelet rendkívüli ellenhatást szült, t. i. mind a káptalanok, mind pedig a sz. k. városok sérelmeiket siettek a m. kir. httö-tanács elé eléterjeszteni külön-külön. De e kérelmeknek nem lett sikerök! Sőt 1757. decz. 9-kén egy más intézvény adatott ki, melynélfogva szigorúan megparancsolva lön, *miszerint az alapítványok eredeti kötelezvényei, a hozzájuk tartozó iratokkal együtt a káptalanok által a nmlgü httö-tanács elé terjesztessenek föl, oly végből, hogy ezen politikai főhatóság, az eredeti iratokat a nmlgü m. kir. kamarának az alapítványi tőkéek begyűjtése végett, térítvények mellett, átadja és egyszersmind a kötelezvények másolatait ellenörködés végett a nmlgü m. kir. udv. kancelláriának megküldi*. — E rendelet folytán, a közvélemény annyira fölzúdult és elmérgesült, hogy ezen ismételt kir. rendelet sem lön végrehajtva. *A káptalanok ugyanis és a sz. kir. városok a legmagasabb helyre igen érves és nyomatókos előterjesztéseket tettek e tárgyban*.

22. §. A kegyes alapítványokat és azok kezelését illető némely hazai törvények és intézvények.

Az alapítványok kezelése végre is egészen előbbi medrébe került vissza ismét. A káptalanok tovább is kettőzött buzgalommal

vitték a kegyes alapítványok kezelését és a politikai főhatóságok is megint gyakorolták ő Főlsége nevében a felügyelési jogot. Meg-erősítik ezt több kir. intézvények és számos törvények. T. i. az

1791. 23. tvczikkben ez mondatik: „Ő Főlsége mint legfelsőbb apostoli kegyúr, az Isten egyházait az ő jogaikban föntartani fogja és egyszersmind fölvygázní, hogy minden alapítványok az alapítók szándéka szerint kezeltessenek.“

1791. 26. tvczikk. 12. §. rendeli, hogy: „A kath. alapítványok a katolikuskok, a protestánsokéi pedig csak is ezek javára fordittas-sanak mindenkor.“

A 27. tvczikk pedig mondja: „A görög-keletiek alapítványai épségökben tartassanak fön.“

1777. május 11; 2345. sz. a. intézvény: „A püspököket a kegyes alapítványok fölötti közvetlen felügyelet kötelezettsége és jog illeti meg, valamint a httö-tanács-hoz bocsátandó értesítési jog, mindannyiszor-ahányszor valamely alapítvány veszélyben forog, megkisebbitetnék vagy az alapítók szándéka ellenére fordittatnék.“

1781. sept. 10. 5773. sz. a. „Az alapítványi perek a törvény-széki taksák terhe alól kivétetnek.“ (Ezen gyakorlat már régen elavúlt).

1792. jul. 27. 16,214. sz. „Az alapítványi tőkepénzeket, ugy szintén az egyháziakéit, a király megegyezése nélkül, valami idegen czélokra, az okozott kár megtérítésének büntetése nélkül fordítani nem szabad.“

1812. decz. 29. 32,111. sz. „Ha kegyes czélokra alkalmaztatnak ingatlan javak vagy tőkepénzek, ezek törvényes kamatra, elegendő biztosíték mellett, gyümölcsöztetés végett magánosaknál elhelyez tethetők.“

1791. nov. 14. 12,122. sz. „A kamatra kiadott tőkepénzek be-tábláztassanak.“ — 1797. decz. 5. 24,790. sz. a. „Az alapítványi tőkepénzek, mint kiváltságosak, díj nélkül tábláztassanak be.“ (Ez sincs már szokásban többé.)

1791. nov. 4., 10,714. sz. „Az alapítványi számadások okmá-nyokkal erősítendők.“

1796. aug. 16., 12,769. és szept. 20., 20,338. sz. „Az alapítvá-nyi pénzek kezelői, ezekért magán tulajdonuk és vagyonukkal jót-állók, a kikölcsönzött pénzt tábláztassák be, a késedelmes adósak-nak meg a tőkepénzeket azonnal fölmondják.“

1798. febr. 6., 2488. „Mind a régi, mind pedig az újabb ala-pítványok táblázatosan a httö-tanács elé terjesztendők fel, minden évnegyedben, ezekhez csatolandók az alapítványi iratok vagy a végrendeletek hiteles kivonatai. Hogy pedig a megyés főpásztorok ezen rendeletnek eleget tehessenek, szükséges, miszerint a polgári hatóságok, felelőség terhe alatt, mindjárt a végrendelet kihirdetése után, a hagyatékokat beszedjék, és azokat az illető végrendeleti ki-

vonat kíséretében, a lelkipásztorokkal közöljék, kik ezek fölött az egyházmegye püspökének jelentést fognak tenni.“

1805. ápril 9., 7902. sz. „Azon oknál fogva, hogy a tapasztalat bizonyítása szerint, a végrendelkezők utolsó akarata az örökösök által nem mindig hajtatik végre, figyelmeztetnek a polgári hatóságok és a megyés főpásztorok, hogy a visszaéléseknek és ily hibáknak ezennel elejök vétessék.“

1832. febr. 14. 3379. „Vigyázzanak a püspökök, hogy az alapítványok tőkepénzei magán czélokra el ne vesztegettessenek, különben az ily nemű pénzek kezelői és őrizői a felelősség és kártérítés terhe alá vonattassanak.“ stb.

23. §. Váczott a kamatláb 6%-ról 7%-re emeltetik.

Az 1872. év közeledtével a káptalan a megyés főpásztorhoz járult, kérvén őt a kamat-főlemelés jóváhagyására. Folyamodványában előadta: az alapítványi tőkepénzek majdnem fokónként növekednek, és azok kezelése jelenleg már bonyolódottabb és fáradalmasabb is, és egyszersmind több költséget is okozó. Régente, t. i. az alapítványok kezeléseinek terhei csak ezek voltak: a *kezelési tisztelet-díj*, minden kamat-forint után 2% egyenértékben, aztán a szoros értelemben vett *gondozási illeték* (40%), mely a gondozási alapot illette, honnét az elveszett alapítványok lassanként helyreállítottak. Ide járult a két alapítványi ügyvéd fizetése s végre az *irodai költségek*. Utóbb a kiadások régi czimeibez újak járultak, mint: az *alapítványok százaléka* (10%), a *bélyegek ára*, a *kihelyezési, országos, községi és egyenértéki adók*, ugy hogy elmondhatni, miszerint a kamat címén vett 6 frtoból, az elsorolt levonás után, az alapítvány javára alig maradt csak 4 frt is.

A jó és gondos főpásztor 1873. decz. 31-kén kelt kegyes válaszában (mintegy ujévi ajándékul) így ír: „A káptalan ismételtlen eleje terjesztett kérelme folytán, tekintetbe vévén, hogy az alapítványi tőkepénzek, a sok kiadások miatt, melyekkel most valóban terheltetnek, az ő megesonkitott kamataikkal alig elégségesek a czélok elérésére és a kegyes alapítók szándékainak valósitására, beleegyezését adni méltóztatott, hogy jövőre az alapítványi pénzek, 7% kamatra adassanak ki.“ — Ilyképen ugyanis, mondja a kegyes válaszirat, az alapítványi pénztárak képviselni fogják a „*kegyesség hegyét*“ (montem pietatis), melyet az egyház minden megyéjében állittatni és gondosan kezelteni sürget, midőn a hiveknek, kik a szükség által szorittatnak, és nem a nyereség kedvéért, tőkepénzeket kérnek maguknak kiadatni, kikölesünöztetni, ezek nem fölcsigázott, hanem mérsékelt haszon fejében helyzetetnek ki a nevezett pénztárakból.“ — Így történt aztán, hogy a *megzavart egyensúly a kiadás és bevétel közt helyreállittatnék*, és a rendes állapot vissza-térvén, az alapítványozottak az alapítványi jövedelmekből méltányosabb hányadban részesülhetnek most már.

Kevéssel utóbb, t. i. 1874. jan. 26-kán, a káptalan későbbi be-
terjesztése következtén, másik főpásztori határozat adatott ki, mely-
ben a káptalan utasított, hogy: „a szoros értelemben vett gondo-
zási illeték 4-ről 5-re, a kezelési pedig 2-ről 3%-re emeltessek, mi-
kép így aztán minden alapítvány után, egyet sem véve ki, az illető
gondozási alapba az évenként kivetett illetményt befizetni, és így
az ő tőkepénzeit biztosítani el ne mulasztja, és hogy végre más,
tűzmentes szekrény (*Wertheim-féle*) haladéktalanul szereztessék, mely-
ben a készpénzen kívül, az eredeti kötelezvények és állampapírok
őrizendők, a papnöveldei boltozatos szobában lévén elhelyezendő.”

Végre püspök ő nmlga, a káptalaniak kérelmére hajolván, 1874.
ápril 26-kán, beleegyezését adta, miszerint *nemcsak azok, a kik ujab-
ban kaptak ki pénzt, 7% kamat fizetésre köteleztessenek, hanem a régi
adósak is ily kamatra szoríttassanak, vagy ellenkező esetben a tőke-
pénz vissza-fizetésére.* — Azonban ezen 7% kamat-fizetési általános
szabály alól, csak olyanok vétetnek ki, a kiknél a pénzek, a köl-
csön, időnkénti részletes vissza-fizetésre (amortisatio = törlesztés)
szóló kötelezettség mellett helyeztetek ki.

25. §. Az alapítványi pénzek kezelésének módozatai.

Ily módozat van kettő, t. i. 1) az *őszpontosított kezelési rend-
szer* (Systema centralisationis, seu commassationis), mely abban tü-
nik ki, hogy az elfogadott solidaritási elv mellett, egy tőkepénz
valamennyiért s mindegyik mindannyiaért kezességül szolgál, nem-
csak azon értelemben, hogy a vissza nem szerezhető és elveszett
tőkepénzek a gondozási alaphól visszaegészítettnek, a kezelési köl-
tségek pedig fődülvék és biztosítvák, hanem azért is, hogy az ala-
pítványozottak az alapítványból az ő illetményeiket a kitűzött idők-
ben pontosan megkapják. Azonban ezen rendszer sem nélkülözi a tő-
viseket és kellemetlenségeket. — Ezen kezelési rendszer ellenlábasa 2)
az u. n. *társas-kezelési rendszer* (admutio collegialis), mely mellett az
alapítványok tömege széttagoltatik, és a kezelési munkát több
gondozók között osztatik föl, központi tűzhely nélkül. E rendszernek
hátránya, hogy csekély, 12—15 frtnyi alapítványkák hasonló fára-
dalmakat és pontosságot kívánnak, mint más, nagy alapítványok.

A főpásztor már évek előtt fölhatta a káptalan figyelmét a je-
len korszak különös viszonyaira, melyek az alapítványok kezelésé-
nek gyökeres módosítását elengedhetőleg sürgetik. Végre is, a *káp-
talan megfontolva mindkét részről az érveket, az őszpontosított kezelési
rendszer terve mellett nyilatkozott, a következő szempontokból: „Az
alapítványi pénztömeg, évek hosszú során át, tízszer száz-ezeren fölül
nőtte ki magát (1860. évtől 300,000-rel); tehát az annyira kiáradó
pénztömeg különös fölviigyzást, buzgalmat, pontosságot és végre is
a tényleges eljárás egyszerűsítését kívánja. Ezt tanácsolja a szerföltt
nagy anyag és a roppant számadási munkát is, melyet csakis*

nagy fáradságokkal lehet elkészíteni és fölülvizsgálni. Ide járul azon körülmény is, hogy most már, ezen elfogadott rendszer mellett, nem kell a feleknek ügyökben, idővesztegetéssel ide-oda járogatni, hanem a kezelési központi irodában ügye elintézéséhez jutha egyenesen.

A káptalan 5 tagból álló kezelési bizottságot nevezett ki, melynek elnöke egy *általános gondozó-kanonok*, kit a káptalan megerősítés végett a megyés főpásztor elé terjeszt be, segédkezvén neki: az *ellenőr-kanonok*, és a *külön alapszoportokat gondozó kanonokok*, a külön csoportok szerint osztva föl. Mind az ellenőr, mind pedig a külön csoportok gondozói a káptalan által neveztetnek ki. E személyzethez járulnak még: a *két alapítványi ügyvéd*, *lajstromozó* és a *kéznel lévő irnok*. A káptalani szabvány ide vonatkozólag ezeket tartalmazza: „*A solicítátort a káptalan saját kebeléből választja. — A számadások évenként bemutatassanak. — A kötelezvények az irattárban őriztessenek. — Ezek átiratai külön könyvbe vezetessenek be. — Az eredeti kéziratok évenként átnéztessenek. — Nagyobb fontosságú tárgyak más napra halasztassanak.*“

A kanonok-jegyző a kölcsönérti folyamodványt átadja az alapítványi ügyvédnek, vagy ha ez irta volna a kérvényt, akkor a másik ily ügyvédnek, a kinek tiszte véleményt adni az iránt: vajjon lehet-e pénzt adni a folyamodónak, vagy nem? Az állítólagos vagy tagadólagos határozatot aztán a káptalan mondja ki, mit a kanonok-jegyző írásba foglal. — A föltételek, melyek alatt általában kölcsön adatik, ezek: a kölcsön első helyre tábláztassék be, hogy a biztosíték (hypotheca: ház, szőlő) a kiadott pénz mennyiséget négyyszeresen, a szántóföld vagy más fekvőséget megháromszoros értékkel földözze, hogy az évi haszon 7%-ben köttessék ki; a késedelmes fizetésre nézve pedig 8 frtnyi kamat számíttassék, a hátráléki kamatok után 8% késedelmi kamatok vétessenek, végre a perlekedés czimén, és még ily esetben szintén 8% óvadék köttessék ki, oly föltét alatt, hogy a bíró és a sommás per szabadon választathassék.

A kölcsön kiutalványoztatván, az alapítványi ügyvéd fölteszi a kölcsönről szerződvényt, a kötelezvényt, a káptalan által előírt minta szerint, és azt a betáblázás végett a kir. telekkönyvi hatóságnak beterjeszti. Az ügyvédek részére tisztelet-díjúl a tett munkáért (ide nem értve a bélyeget és más költségeket, például az utazásiaikat) a kölcsönérti folyamodvány föltétele és ennek bekebelezéseért a következő díjak tüzetnek ki: 50 frttól 100-ig fiztetetik 2 frt; 101—200-ig 5 frt; 201—500-ig 8 frt; 501—1000-ig 10 frt; 1001—5000-ig 15 frt; s 5001-től 10,000-ig 20 frt o. é. Megjegyzendő, hogy a kölcsönt kapó, a maga jó szántából, adhat az ügyvédnek nagyobb tiszteletdíjt is, de ez többet nem követelhet a kitűzőtnél. — A pénzeolvasásnak csak akkor van helye, ha az eredeti kötelezvények már az első helyre csakugyan betáblázták, és ez az általános gondozónak hitelesen tudtára van adva.

Általában az alapítványi ügyvédek, míg e tisztséget viselik,

kölcsönt a káptalantól nem kérhetnek, és minden egyes esetbeni ügyködésre külön parancsossal láttatnak el. Minthogy az alapítványi procurátorok tisztöknél fogva alapítványi pénzt is kezelnek, illő, hogy mindjárt a hivatalba lépéskor, legalább 500 frtnyi óvadékot tegyenek le, készpénzben vagy megfelelő értékű papirokban, az ezek után járó kamatot ők huzzák, és az óvadéki összeget annak idején visszaadják. Az alapítványi ügyvéd évi fizetése 500 frtban van megállapítva, melyet háromnegyedenként és utólagosan az általános gondozó fizet ki. A kitűzött fizetésen kívül még többféle, az ügyködést követő járulékok is jutalmazták az ügyvéd fáradozásait.

Az alapítványi ügyvédek egymást kölcsönösen támogatják, és betegség vagy más akadály esetén, a beteget tartozik a másik helyettesíteni. Az ügyvédek tisztét jelenleg ezek teljesítik: *Nikitits Sándor* és *Dr. Hortoványi József* köz- és váltó-ügyvéd, urak, mely utóbbi egyszersmind a káptalani uradalomnak is ügyésze és Pesten lakik rendesen, hol jó hírben álló ügyvédi irodája van, valamint az előbbinek is Váczon.

26. §. Szorosan vett káptalani alapítványok.

Minthogy a váci káptalan 1711. évben állíttatott csak helyre, nem esoda, hogy 170 év alatt több alapítványok nem bizathattak rá; ugyanis a bel-ellenségeskedések és külső berontások s a jelen század elején keletkezett *pénzérték-csökkenés* is az ily kegyes áldozatokra nézve nagy hátránnyal voltak. Mindazonáltal, e kedvezőtlen viszonyok daczára is, e jeles káptalan a kezelésére bizott jeles számú kegyes alapítványokat bir, melyeket is a következőket:

1. *Berkes András* fölsz. püspök és a káptalan helyreállítása óta első nagyprépost alapítványa iskolai ösztöndijakra. — 2. *Arbay János* nagypréposté, a váci gymnasiumi szegényebb tanulók javára. — 3. *Tiller József* szintén npréposté, két szűkölködő gymn. tanuló és két váci elemiskolai tanoncz javára. — 4. Ugyanazon *Tiller József*, a régi alapítványu káptalan kegyurasága alatti rétsági plébános adományozásának jobbitása czéljából. — 5. *Belkovics István* váci kanonoké, a váci egyházmegyei uj-misések részére szerzendő Breviariumok vételére. — 6. Ugyanazon *Belkovics István* kanonoké, egy kath. ifjú segítésére. — 7. Ugyanazon *Belkovics István* kanonoké, szegény czeplédi megtértek javára. — 8. *Marthonyi Pál* kanonoké, a két karkáplán és helyi harangozó jüvedelme nagyobbítására. — 9. *Bodonyi Sándor* fölsz. püspök és nagypréposté, az ő nemzetségéből származott iskolai tanulók ösztöndijául. E tőkepénz 4000 frtnyi v. é., a választási jogot gyakorolja a káptalan prépostja és az olvasókanonok, a megerősítési jogot meg a cultus-miniszter ő nmlga. *Jelenleg négy ily ösztöndijas vagyon.* — 10. *A káptalani könyvtár alapítókéje.* — 11. *A szegény megtértek és más szegények pénztára.* — 12. *Belánszky József* váci kanonok s utóbb beszterczebányai püspök ala-

pitványa, az ő nemzetségéből gymnasiumi tanulók javára. — 13. Gr. Kolonics Zsigmond váci püspöké, különféle szereteti czimekre.

Egyébiránt ezen alapok a káptalan kizárólagos felügyelete és gondozása alatt vannak, melyekről évenként számot adnak, s e számadások felülvizsgálatnak. E tőkepénzeknek külön gondozási alapok van, a káptalan szabad rendelkezése alatt.

27. §. A megtértek és szegények alapítványa.

Ezek alapítványát kezdeményezte *Laffcsák Nep. János* váci éneklő kanonok, 1798. márcz. 6-kán kelt végrendeletének 12-dik pontjában ilyképen: „*A hagyatékok után fönmaradt összes vagyonom örököseivé teszem a megtérteket, vagyis mindazokat, a kik bármely eretnkség és hűtlenségből a kath. hitre tértek át, vagy áttérni akarnak, még a asidókat sem véve ki. Ezen tette vezetett engem az, én Mesterem, Jézus Krisztus iránti legtisztább szeretet, a kivel ha nem működtem volna közre, a kegyelem és adományok mértéke szerint, életemben a lelkek üdvére, ilyképen akarom azt helyrepótolni halálom után. És noha ezen emberekben gyakran megcsalódunk, de az érdemből mi sem vesz el. Ha ugyanis ezerből csak egy tér őszintén át a kath. hitre, már ez is elég nagy nyereség. Kérem pedig a tő káptalan, hogy ezen összeget gondja alá venni méltóztassék. (Melynek gondozás czimén hagyok 100 frtot), és ezen tőkepénz kamatját a megtértek közt ossza ki, élelemre, ruházatra stb. szabadon ugyan az egész egyházmegyében, de főképen Váczon a mindkét plébánián. Nem szabad pedig a káptalanból erről egynek rendelkezni, hanem legalább ketten vagy hárman valamely egyes esetben segélyt adva, az Urban intézkedjenek. E tőkepénz, mely, mint remélem, főkép, ha az Isten életemnek még tovább is kedvezni akar kegyesen, nem megvetendő leend, biztos helyre a káptalan tetszése szerint adassék ki . . .*“

Belkovics, máskép *Bielik István*, 1812. május 8-kán tett végrendeletet, melynek 2-dik pontjában így szól: „*A megtérteknek, többi közt, a czeplédi szegényebbeknek, a kik ott a kath. egyházba vétetnek föl, ilyenek hiányában, nem czeplédieknek is, csak hogy váci egyházmegyéiek legyenek, a tő káptalan gondja alatt maradó 400 frtokat hagyott.*“ — Végre 1822. évben *Tiller József* váci nagyprepost és kanonok, a *Laffcsák*-féle végrendelethez hasonlóan a megtértek pénztárát tette örökösévé.

És ezek voltak azon kezdeti források, melyekből az eredeti tőkepénzek származtak, melyek gyümölcsei, az isteni áldás hozzájárulásával, új szorgalmi tőkét eredményeztek, oly mérvben, hogy jelenleg ezen alapítvány már 21620 frtokat téssen ki o. é. — Az alapítók szándéka szerint, *kizárólag* a szűkölködő megtértek részesültek arányos segélyezésben évek hosszú során át az alapítványi kamatokból. — De 1868. decz. 9-kén ezen alapítvány jótéteményei kiterjesztve lőnek más, inséggel nyomott és minden tekintetben a segélyre

méltó személyekre is. Az ezen érdemben hozott káptalani elhatározást itt közöljük, hogy az utódok lássák, mily indokok vezették a nemes lelkületű káptalani urakat a szeretet és könyörület műveinek bővítésére. Ime, a határozat szövege kedves honi nyelvünkön! . . .

„Noha a káptalani rendelkezés (mert van ily püspöki is) alatti megtértek alapjának eredeti rendeltetése az legyen, hogy annak segélyével egyházmegyei személyek, kik a zsidóságból, eretnekségből és a szakadárságból, az igaz és egyedül üdvözítő kath. hit ölébe menekülnek, főképen pedig olyanok, a kik jobb elméleti és lelki tehetségeknek örvendenek, további kiképzetésre és tudományos vagy művészi nevelésre alkalmasoknak ítéltetnek, vagy pedig vallási meggyőződésök és az anyaszentegyház kebelébe történt visszatérésök miatt üldözéseket, vagy éppen a szülők és rokonok részéről kiörlést tapasztalni kénytelenek, vagy végre a törvény, avagy adott térítvényi irat erejénél fogva, a római kath. hitben neveltetni köteleztettek, s mint ilyenek a más-hitű szülők által gonoszul eltitkoltatnak és megrontatni szándékoltnak, az alapítók szándékának megfelelőleg a küzdő egyház kebelében tartassanak meg és pártfogoltassanak.

„Mivel pedig a megtérések ily esetei, a mi időnkben már, a vallási közönyösség elharapódzása, ha nem éppen a semmisség és istentagadás miatt, napról-napra ritkábbak lesznek; másrészt pedig a káptalani rendelkezés alatti megtértek szorgalmi tőkepénzei, idő folytán, a kevéssel előbb érintett ok miatt, több ezerekre szaporodtak föl; — mivel pedig továbbá a szegények és nyomorult személyek egész legiói, és a szereteti segélyek eszernyi czimei ezen káptalan jótékonyágát és bőkezűségét naponként sürgötik és pedig mindinkább és inkább: erre pedig e káptalannak alapja, mely a szegények részére volna rendeltetve, és a milyent más káptalan, és tán azok mindegyike, az ő elődeiktől örökölték, éppen nincsen, a *Nemő-alap* pedig más czimokkal lévén megterhelve, e célra nem fordítható, végre pedig a magán, saját vagyonából gyakorlandó segélyezéseknek már többé sem mérve, sem száma nem tartható, elhatároztatott: „A káptalani rendelkezés alatti megtértek alapjának kamatai, sértetlenül maradván az alapítók szándéka és akarata, melyek ez után is mint szentek tekintendők és valósítandók, *más célokra is, tudnillik a szegények és más nyomorultak ügyei és szükségai segedelmezésére és gyámlítására, egyházi és hazais célok előmozdítására, valahányszor ezt fontos körülmények kívánandják, fordíthatók lesznek és kell is ilyenekre fölhasználni.* Nehogy pedig az utókor ezen káptalant rossz példa vétke és önkényes ujitásról vádolhassa, ezen körülményt s ezen káptalani elhatározás egyhangú indokait a Jegyzőkönyvben kell megörökíteni.“

Tehát ezen alapítvány eredeti javadalmasai, vagyis a megtértek (körülbelül 40—45), aztán a *házi szegények, a kapálni nem tudók és koldulni szégyenlők* (40—50-en), miután a megtérés és szegénységről bizonyítványokat előmutatták, ivekkel láttatnak el, melyek az alamizsna évnegyedes vételét bizonyítják, mi az előbbiekre 8—12, az

utóbbiakra nézve meg évenkénti 4—6 frtban van megállapítva, drágaság idején némi megtoldással is járván ezen segítségek. De ezt egyedül csak a helybeliek vagy a környékről ide tuduló nyomorúakról kell érteni.

Azonban más osztási módozat van a külsők, főképp csavargókra nézve, kik a közeli fővárosból koronkint kiüzetni szoktak. Ezeket ugyanis, főképp, ha gyanusaknak látszatnak, előlegesen oda utasítani szükséges, hogy *magokat a városi rendőrkapitány előtt igazolva, onnét kéregetési írott engedélyt eszközöljenek ki, és azt előmutassák.*

Általán véve, vallás-, ajak-, származási, nem- és állapot különbség nélkül, ezen pénztárból osztások történnek, főképpen a *megtérni akaró igehirdetők javára, nemkülönben a jó reményű iskolai tanoncok és tanszéket vagy állomást kereső tanítók segélyezésére*; továbbá segélyt nyernek a *templom vagy iskolára gyűjtők, a betegek és gyöngélkedők, az öregség miatti munkaképtelenek, az úton lévők, a megszorultak, tűz vagy vízár miatt megkárosultak, a sz. helyekre zárandokolók, meszsiről hozzánk kerültek és az apáczák.* — Ezen alapítvány gyűmöl-cseiből szereztetett meg a „Néplap” a kath. legényegylet részére, mely az ő tagjainak kezeibe csak tisztán kath. szellemű műveket és röpiratokat szokott nyújtani. Ilyképpen t. i. a világi irodalom is ugyan, de valláserkölcsi kenetességgel fűszerezve, alkalmasan pártoltatik, egyszersmind pedig a valóban hazafiui szellem, az erény, jóság, hazas és felebaráti szeretetnek tüze nemcsak fölélesztetik, hanem egyszersmind a sz. törekvéssel lángra is gyulasztatik.

Az alapítványi okirat céljának valószínűsítésénél, t. i. az alamizsnák kiosztási tényénél három káptalani úrnak működése kívántatik meg. T. i. az évi számadásokra kötelezett alapítványi gondozó, egy másik, a ki a tett kiosztások fölötti írott utalványozásokat kiadja, melyeket aztán egy harmadik aláírásával ellenőrizni szokott.

Azonfölül ezen kegyes alapítvány érdemében három káptalani határozatot jegyzünk itt fel, melyek a következők: 1874. január 20. III. pont. „Mint hogy a megtértek káptalani alapja, mint a káptalan magánvagyon, számtalan megszabott és mindennapi kiadásokkal terheltetik, határozattá lön: „hogy a Nemók káptalani pénztárai ki-méltessenek, és a szegények, meg a szűkölködő megtértek részére minél bővebben jussanak segélyezések, ezen alapítvány kezelőjének szabadságában fog állani az 1874. jan. 1-től a tőkepénzek után 8%-ot venni. (Ez azonban már 7%-re szállítatott le.) — A 2-dik 1878. jun. 3-ról van keltezve. III. pont. „A mi káptalanunk, érdemleges elhátározás után püspök ő nmlga elé oly véleményt látott jónak beteriesztetni, hogy a Kollonich-féle alaphoz évenként 100 frt származtas-sék át a megtértek káptalani alapja részére. — Az utolsó, 1876. máj. 6-ról így szól: „IV. pont. Főtdő. N. N. apátkanonok, mint a káptalan rendeltetés alatti megtértek alapjának gondozója, két okmányt mutatott elő, melyekből kitünik, miszerint a nmlgú pénzügyi miniszterium az itt szóban lévő alapot az ezután fizetendő mind egyenes,

mind pedig az egyenértéki adó terhétől valóban fölmentette legyen. E jelentés örömmel fogadtatván, érette köszönet lön szavazva."

28. §. A Belánszky József-féle alapítvány.

Ezen *örkanonok* s a Bold. Szűz báh-monostori apátja, 1820. évben a nyitrai nagypréposti székre, innét meg a besztercebányai püspökségre emeltetvén, ily végrendeleti intézkedést tett: *Belánszky József* besztercebányai püspök. Minekutána a tdő váczí káptalan a mi alapítványunkat, rokonaink, és atyánkffiai részökre, a kik nyilvános iskolákat vagy magán-intézeteket fognak jární, szánva, azon föltételek alatt, melyeket mink akkor, mint váczí székesegyházi főesperes és kanonoktárs bemutattunk és 1818. decz. 29-kén tartott káptalani ülés jkönyvébe beigtatva lön, és pedig 1. hogy ugyanazon káptalan részére, mint az alapítvány letéteményesének és gondozójának, mind általunk, valamint idő folytán ezen alapítvány növelésére átadandó, törvény szerint, megillető huszadikság, szabad rendelkezésre szolgálendő, az alapítványiösszszegnek pedig évi kamataiból eredő illeték a gondozási alapot megilletőleg essék. — 2. Hogy nekünk szabadságunkban álljon ezen alapítványt idő-folytán is, ha tehetségünk engedni fogja, gyarapítani. — 3. Hogy ezen alapítványiösszszeg törvényszerű biztosításáról mindenkoron gondoskodva legyen.

4. Hogy a káptalani kegyesösszszégeket gondozó illetőleges kanonok, az ezen alkalommal kézbesítendő alapítványi részletet a mi cselekvőleges kötelezvényünkben fogadja el. — 5. Hogy a kamatok, melyek a kiszabott ösztöndíjak és kiadásokon fölül maradnának fön, az alapítvány növelésére essenek évenként, és törvényes kamatra tőkepénzüil helyeztessenek ki. — 6. Hogy a mi kimúlásunk után a tdő káptalan a nyilvános iskolákat vagy magán-intézeteket járandó szegény atyánkffiai, és rokonaink közöl ösztöndíjakat élvezendőket nevezzon ki: az irántunk tanusítandó testvéri szeretete jeleül, 1828. febr. 1-jén káptalan-üléssileg elfogadta, és káptalani kezelésre bizta volna, 3675 frt 41⁴/₅ krnyiösszszegben v. é.; idő folytán meg, t. i. 1823. febr. 23-kán 1300 frtban v. é. készpénzben, *Panis János* váczí polgár 1820. ápril 13-káról kelt kötelezvényében, 220 frtban szintén v. é. felnövekedve.

Ezen alapítvány további kezelésére nézve ezeket rendeljük és nyilatkoztatjuk ki: 1. Atyánkffiaihoz járulnak *Licszkovszky Gábor*, 2. *Belánszky János*, 3. *Demkő Ferencz*, máskép *Belánszky*, kis-oroszi tisztartónak ffai Torontálmegyében, és mindazok, a kik bebizonyítandják, hogy a Trencsény-megyébe kebeleztett *Bélai* és *Felső-Liszkói Belánszkyak* nemes nemzetségéből származtak legyen. — A rokonokhoz pedig számíttjuk mi 4. *Kollárik Jánost*, *Máriát*, már elhunyt nővérüinktőlí unokatestvért. — 5. *Kollárik Annát*, *Obicz Ferencz* hátrahagyott özvegyét, és az ő fiát, *Ferenczet*, *Augusta* leányát és *Franziska* unokanővérét. — 6. *Béláczek Máriát*, unokáját — és 7. a mi

unokanővérünk testvérét, *Beláczek Jánost*, — 8. *Krajcsovits Zsuzsannát*, szintén unokanővérünket, — 9. *Fabinyi Istvánt*, — 10. *József és Gergely* fiait és *Paulina* leánykát, az elhalt *Farkas Gedeon* és *Fabinyi Francziska* árváit, — 11. *Baranyay Karolinát*, férjezett *Lipovniczky Vilmosnét*, — 12. *Urbanovszky Gáspárt* és *Józsefet*, Hlinikben, Trencsénmegyében, — 13. *Szmetanay Annát*, férjezett *Paulik Pálnét*, — 14. *Nemák Imrét* és másokat, a kik hitelesen megmutatják, hogy ők a mi rokonaik.

„Akarjuk következőleg, hogy ezektől és az ő maradékaiktól nemzett gyermekek, és pedig fiúk, ilyenek hiányában azonban egy leány, de katholika a *Kiszuczsa-Ujhely* mezővárosiakból, Trencsénmegyében, a helyi tanács által, és egy ilyen a mi sz. kereszti uradalmunk jobbagyai közül eredő, végre egy, a besztercebányai polgároktól, a tódó váczki káptalannak a püspök által, vagy széküresség alatt, a besztercebányai általános káptalani helynök által bemutatandók lesznek, a kik nyilvános iskolákat vagy magán-intézeteket fognak jární,” — a tényleges ösztöndíjasok után, a kik *Urbanovszky Lajos*, *Farkas József* és *Farkas György*.”

I. Ösztöndíjakkal a tanulmányok minden folyamán át, de úgy ajándékoztassanak meg, hogy ha valamelyik az erkölcsiségből vagy a tanulmányokból a 2-dik osztályba esik, első esetben ugyan azonnal, az utóbbiban pedig az abba való ismételi visszaesés után az alapítvány jótéteményéből kiessenek.” — II. „Az ösztöndíjasok számát az alapítványi öszszeg évi kamatainak mennyisége, a melyekből azonban az alapítvány növelésére 50 frt (mon. convlis) minden évben elkülönítettén, törvényes kamatra, azon esetre pedig, ha az ösztöndíjasok kevesebben volnának, mint föntebb is mondatott, minden az ösztöndíjaktól fönmaradt pénz, elegendő törvényes óvadék, biztosíték vagy hitbizományi biztonság alatt, de nem 100 frtnyi (m. conv.) öszszegen alól kihelyeztessenek, úgy aztán az ösztöndíjt kérők csödülete határozzon.” — III. „A gymnasisták részére az ösztöndíjat a bölcsészeti tanulmányokig mon. conv. 100, a bölcsészek, jogászok, orvosok, sebészek, mérnökök, állatorvosok, a selmeczi bányászati akadémiában magokat gyakorló tanulók, patvaristák, joggyakornokok és alumnu-sok számára meg 150 frtban állapítottuk meg mon. con.” — A melyeknek mindennemű ereje és hiteleül jelen iratunkat saját kézzel aláírtuk, és nagyobb pecsétünkkel megerősítettük. Kelt Szentkereszten, junius 8-kán, 1836. *József* püspök m. k. (P. H.)“

Megszaporodván a kamatok és szorgalmi tőkék, ezen alapítvány cselekvő állapota ma már 105,000 frtot tesz ki o. é., minthogy ezen alapítvány a pénzeszkökenés esetét maig szerencsésen kikerülte legyen. — Az alapítványi gyümölcsökben részesül jelenleg 23 ifjú. Névszerint, az I. osztályu ösztöndíjnak örvend, vagyis 150 frtnak hét (1 *Benyóvszky*, 2 *Urbanovszky* és 1 *Szathmáry* stb.), 16 pedig 105 frtot kap o. é. (1 *Szathmáry*, 2 *Jaross*, 2 *Demkó*, 1 *Kollárik*, 1 *Bicskey*, *Boronkay*, *Fábry*, *Diószeghy*, *Dióssy*, *Farkas*, *Kántor* stb.) — A

káptalan t. i., kegyúri jogánál fogva ösztöndíjasokat nevez ki, és a nmlgú miniszterium az ily tetteket rendesen megerősíteni szokta. Az alapító utódai kérvényekkel a nmlgú vallás- és közoktatási miniszteriumhoz járultak és a mindkét osztályu ösztöndíjak összegét fölemeltetni kérték, a növekedő tőkeösszeg tekintetéből. Az érdekeltek e szándéka, vélemény-adás végett, a váczai káptalannal közöltetett, mely is ezen ügyet érettebb megfontolás alá bocsátotta.

29. §. A Kolonich-féle alapítvány.

Gróf Kolonich Zsigmond, a sz. r. e. bibornoka és bécsi érsek, 1738. decz. 17-kén tett végrendeletet, melynek 3-dik pontja ezeket rendeli: „Hogyha továbbá az isteni fölségnek, kinek kezeiben a kezdet és gyarapodások és bármely országok hanyatlása vannak, úgy minden családok sorsa is helyezve van, úgy tetszeni fog, hogy az említett elfogadott örökös fiúknak kath. gyermekeik nem leendnek, azon esetre, most akkorra, határozzuk és akarjuk, hogy a mondott *lévárdi javakra* (Pozsony megyében) 130,000 rénusi frtok, (vagyis 136,000 frt o. é.), mint tőkepénz beruházva lévén, az utolsó deficiens csak 25,000 frtnyi összeggel rendelkezessék szabadon, a többi tőkepénzben, két részletben a tdő esztergomi káptalan, a harmadik részletben pedig a tdő váczai káptalan oly kötelezettséggel örökölje, hogy az ő egyházmegyékben az Isten nagyobb dicsőségére és a Krisztus vérével megváltott lelkek üdvére, és az igaz kath. hit gyarapodására, a mindkét egyházmegye ftdő főpásztora tanácsa és jóváhagyásával állandó rend és módozat dolgoztassék ki, a melynél fogva, a mennyit a szegények, koldulni szégyenlők, betegeskedők, a hitre tértek, főképp rokkant igehirdetők fölsegélyezésére és kántorok fizetésére, meg a kis tanulók részére, kik a keresztény hittan és a tudományokban előhaladnak, jutalmul és buzdításul kelljen nyújtani, állapittassék meg, úgy, hogy akár a mondott kezelendő javak minden gyümölcsei, együtt véve, mindkét káptalan részéről, míg megváltatnak, vagyis az ezen javakban lévő 13,000 frt kamatai, a mondott kegyes célokra hiven és teljesen fordittassanak, kivéven, hogy a fáradságok jutalmul az esztergomi káptalan részére 400, a váczára pedig 300 frtok essenek és alkalmaztassanak, remélvén, hogy a ftdő kanonok urak az ő sz. mise-áldozataikban megemlékezni fognak az én szegény lelkemről stb. Kelt Bécsben, mint föntebb (P. H.) *Kolonich Zsigmond* bibornok m. k.“

A nagy-lévárdi uradalom a végrendelkező halála után, elsőszülöttségi hitbizományi jelleget öltött 1874. jun. 17-keig, tudnillik a család utolsó férj-sarjának, *gr. Kolonich Miksa haláláig*, minek folytán a nagy-lévárdi birtok a végrendelkező örökösének adatott át bíróilag. De az esztergomi és váczai káptalanok az ő jogaikhoz hiven ragaszkodván, 1876. jan. 24-kén a végrendelkező örökösait perbe fogták, a pozsonyi kir. tvszék elé vive az ügyet, a mely is az 1877.

szept. 26-kán kelt ítéletével a nevezett káptalanoknak ítélte oda a 136,000 frtokat o. é., de az esedékes kamatok nélkül, a miért aztán mind a fel-, mind pedig az alperesek felebbezési orvoslattal éltek. — Ezen elég tövises ügy így aztán a budapesti kir. táblához lett volna fölterjesztendő határozat-hozatal végett, azonban a felek tekintetbe véve a per kétes sorsát, és más ide tartozó körülményeket érett megfontolással latolgatva, barátságos kiegyezésre, vagyis inkább 1878. febr. 3-kán szerződésre léptek olyképen, hogy a végrendelet 3. pontjában a kegyes czélokra hagyományozott 136,000 frtok o. é. helyett, ugyan oly értékű 72,000 frtok fiztessenek, 6 év folyama alatt, a nevezett káptalanoknak, jelesen az esztergominak 48,000, a váczinak meg 24,000 frtok o. é., a nevezett tőkepénztőli kamatok pedig 5%-tel az egész összeg letörlesztéseig évnegyedenként fiztessenek.

Az említett 72,000 frtnyi összeg 1878. márcz. 15-kén Esztergomban már letéve volt, melyből a váczai káptalan, levonva a per-költségek czimén ezer frtot, 23,000 frtot o. é. kapott. Ezen készpénzen földtehermentesítési kötvények szereztetvén, ezek 6950 frtokat o. é. gyümölcsöztek, úgy hogy most már a Kolonics-féle alap cselekvőleges állapota kedvezőn áll, tévén t. i. tőkepénzben 29,950 frtokat o. é. A főpásztori bizottság folytán ezen alapítvány káptalanilag tett szabályozása 1878. jun. 3-kán a megyés püspök ő nmlga által jóváhagyatván, ezeket rendeli: az alapítványi kamatokból kapnak évenként: a kántorok 450, a szegény iskolai tanoncok 120, a helyi kórház 200, a szegények intézete 200 és a szűkölködő megtértek 100 frtot (o. é.) — A káptalaniak részére az alap kezelése czimén esik külön 24 frt, olyképen, hogy az alapító lelki nyugalmaért hónaponként egy mise, vagyis évenként összesen 12, végeztessék.

Záradékul megjegyezzük: az alapító örökösei voltak névszerint 4 leány, a meghalt *gr. Kolonich Miksa* cs. kir. kamarásnak gyermekei, t. i. *Carolina* és *Örzse*, mindkettő csillagkeresztes udvari hölgy, azután *Paula* és *Clementina*, férjezett nővérek; végre a nevezett *gr. Kolonich Miksa* előbb elhalt *László* fiának leányai, *Mária* és *Huberta*. — Ezen kiskorú árva nőszemélyek nevében *gr. Salm Hugó* gyámnok, és Pozsonymegye gyámhatósága szintén aláírván a fent érintett kiegyezkedési okmányt, így azt részökről is megerősítették, s most már valahára e kegyes alapítvány is háborítlanul futja pályáját, melynek és a többieknek kamataiból az áldott lelkű kanonok urak annyi szűkölködőnek és nyomorgónak fájdalomkönyeit a legjótékonyabban letörölvén, a kegyes alapítókkal együtt, az édes Jézus által e földre hozott ősi, római kath. sz. hit fonségét, s az egyedül üdvözítő római katolika egyház magasztosságát hirdetik dicsteljes és a szegény emberiségre áldást hintő működésökkel! . . .

30. §. E) A káptalanok, mint zsinati vizsgáló intézetek.

A tridenti egyetemes zsinat (XXIV. Sess. 18. cap. de ref.) rendelete következtén, az ország leggondosabban működő főpásztorai az 1850. évi, *Esztergomban* tartott értekezletök alkalmával, a javadalmak adományozását megelőzendő „*csőd-vizsgálatok intézményét*“ viszszafozták a gyakorlatba. Ő fölsége pedig a püspökök ezen oly szükséges, mert igen fontos határozatát 1853. febr. 13-kán kelt leiratával elfogadta és törvényszerűnek ismerte el, rendelve, hogy az az egyházak magán kegyuraságaira is érvénynyel és hatálylyal birjon. — Ezen intézmény különös tulajdonai és elhatározásai, az 1853. jan. 1. 2. sz. a. kegyes püspöki döntvény szerint oda ütnek ki, hogy:

a) Senki plébánossá nem ruháztathatik be, ha csak az előrebocsátott csődvizsga által alkalmatosnak nem találtatik. — b) Magán kegyurak, az ő kegyúri joguk alattálló javadalomra csak oly egyházi férfiakat mutathatnak be, kik a csődvizsgálatot jó sikerrel tették le. — c) A csődvizsgálatok alanyát teszik az áldozárok, kik a javadalomra minden tekintetben méltók, és a lelkek gondozásában, vagy más egyházi hivatalban már három éven át jártasságot szereztek. — A vizsgálat letételétől teljesen fölmentvők: a sz. hittudomány tudorai a kánoni jogra nézve, és a tridenti sz. zsinat döntvényeinek tudorai, a szabadalmások és borostyánosak azon tudományokra nézve, melyekből adprobatiót érdemeltek. Relatív fölmentvényt nyerhetnek: a sz. hittudomány tényleges tanárai, a három éves magisteriumot jelesen kiállók, kitűnő hittudományi művek írói és szerzői, és kik valamely jeles egyházi hivatalt 6 évig dicséretesen vittek. — e) A letett csődvizsgálat érvénye 6 évig tart, amiért, ezen idő letelén, a csődvizsgát ismételni kell, és pedig nemcsak a káplánok és admtroknak, kik az első beruházásra (investitura) eljutni kívánnak, hanem még a más javadalomra szert-tenni akaró plébánosoknak is, ha csak a megyés főpásztor másképp nem intézkednék ezen ügyben. Ugyanis a püspök meghallgatván egyes ily esetben a vizsgáló bizottságot, vagy önmagától indulva, a jó tulajdonú folyamadókat, a kik az első vizsgát kitűnően tették le, vagy azóta a szent képzettség nem csekély jelét mutatták, vagy a hivek gondozásában különös ügyességet és lelkipásztori okosságot tanusítottak, vagy végre szembajban, vagy más betegségben szenvednek, a vizsgálat ismétlésétől fölmentheti.

f) A csődvizsga ismétlésétől fölment a püspök, vagy székiüresség idején a káptalani helynök, meghallgatva előbb, ha jónak látja, a vizsgáló bizottság véleményét, fontos okokból. — g) Zsinati vizsgálók évenként az egyházmegyei zsinaton választatnak, t. i. a püspök vagy az ő helynöke, legalább 6 egyént proponál, a kik a zsinat által jóváhagyatnak. Az u. n. „*prosynodalis vizsgálók*“ meg a püspök által neveztetnek ki, pápai fölhatalmazás értelmében. A prosynodális vizsgálókhoz tartoznak minden valóságos kanonokok, és a központi pap-

ságból *ntdó Miltényi Gyula* úr, a sz. hittudomány tudora és tanára. Megkívánja pedig a tridenti zsinat, hogy ezen vizsgálók tudorok legyenek vagy szabadalmasok a hittudományban vagy a kánoni jogban. Továbbá, hogy esküvel köteleztessenek, és óvakodjanak, hogy valamit e vizsgálat alkalmával, sem előtte, sem utána el ne fogadjanak, mert különben a simonia vétségébe esnek mind ők, mind pedig a valamit adók, mitől föloldozni nem lehet, ha csak le nem mondanak a javadalmakról, melyekre azon túl is képtelenek lesznek. A vizsgálat érvényére legalább is 5 vizsgáló kívántatik. — A püspöki, legújabbán kiadott rendeletnél fogva, Váczott 3 vizsgáló is képezi a sectiót. — A vizsgálók előre bocsátva a szavazatok összeszámlálását, az *éremjegyet* (calculum) meghatározzák, és a bizonyítványt a vizsgálat eredménye fölött elkészítik.

h) A vizsgálatot letenni kívánók ez iránt folyamodnak a megyés főpásztorhoz, és csak az engedély megnyerése után fognak a készülődéshez. A csódvizsgálat rendszeren kétszer (május és szeptemberhóban) tartatik évenként, és annak ideje a gondozó papságnak tudtára adatik az egyházmegyei hivatal által. — i) A prosznodális vizsgáló bizottság bizonyos sectiókra oszlik. *Ezek elseje az egyházi jog és a tridenti zsinat döntvényeiből, másik az erkölcsi és lelkipásztori hittudományból, harmadik az ágazati hittanból vizsgálja meg az illetőket.* (Hogyha többen vannak a megvizsgáltatandók, az Examinatorium több testületben teljesíti hivatása teendőit.) — j) *A szóbeli vizsgálat tárgya: a kánoni jogtan, főkép a házassági jogrólí értekezés egész terjedelmében; az erkölcsi és lelkipásztori hittudomány, főképen a szentség-rőlí tárgy, különösen azonban a poenitencziatartás szentségéről; ágazati hittudomány, jelesen: az evangéliumi szakaszok magyarázata, a vulgata kiadása szerint, és a Szentírás azon szövegei, melyek a római Breviáriumban előfordulnak.* — A szóbeli vizsgálat latin nyelven történik.

k) *Az írott vizsgálat honi nyelven ejtetik meg, úgy pedig, hogy azoknak, kik több nyelveket birnak, szabadságukban álland, a maguk ajánlatára, több nyelveken készíteni el a dolgozatot, ennek egy részét ezen, más részt azon a nyelven, és így tovább dolgozni ki: Mire egy nap engedtetik, mindjárt a szóbeli vizsgálat után, de a vulgata és tridenti döntvények könyvein kívül, más könyvek, kútfők és kiegészítő művek használata nem engedtetik meg. A kidolgozásra különösen föladatni szoktak: „sz. beszéd, vagy hitelemzés, magán oktatás, jegyesek, kisedek tanítása, rövid erkölcsi intelmek stb.“* — l) Azok, kik *jeles vagy első osztályú éremjegyet, vagy vegyesen mindkettőt* kapják az említett minden tantárgyakból, a javadalom és kánoni beruházásra képeseknek tekintetnek. Azok, kik *egy tárgyból a 2-dik osztályba esnek*, ezen éremjegyet, előleges engedélyt nyerve, a legközelebbi vizsgálaton kijavíthatják, de a kik két tantárgyból kapnak 2-dik osztályt, előlegesen engedélyt nyerve, a közvetlenül következő vagy későbbi kitűzött időben, új vizsgálatot tehetnek.

A csódvizsga eredménye az illetőknek minden esetekben tud-

tokra adatik. — És ez a közvetlen és legközelebbi következménye a csőd-vizsgálatoknak; a közvetett és távolabbi eredményök abban rejlik, hogy ezen intézmény önmagában hordja azon jobb remény csiráit, miszerint az oltár szolgálói ennél fogva a szentebb tanszakokban magokat mindig inkább és inkább kiművelve, azokban egyre előbbre haladva, s az ilyképen elsajátított bőséges ismereteket nagy nyereséggel a lelkipásztori gyakorlatba, melynek terén fáradoznak, átvive, az egyenlők között vetélykedést költenek, a kitünőbbeket pedig szépen buzdítgatják; szóval: ezen intézmény módszerével a tiszta buza elválasztatni fog, hogy a papság érdemei azontul igazságosabb mértékkel fontoltassanak meg, sz. Agoston ezen szólama szerint: *„Nem a korral egyedül, hanem tudománnyal és érdemekkel is lehet valakinek jeleskedni, azért, hogy gyakran a rövid élet meggyőzi a hosszú lanyhaságot.”*

És ime már ezennel előadtuk szerény monographiánk szűk keretéhez mérten, tehát csak röviden, ezen ősi, kitünő káptalan történelmét, megismertettük sokoldalú működését, — és most e helyen is záradékol azt kívánjuk, hogy ezen oly érdemdús egyházi testület teljes diszben viruljon évezredekén át, az idők végeig, az egyház, haza s az emberiség közjávára, ezerek és ezerek lelki üdvére! . . .

VIII. FEJEZET.

A vácsi egyházmegye területén létezett apátságok.

Az apátságok és czimzetes apátoknak hazánkban igen szomorú eredetök van. Az apátságok t. i. szerzetesi javadalmak lévén, szerzetesek voltak birtokosaik is, kiknek főnökeik atyaias kormányzásukért „abbates“-, vagyis apátoknak nevezettek, és ezek szerzetes családait mintegy püspöki joghatósággal igazgatók, és ennél fogva, valamint azért is, hogy az alapítók kegyességéből szép terjedelmű birtokokkal voltak ellátva, hazánkban, már az ős időkben a főpapok közé voltak számítva. De a mohácsi vész után a szerzetesek főnökeikkel együtt a törökök által szétűzetvén, javaik különféle képen elfoglaltattak; némelyek a háborúk költségeire elzálogosítottak, mások a tanulmányi alap javára, vagy más kegyes célokra lőnek örökösen alkalmazva. Sőt a harczi zivatarok idején a püspökök közül többen megfosztatván minden jövedelmeiktől, hogy magokat föntartassák, segély czimén ily szerzetesi javakat nyertek az apostoli király kegyességéből. Noha aztán a békés időkben némely ily szerzetesi javak a régi birtokosaik által visszaszanyerettek, de azok legtöbbszörre tovább is idegen kezekben maradtak, vagy nyilvános célokra polgári intézetekre lőnek fölhasználva. És így a szerzetes apátok száma nagyon megcsökkenvén, az azok által viselt czimeket királyi adományszás utján érdemdús egyházi férfiak szokták kitüntetésül és ju-

talmul nyerni. Oly apátságok a váci egyházmegye területén, melyek szerzetes családjai, birtokai, monostorai a harczai zivatarok által elenyésztek, és csak *címeik maradtak fön*, a következők:

1. §. A Bold. Szü zröl czimzett apátság Mogyoródon.

Mogyoród, máskép *Monyoród*, azon győzelemről nevezetes falu, melyet Géza vezér és sz. László Salamon és ennek seregén nyertek, a hol aztán fogadalomból sz. László sz. Márton tiszteletére templomot és monostort építtetett sz. Benedek szerzeteseinek,¹⁾ hogy ezen egyházban azokért, kik az itteni csatában elesetek, szent és üdvös könyörgések tartatnának és naponként áldozatok mutattatnának be.²⁾ Mint *Bonfin* írja, sz. László ezen apátságot jó jövedelmekkel látta el, melyek *Mogyoród* faluból és nagyterjedelmű szántóföldekből folytak be ama szerzetesek ellátására. A tatárok berontásakor ezen apátság is a templommal együtt lerontatott általok, de 1344. év körül hamaiból fölépíttetvén és sz. György vértanú címével jelöltetvén, egész a gyászos emlékü török-uralomig virágzott. Ez alatt a templom a monostorral együtt elpusztított ismét, és Buda a törököktől visszafoglaltatván, ezen apátság fekvőségei a váci püspökségnek lönnek adományozva.

Dvornikovich váci püspök 1691. évben a győri káptalan előtt tiltakozást tett abban *Kersnerich György* pozsonyi kanonok ellen, hogy noha Ő fölsége neki, mint váci püspöknek adományozta a mogyoródi birtokot minden haszonvételekkel, mégis a mogyoródi apátság czimén *Kersnerichnek* is adományozta e jószágot.³⁾ — 1711-ben *Kiss János* esztergomi kanonok nyerte ezen apátság czimét; a ki csak is azon ünnepélyes ígéretet tartalmazó okmány⁴⁾ kiadása után áldatott meg. gr. *Kolonich Zsigmond* váci püspök által, hogy a mogyoródi apátság birtok-viszonyait kutatni s annak birtokait keresni nem fogja, minthogy *Mogyoród* (Mogyoroth, Monyoroth) emlékezetet haladó idő óta már a váci püspökség birtokaihoz tartozik.⁵⁾ — Gr. *Althánn M. Károly*, v. püspök a templom és monostor romjaiból *Mogyoród* helység közepén 1750. évben csinos templomot emeltetett a nép áhitata emelésére; gr. *Eszterházy Károly* szintén v. főpásztor pedig 1761. évben plébániát állítván itt, a hívek gondozására lelkipásztort helyezett be.

E monostor 1366-ban sem a Bold. Szüz Mária, sem sz. Márton, sem pedig sz. György vértanúról nem volt cizmezve, mikép ez a benne akkor tartott általános káptalannak a letett gráb-i apát ügyében kiadott iratából kitünik. A mely, minthogy az egész magyarországi benczés apátokat ugyanazon időben kebelében fogadta, jó tágas le-

¹⁾ Math. Bél.: Notitia Hung. Nov. Tom. III. pag. 147. — ²⁾ Desericzky: Hist. Eptus Vac. pag. 10. — ³⁾ Protocollum Dominii Eplis Vac. pag. 81. — ⁴⁾ Ezen okirat kelt Esztergomban 1711. ápril 6-kán. — ⁵⁾ Bula-Regestrum, 1714. Nro 84. 12. l., 113. l.

hetett.¹⁾ — Noha ugyan még maig is tekintet van itt sz. Márton régi czimére, mégis az apátság a „*Bold. Szűz Mária*“ czimén szokott már jó idő óta adományoztatni, tévesen-e, vagy valami régi okmányok alapján, tudni nem lehet. — Különben a templom czime jelenleg: sz. Mihály főangyal. — A Budavár visszafoglalása óta kinevezett czimzetes mogyoródi apátok névsora e következő: 1690-ben *Gerzaticz Gergely*²⁾ pozsonyi plébános; 1710—1711. *Kiss János* esztergomi kanonok; 1755-ben *Horváth János* kalocsai örkanonok; 1771-ben *Foglár József* győri kanonok; 1775-ben *Fábián József*; 1796—1804. *Schauer Ferencz*; 1811-ben *Frideczky János*.³⁾ Az újabb időkben *Szepessy Alajos* tarczali plébános (a kassai megyében); *Tajthy Ferencz* v. székesegyházi olvasó-, majd *Soós József* u. o. éneklő-kanonok, birták ezen apátság czimét, mely jelenleg *Laubheimer Ferencz* pécsi székesegyházi kanonokot ékesíti.

2. §. A Bold. Szűz Mária monostori (nem messze Vámos-Györktől) apátsága.

Az 1851. évi egri érsekmegyei Névtár így szól ezen apátságról: „Létezett ez a „*Monostor*“ nevű pusztán⁴⁾ Hevesmegyében; ezt mutatja a hely neve is, az apátsági épületek romjai még láthatók maig is, és a területén létező u. n. „*Baráti-tó*.“ Minthogy a váci egyházmegyével határos, tévedésből a „*Pázmány-féle lajstrom*“ban a váci egyházmegyébe soroltatott. Hogy a beneczések apátsága volt, kitűnik onnét, mivel *Péterffy*-nél a *Pázmány-lajstrom* jegyzeteiben ezek olvashatók felőle: „A sz. mártoni apát azt mondja, hogy ezen apátság a beneczéseké volt. Alapításának kora és viszontagságai ismeretlenek.“ Ezen hivatolt Névtár előadásán mi is megnyugszunk. Viselték ezen apátság czimét, mely hajdan sz. György védlete alatt állott, a többi közt: *Ruszek József* veszprémi olvasó-kanonok; *Mikulka György* korponai plébános; jelenleg pedig mlgos és főtdő dr. *Kovács Pál*, mindkét jog bekebelezett tudora, pápa ő szentsége főpapja, örkanok stb.

3. §. A Bold. Szűz Mária tereskei apátsága.

Ezen apátság eredete is ismeretlen. 1209-ben már létezett. *Pázmány* állítása szerint, ez is a beneczéseké volt. Hogy Nógrád vgybn létezett, kitűnik a *Vadkert* helység határ-felméréteiből, a hol bizonyos „*Veke*“ föld, mely e monostor birtokai közé tartozónak lenni mondatik, határos *Vadkert*tel. Jelenleg a *Frideczky*, *Farkas* és egyéb nemes családok birtokolnak itt, kik, ha akarnák, tán értesítést tudnának arról adni, hogy mikor szűnt meg ott a monostor, mily czélokra használtattak kövei, és mikép nyerték *Tereskén* birtokaikat.

¹⁾ Capsa 23. A. — 3. — ²⁾ Ugy látszik, hogy ez egy Kresnerich Györggyel.
— ³⁾ Ld. a „*Liber Regius*“-t III. köt. 80. lap stb. — ⁴⁾ Jelenleg egy kis falu.

— Föntartja ezen monostor emlékét II. Pál pápa válaszirata is, a melylyel kedvelt fiainak, a *derecskei monostor* apátjának és a bozóki prépostnak megparancsolja, miszerint guthi *Ország Mihály* nádor fogadalmánál fogva, a minorita atyák elpusztított kolostorát *Szécsényben* fölépíttessék és a nevezett szerzeteseknek visszaadják. A tereskei nem nagy méretű templom igen ódonszerű és előbb két tornyú volt, jó részben a régi apátsági templomot tünteti elő. Ezen apátság az u. n. „*Várad Regestrum*“-ban¹⁾ „*Abbatia B. M. V. de Trisztokay*“ néven fordul elő.

Viselték ezen apátság czimét: *Nádasi Tersztyánszky Imre*, phároi vál. püspök, a pécsi székesegyház olvasó-kanonokja, a hétszemélyű kir. tábla ülnöke stb.; *Gábrielli Tamás*, a v. székesegyház czim. kanonokja, mácsai plebános, aranymisés pap, ki 101. évében halt meg. Ő volt az utolsó, ki a József császár által eltörölt budai karmelita kolostor népes személyzetét mind túl élte. — *Schwanfelder József* székesfehérvári olv. kanonok; *Puli György* szombathelyi székesegyházi éneklő-kanonok.

4. §. A Bold. Szűz Zeer-monostori apátsága.

Zeer, jelenleg *Pusztaszer* pusztája Csongrád vgyben a Tisza jobb partján, Szegedtől délnek mintegy négy mérföldnyire fekszik, s Magyarország nevezetesebb helyei közé tartozik; mivel, *Béla* király névtelen jegyzője tanúsága szerint, *Árpád*, a magyarok fejedelme, az egykor *Attila* hun király által elfoglalt birodalom visszaszerzése végett a Krisztus utáni 888. évben a magyar nemzetségek vezéreivel s fegyveres népeivel e hazába jöven, Nagy-Körös területén ütött tábort, és miután az *Alpáron* lakott bolgár fejedelmet, *Zalánt*, kemény ütközetben meggyőzte, az egész Duna és Tisza közötti vidéket elfoglalván, *Körtvélyes* és *Gyümölcsény* erdők között telepítette le népét, s azonnal az ország szervezéséről gondoskodván, itt tartotta meg az *első nemzetgyűlést*, melytől e hely „*Szer*“- (hajdanta „*Zeer*“-nek) neveztetett, minthogy a szervezni vagy rendezni igéből képzett *szer* (szervezés) törvény- és rendszerzést, megszabást jelent.

Ezen ünnepélyes szervező nemzetgyűlés megerősítésére, a hét nemzetség főnöke vagy vezére emlékeül, a *Szer* körül még most is látható hét halmot állította a nemzet.²⁾ — *Árpád* fővezér Tiszától a Rózsa mocsárig, és a körtvélyesi erdőtől az alpári homok-sivatagig nyúló területet *Onodi*-nak, *Ete* atyjának adományozta, s ettől származott a *Kalán* nemzetség; ettől pedig *Nána* gróf, *Zegri Poysa* gróf fia, ki a nyulszigeti apácázárdának 1266-ban több birtokot

¹⁾ Ld. e műben Nro 9. — E mű korunkban új kiadásban látott világot. —
²⁾ Ezek nevei: 1) *Kovácsné halma*; 2) *Sáregyházi halom*; 3) *Szárnnyék halom*; 4) *Vesszős halom*; melyek mind Kecskemét város birtokában vannak; 5) *Kártyás halom*; 6) *Császárné halma* és 7) *Lukas halom*. V. ö. Hornyik János: *Pusztaszer története*, 1–8. l., Vasárnapi Ujság 1861. 554–567. sz.

ajándékozván, e zárda iránt mindig adakozónak mutatta magát.¹⁾ Ennek udvarhelye Szeren létezett, melyet a Pózsafy-család birt. Ez azonban örökös nélkül halván ki, annak fekvő javait I. Mátyás király 1475-ben, és ugyan Szer felét *Ország Mihálynak*, és fiának *Lászlónak*, más felét pedig nádasdi *Ungor Jánosnak*, és ücsceinek, *Lászlónak* és *Miklósnak* adományozta; jól lehet ezen adományozás ellen már 1467-ben tiltakozott *Mulathy Szalatiel*, neje, *Zeleméry László* leánya, nevében, ugyszintén 1472-ben *Pózsafy György* leánya, Anna is, tiltakozott ezen adományozás ellen.²⁾

Ezentúl az akkori időben ingadozó, s nem egészen biztos jogviszonyok változásai közt a *Pózsafy*-féle örökség birtokát majd többféle ágra oszlott rokonság révén, majd királyi adományozás nyomán, számos család igyekvék kezébe keríteni. Ilyen családok valának 1501. év óta a *Zeleméry*, *Biszere*, *Mulathy*, *Gyulay*, *Dóczy*, *Parlaghy*, *Jakabházy*, *Zay*, *Liszthy*, *Viczmány*, *Magódy*, *Szent-Lőrinczy*, és más nemes családok.³⁾ — Szer helységnek azonban, mely annak valószínűleg 1630—1640. évekre eső elpusztulása után, *Pusztá-Szer* néven fordul elő, földbirtokosa *Jakabházy*, máskép *Ötvös János* vala, míg egyes kisebb részeit más családok birták, s ilyenek valának 1725-ig a *Babay*, *Lasztóczy*, *Széky*, *Olasz*, *Deák*, *Kalocsa* és *Kecskeméty*, máskép Csiba-család, kikkel *Jakabházy János*, sokféle viszálykodás után, barátságos egyezkedésre lépett. — *Pusztá-Szer* egy részét *Kecskemét* város is birta már előbb, részint a vagyonosabb lakosok általi bérlelése, vagy zálogba vétele, részint örök ároni megszerzés nyomán, barmaik legeltetése végett.⁴⁾

Az u. n. „*új birtokszerzési bizottság*“ (*Commissio neoacquistica*) működése következtén 1726-ban *Pusztá-Szer* pusztá, minthogy a *Jakabházy*-család fiágon kihalt, a koronára szállt s *monyorókeréki gr. Erdődy György*-nek adományoztatott oly föltétel alatt, hogy fiörököseire örökös joggal, a leányágra azonban 15,000 frtéért átiratási joggal szálljon. Ezen adományozási okmány csak 1733-ban adatott ki. 1764-ben *Pusztá-Szer*t a kecskemétiak 20,000 frton zálogba vették a nagyon eladósodott *gr. Erdődy Kristóftól*, 1772-ben a zálogba-vételt újabb 25, 1792-ben ismét 30 évre hosszabbították meg. Azonban *gr. Erdődy Kristóf* a pusztán keresztül vezető göböljárást, a legelső zálogiratban, 150 frtot engedvén le a zálogösszegekből, különösen a mindszentieknek tartotta fűn, e föltétel nyomán *Pusztá-Szer* ezen, most „*Kis-Pusztá-Szer*“ nevezettnék része *Kecskemét*nek soha sem adatván többé vissza, a vele határos *Tömörkény* pusztához csatoltatott⁵⁾ — 1803-ban *gr. Erdődy József*, Nyitra megye főispánja, az egész mindszerenti uradalmat *Zichy Leopoldina* grófnőnek, *Palaviczini Károly* őrgróf s tábornok özvegyének, és *Eduárd* nevű fiának adta

¹⁾ Ld. Rupp: Bpest és környéke, 65. l. — ²⁾ V. ö. az i. h. 19—24. l. —

³⁾ Ezek birtokrészeit Hornyk i. m. mind elősorolja. — ⁴⁾ Ld. Hornyk i. m. 89—104. l. — ⁵⁾ Ld. Liber Regius, 20. k. 304. l. Hornyk i. m. 74—86. l.

el 50,000 frton, s ezen eladási szerződést 1804-ben I. Ferencz király 18,000 frt lefizetése után, de csak a fi-ágra szorított örökösödéssel megerősítette.

Ezen eladás végrehajtása előtt Kecskemét város közönsége, hogy a *Kis-Pusztá-Szer*-nek a mindszei uradalom új birtokosai által eszközendő visszaváltása esetére őket terhelendő költségeket elhárítsa, egy 1827. decz. 26-án kötött egyezkedés értelmében a „pusztá-szeri-rétség“-nek nevezett egész területet, és az 500 hold föld-del megtöltött „szárazföld“ nevű térséget átengedte a *Palaviczini*-családnak; a pusztá „*Felső-Pusztá-Szer*“-nek nevezett felső részét pedig örökös birtokjoggal magának tartotta meg. Végre a *Jakaházy*-örökösök 1830-ban törvényszéki ítélettel mozdítottak el követeléseiktől.¹⁾

Az egykori *Szer* helységről, melynek azonban most már semmi nyoma sem látható, és a jelenlegi *Pusztá-Szer* pusztáról, mely mellett, a többi között, *Körtvélyes* rét, és a nagy terjedelmű *Körtvélytő* mocsár is van, eddig a történet nyomán följegyzetteknel nem csekélyebb jelentőségű, a hajdani *Szeren* létezett, az írók állítása szerint, sz. *Benedekrendi, Boldogasszonyról címzett apátság története*. — Alapítási éve ismeretlen, akár már a tatárjárás előtt, első királyaink valamelyike alapította azt, első sz. királyunk őse, a dicső honalapító *Árpád* fejedelem, által itt tartott első nemzetgyűlés emlékeül, mi legvalószínűbb, de a tatárok elpusztították; akár ezeknek hazánk-ból távoztuk után, *Onod* és *Ete* vezérek ivadéka *Kalán* nemzetségéből származott *Pousa* fia (Pózsafi) *Nána*, a szermonostori kegyúr, ki gyermektelenül halt el, — vagy ennek valamelyik őse állította helyre a tatárok által elpusztított monostort, mi annál hihetőbb, minthogy *Pózsafi Nána* azon 1274-ben kelt adománylevelében, melyben ő maga gyermektelen lévén, „az ő szeri monostora illetményén kívül“ minden birtokát a nyúlzigeti apácza-kolostornak²⁾ hagyományozza, magát egyenesen a szermonostor kegyurának vallja.

Szermonostori apátul 1247-ben *Leontin* említetik IV. Béla királynak ugyanazon évben kelt azon okmányában, melyben e király *Leontin* apátnak meghagyja, hogy a szegedi polgárokat iktassa be az ő bőkezűségéből szerzett *Thapey*³⁾ földbirtokukba; ⁴⁾ jóllehet ezen *Leontin* IV. Béla király ezen okmányának, a Mátyás király által 1465-ben kiadott oklevélbeni átirata szerint, *Leontinus Zewrawgi* (szóregi) apátnak mondatik.⁵⁾ — A szermonostori apátság legelőször II. Endre király 1233-ban kelt azon okmányában említetik, melyben e király a szeri egyházat a kir. kincstárból javadalmazza, a monostor évenkénti szükségleteire 1000 kőst rendelvén adatni a kir. kincstár által.⁶⁾ E körülmény azt látszik bizonyítani, hogy ezen apátság

¹⁾ Hornyik 84—86. I. — ²⁾ Vagyis az u. n. Margitsziget kolostorának, melynek némi romjai még ma is láthatók. — ³⁾ Ez a mai „*Tápé*“ falu. — ⁴⁾ V. ö. Fuxhof-fer-Czinár: *Monasteriologia Regni Hung.* II. 232. I. — ⁵⁾ Ld. Magyar Sion, V. folyam, 250. lapon. — ⁶⁾ Cod. Dipl. III. 2. 319. I.

valamelyik árpád-házi király alapítványa volna. — Azonban I. Károly király, és a Hunyadiak korában, a régi okmányok szerint, ama nagy pusztaságon, mely még most is a Duna és Tisza közén Pest, Kalocsa, Szeged és Kecskemét közt terül el, hajdan számos népes helység és monostor állott. Mert, mint a régi írók művei tanúsítják, *Felső-Pusztá-Szer* „Kápolnatelké”-nek nevezett területén egykor a templomvitézek ¹⁾ díszes társháza létezett; ²⁾ melyhez közel sz. Pál remetéinek népes *Pálmonostora* diszlett, átelleni irányában a *benczések Péter-monostora* virágzott; negyedik a Tiszánál, egymástól egyenkint alig 2—3 mérföldnyi távolban, helyzetükhöz képest keresztalakú, négyszöget képezve, a benczések *Szermonostora* fénylett, valamint több: *Egyháza, Ágasegyháza, Rácsegyháza, Délegyháza, Fejéregyháza, Félegyháza, Halomegyháza, Kerekegyháza, Nyáregyháza, Nyíregyháza, Bánegyháza* díszes templomokkal birt községek voltak a török-uralom előtti időkben, melyek, néhányat kivéve, már csak puszták, s Budapesttől Szegedig nem kevesebb, mint 23 pusztá templom fala meredez az ég felé maig is, míg más 23-nak romjai sem látszanak többé a sivatagon. ³⁾

Az egykori *Szermonostor* helyét a téglából épült templom homlokzatának romjai jelzik; a templom ablakai részint gót-, részint hosszszúkás négyszög-alakzatúak; az épület többi része már régen gazdasági czélokra fordítottatott. A kelet felé nyíló templomot környező alapfalak 24 ölnyi hosszúságra, s 16 ölnyi szélességre nyulnak; a torony a szentély mellett van. A monostor hossza 12, szélessége 6 ölnyi volt, mely épületet *Rupp Jakab* szerint ⁴⁾ az *utolsó csapás a franczia háborúk folytán érte*, midőn a templomnak oldalfalai s a toronynak boltozata és hegye is meg voltak még. Az itteni romoknál időnként felszínre került különféle leletek közt, kétségkívül a legérdekesebbek közé tartozik ama *két régi kulcs*, melyek a legnagyobb valószínűség szerint, az *ösi szentegyház és apátság egykori kulcsai voltak*, melyek egyike, már alakjánál és szerkezeténél fogva is bizonyítja, hogy sok század előtt készült régiség. A templomkulcs 1820-diki lelet, eredeti hossza 11 centiméter, s előbb *Haraszti Jakó* sz. Ferencz-rendi áldozár ⁵⁾ birtokában volt, a kitől a jelenlegi pusztaszeri apát *Göndöcs Benedek* kezeibe került. Egy másik ódonabb kinézésű kulcs *Palavicini Sándor* érgróf tulajdona ⁶⁾ Az ösi pusztaszeri egyház maradványaiból bir ezen apát úr *egy itteni oltár kódarabját* is, melyet *Takó Mihály* sándorfalvi lakos ajándékozott neki. ⁷⁾ Jelenleg *Pusztá-Szer* pusztá s a vácz-egyházmegyei dóczy plebánia fiókja. ⁸⁾

¹⁾ Ordo Templariorum. — ²⁾ Budapesti Szemle XIII. k. 129. l. — ³⁾ Hornyik: Pusztaszer, 49. l. — ⁴⁾ Magyarország helyrajzi története, I. 731. l. De itt tévedés lehet; tán „török háborúk”-at akart írni? — ⁵⁾ Sok évekig Dóczon lelkész helyettes volt s híres hasonszenvi gyógyító, de kibetegülván, meghalt rokonai közt Váy-Ujhegyen 1885. ápril 2 kán élte 59. évében. — ⁶⁾ Ld. Hornyik i. m. 91—93. l. — ⁷⁾ Ld. e kódarab rajzát Göndöcs művében a 78. l. — ⁸⁾ Ld. a vácz 1869. évi Névtárt a 99. l.

Az 1869. évi vácz-egyházmegyei Névtár szerint ezen apátság czimét birta *Fantsali Jóób Mátyás*, a kassai székesegyház nagyprépostja, s néhány év óta *Göndöcs Benedek* gyulai plebánost ¹⁾ disziti az. Ezen termékeny tollú írónk nagyszerű ásatásokat rendezett ezen apátság helyszínén, és pedig nem eredmény nélkül. A derék apátú: „*Pusztaszer és az ezredéves ünnepély*“ czimű 1883. évben Budapesten megjelent igen érdekes művében láthatók „*A pusztaszeri romok*“, *Pallavicini Ede* örgróf által 1832-ben készített olajfestmény után. ²⁾ Ugyanezen jeles műben adva van: „*A pusztaszeri rom a jelenben*“, melyet felvett és rajzolt *Greguss János* tanár 1882. okt. 28-kán. — Föltüntetvék e romok *Hornyik János* ³⁾ „*Pusztaszer története*“ czimű, 1865-ben megjelent igen érdekes művében is, szintén két különféle helyről fölvéve, t. i. egyik az u. n. ledőlt tornyot mutatja, mely a nyugati zárfal vala, és a szántóföldek felé nagy robajjal ledőlt s mai napon semmi nyomot nem hagyott, másik a most is álló éjszaki oldalról van fölvéve. — Nemkülönben a „*Vasárnapi Ujság*“ és más folyóiratokban is világot látott ezen romok ábrázolása. ⁴⁾

5. §. Heő-vizi apátság.

Nem tudni eredetét, sem azt, hogy mely szerzeté volt s meddig állott fön. Létezett Pestmegyében, nem messze *Hévis* helységről, hol az előbbi század végén a régi monostornak némi nyomai még látszottak, melyről a nép azt hiszi, hogy az az u. n. „*Templomvitézek*“, vagyis a vörös barátoké volt. Czimét viseli jelenleg *Andreánszky Boldizsár*, a szepei székesegyház kanonokja.

IX. FEJEZET.

Az egyházmegye területén létező prépostságok.

A prépostságok közül némelyek *világiak* vagyis *egyháziak*, mások *szabályzatások* vagy *szerzetiek*; ismét mások *valóságosak*, mások meg *czimzetesek*. Tehát a prépostok közül is némelyek az előbbiek, mások pedig az utóbbiak osztályába tartoznak. Ami az egyházi prépostságokat illeti, ezek mind a valóságosakhoz számítandók, és közülök kevés köszöni létét az újabb kornak; a régiebbek pedig vagy a székes-, vagy pedig a társas egyházakban léteztek, s e szerint annyi káptalan volt, mennyi prépostság. Megszűnván aztán a

¹⁾ Egyszersmind tevékeny országgyűlési képviselő is. — ²⁾ A 40. 61. lapokon. A 48-kon a próbaásás alkalmával talált 4 románkori oszlopföcské, s az 54. lapon az apát ur ő nga által fölvett templomromok alaprajza s méretei láthatók. — ³⁾ Sok évig Kecskemét város főjegyzője volt s annak monographiáját igen erős protestáns szellemben írta meg katolikus létére! — ⁴⁾ A pusztaszeri ásatásokról örömmel emlékezett meg a lapirodalom. A jelesebb közlemények egyike: *Látogatás Pusztaszeren*, írta *Törs Kálmán*, megjelent a „*Vasárnapi Ujság*“ 1882. évi 34. számában; — a másik: „*A pusztaszeri ásatások és az ezredéves ünnepély*“, írta *Bakay Nándor*, megjelent a „*Szegedi Híradó*“ 1882. évi 105. számában.

társas egyházak s azok kormányzata, magok a némely jeles javakat birt prépostságok, ha nem is mind, de többnyire a székesegyházi káptalanoknak adattak át és ezekbe kebeleztettek be; és ilyképen a székes káptalanokban, a prépostokon kívül, kik most „*nagyobbak*”-nak nevezetnek, más prépostok is találkoztak, megtartva azon társas egyházak czimeit, a melyektől ezek erednek. De hogy ily társas egyházak a váczai egyházmegyében is léteztek-e, nem tudhatni, mint hogy ilyenek nyomaira sem a székesegyházi káptalanban, sem pedig az iratokban eddig akadni nem lehetett.

A) A valóságos prépostságok.

1. §. A váczai székesegyház nagyprépostsága.

Ez a visszaállított káptalannal egykorú és vele ugyanazon sorsa és viszontagsága volt. Ugyanis a váczai egyház eredeti káptalana a tatárok, majd meg a törökök által elpusztítván, annak prépostsága is, mint a többi kanonoki székek és javadalmak anyja, romba dőlt; sőt minden vészvihar alkalmával a villám mindig a nagyprépostságot sújtotta először. Viszsaállítván pedig ezen jeles ősrégi káptalan, a hamvából legelőször is a prépostság támadt új életre, melynek jelenlegi birtokosa mlgos és földő *Neszedva István*, philomeliai fölszentelt püspök, általános káptalani helynök stb., ki nek életrajzát föntebb a maga helyén adtuk.

2. §. A Bold. Szűz Mária váczai kútról nevezett kisprépostsága.

E kisprépostság nevét egy, a város déli tájékán fekvő, malom alól fakadó s odább vonuló vízdús forrás mellé épült *Boldogasszony kápolnától* nyerte, mely ugyanazon helyen áll, hol egykor a régi írók (*Bonfin, Turóczy, Inchoffer* stb.) szerint, I. Géza és sz. Lászlónak ama jóslatszerű szarvas és „*Vác*” nevű remete megjelent, s ahol, a hagyomány, ezen látvány emlékére I. Géza a sz. Péter templomát építtette az u. n. „*váczi mezőn*.” E prépostság keletkeztét *Werthenfels-i Würth Salesi Ferencz* váczai olvasókanonok 1769. évi alapításának köszöni, ki azt eleinte csakugy kezdetlegesen, 1770-ben azonban végleg megadományozta, és annak első birtokosául testvéröcsese fiát, *Würth Antalt* jelölte ki, a ki 1770—1790-ig volt váczai kanonok és innét nevezett kisprépost. E kisprépostság 300 frtnyi alapítványát a *Gosztonyiak* viszsza fizetvén, 1798. nov. 24-kén Pesten *Tapolcsányi Pál* mlgos és földő *nyitra-zerdahelyi Zerdahelyi Gábor* titopolitáni fölsz. püspök, vál. corcoli, a Bold. Szűz poroszloi apátja, nagyprépost, általános ügyhallgatótól neki kamatra kiadatni kérte.

Ezen kisprépostság a kanonoksággal együtt, mely kezdet óta ahhoz kapcsolva volt, *Károly Ambrus* főhg és váczai püspök által

1808. évben a sz. Mihály főangyalról czimzett felső-plebániával egyházjogilag egyesítettet, s azért a székesegyház mögötti kispréposti lakban mindig más kanonok szokott lakni, lévén a kisprépostnak, mint felvárosi plebánosnak saját laka. A kedves hétkápolnai templom történetéről alább fogunk tüzetesebben szólni. — Jelenleg ezen kisprépostságot bírja ngos és földő *Kanda István* székesegyházi kanonok, felvárosi plebános stb.

3. §. Szűz sz. Margit, máskép sz. Mihály hatvani prépostsága.

A Mátrahegy tövében Pesttől északra öt mérföldnyire a Zagyva folyó mellett Heves vgybn fekvő *Hatvan* (Hothvon) mezőváros hajdan jelentékeny várral és sánczokkal volt megerősítve; azért Budának a törökök általi elfoglaltatása után gyakran háborgattott, végre elfoglaltatván, még inkább megerősítettet. *Tiefenbach* császári vezér serege által 1596-ban ostrommal visszafoglaltatott; de később ismét a török hatalmába jutván, végre 1678-ban újra a magyar király seregei által foglaltatván el, a legelpusztultabb állapotban került vissza.

Hatvanban, mely hajdan az egri, akkor püspöki egyházmegyéhez tartozott, régente híres prépostság létezett, melynek keletkezését ugyan hiában nyomoznók, de alapítójának *Vancsa István*, esztergomi érsek tartatik (1242). E prépostság többféle jogok és kiváltságokkal birt; mert, mint *Pázmány Péter* mondja, minden más püspöki hatóság alól kivéve volt, egyedül az esztergomi érsek joghatósága alatt létezett s országos hiteles-helyi kiváltsággal is feldiszitve vala.¹⁾

Azonban a régi írók többféle hatvani, jelesen nagyhatvani (jelenleg majd *Boldogasszony*, majd sz. *Mihály* czimmel adományoztatni szokott) prépostságokról emlékezvén, *Czinár Mór* tudós történetésünk többször idézett művében²⁾ azt állítja, hogy az idézett *Pázmány* bibornok, nem tudván, a sz. *Mihályról* czimzett prépostságot említve, meghatározni a helyet, hol e prépostság létezett, két egymástól különböző prépostságot értett, melyek egyike sz. *Mihály* czimen, előtte ismeretlen helyen, másika *Hatvanban* előtte ismeretlen czimmel volt. Ebből *Czinár* azt következteti, hogy két hatvani prépostság létezett, az egyik előbb a *jánoshidai*, később a *sági* prépostság fiókja, sz. *Margitról* czimeztetett; a másik pedig, *Chotvan* néven a *strahovi* prépostság fiókja lévén, Somogy vgyben feküdt, s ez lehetett a *Boldogasszonyról* czimezve. Annyi bizonyos, hogy a nagyhatvani prépostság eredetileg sz. *Margitról* czimeztetett, és egy s ugyanaz volt a jelenleg, alkalmasint *Pázmány* szavainak helytelen értelmezése nyomán, sz. *Mihály* czimen adományoztatni szokott prépostsággal. Ugyanezt mondhatjuk a *Boldogasszony* czimről is mind-

¹⁾ Ld. Péterffy: Conc. Hung. II. 290. l. — ²⁾ II. köt, 19. lap.

addig, míg be nem lesz bizonyítható, hogy a somogy-vármegyei *Hatvanban* csakugyan létezett valaha ily című prépostság.

Az 1273. év körüli időből *Kun László* királynak egy X. Ger-gely pápához intézett levele ismeretes, melyben a *hatvani sz. Mar-gitról* címzett monostor prépostja és szerzeteseinek azon panasza fordul elő *Lampert* egri püspök ellen, hogy az egykori plebánia-templomukat elfoglalta, és őket a saját fáradságukkal és költségükön művelt puszták és szőlők termékeitől tizedfizetésre kényszerítette, IV. Kelemen pápától nekik engedélyezett kiváltságaik ellenére és hogy a püspök e kiváltságlevél előmutatását követelvé, azt el-vitte, magánál tartotta és nekik visszaadni nem akarta.) — Ezen okmányból az is kiderül, hogy a hatvani prépostság egyike volt a nevezetesebbeknek, mivel a király ezen iratban annak prépostságát „apát” czímmel tüntette ki, mely a prémontreieknél hazánkban nem fordul elő, csak a nagyváradhegyfokinak lévén ez czime.

Ezen prémontrei prépostság erre következett viszonyairól ke-veket tudunk; bizonyos azonban, hogy a helybeli közbirtokosok, s az egyház kegyurai közt a XV. században *Hatvani* nevű család tagjai fordultak elő; mint *Hatvani Mátyás*, kinek özvegye és más, a prépostság birtokához tartozott, Pest vgyben lévő *Besseneu* falu erőszakos elfoglalói ellen 1468-ban a *leleszi* prépost, mint az akkor-tájt megürült prépostság jogainak védője, tiltakozott.) — 1484-ben a hatvani prépostság kegyúri jogát *Gáspár*, néhai *Mátyás*, *Nagy-Hatvani Menyhért* fia gyakorolta, és ekkor történt a talán *Alpári András* deák, a budai királyi vár tiszttartója és néhai *Menyhért*, egy másik *Hatvani Menyhért* fia közötti örökös bevallás, melynél fogva 1492-ben *Ulászló* király által is helyben hagyott bevallási okmány adatott ki a nevezett két bevallónak *Nagy- és Kis-Hatvan*, *Gödöllő* és más birtok felébeni kölcsönös örökösödési jogáról.)

A törököknek I. Lipót hadserege általi kiűzöttetése után a király e prépostságot előbbi állapotába szándékozván visszaállítani. a *hatvani uradalmat Salmis* grófnak adományozta; ezért 1702-ben gr. *Koháry István* és *Roth János*, mint a hevesvgyei horth-i uradalom s a nódrágvgyei *Kökényes* és *Szántó* mezőváros birtokosai meg-idéztettek, hogy *Salmis* gróf ellen követelt jogos igényeiket bizo-nyítsák be; ⁴⁾ mialatt *Salmis* gróf folytonosan halogatván a prépost-kellő eltartásának kegyeletes művét, az uradalom róla 1723-ban gr. *Stahrenberg Gundaker Tamásra* szállott, ki arra 1729-ben kir. ado-mánylevelet is nyert fiutódai, ezek kihaltával pedig, 150,000 kegye-lemdij lefizetése után, nőtódai számára is a királyi ügyész szava-tolása mellett.)

A prépostság eredeti, az idő viszontagságai következtén talán

¹⁾ Ld. Pray: Hierarchia Eccl. I. 205. lap. — ²⁾ A leleszi levéltárból. — ³⁾ N. R. A. 635. cs. 4. sz. 499. cs. 10. sz. — ⁴⁾ N. R. A. 1085. cs. 36. sz. — ⁵⁾ U. o. 985. cs. 50. sz.

igen megcsökkent javadalmazása teljesen ismeretlen lévén, csak azon 1723-ban *gr. Stahrenberg*, mint földesúr és *Berkes András*, heracleai fölsz. püspök és váci nagyprépost, mint hatvani prépost között a prépostnak *Hatvanban* létezett székháza- és egyéb jogaira s jövedelmeire vonatkozólag kötötetett egyezkedés említhető, melynél fogva a prépostnak megengedettett, hogy székházul vehesse meg *Sz.-Gothárdi Mátyás* házát, vagy ha ez nem sikerülne, más, az uradalmi terhektől ment épületet, a Herédből lefolyó patakoni malmot, és az ottani legelőt 100 marha számára használhassa, a rét pedig a prépostnak maradt, továbbá az $58\frac{2}{3}$ holdnyi prépostsági szőlő az uri kilenczed alól fölmentetett, valamint a prépostsági tóbani halászat és nádvágás is a prépostnak engedtetett át; a bormérési jog gyakorlását is megnyerte a prépost a lakósokkal egy időben, de nem ugyanakkor, midőn az uraság méretett bort. Végre a prépostnak 294 hold szántóföld, rét, nádas és sásos adatott át telkekben.¹⁾ — A prépostnak 1729-ben bekövetkezett halálakor a prépostság két, és pedig egy száraz, egy vízi malmot, egy majort, két szántás alá való 260 pozsonyi mérőt termő szántóföldet, 35 kapás szőlőt és mintegy 30 szekér szénát termő rétet birt, midőn azt a kir. ügyész átvette.²⁾

E prépostsággal plebánia van összekapcsolva, melynek sz. *Adalbert* püspök és vértanúról czimzett temploma egyike hazánk legrégebb egyházainak, mely 1757-ben a kegyúr költségén megújított, s melynek tornyába az egykor itt létezett *dömés-apácák*³⁾ földig lerombolt templomából két harang áttétetett; de ezen kívül ezen apácákról semmiféle történeti adat sem jutott eddig napfényre.⁴⁾ — A plebániai templom kegyura a földesuraság és pedig *gr. Stahrenberg* után legutóbb *hg. Grassalkovits Antal* volt; utódja lett a belga bank s ez után az újabb időben *Deutsch* zsidó lett a pompás palota és földek birtokosa. — A *hatvani prépostok névsora* im ez: 1327. *Fülöp*, (sz. Margitról czimzett prépost.) — 1345. *Pál* (sz. Margitról czimzett) prépost. — 1638. *Kisdi Benedek*, kinevezett egri püspök, (Boldogaszszonyról nevezett) prépost. — 1667. *Kalocsay Miklós*, győri kanonok. — 1687. *Demka Márton* prépost. — 1692. *Kondor János László* prépost. — 1702. *Báró Formentini János*, vindsgräczy plebános. — 1713—1729. *Berkes András* heracleai püspök (sz. Mihályról nevezett) prépost. — 1729. *Palics János* (sz. Mihályról nevezett) prépost. — 1739. *Maszár András* (sz. Mihályról nevezett) prépost. — 1748. *Carelli Ferencz Pál* prépost. — 1777—1794. *Horvátovszky Soma* prépost. — 1794—1822. *Stettner Bernát*, remete sz. Pál szerzetéből prépost. — 1824. *Weiskopf Mihály* prépost. — 1847. *Horváth Mihály*⁵⁾ hirneves történetíró. — *Tary Ferencz* kalo-

¹⁾ A kincstári levélt. szerződés és egyezk. I. k. 73. l. 32. sz. — ²⁾ N. R. A. 975. cs. 10. sz. — ³⁾ Moniales S. Dominici. — ⁴⁾ Schem. Cleri 1835. 13. l. —

⁵⁾ A szabadságharcz idején kinevezett csanádi püspök, az első felelős magyar miniszteriumban vallás- és közoktatási miniszter volt. Ama harc legyőzése után kül-

csai kanonok is birta a Bold. Szűz Mária czimén ezen prépostságot, melyet sz. *Mihály* czimen jelenleg ngs és földő *Janikovics Alajos* ur, Ferencz József jeles rendjének lovagja, váczai sz. széki ülnök, a hatvani kerület kiérdemült alesperese s hatvani plebános bir már évek óta, ki az egész hazában hirneves gyümölcstenyészők egyik legnevezetesebbike.¹⁾

4. §. Sz. János jánoshidai prépostsága.

Ezen Pestmegye kecskeméti járásában Nagy-Kátán túl kelet felé egy mérföldnyire a Zagyva partján lévő *Ker. sz. Jánosról* czimzett, s ezen folyó hidján állítottatott sz. *János* szobráról „*Jánoshidai-nak* nevezett prépostság hajdan a jászói prémontrei prépostság fiókja és az országban létezett vagyonosabb prépostságok egyike vala.²⁾ — Alapítványi okmánya, s más okiratai a hazánkban hosszas török dúlakodás és beháborgások folytán részint elégvén, részint elraboltatván, keletkezte és fejlődéséről semmi biztos adat sem található fel. Mindazonáltal, a csornai prépostság 1854. évre kiadott névkönyve nyomán, levéltára néhány megmaradt okmányaiból kivehető, hogy 1186 körül III. Béla királyunk alatt alapítottatott; de alapítója ismeretlen.

A prémontrei rend 1294-ben tartott általános káptalana végzése szerint, e prépostság a Csehországban létezett *leutomisli*³⁾ prémontrei prépostság fiókjává rendeltetett, később pedig a morvaországi *zabrdovici* apátság felügyelete alatt volt egész a mohácsi vésznapig. Miután pedig I. Lipót király 1688-ban e prépostságot is fölmentette a török rabigája alól, ugyanezen király azt az utóbb bebizonyított jog nyomán *Máyners Kázmér* prémontrei kanonoknak, egyszersmind löcsei plebánosnak, ki a *lothringeni* herczeg mellett több ideig mint tábori pap működött, adományozta 1688-ban hű szolgálata jutalmául,⁴⁾ oly kikötéssel, hogy ennek halála után a jánoshidai prépostságot a zabrdovici apátok birhassák.⁵⁾

A jánoshidai prépostságnak a törökök, és a még ezeknél is gonoszabb beháborgók dúló fegyverei által elfoglalt, s János király által 1535-ben, új adományzás néven fele részben *Pásztóty Miklós*-nak adományozott fekvő birtokai ezek valának: egész *Jánoshida* helység; *Alattyán* falu, *Tóth-Kér* és *Mizse* puszták, továbbá a *János*-

földre menekült s „*Hatvani*“ név alatt folytatta ott is irodalmi tevékenységét. Utóbb visszajött a hazába, a vaskai valóságos apátságot nyerte s tribunici vál. püspöki czimet. Mint országgyűlési képviselő is működött. Irodalmi műveiben valódi szabadkőmívesi buzgalommal bántalmazta, sértegette Jézus anyaszentegyházát, mely őt oly fényes rangpolczokra emelte és anynyi jó zsíros javadalommal táplálta!! . . . —

¹⁾ Ld. *Rupp* Jakab i. m. I. köt. 701—702. l. hol a prépostok nevei is elsoroltatnak.

²⁾ Jászberényhez délkeletre fekszik két órányira. — ³⁾ Másképp *lithomisli*. —

⁴⁾ Löcseről egy levelében alattyáni alattvalóit a király és prépostság iránti hűségre intette. — ⁵⁾ *Czinár* i. m. II. 43. 44. l. L. R. Eccl. III. 39. l. Eccl. Cam. 50. cs

33. sz.

hidához 5 mérföldnyire fekvő Tisza-Jenő, melyhez tartoztak a jelenleg Prónay-féle Tóth-Almás és a most Orczy-féle Szászberek helységek is, úgyszintén Abony, hajdan pusztá, most mezőváros, s e birtokok részint Pest, részint Heves vgyben valának elszórva.¹⁾ — I. Lipót király a főtnevezett Máyners prépostnak 1691-ben a prépostság birtokai visszaszerezhetőjére védlevelet is adott ki.²⁾ — Ezen prépostságnak I. Lipót király által az *osztmachi*, vagy *aszódi* prépostsággal eszközölt egyesítése, illetőleg ez egyesített két prépostságnak³⁾ a hozzájuk tartozott birtokokkal együtt a zabrdoviczi apátok részére történt adományoztatása óta, Máyners Kázmérnak jánoshidi préposttá neveztetése után a következők voltak a jánoshidai prépostok:

Loosbergi Pfendler Miksa báró, kinek, mint zabrdoviczi apátnak, ama két egyesített prépostságot adományozta 1693-ban I. Leopold király, ki ezen egyesített prépostságokat atya-apát-joggal kormányozta, s e jogot utódaira is átruházta. — Ennek halála után *Hájek Engelbert*, szintén zabrdoviczi apát bírta e prépostságot 1702—1716-ig. Ez után pedig *Barlitzius Húgó*⁴⁾ zabrdoviczi apát 1717—1739. Ez után következett *Matuska Kristóf* 1739—1772., kinek kormánya alatt 1771-ben kelt azon kir. adományozási okmány, melynélfogva e prépostság birtokai a zabrdoviczi apátnak adattak át. — Utolsó zabrdoviczi apát volt *Morave Mihály* 1773—1785-ig, ki a jánoshidai prépostságot bírta, mert II. József császár ezen prépostságot is eltörölvén, birtokait a vallásalaphoz csatolta. I. Ferencz császár és király pedig hazánkban visszaállítván a prémontrei kánonok-rendet is, a jánoshidai prépostságot a zabrdoviczitól elkülönítette és a *csornai* prépostsággal egyesítette, mely egyesítés maig is fönáll. Az egyesítés utáni prépostok voltak: ngos és földő *Gyöngyösy Pál*, a csornai, horpácsi, türjei és jánoshidi prépostságok süveges főpapja. Utána következett *Simon Vincze*, Leopold császár jeles rendjének lovagja stb. Jelenleg pedig bírja e négy egyesített prépostságot *Kunc Adolf*, Ferencz-József-rend lovagja, országgyűlési képviselő stb.

B) Czimzetes prépostságok.

Amit a czimzetes apátságok és apátokról föntebb mondtunk, elmondhatni a *czimzetes prépostságok és prépostokról* is; mert mind a prépostságok, mind pedig az ily nemű prépostok, a szerzetesi javadalmak és szerzeti kormányzat, szintén mint valami püspöki joghatóság fogalmát tételezik föl eredeti alakjukban. Csak az a különbség van kettő között, hogy a prépostságok és prépostok később keletkeztek, mint az apátságok és apátok, és azon rendek, melyek családjai prépostok által kormányoztatának, azon rendektől, melyek

¹⁾ Czinár i. h. N. R. A. 959. cs. 11. sz. — ²⁾ L. R. Eccl. III. k. 110, l. Eccl. Cam. 50. cs. 35. sz. — ³⁾ Az egyesítés 1693-ban történt. — ⁴⁾ Rupp „Barlit“-nak nevezi. Ld. i. m. 706—707. lapokon.

apáti kormányzatnak örvendének, kölesöznék a szabályzatot; és hogy valamint az apátságok és apátok hazánkban a benczés és czistercei szerzeteseket, úgy a prépostságok és prépostok nálunk a prémontrei szabályzatos kanonokokat jelzik. Azon prépostságok, melyek egykor a váczi egyházmegye területén léteztek és maig is tiszteleti kitüntetésül, jövedelem nélkül, adományoztatni szoktak, a következők:

1. §. Sz. Hubert grá b a-i vagy gar á b-i prépostsága.

Layruelius, 1607-ben a prémontrei kanonokrend vezérfőnöke, *Húgó*, a prémontrei rend évlapírója ellenében helyesen állítja, hogy Magyarországon két Grába nevű prépostság létezett, melyek egyike, a turnai vagy gradicsi prépostság fiókja, előbb az esztergomi érsek, most a rozsnyói püspökmegye területén; a másik, a thoursi, vagy thúróczi prépostság fiókja, a váczi egyházmegye területén volt. Ezen utóbbi Grába a Nógrád vgyben kebelezett, a váczi püspöki megyéhez tartozó *Szent-Ivány plébánia* ¹⁾ fiókja *Paszta-Garab* néven, melyen nagyszerű monostor romjai láthatók maig is, s jelenleg *gonzagai sz. Alajos* emlékére csinos kápolna létez ott; tehát minden esetre egészen más volt, mint az előbbi, északra *Losonc*z fölött, amattól 7 mérföldnyire eső *Kalnával* határos *Garab* faluban létezett prépostság, melyet az 1835. évi váczmegyei naptár az előbbivel összekevervén, hibásan a váczi egyházmegyéhez tartozónak állít, *Czinúr Mór* ellenkezőt tanusító alapos érvei ellenére.²⁾

Ezen prépostság keletkeztét és viszontagságait sűrű homály fedi; de elpusztulását minden esetre a XVI. században hazánkra sulyosult viszontagságok idézték elő. Anyi bizonyos, hogy 1343-ban és 1345-ben *Ambrus* nevű prépostja volt, kinek részére, a rajta elkövetett erőszakoskodás megvizsgálására, nyomozó parancs adatott ki;³⁾ továbbá bizonyos, hogy *Garab* pusztát I. Lipót király a sághi prépostsághoz tartozó besztercebányai jézustársasági atyáknak adományozta, és pedig 1688-ban; valamint az is bizonyos, hogy a garabi sz. Alajos kápolnát a jézustársasági atyák építtették. A hagyomány szerint ezen grábai prépostság időközben, nem ugyan a birtoklásra, hanem czimre nézve, a nagyváradi sz. Istvánról nevezett prépostságra szállott, s e czimet csakugyan viselte 1715-ben *Helcker Bódog*, luczei prémontrei kanonok, s egyszersmind a nagyváradi sz. István prépostság kormányzója; 1716-ban *Rákóczy Gábor* egri kanonok, 1726-ban *sternfeldi Schedoni Boldizsár Antal*, a Silesiában lévő sachviczi egyház dékánja; 1734-ben *gr. Hodich Vincze*, ezután *Ehinger Lajos*, mindkettő luczei prémontrei kanonok, és ezek utódai mintegy 50 évig. A prémontrei rendnek megszüntetése, és javainak a kincstári ügyész általi elfoglaltatása óta pedig ezen prépostság czime ér-

¹⁾ E plébániát az 50-es években e szerény sorok írója pünkösdig, épen 2 hónapig admlta s ekkor nem egyszer látta a garábi prépostság romjait. — ²⁾ Ld. i. m. II. 17. 18. l. — ³⁾ Eccl. Com. Praep. Alb. és 52. cs. 2. sz.

demes egyháziaknak adományoztatik.¹⁾ — 1835-ben *Csek András* váci székesegyházi kanonok, 1879-ben *Péchy József* szegszárd-kertületi alesperes, toluai plébános viselték ezen prépostsági czimet.

2. §. A sz. keresztről nevezett aszódi prémontrei prépostság.

A Pesttől kelet felé 4 órányira egy lejtős halom oldalán, *Galya* patak mellett fekvő *Aszód* mezővárosban,²⁾ hajdan *Osztmach*, később *Aszú*, most *Aszód* néven ismeretes „Sz. Kereszt”-ről czimzett prépostság létezett. Azonban, hogy ki és mikor alapította ezt, tudni nem lehet; de annyi bizonyos, hogy, *Layrelius* tanúsága szerint, a thüróczi prépostság fiókja volt, és Zsigmond király által a *Pochuk* családnak adományoztatott.³⁾ — Időfolytán *Aszód* a báró *Podmaniczky* család birtokába jutott,⁴⁾ alkalmasint szintén a prépostsághoz tartozott *Rákospatak* melletti *Keresztúr*, és az aszódi halmokon túl, egy mérföldnyire fekvő *Verseg* helységekkel, melyek most is a *Podmaniczky* család birtokai, és a *Kandó* családot uralta *Domony* faluval együtt.⁵⁾

Mikor s mily viszontagság következtén vesztette el a prémontrei rend e prépostságot, nem tudhatni, sőt az sem bizonyos, vajjon a *Czinár Mór* által idézett⁶⁾ 1542. országgyűlés 44. tvezzke, melyben *Podmaniczky János* és *Ráfael*, ha viszsza nem térnek a törvényes királyt illető hűség- és engedelmességre s az általuk erőszakosan elfoglalt egyházi és világi birtokokat mind viszsza nem adják törvényes birtokosaiknak, a száműzöttek közé soroltatnak, *Aszód* birtokára is vonatkozik-e? s mig *Bél* azt állítja, hogy *Aszód*ot a *Podmaniczky*ak előtt az *Osztroluczky*-ak birták, a kincstári levéltár okmányaiból az derül ki, hogy *Aszód* hajdan a *Garay*-ak birtoka volt, mely nemzetség magvaszakadtával pedig I. Lipót király *Aszód*ot, mint pusztát 1633-ban *neczpáli Justh Judit*nak, néhai *Osztroluczky János* özvegyének, adományozta ugyan, mindkét nemű örökösei számára, a királyi haszonvételekkel együtt; de ezen helytelen adományozás miatt 1717-ben *Olasz Pál* prépost pört indított, *Gallya András* ügyvédnek a pör megindítása esetére, 50 rénes frtot kötvén le.⁷⁾

Ezen kevés, talán az uradalmi levéltárból felderítendő és kijavítendő adatok nyomán kiderülván, hogy *Aszód*nak a *Podmaniczky*-akra szállott birtoka alig juthatott ezeknek 1717 előtt, még csak a prépostság viszontagságairól említendő, hogy I. Lipót király 1689-ben e prépostságot, mint már föntebb is említők, a jánoshidi prémontrei prépostsággal egyesítvén, azt *lospergi báró Pflendler Miksának*, a za-

¹⁾ U. o. és L. R. Eccl. IV. k. 186. 243. 502. l. — ²⁾ Lakói nagy részben lutheritiek. — ³⁾ Bel. Not. Hung. Nov. III. 150. l. — ⁴⁾ Utolsó birtokosa volt b. *Podmaniczky Armin*, kinek az egykori monostor helyén állott kastélyát a község vette meg s abbau van most a község háza. — ⁵⁾ Bél i. m. III. 150. — ⁶⁾ II. 42. — ⁷⁾ N. R. A. 1001. cs. 44. sz., 285. cs. 19. sz.

brdoviczi apátnak, adományozta, *Mayners Károly* prépost akkor *Jánoshidán* tartzkodván. De amaz is kiüzetvén, az osztmachi vagy aszódi prépostságnak azóta csak is czime adományoztatik,¹⁾ melyet a következők viseltek: 1699-ben *Kovacsóczy Mihály* esztergomi örkanonok; 1714-ben *Zmeskál László* kapta meg, kinek az egykor Garayak birtokában volt *Herenye* is adományoztatott; 1712- és 1717-ben *Olaszi Pál* esztergomi kanonok; 1731-ben *Kuefstein Ernő József* egenburgi plébános; 1736-ban *egki és hungersbachi gr. Gundáker András*; 1771-ben *Rozgonyi Ferencz*; 1779-ben *Horty Ignác*; 1796-ban *gr. Csáky László* és mások többen viselték e prépostság czimét,²⁾ mely a legújabb időben *Kozlik János* nyitrai székesegyházi kanonokot és főesperest disziti.

3. §. A Bold. Szűz Mária albey-i prépostsága.

Mikor keletkezett s meddig állott fön, adatok hiányában tudni nem lehet. Ugy látszik, hogy nevét a Tiszaparton fekvő *Algyő*-től nyerte, így nevezetvén, hogy átmenetül szolgálta H. M. Vásárhelyre. Csongrádmegyében létezett Szeged közelében és a nagyváradi-hegyfoki sz. István templomának volt fiókja, tehát a prémontréi kanonokrendé volt. Egyéb viszontagságai előttünk ismeretlenek, csupán czime maradván fön, melyet jelenleg bir: *Boltizár József* fölsz. püspök, pápai trónálló, esztergomi kanonok, nagyszombati helynök stb.

4. §. Sz. Miklós csukás-i (de Chuchnis) prépostsága.

Rozs vagy *Sz. András* szigetén, Buda közelében létezett, a hol maig is „*Monostor*“ nevű falu van, kétségkívül a monostortól nevezetve így. E prépostság neve, mely szintén a prémontréi rendé volt, hajdanta „*Chuchas*“-nak iratott, és a mostani kiejtés szerint „*Csukás*“-nak mondatik, vagyis csukákkal bővelkedőnek, minthogy a Duna azon helyen csakugyan olyan is volt. Egyéb viszontagságait sűrű homály fedi, csupán csak czime maradván fön, melynek birtokosa volt *Müller Mihály* váci, jelenleg pedig *Benedek Ferencz* székesfehérvári kanonok.

5. §. Sz. Agoston szabályzatos kanonok-rendjének sz. Péterről czimzett prépostsága.

A jeruzsálemi sz. sir szabályzatos vagy keresztes kanonok-rendjét,³⁾ melyet 1110. év előtt *Builloni Godofréd* többféle adományok és kiváltságokkal tüntetett ki, ennek öse és utódja *Balduin* pedig e rend tagjait lovagokká avatta fel, az Afrikában működött sz. *Agoston* püspök⁴⁾ alapította, ki őket testvéri szeretetre, imára, bűj-

¹⁾ Eccl. Cam. 50. cs. 34. sz. — ²⁾ V. ö. Rupp. i. m. honnét e cikket is átvettük, I. köt. 698—699. l. — ³⁾ Sacer Ordo Canonicorum Regularium Sacri sepulchri Hierosolymitani. — ⁴⁾ *Hippó* volt székhelye.

tölésre, gyakori olvasásra vagyis tanulásra kötelezte a számukra általa írott szabályzatban. *Elnökökké* egy áldozárt, ki a fontosabb ügyeket intézte, és egy *prépostot* rendelt, kihez a fegyelem fölötti örködés tartozott. — Ezen szabályzatos kanonokok *Ptolomaisból* elüzetvén, Olaszország *Perugia* ¹⁾ városába jöttek át, hol a rend nagymesterének székhelye vala. — 1484-ben VIII. Inuze pápa arra szorította őket, hogy a rhódusi keresztes vitézek rendjéhez ²⁾ csatlakozzanak. A lateráni kanonokok szokása szeriut fehér, de öt veres kereszttel diszitett öltönyt viseltek, és a sz. sir védelmére, a keresztenyeknek a pogányok rabszolgaságábólí megváltására, valamint a pogányok elleni hadakozásra kötelezték magukat; későbbi időkben azonban csupán a szerzetes fegyelem megtartását tűzték ki maguknak földadatul. ³⁾

A Heves- és Külső-Szolnok vgybn kebelezett *Szolnok* mezőváros közelébeni *Tenő* ⁴⁾ pusztán létezett szabályzatos kanonokok, mint a régibb iratokban jártas írók állítják, szintén ezen rendhez tartoztak; de monostoruknak, jöllehet ennek romjai egykori nagyszerűségéről tanuskodnak, sem eredetéről, sem viszontagságairól nem birunk biztos adatokkal. *Pázmány Péter* nem tudván, vajjon e prépostság világi áldozároké, vagy valamely szerzetes-rendé volt-e, azt a váczí egyházmegyében létezettnek mondja, valamint a báró *Pongrácz György* váczí püspök gondoskodása folytán 1672-ben készült földabrosz is ezen megyéhez számítja. E térképen ugyanis *Tenő* a vele határos heves-vgyei *Kengyel* és *Szajol* pusztákkal Vác püspöki megye területén fordul elő, és pedig annak az egri főmegyével határos nyugoti szélén. ⁵⁾

E monostor viszonyait némileg földeríti III. Endre királynak 1299-ben kelt, s a budai káptalanhoz intézett törvényes birtokba iktatást rendelő parancsa, és a budai káptalannak e királyi parancs végrehajtásáról ugyanazon évben tett jelentése, hogy a váczí püspököt törvényesen beiktatta bizonyos, Nógrád-vgybn kebelezett, előbb *Tiburcz* fiait illető birtokrész birtoklásába, *Tiburcz* fiait pedig a Nógrád-vgybn kebelezett s nekik a püspök által ama fentebbi birtokrészért cserébe adott *Halászi* helység birtokába. E két okmány arról értesít minket, hogy e helység régóta a *tenői monostor birtoka* s e monostor védszentje sz. *Péter* apostol, akkori prépostja pedig *Pál* mester volt, kinek beleegyezésével adatott a nevezett birtok cserébe ama bizonyos *Tiburcz* fiainaik. ⁶⁾ — Ezek szerint nem derülvén ki, mikor, és kinek jótékonyaságából keletkezett ezen, kétségekivül még más fekvő birtokokkal is ellátva volt monostor, csak annyi bizonyos, hogy e monostor 1299-ben létezett; ezentul pedig — ha csak a váczí püspök nem kármentesítette azt ama főntemlített egyházi birtoknak magánosakrai átszállításaért, — e prépostságnak csupán czime maradt

¹⁾ Perusium. — ²⁾ Ezek „*máltaiak*“-nak is neveztettek. — ³⁾ Czinár II. 183—6.
— ⁴⁾ „*Thenő*“-nek is iratik. — ⁵⁾ Czinár II. 191. — ⁶⁾ Századunk, 1869. 42. 43. l.

főn, mely nem sokára ezután vidékieknek is adományoztatott, miután egy, 1388-ban kelt *Legyen* nevű falura vonatkozó határigazítási okmány szerint, akkor thenői prépost *István*, vácsi kanonok vala, a ki tehát e prépostságnak már csak czimét viselhette,¹⁾ mely jelenleg *Babics János* egri főmegyei kanonokot disziti évek óta.²⁾

6. §. A Bold. Szüz dornau-i prépostsága.

Ennek,³⁾ mely szintén a prémontréi kanonokoké volt, alapítóját, keletkezése idejét, sőt még helyét is hasztalan kutatjuk. Tehát kedves magyar hazánk több monostorára is alkalmazható *Ovid* ezen verse: „*Mors etiam Saxis, Marmoribusque venit.*“⁴⁾ — Pázmány bibornok, *Layruelsi Servatius*, a prémontréi kanonok-rend vezérőfi helynöke után, e prépostságot a vácsi egyházmegye területén létezettnek mondja. Maig is főnlevő czime érdemes egyházi férfiak kitüntetésére szolgál, melynek mostani birtokosa: *Poroszkay Péter* vácsi székesegyházi olvasó-kanonok.

7. §. Ezen egyházmegye területén létezett más prépostságok és apátságok.

Az említetteken kívül még két más prémontréi prépostság virágzott egykor a vácsi püspökség területén, t. i. az egyik az *ócsa-i* (Ólcha, Oltsa, Otsa), mely mint *Bél Mátyás* írja: 4 mérföldnyi távolságra fekszik Budától nyílt térségen, és a hol egy nagyszerű építészeti és nagy költséggel létesített templomot láthatni, lévén az nagy négyszögű sziklakövekből rakva, — Mondják, hogy *György* szerb királyka, *Zsigmond* királyunk idejében, ki a szerbeket bevezette, emeltette azt oly nagyszerűen, hogy hozzá hasonló templom kevés volt. A török háborúk alatt elpusztulván, sokáig romokban hevert, míg a faluban slávok települtek meg, s a mint lehetett, a templomba járni kezdettek; de csak a szentély födetett be, a többi része pedig pusztuló állapotban hagyatott meg tovább is.“ — Idő folytán azonban kijavíttatott és befödett; ezen nagyrészt átmeneti román-stylú templom csinos rajza látható a *Czobor Béla* jeles régészünk által *Otte Henrik* nyomán a magyar viszonyokhoz alkalmazott „*A középkori egyházi művészet kézikönyvé*“⁵⁾ ben; ⁶⁾ úgy szintén ezen írónknak: „*A keresztény műarchaeologia Encyclopaediája*“ czimű művében.⁶⁾

Ugyanazon hazai földrajziróink a másik templomra nézve így ír: *Zsámbok* ⁷⁾ nyugotra három mérföldnyire fekszik Budától. Azelőtt megerősített vár volt benne, talán a prépostság monostorával, ma lakatlan. Ezen második prépostság, mely *Ker. sz. János*hoz volt czimelve, 1445-ben *Mátyás* király kérelmére, IV. Sixtus pápa által sz.

¹⁾ Czinár az i. h. — ²⁾ Ld. Rupp i. m. 724—726. — ³⁾ Darnov, Darnó, Darnau, Dornau. — ⁴⁾ Azaz: A halál sziklák és márványokra is jön. — ⁵⁾ Megjelent Bpestben 1875. 57. l. 17. ábra. — ⁶⁾ II. füz. 275. l. és pedig déli oldala, 213. ábra, a 268. oldalon a templom alaprajza látható. — ⁷⁾ Ma Zsámbék.

Pál remetéinek adatott, melyről ezek Évkönyve így szól: „Ker. sz. János jeles kolostora Sámbookon eltöröltetvén, itt a prémontréi-rend czime a mieinknek adatott, a hol perjelségi méltóságban váczí testvér János első diszlett, máskép a vezérő atyának segéde.“ — E diszes templom nyugati homlokzatának igen jó rajza látható a főntebb érintett Műarchaeológiában.¹⁾ Mindaz ócsai, mind pedig a zsámbéki műépítészetű, egykor oly ékes templomok igen jó építészeti ismertetése olvasható az idézett művek jelzett lapjain. Zsámbék a Zichyek birtoka.

Pázmány Péter bibornok állítása szerint 1270. évben *Tolmács* helységben, mely a rétsághi anyaegyház fiókja, Nógrádmegyében, a *szent és lovagkórházi rendnek* vagyis a *jeruzsálemi sz. János kereszteseinek konventjok* volt; de annak alapítási évét, viszontagságait a legsűrűbb homály fűdi. *Máté* mester esztergomi őrkanonok az esztergomi keresztes lovagoktól az őrséghez tartozó Berényföldet a bér meg nem fizetése miatt vissza- és másoknak adja bérbe három finom ezüst márkáért az esztergomi káptalan előtt 1274. okt. 6-kán szombaton. Ezen okmányban előfordúl „*Frater Petrus praeceptor de Zumula, de Tulmach et de Zirák;*“ e szerint hát csakugyan a nógrádmegyei *Tolmács*on volt a János-lovagoknak konventjok, mikép a hivatolt okmány bizonyítja.²⁾

Fölemlítjük itt még, hogy *Hatvan mezővárosban a sz. domonkos-rendi apáczáknak kolostoruk* volt, kiknek földig lerombolt templomjokból két harang az 1757. évben a kegyúr által megújittatott sz. *Adalbert* püspök és vértanú régi egyházának tornyába helyeztetett föl. De ezen kívül sz. Domonkos rendalapító itteni apáczáiról semmiféle történeti adat sem jutott eddig napfényre. — Végre megemlítjük azt is, hogy 1729. évtől *Hatvan mezővárosban a kapuczinusoknak kolostoruk* volt, melyet *Grassalkovich* gróf alapított, és ezt nemsokára II. József császár eltörölt, mely jelenleg városháza s jegyzői lakúl szolgál. — *Szolnokon a sz. Ferenczrendieknek, Kecskeméten szintén ezeknek és a kegyesrendieknek* vannak társházai.

¹⁾ A 274. lapon, 212. ábra. A zsámbéki prépostsági templom belseje látható „*Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben*“ című jeles mű I. köt. 3. füz. a 76. lap után, gyönyörűen ábrázolva. Benczur Béla rajza. Egyik kiváló építészeti emlékünk ez; a XIII. században, 1270 körül épült, átmeneti stílusban. — ²⁾ Ld. Knauz Nándor: „*Az esztergomi főegyház okmánytára,*“ II. füzet, 113–114. lapokon.

TARTALOM.

II. RÉSZ.

A váci székesegyház és káptalan története.

I. FEJEZET.

A székesegyház története.

	Lap.
1. §. Az ősi székesegyház ismertetése	3
2. §. A következő székesegyház története	4
3. §. Sz. Mihály-templom- s egyebekre vonatkozó adatok	4
4. §. Az A) alatti kimutatás. A váci székesegyházról körülményes és öszinte tudósítás	7
A B) alatti csatolmány	12
5. §. Az új székesegyház történelmének előzménye	13
6. §. Az új székesegyház történetének folytatása	15
7. §. Az új székesegyház felszentelése s abba a káptalan bevezetése	16
8. §. Migazzi adományai a váci bazilika részére	20
9. §. A székesegyház további ismertetése	21
10. §. Ezen négy főpásztor emléke a székesegyházban	22
11. §. A székesegyház további ismertetése	24
12. §. E nagyszerű székesegyház ismertetésének folytatása	26
13. §. Egyéb, e székesegyházra vonatkozó dolgok	27
14. §. Ismét ezen székesegyházra vonatkozók	29
15. §. A székesegyház harangjai, órája és villámhárítója	30
16. §. A székesegyház kriptájában nyugvó papok nevei	31
17. §. A székesegyház nevezetes eseményei	32
18. §. A székesegyházra vonatkozó adoma és élcz	33
19. §. A székesegyház sz. öltözékeinek leltára	34
20. §. A székesegyház történelmének irodalma	34

II. FEJEZET.

A székesegyházi káptalan története.

1. §. A káptalan keletkezése	35
2. §. Váci kanonokok nevei a mohácsi vészig	36
3. §. Az említett kanonokok nevei lajstromilag adva	39
4. §. A kanonokok névsora 1700—1863. évig	41
5. §. Jelenleg a váci káptalanban Istennek szolgáló kanonokok	43
6. §. A nprépostok a káptalan helyreállításától korunkig	46
7. §. Különös fölemlítés némely káptalani urakról	70
8. §. A váci káptalan kanonokjainak száma	71
9. §. Ugyanazon váci székesegyház czimz. kanonokságai	72

III. FEJEZET.

A régi alapítványú káptalan birtokai, javai és jövedelmei.

	Lap.
1. §. A régi alapítványú káptalan javai	72
2. §. Különösen: a) Váczott	72
3. §. b) A Curia-szálloda (Fundus Curialis)	73
4. §. c) Naszál puszta. (Téglaház, a váci felső plébánia fiókja)	73
5. §. d) Sügyi puszta. (Pestmegyében, a püspökhatvani plébánia fiókja)	74
6. §. e) Üllő. (Falu, Pest-Pilis-Solth-Kiskunság-megyében. Van postája)	74
7. §. f) Rékas. (Benépesített falu Pestmegyében 3546 lélekkel)	74
8. §. g) Rétság. (Falu Nórádme gyében, postával és 563 lakóval)	75
9. §. A káptalani öt méltóság házairól	75
10. §. A nagyprépostság kertje. (Tartozik a 743. sz. a. házhoz)	76
11. §. A külső kertek. (A 741. sz. a. házhoz tartozók)	76
12. §. Beltelki kert. (A 740. sz. a. ház járuléka)	76
13. §. A Hagygácsobáni két külbelki kert. (A 712. és 1715. sz. a. házakhoz tartoznak)	76
13. §. „Bácska“ nevű szőlő	77
14. §. Királyi javadalmak (Regalia) és más források	77
15. §. Vegyes töredékek. (Miscella fragmenta)	77

IV. FEJEZET.

Az újabb alapítványú káptalaniak alapítványai, jövedelmei és házai.

1. §. A Jánosi-féle kanonokság alapítványa	78
2. §. Az iskolás kanonokság alapítása	79
3. §. A kis-prépostság alapítása	79
4. §. A püspöki asztalról nevezett kanonokok fizetése	80
5. §. A theologus kanonok javadalma	83
6. §. A váci parochiák viszontagságai és gyarapulatai	83
7. §. A káptalan régi épületei s az újabb alapítványi házak	84

V. FEJEZET.

A mindkét alapítványú káptalan javai és jövedelmei egyesítésének kísérletei.

1. §. Az ily kísérlet 1808-ban megghiúsult	86
2. §. Az öszszesítési kísérlet megghiúsult 1816. évben is	87

VI. FEJEZET.

A káptalanra vonatkozó egyéb dolgok ismertetése.

1. §. A káptalani megkülönböztető diszjelvény	93
2. §. A káptalan őrizetére bízott sz. ereklyék	94
3. §. Valami a káptalani szabványokról	94
4. §. A kanonokok esküje és székhelyéről	94
5. §. A sz. zsolozsma- és kar-isteniszolgálat	94
6. §. A votiv-misék, sz. menetek és az isteniszolgálatokat elhanyagolók büntetéseiről	95
7. §. A káptalan közösen tárgyalandó ügyeiről	96

VII. FEJEZET.

A kanonokok teendői és egyéb dolgaikról.

1. §. Minden egyes kanonok teendőiről különösen	96
2. §. A káptalani dékán tisztéről különösen	97

	Lap.
3. §. Az új kanonokokról	97
4. §. A kanonokok élete és végrendeletéről	98
5. §. A püspökök és kanonokok temetéseiről	99
6. §. A káptalani irattárról és pecsétről	100
7. §. A karkáplánok és sekrestyésekről	100
8. §. A káptalan tisztei és szolgálóiról	101

VIII. FEJEZET.

A káptalanok sokféle vonatkozású művei.

1. §. A káptalanok sokoldalú működése általában	102
2. §. A káptalanok mint egykoron országgyűlési tényezők	103
3. §. A káptalanok mint hiteles helyek és ezek eredete	104
4. §. A váci káptalannak, mint hiteles helynek, régibb viszontagságai	105
5. §. Némely hiteles-helyi törvények sorozata	106
6. §. A hiteles-helyekre vonatkozó felsőbb rendeletek	107
7. §. A váci káptalant, mint hiteles-helyet illető némely események	108
8. §. Ezen esemény további folytatása	113
9. §. E kellemetlen eset szerencsés kimenetele	118
10. §. A hiteles-helyekre vonatkozó újabb rendeletek	118
11. §. A váci országos irattár helyisége	119
12. §. A váci káptalan országos irattárának legrégibb okmányai	119
13. §. A váci káptalan országos irattárának legrégibb okmányai eredeti hát- irataik és signatúráikkal	129
14. §. Némely akták, signatúrák és újabb adatok sorozata	131
15. §. Egyéb hiteles-helyi vegyes iratok	132
16. §. A sokak közül némely előkelő nemes családok nevei, melyek által ok- mányok a váci káptalan, mint hiteles-hely előtt bemutatattak 1700. év óta	133
17. §. A hiteles-helyi iratok összege 1700—1800. évig	134
18. §. c) A káptalanok, mint egyházi törvényszékek	134
19. §. A házassági perek nem csekély száma évenként	135
20. §. d) A káptalanok, mint hitelintézetek, kegyes alapítványok kezelői	136
21. §. Az alapítványi tőkepénzeket a káptalani kezelés alól 1757. évben ki- vevni szándékoztak	137
22. §. A kegyes alapítványokat és azok kezelését illető némely hazai törvények és intézkedések	137
23. §. Váczott a kamatláb 6 ^o / _o ról 7 ^o / _o -re emeltetik	139
25. §. Az alapítványi pénzek kezelésének módoszatai	140
26. §. Szorosan vett káptalani alapítványok	142
27. §. A megtértek és szegények alapítványa	143
28. §. A Belánszky József-féle alapítvány	146
29. §. A Kolonich-féle alapítvány	148
30. §. E) A káptalanok, mint zsinati vizsgáló intézetek	150

IX. FEJEZET.

A váci egyházmegye területén létezett apátságok.

1. §. A Bold. Szűzről címzett apátság Mogyoródon	153
2. §. A Bold. Szűz Mária monostori (nem meszsze Vámos-Györktől) apátsága	154
3. §. A Bold. Szűz Mária tereskei apátsága	154
4. §. A Bold. Szűz Zeer-monostori apátsága	155
5. §. Heő-vizi apátság	159

X. FEJEZET.

Az egyházmegye területén létező prépostságok.

A) A valóságos prépostságok.

	Lap.
1. §. A vácsi székesegyház nagyprépostsága	160
2. §. A Bold. Szűz Mária vácsi kútról nevezett kisprépostsága	160
3. §. Szűz sz. Margit, másképp sz. Mihály hatvani prépostsága	161
4. §. Sz. János jánoshidai prépostsága	164

B) Czimzetes prépostságok.

1. §. Sz. Hubert grába-i vagy garábi prépostsága	166
2. §. A sz. keresztről nevezett aszódi prémontrei prépostság	167
3. §. A Bold. Szűz Mária albey-i prépostsága	168
4. §. Sz. Miklós csukás-i (de Chuchnis) prépostsága	168
5. §. Sz. Agoston szabályzatos kanonok-rendjének sz. Péterről czimzett prépostsága	168
6. §. A Bold. Szűz dornau-i prépostsága	170
7. §. Ezen egyházmegye területén létezett más prépostságok és apátságok . .	170

Kiigazitandó :

Az 1700-tóli kanonoki névsorozatban, Virter Bertalan és Maizner Sámuel kanonokok közt, *dr. Kovách Pál* pápai praelátus ő mlga olvasandó, a 43. lapon, 1864-dik évtől, kinek becses neve tévedésből kimaradt! . . .
